

ISSN 2617-1112

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Подільський спеціальний навчально-реабілітаційний
соціально-економічний коледж

Вектор Поділля

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

Випуск 3

**м. Кам'янець-Подільський
2020 рік**

Вектор Поділля
Випуск 3
2020 рік

*Рекомендовано до друку рішенням Вченої
ради Подільського спеціального навчально-
реабілітаційного соціально-економічного
коледжу*

Протокол № 13 від 25.11.2020 р.

**Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
КВ № 23256-13096 Р від 04.04.2018.**

Науковий журнал

Засновник і видавець:

Подільський спеціальний
навчально-реабілітаційний соціально-
економічний коледж

Виходить 1 раз на рік

Заснований у квітні 2018 року

Вектор Поділля : наук. журн. / Подільський спеціальний навчально-реабілітаційний соціально-економічний коледж; редкол.: М.М. Тріпак (гол.ред.), О.М. Бачинська (заст. гол. ред.), А. Zielińska та ін. Кам'янець-Подільський : Видавничо-поліграфічний центр Західноукраїнського національного університету «Економічна думка», 2020. Вип. 3. 290 с. – ISSN 2617-1112

Головний редактор

ТРИПАК Мар'ян Миколайович, заслужений працівник освіти України, к.е.н., доцент, директор Подільського спеціального навчально-реабілітаційного соціально-економічного коледжу.

Заступник головного редактора

БАЧИНСЬКА Олена Миколаївна, к.е.н., викладач кафедри фінансів, економіки та економічної кібернетики Подільського спеціального навчально-реабілітаційного соціально-економічного коледжу.

Редакційна колегія:

Anetta Zielińska – Dr hab., Prof.; **Tadeusz Kierzyk** – Dr hab., Prof.; **Bożena Ryszawska** – Dr hab., Prof.; **Іващук І.О.** – д.е.н., професор; **Кундицький О.О.** – д.е.н., професор; **Лаврук О.В.** – д.держ.упр; **Лопушняк Г.С.** – д.е.н., професор; **Лучик В.Є.** – д.е.н., професор; **Шандрук С.К.** – д.психол.н., професор; **Тулай О.І.** – д.е.н., доцент; **Флісак К.А.** – д.е.н., доцент; **Скрипник А.Ю.** – д.і.н., доцент; **Ярошук О.В.** – к.е.н., доцент; **Гераймович В.Л.** – к.е.н. доцент; **Дерлиця А.Ю.** – к.е.н., доцент; **Обнявко О.В.** – к.е.н., доцент; **Федорчук В.М.** – к. психол. н, доцент; **Слободян В.Д.** – к.е.н., доцент; **Вольська А.О.** – к.е.н., доцент; **Коркушко О.Н.** – к.е.н., доцент; **Кушнір Л.А.** – к.е.н., доцент; **Годнюк І.В.** – к.е.н., доцент; **Білецька Т.В.** – к. соц. н, доцент; **Кучеров Г.Г.** – к.і.н., доцент; **Присакар В.В.** – к.пед.н., доцент; **Топорівська Я.В.** – к.пед.н., доцент; **Дудченко В.С.** – к.філос.н., доцент; **Гуменюк І.Л.** – к.е.н.; **Жиляк Н.В.** – к.психол.н.; **Лукаш Е.Я.** – к.психол.н.; **Киселюк М.П.** – к.т.н.; **Комарницька Л.М.** – к.філол.н; **Марчак Т.А.** – к.філол.н; **Тимків А.О.** – к.е.н.; **Лаврук Н.А.** – к.е.н.; **Палилюцько О.М.** – к.і.н.; .

Технічний редактор - Шевчук О.В., к.пед.н.

Матеріали випуску друкуються мовою оригіналу.

Редакція не завжди поділяє думку автора. Відповідальність за достовірність фактів, власних імен, географічних назв, цитат, цифр та інших відомостей несуть автори публікацій.

Відповідно до Закону про авторські права, при використанні наукових ідей та матеріалів цього випуску посилання на авторів і видання є обов'язковим. Передрук і переклади дозволяються лише зі згоди автора та редакції.

Адреса редакції:

вул. Годованця, 13, м. Кам'янець-Подільський, Україна, 32300

Електронна пошта: vektor.podillya@ukr.net

Офіційний сайт: <http://posek.km.ua>

тел. 097-373-88-38

Видавничо-поліграфічний центр Західноукраїнського національного університету «Економічна думка» вул. Львівська, 11, м. Тернопіль, 46020, телефон/факс 380 (352) 47-58-72.

E-mail: edition@tneu.edu.ua

ISSN 2617-1112 (Print)

© Подільський спеціальний навчально-реабілітаційний соціально-економічний коледж, 2020

© «Вектор Поділля», 2020

Слово редактора

Розвиток науки в Україні є успішним вектором розвитку нашої держави. І, навіть, враховуючи надскладну ситуацію в Україні і у світі у зв'язку з поширенням пандемії Covid-19, цілком природним і беззаперечним є об'єднання науковців навколо актуальних і нагальних проблем сучасності у новому форматі.

Так, державними органами влади неодноразово за минулі роки було осучаснено сприйняття і впровадження спеціальних програм, проєктів, які сприятимуть розвитку інклюзивної освіти та інклюзивного навчання. Однак, на сьогодні залишається актуальним вирішення питань щодо забезпечення та організації повноцінного дистанційного навчання для учнів і студентів України. Окремим питанням є створення умов, з урахуванням соціально-психологічних та економічних особливостей, у регіонах для дистанційного навчання осіб з інвалідністю.

Це питання стосується особливостей та перспективних можливостей кооперації з різними дослідними центрами, державними установами та підприємницькими структурами, а також ефективного науково-інноваційного менеджменту вищих навчальних закладів.

У процесі розвитку української науки, освіти та ініціативної суспільної думки саме особистість та психологія особистості, взаємодія особистості з реальним світом набуває особливої актуальності і цінності, а вивчення та пошук ресурсів розвитку й інноваційних методик у сфері освіти, економіки, соціальної політики та психології стають окремим предметом та об'єктом дослідження.

Відсутність належного розвитку спеціальних загальноосвітніх закладів та закладів вищої освіти породжують ряд проблем для повноцінної життєдіяльності осіб з числа маломобільних груп населення, гальмує повноцінний розвиток освіти та науки в Україні, а також, що є основним, створює соціальні бар'єри й важливі соціально-психологічні проблеми особистісного зростання осіб з особливими освітніми потребами, стає причиною недостатнього рівня усвідомлення власного «Я», появи порушень гармонійних взаємовідносин з навколишнім світом та між окремими психологічними утвореннями (зокрема, між мотивами та самооцінкою, цінностями та самооцінкою, між ідеальним та реальним образом себе, зокрема у соціально-економічному аспекті). Підставою для цього є неспроможність перебудови вузів відповідно до встановлених державними органами влади норм та стандартів. Саме це вимагає запроваджувати спеціальні вищі навчальні заклади та відповідні наукові школи, за допомогою яких можна вирішити ряд проблем у системі реабілітації, економіки та соціально-освітньої інклюзії.

За останні два десятиліття, за даними статистики, осіб з інвалідністю збільшилось майже вдвічі і становить 7% від загальної чисельності

населення, а демократична держава, до якої відноситься і Україна, повинна забезпечити можливості реалізації потенціалу таких людей, адже вони також є рівноправними громадянами та активними членами суспільства, які мають право приносити користь суспільству і державі.

Оскільки освіта і наука є в основі сучасної життєдіяльності людини, її можливостей працювати та задовольнити всебічні потреби, зосередимо увагу на проблемах освіти людей з обмеженими можливостями. Задля створення умов життєдіяльності людей із обмеженими можливостями у наш складний період, Україною ратифіковано низку міжнародних документів у сфері захисту прав людини і розроблено та затверджено державну програму розвитку системи реабілітації та трудової зайнятості людей з обмеженими фізичними можливостями, психічними захворюваннями та розумовою відсталістю, а в законі України «Про освіту» визначена ціла низка статей, які закріплюють права осіб з обмеженими можливостями на освіту на рівних правах із здоровими студентами.

Впровадження в життя цих та інших законів про права людей з інвалідністю є одним з основних елементів відкритого демократичного суспільства, спрямованого на подолання соціальної нерівності, який отримав назву «інклюзії», тобто широкого спектру стратегій щодо забезпечення ресурсів, орієнтованих на підтримку груп населення або окремих громадян, які знаходяться у несприятливому становищі виключення з економічного, соціального, політичного, культурного життя суспільства.

Репрезентуючи *третє видання*, яке присвячуємо *майбутньому 50-річчю коледжу*, утвердження у нас наукової школи, редколегія наукового збірника «ВЕКТОР ПОДІЛЛЯ» намагатиметься досліджувати теоретичні постулати економічної, психологічної та соціально-реабілітаційної доктрини України, відобразити *інклюзивну діяльність* соціально-економічної системи держави та її місце і роль у світових глобалізаційних процесах, тобто охоплювати все, що стосується таких парадигм як: «**Економіка та управління національним господарством в умовах інклюзії**», «**Освіта і гуманітарні науки в умовах інклюзії**» і «**Психологія та соціальна реабілітація в умовах інклюзії**».

Редколегія не претендує на безальтернативність шляхів дослідження й висвітлення проблем наукового видання «ВЕКТОР ПОДІЛЛЯ». Ми висловлюємо вдячність усім авторам за інноваційно-творчу репрезентацію індивідуальної точки зору та наукового погляду і готові вислухати й узяти до уваги будь-яку критику і щирі побажання тих фахівців, які прагнуть прискорити формування доктрини демократичної соціально-економічної держави, якою повинна стати і стане Україна.

Мар'ян ТРІПАК

Заслужений працівник освіти України, к.е.н., доцент, директор
Подільського спеціального навчально-реабілітаційного соціально-
економічного коледжу

Зміст
ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ
ГОСПОДАРСТВОМ В УМОВАХ ІНКЛЮЗІЇ

Тріпак М.М. ОСНОВИ ВИШКОЛУ ПСИХОЛОГІЇ ФІНАНСІВ ІНКЛЮЗИВНИХ ІНСТИТУЦІЙ В УМОВАХ СВІТОВОЇ ПАНДЕМІЇ.....	7
Тріпак М., Shevchuk N. THE PARADIGM OF ECONOMIC SOCIALISATION OF AN INCLUSIVE UNIVERSITY	23
Годнюк І.В. СОЦІАЛЬНИЙ КАПІТАЛ ЯК СКЛАДОВА ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ В ІНКЛЮЗИВНОМУ СЕРЕДОВИЩІ. ПРОБЛЕМИ ОБЛІКУ ТА ЗВІТНОСТІ	38
Лаврук О.В., Лаврук Н.А. ЕЛЕКТРОННІ ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ ІНФОРМАЦІЙНО- ТЕЛЕКОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В УМОВАХ ІНКЛЮЗІЇ.....	51
Любезна І.В. ЦИФРОВІЗАЦІЯ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН В ОСНОВІ РОЗВИТКУ ІНКЛЮЗИВНОГО СУСПІЛЬСТВА РІВНИХ МОЖЛИВОСТЕЙ.....	63
Слободян В.Д. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ФІНАНСОВІ АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ ОХОРОНОЮ ЗДОРОВ'Я В КОНТЕКСТІ ЛЮДЕЙ З ІНВАЛІДНІСТЮ	75
Палилюлько О.М., Гуменюк І.М. СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ ТА ТРУДОВА ЗАЙНЯТІСТЬ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ	87
Тимків А.О., Гарбарець І.А. СОЦІАЛЬНЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО У СТАНОВЛЕННІ ІНКЛЮЗИВНОГО СУСПІЛЬСТВА.....	98
ОСВІТА І ГУМАНІТАРНІ НАУКИ В УМОВАХ ІНКЛЮЗІЇ	
Кіерзук Т., Кундицький О.О., Бачинська О.М. ГУМАНІЗМ І ТОЛЕРАНТНІСТЬ В СУЧАСНОМУ ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ.....	111
Гуменюк І.Л., Шевчук О.В. ФОРМУВАННЯ ФАХОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ З ІНВАЛІДНІСТЮ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ	124
Дудченко В.С., Іванюк І.В., Дужева О.Г. СУСПІЛЬСТВО ЗНАНЬ І ПЕДАГОГІКА ДУХОВНОСТІ В УМОВАХ СПЕЦІАЛЬНОЇ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	132
Комарницька Л.М., Комарницький О.Б. СУЧАСНА СИСТЕМА ВИЩОЇ СПЕЦІАЛЬНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ ..	144
Коркушко О.Н., Герасимова Т.І. НЕОБХІДНІСТЬ ЗАСТОСУВАННЯ НОВІТНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ЗБЕРЕЖЕННЯ ЗДОРОВ'Я У ПІДГОТОВЦІ СТУДЕНТІВ.....	157

Киселюк М.П., Боровисюк Т.В. ДИСТАНЦІЙНА ТА МЕРЕЖЕВА ОСВІТА ДЛЯ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ: ПЕРЕВАГИ, ШЛЯХИ ВПРОВАДЖЕННЯ.....	166
Кушнір Л.А., Кушнір В.О., Кушнір Т.М. ОРГАНІЗАЦІЯ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ В ІНКЛЮЗИВНИХ ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ НА ПЕРІОД КАРАНТИНУ	174
Марчак Т.А., Загалевич В.Л. ІНКЛЮЗИВНА ФОРМА НАВЧАННЯ ДІТЕЙ З РОЗЛАДАМИ СПЕКТРУ АУТИЗМУ – ІННОВАЦІЙНА СКЛАДОВА СИСТЕМИ СПЕЦІАЛЬНОЇ ОСВІТИ	185
Присакар В.В., Боршуляк Н.С. ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА.....	195
Сушарник Я.А., Місько А.М. ПРАКТИЧНЕ НАВЧАННЯ, ЯК ОСНОВА ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ МАЙБУТНІХ ОБЛІКОВЦІВ В ІНКЛЮЗИВНИХ ГРУПАХ.....	208
Складанівський О.Л. ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗМІСТУ ТА МАТЕРІАЛЬНО-ТЕХНІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОНОВЛЕНОГО ПРЕДМЕТА «ЗАХИСТ УКРАЇНИ»..	216

ПСИХОЛОГІЯ ТА СОЦІАЛЬНА РЕАБІЛІТАЦІЯ В УМОВАХ ІНКЛЮЗІЇ

Marchyshyna A.A., Skrypnyk A.Y. FEMININE PROBLEM VS FEMININE CHALLENGE: FEMININE PSYCHOLOGY IN ANN OAKLEY'S NOVELS	225
Власенко Ю.К. ФОРМУВАННЯ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ МЕТОДАМИ АРТ-ТЕРАПІЇ	234
Жиляк Н.В. ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ ІДЕЙ РЕФЛЕКТОРНОГО КІЛЬЦЯ В ІСТОРІЇ ПСИХОЛОГІЇ.....	243
Кучеров Г.Г. ВПЛИВ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ІНКЛЮЗИВНОГО ТУРИЗМУ НА ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ З УКРАЇНИ	253
Пещанюк Н.О., Дужева О.Г., Вольська А.О. ОСОБЛИВОСТІ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ СТУДЕНТІВ З ІНВАЛІДНІСТЮ	266
Федорчук В.М., Федорчук В.В., Сторожук Н.Р. ЛЮДИНО-ЦЕНТРИСЬКА ТЕХНОЛОГІЯ К. РОДЖЕРСА ЯК ЗАСІБ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ СОЦІОНОМІЧНОГО ПРОФІЛЮ ДО ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ	274

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ В УМОВАХ ІНКЛЮЗІЇ

УДК 336:377

Мар'ян Миколайович ТРІПАК
Заслужений працівник освіти України,
кандидат економічних наук, доцент,
директор Подільського спеціального навчально-
реабілітаційного соціально-економічного коледжу
e-mail: tmm.75@ukr.net

ОСНОВИ ВИШКОЛУ ПСИХОЛОГІЇ ФІНАНСІВ ІНКЛЮЗИВНИХ ІНСТИТУЦІЙ В УМОВАХ СВІТОВОЇ ПАНДЕМІЇ

Тріпак М.М. Основи вишколу психології фінансів інклюзивних інституцій в умовах світової пандемії. *Вектор Поділля* : наук. журн. / Подільський спеціальний навчально-реабілітаційний соціально-економічний коледж; редкол.: М.М. Тріпак (гол.ред.), О.М. Бачинська (заст. гол. ред.), А. Zielińska та ін. Кам'янець-Подільський: Видавничо-поліграфічний центр Західноукраїнського національного університету «Економічна думка», 2020. Вип. 3. С. 7-23. – ISSN 2617-1112

Анотація

У сучасному українському інклюзивному освітньому просторі набуває особливої уваги інтегрування осіб з особливими потребами у соціокультурне й фінансово-економічне середовище соціалізації, професійна готовність суб'єкта інклюзивних державних інституцій до надання всебічної допомоги різним верствам населення.

Метою дослідження є вишкіл психології фінансів, що виникає у професійній діяльності суб'єктів інклюзивних державних інституцій в умовах глобальної світової пандемії.

У статті серед актуальних проблем, які вимагають подальшого вивчення, визначено психологію фінансів, як дослідження впливу економічної свідомості населення на реформування фінансів; вивчення ставлення людини до різних форм власності і підприємництва; розкриття механізмів економічної активності індивіда і населення в цілому, психологічні аспекти розподілу і споживання; проблеми потреб людини, закономірності їх зародження і розвитку, кількісного та якісного виміру; аналіз психологічних наслідків незайнятості населення і безробіття; вивчення цінностей, стереотипів, інтересів людей, пов'язаних з виконанням ними різних видів фінансової діяльності; розроблення на основі психологічних досліджень концепцій і практичних рекомендацій, здатних

дієво вплинути на подальше підвищення ефективності місцевих та державних фінансів. У свою чергу визначено, що психологія фінансів зосереджується на вивченні психологічних закономірностей управлінської діяльності, її змісту та структури в системі виробничих відносин. До кола зацікавлень доцільно віднести дослідження психологічних основ взаємодії і ділового спілкування керівника з підлеглими, механізми прийняття управлінських рішень, особливості розподілу влади і повноважень у сфері виробництва, бізнесу, освіти і культури, розроблення науково обґрунтованих критеріїв та методів добору управлінських кадрів.

Основним завданням є визначення психологічної придатності індивіда до фінансово-менеджерського вишколу, методів і способів активізації діяльності суб'єктів соціуму через формування стійких мотивів, генерацію і пошук нових ідей в умовах конкуренції, удосконалення й оптимізація стилю і культури ділових стосунків у фірмі, включаючи створення дієвих механізмів управління фірмою як соціотехнічною системою, психологічне забезпечення професійної діяльності менеджерів, передбачаючи вирішення проблем професійного самовизначення управлінців, їхньої професійної підготовки і підвищення кваліфікації, розроблення психологічного іміджу суб'єкта інклюзивних державних інституцій в сучасних умовах.

Ключові слова: інклюзивні державні інституції, вища освіта, психологія, психологія фінансів, фінансово-економічна психологія, суб'єкт соціуму.

Maryan Mykolayovych TRIPAK

Honored Worker of Education of Ukraine, PhD in Economics,

Associate Professor,

Director of Podilsky Special Education and Rehabilitation

Socio-Economic College, Kamianets-Podilsky

e-mail: tmm.75@ukr.net

FUNDAMENTALS OF THE FINANCIAL PSYCHOLOGY OF FINANCIAL INCLUSIVE INSTITUTIONS UNDER THE WORLD PANDEMIA

Annotation

In the modern Ukrainian inclusive educational space, special attention is given to the fact that the integration of persons with special needs into the socio-cultural and financial-economic environment of socialization, the professional readiness of the subject of inclusive state institutions to provide comprehensive assistance to different sections of the population. The purpose of the study is to educate the psychology of finance that arises in the professional activities of the subjects of inclusive public institutions in the global pandemic.

In the article, among the topical problems that require further study, is defined by the psychology of finance as a study of the impact of economic

consciousness of the population on the reform of finance; studying the attitude of people to different forms of property and entrepreneurship; disclosure of mechanisms of economic activity of the individual and the population as a whole, psychological aspects of distribution and consumption; problems of human needs, patterns of their origin and development, quantitative and qualitative measurement; analysis of the psychological consequences of unemployment and underemployment; studying the values, stereotypes, interests of people related to the performance of various types of financial activities; developing on the basis of psychological research concepts and practical recommendations that can effectively contribute to further improving the efficiency of local and state finances. In turn, it is determined that the psychology of finance focuses on the study of psychological patterns of administrative activity, its content and structure in the system of industrial relations. It is advisable to include the research of psychological bases of interaction and business communication of the head with subordinates, mechanisms of managerial decision making, peculiarities of power distribution and authority in the sphere of production, business, education and culture, development of scientifically grounded criteria and methods of selection of managerial staff.

The main task is to determine the psychological suitability of an individual for financial management training, methods and methods of activating the activity of subjects of society through the formation of stable motives, the generation and search for new ideas in a competitive environment, improving and optimizing the style and culture of business relationships in the company, including the creation of effective mechanisms for managing the firm as a socio-technical system, psychological support for the professional activity of managers, providing solutions to the problems of professional self-determination of managers, their professional training and professional development, developing the psychological image of the subject of inclusive state institutions in modern conditions.

Key words: *inclusive state institutions, higher education, psychology, psychology of finance, financial-economic psychology, subject of society.*

JEL classification: G20, G30

Постановка проблеми. Світова пандемія поширення коронавірусу, падіння біржових індексів, втеча інвесторів з країн, що розвиваються, та зменшення попиту на світових ринках сировини, нафтові війни та інші кризові явища у світі загрожують українській економіці та фінансовій системі. Про це попереджають економічні та фінансові аналітики. Але нинішня непроста ситуація залишає можливості для виходу з кризи з мінімальними втратами, і дає шанси для продовження розвитку. Отож, психологія і фінанси нині тісно пов'язані з процесом соціально-економічної та господарської діяльності держави, суб'єкта господарювання, домогосподарств і окремого індивідууму – суб'єкта соціуму.

Тематика даного дослідження створює підсистему дій, з одного боку «психологія» – як дітище філософських знань, а з іншого – «фінанси», як серцевина соціально-економічних і політико-ідеологічних питань, які зосередили у собі фундаментальність економіки та публічних фінансів, прагматизм політики та раціональність ефективності діяльності *інклюзивних інституцій* у процесі надання відповідних послуг, що створюватиме прагматичний механізм соціалізації інклюзивної освіти в Україні.

Аналіз останніх досліджень. Психологія фінансів і зокрема фінансування інклюзивної освіти досліджували українські економісти: В. Андрущенко, Т. Боголіб, Є. Бойко, О. Василик, Т. Гребнева, В. Демянишин, В. Журавський, А. Крисоватий, О. Кириленко, П. Коваль, Т. Лев, Ю. Лисенко, О. Навроцький, В. Новіков, К. Павлюк, В. Федосов, А. Шевцов, С. Шандрук, В. Шпотенко, О. Шашкевич, А. Чернобай, С. Юрій, М. Яструбський та ін. Наукові здобутки згаданих учених є значним внеском у теорію, методологію й організацію фінансування та функціонування фінансів, психології та вищої освіти.

Однак питання комплексного системного управління психологією фінансами інклюзивних інституцій, що передбачає формування обґрунтованої концепції реформування економічного механізму їхнього функціонування, розроблені ще недостатньо.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на важливість і актуальність психології фінансів інклюзивної освіти, науковці констатують серйозні проблеми в її науковій розробці та практичній реалізації. Дані обставини визначили актуальність теми дослідження та необхідність пошуку економіко-організаційних важелів впливу на активізацію розвитку фінансово-економічної ролі в системі інклюзивної освіти в Україні через механізм соціально-економічної та фінансово-психологічної інклюзивної соціалізації спеціальних державних інституцій.

У зв'язку з цим, *метою дослідження* є вивчення основних підходів, принципів та концептуалізації психології фінансів, що виникають у професійній діяльності суб'єктів інклюзивних державних інституцій в умовах глобальної світової пандемії.

Виклад основного матеріалу. Психологія фінансів як наука формується на межі економічної теорії та психології. Психологія фінансів вивчає різні системи виробничих відносин, систему категорій, понять, закономірностей розвитку суспільства. У сучасних умовах найбільш помітний вплив на розвиток економічної психології мають психологія підприємництва, психологія управління та менеджменту. У межах психології фінансів формується багато розгалужень, серед яких виділяють:

- виробничу фінансову психологію, яка вивчає зміни у трудовій поведінці працівників під дією як зовнішніх чинників, пов'язаних з інноваційним процесом, міграціями, безробіттям, освітньо-демографічними впливами, так і внутрішніх, викликаних

необхідністю задоволення особистісних, матеріальних потреб працюючої людини;

- фінансову психологію маркетингу, орієнтовану на вивчення психологічних вимог ринку до якості товару і задоволення потреб споживачів в умовах конкуренції;
- психологію реклами, яка є невід'ємною складовою маркетингової стратегії і досліджує смаки, уподобання, очікування покупців, їх сприйняття інформаційних впливів, особливості споживацької поведінки;
- психологію торгівлі. Вивчає психологічні особливості людей з метою правильної організації реклами та продажу товару, підвищення культури обслуговування населення тощо.

Психологія менеджменту як досить нова галузь психологічного знання, яка лише знаходиться на шляху свого становлення і пошуку власного предмета дослідження, на відміну від традиційної психології управління, зосереджується на вивченні психологічних закономірностей функціонування виробничих організацій в умовах ринкової системи господарювання [1]. Сучасне трактування економічної психології пов'язане з комплексною системою управління людськими ресурсами, яка охоплює ринок праці, виробництво новітньої техніки (устаткування, товарів, послуг тощо) та ринок капіталу. Вивчення економічної психології пов'язане з основами економічної теорії, економічної поведінки різних верств населення, психологічними аспектами економічної політики, психологічними основами ринку й споживання та багатьма іншими проблемами, а особливо стратегічним, інноваційним менеджментом, створенням і впровадженням новітніх технологій і ноу-хау.

Значне місце посідає психологія фінансів у таких наукових дисциплінах, як соціальна психологія, організаційна психологія та багатьох спекурсів (інженерна психологія, дизайн та ергономіка, психологія підприємництва, психологія управління, етика бізнесу тощо) та може виступати як спеціалізація для багатьох спеціальностей. Наприклад, для інженерних спеціальностей – індустріальна психологія, для економічних спеціальностей – економічна психологія, фінанси, фінансовий менеджмент, для педагогічних спеціальностей – професійна орієнтація. Це пояснюється тим, що міждисциплінарні зв'язки та логіка побудови наведених у прикладі дисциплін пов'язані з усіма основними ринками (праці, капіталу й виробництва).

Одним із пріоритетних напрямів розвитку психології фінансів є управління проектуванням нових організаційно-виробничих систем і моделювання діяльності персоналу в них з метою одержання більш якісних результатів. Ефективність організації фінансів та прагматизм реалізації фінансових відносин і фінансової політики у державі залежать насамперед від оптимальної побудови та дієздатності фінансової системи.

Термін «система» (з грец. – «поєднання», «утворення») найчастіше трактується як сукупність визначених елементів, між якими є

закономірний зв'язок чи взаємодія. Групування окремих суб'єктів фінансових відносин у загальну фінансову систему держави може здійснюватися за багатьма ознаками, що зумовлює дискусійність самого поняття фінансової системи та проблеми її структурування. Теоретично та методологічно сутність фінансової системи можна розглядати як за внутрішньою будовою, так і за організаційно-інституційною структурою. Обидва підходи відображені у науковій фінансовій літературі.

За організаційно-інституційною структурою *фінансова система* – сукупність фінансових органів та інституцій, які здійснюють управління грошовими потоками та фондами грошових коштів. При цьому, у фінансовій системі держави виділяють систему органів управління фінансами (Міністерство фінансів, Державна податкова служба, Рахункова палата Верховної Ради України, Державне казначейство, тощо), а також фінансових інститутів, задіяних у розподільних процесах (Національний банк України, банківські та небанківські фінансові установи, фондові і валютні біржі, страхові компанії, інвестиційні фонди тощо).

При вивченні внутрішньої (змістової) сутності фінансової системи у вітчизняній фінансовій науці соціально-економічна природа фінансів розглядається як досить складне суспільне явище, що охоплює широкий спектр розподільних відносин, які ззовні відображаються у різноманітних грошових потоках. За єдиної сутності цих відносин вони мають конкретні форми вияву, характерні ознаки, а також певні особливості щодо організації фінансової діяльності, формування і використання фінансових ресурсів, які зосереджені у розпорядженні держави, підприємницьких структур, певних фінансових інституцій для фінансового забезпечення їх діяльності. За внутрішньою будовою фінансова система – сукупність відокремлених, але взаємопов'язаних сфер (узагальнена за певною ознакою складова) та ланок (відособлена складова) фінансових відносин, які мають певні особливості в мобілізації та використанні фінансових ресурсів, а також відповідний апарат управління та нормативно-правове забезпечення.

Психологія фінансів виділяє такі основні сфери фінансових відносин: *фінанси держави* (у тому числі за рівнями органів державної влади й управління – державні і місцеві фінанси), *фінанси суб'єктів господарювання*, *фінанси домогосподарств*, *фінансовий ринок і міжнародні фінанси*. Кожна з цих сфер фінансових відносин характеризується специфічними рисами і має певне функціональне призначення.

Центральне місце у психології фінансової системи кожної держави займають *фінанси держави* – сфера, за допомогою якої здійснюється вплив держави на соціальний розвиток країни. Державні фінанси відображають розгалужену систему фінансових відносин на різних рівнях адміністративного поділу між державою, юридичними та фізичними особами з приводу формування і використання фінансових ресурсів та доходів держави, а також щодо управління і розпорядження державною

власністю. За своєю структурою це дуже складна і багатофункціональна сфера фінансової системи, основними ланками якої є державний і місцеві бюджети, державні цільові фонди, державний і комунальний кредит, фінанси державного і комунального секторів економіки.

Трансформаційні процеси в Україні вимагають чіткої координації дій в усіх сферах та ланках фінансової системи, що є концептуальною основою нової моделі економічного і соціального розвитку держави. Ця модель має поєднати постійне підвищення добробуту нації і кожного громадянина та становлення в Україні конкурентоспроможної національної економіки, яка була б органічно включена в глобальні економічні процеси і посіла в них гідне місце.

Психологія фінансової системи – не просто набір окремих взаємопов'язаних елементів, а надзвичайно складна за внутрішньою будовою фінансова архітектура, від ефективності побудови якої залежить можливість збалансування інтересів і суперечностей, узгодження прагматизму фінансової політики з раціональністю економіки. Фінансово-економічний підхід розглядає економічну поведінку як економічно доцільну, раціональну, спрямовану на максимізацію вигоди і мінімізацію витрат. Головним завданням економіки і є вивчення законів ведення ефективнішого господарювання і державотворення. Підхід фінансів до психології в сучасних умовах: знання психології можуть бути корисними для підвищення успішності економічної діяльності, як суб'єкта господарювання так і держави, або державної фінансової установи. Мета досліджень полягає у спробі прогнозування впливу настроїв, почуттів, уподобань, смаків та життєвих реалій на збалансованість результатів фінансової діяльності. Господарюючим суб'єктом при цьому є окрема особистість, домогосподарство, підприємство, держава. З огляду на це об'єкт дослідження психології фінансів може бути представлений на різних рівнях – мікро, мезо- і макроекономічному (місцевих фінансах, регіональних та загальнодержавних фінансах). *Об'єктом психології фінансів* є процеси функціонування фінансово-економічного середовища, де учасниками є споживачі, організатори виробництва, власники, наймані працівники, тобто люди, котрі є суб'єктами фінансових відносин. *Предметом психології фінансів* є теоретичні, методологічні та прикладні закономірності і особливості прояву індивідуальних і групових психологічних якостей в фінансово-економічному середовищі та їх впливу на результати фінансової діяльності.

У межах мікроекономіки (місцевих фінансів) досліджуються фінансові та психологічні особливості поведінки людей та господарюючих суб'єктів в умовах конкуренції. Мікроекономіка оперує поняттями: ринкове середовище, ціни, витрати, прибуток. Місцеві фінанси – комунальний прибуток, місцеві запозичення, місцеві бюджети тощо. *Мікроекономічна психологія* намагається враховувати людський чинник в фінансовій поведінці: особливості поведінки і діяльності людини; ухвалення рішень у сфері місцевого бюджету; ухвалення рішень у сфері

сімейного бюджету; економічна соціалізація дітей у сім'ї; біхевіоризм в управлінні; психологія споживачів, психологія взаємодії сторін у процесі купівлі–продажу; порозуміння господарюючих суб'єктів у споріднених сферах підприємницької діяльності (виробнича, інфраструктурна сфери, ринкове середовище, посередницька діяльність) [1].

У межах макроекономіки (загальнодержавні фінанси) досліджуються психологічні наслідки глобальних економічних тенденцій на економічну поведінку громадян та господарюючих суб'єктів: доходи і видатки зведеного бюджету, інфляція, безробіття, тінізація економіки, корупція, багатство і бідність, економічні кризи, залежність (сировинна, енергетична, технологічна, фінансова, культурно-інформаційна тощо). У макроекономіці фігурують: економічні об'єкти рівня окремих держав, транснаціональних корпорацій, політико-економічних союзів; поняття: фінансова політика, фінансовий добробут, пропорції розподілу національного доходу, інфляція, сукупність інвестицій. На мезорівні психологічні аспекти економічних трансформацій мають найбільш полярний прояв, оскільки макро- та мікроекономічні наслідки національних чи секторальних перетворень накладаються на рівень і якість життя людей, котрі проявляються у втраті робочих місць, загостренні проблем освіти, охорони здоров'я, культури тощо, які обумовлюють психологічне пригнічення людини в умовах глибокої стратифікації її реальних можливостей. Виділяють три найважливіші напрями досліджень, що мають відношення до трьох типів економічної реальності[1], а саме:

- ринок (це насамперед психології фінансів споживача й психологія ведення домашнього господарства);

- бізнес (поводження й психологічні особливості підприємця, укладання угод, ведення переговорів, конкуренція, комерційна таємниця й ін.);

- відносини «суспільство – громадянин» (податки, прибутку, інфляція, безробіття, вплив на населення заходів економічної політики).

До методологічних принципів психології фінансів слід віднести:

Принцип *культурно-історичної зумовленості* фінансової поведінки – особливості економічної поведінки залежать від культури та рівня розвитку суспільства.

Принцип *суб'єктності* – людина в економічному житті є активною, усвідомлює свої цілі, цілеспрямовано керує своїми вчинками, обирає лише ті засоби, які потрібні їй для вирішення актуальних для неї питань, індивідуальним чином взаємодіє з різноманітними фінансовими суб'єктами (людьми, організаціями).

Принцип *взаємозалежності свідомості та поведінки* – людські вчинки не завжди на 100 % відповідають їх ідеям, смакам, цінностям, цілям. Поведінка та свідомість є залежними, однак не тотожними проявами людини.

Принцип *взаємовпливу фінансових та соціально-психологічних явищ* – економічні умови впливають на людину, її світогляд, поведінку, настрої.

Принцип *наближення емпіричних досліджень до практики* – наукові зусилля необхідно пов'язувати з реальними проблемами фінансів та їх суб'єктів.

До основних завдань психології фінансів належать:

- підвищення якості та конкурентоспроможності національної продукції;
- заощадження ресурсів;
- максимальна активізація творчого потенціалу суспільства;
- суттєве підвищення економічних показників.

В психології фінансів використовується багато груп методів, з огляду на те, що в цьому випадку йдеться про суміжний характер досліджень як психологічного, так і фінансово-економічного порядку. До *першої групи* відносяться традиційно-психологічні методи – спостереження, експеримент, інтерв'ю, анкетування, математичні статистичні методи. Опитування з цієї позиції вимагають репрезентативних вибірок, вимоги до надійності методик, дотримання процедур, достовірності результатів на етапі їх інтерпретації та підтвердження гіпотез. До *другої групи* відносяться загальнонаукові методи – аналіз, синтез, моделювання, абстрагування, історичний метод. До *третьої групи* належать – фінансово-психологічний експеримент та ін.

Методами отримання інформації в маркетингових дослідженнях є кількісні та якісні методи: опитування (анкетування, інтерв'ю, фокус-групи, хол-тести), спостереження, експеримент, панель, експертні оцінки. Використання методів дозволяє успішно вирішувати наукові, винахідницькі, інноваційні, господарські проблеми, виявляти та узгоджувати інтереси різноманітних корпоративних груп, формувати належну культуру фінансово-управлінського мислення співпрацівників [2]. Крім вищезазначених методів, в психології фінансів доцільно застосовувати логіко-теоретичний аналіз, метод моделювання. Звертаючись до структури психології фінансів, варто зазначити, що проблематика цієї науки багата й різноманітна. У західноєвропейській й американській науці вона містить у собі три основні сфери, спрямовані за трьома типами економічної реальності, а саме:

- ринок (це, насамперед, психологія споживача й психологія ведення домашнього господарства);
- бізнес (поводження й психологічні особливості підприємця, укладання угод, ведення переговорів, конкуренція, комерційна таємниця й ін.);
- відносини «суспільство – громадянин» (доходи бюджету, доходи держави, податки, прибутку, інфляція, безробіття, вплив на населення заходів економічної політики).

Дослідження фінансово-економічної діяльності базується на підходах та методологічних принципах, які охоплюють весь хід пізнання фінансових явищ, процесів, механізмів та структур. Пояснення фактів, процесів фінансово-економічної діяльності, виявлення сутнісних аспектів

економічних явищ і процесів, розкриття закономірностей і тенденцій у відносинах людини з природою, державою, між людьми у процесі трудової діяльності завжди опиралось на філософські категорії і принципи. Філософія є методологічною основою дослідження фінансово-економічних явищ і процесів (а також їх глибинного пізнання), виявлення фінансово-економічних проблем, особливостей виникнення, тенденцій розвитку, функціонування, їх рушійних сил та загроз.

Як ключовий підхід у розумінні фінансово-економічної діяльності використовується антропологічний, згідно з яким визначальними у детермінації соціально-економічної, фінансової діяльності є людина (індивід), її потреби та інтереси. В основі аналізу фінансово-економічних відносин лежить фундаментальне положення, що основний суб'єкт діяльності, рушійну силу суспільного життя становить особистість. За допомогою філософсько-соціологічної інтерпретації фінансово-економічної діяльності та поведінки індивіда як платника податків, інвестора, власника, працівника, споживача суспільних благ, громадянина обґрунтовуються морально-етичні аспекти, орієнтири, деформації, проблеми та визначаються шляхи їх вирішення.

Антропологічний підхід дослідження фінансово-економічної діяльності забезпечує розкриття сутності поняття соціально орієнтованої економіки внаслідок дослідження соціальних змін у суспільстві, специфіки діяльності політичних і управлінських структур, виявлення характеру соціально-політичних перетворень, соціального, економічного осмислення постановки та реалізації завдання духовно-морального оздоровлення суспільства – виробленні, реалізації національної ідеї.

Отже, фінансово-економічної діяльність – система знань про фінансові явища і процеси, з виявленими достовірними передумовами виникнення, механізмами та принципами функціонування, доказовими, обґрунтованими положеннями та висновками про їх вплив на людину, господарство, суспільство, цивілізацію, оцінкою здобутків, вигод, втрат. Ускладнення та урізноманітнення фінансових явищ та процесів на різних рівнях та у сфері людської діяльності зумовили необхідність поглибленого їх вивчення. Така соціалізація фінансово-економічної діяльності, потреба у пізнанні глибинного змісту фінансових процесів, що відбуваються у житті індивідів, діяльності організацій, регіонів, держав, міжнародної спільноти, формування, розподілу та використання фінансових ресурсів, капіталу, грошових та фінансових потоків спричинили концентрацію уваги дослідників на явищах та процесах у суспільстві [1].

Складність проблем, продиктованих вимогою часу у пізнанні особливостей фінансово-економічної діяльності у сучасний період стало першопричиною посиленої уваги науковців до дослідження як економічних, так і позаекономічних аспектів фінансової політики, фінансового менеджменту, податкового менеджменту, фіскального адміністрування, корпоративного управління та психології фінансів.

Теоретичне осмислення *сутності фінансово-економічної діяльності* є складним та відповідальним творчим процесом, оскільки лише на основі пізнання глибинних основ явища або процесу можна виявити чинники, що впливають на нього, дослідити причинно-наслідкові зв'язки та використовувати здобуті знання у практичній діяльності. Для отримання найбільш повної системи знань про сутність фінансово-економічної діяльності, що дасть підстави стверджувати про максимально можливе пізнання його сутності, слід використовувати відомі науковому пізнанню підходи та методи. Філософський підхід до пояснення сутності фінансово-економічної діяльності як суспільного явища озброює дослідників методологією пізнання. З філософських позицій, категорій, поняття є абстракцією, продуктом розумової діяльності людини, результатом руху думки від конкретного до абстрактного, теоретичним виразом реальних відносин.

Формуючи концептуальні підходи до трактування фінансів, використаємо такі філософські категорії як «сутність» і «явище», «зміст» і «форма», прослідкуємо, яким чином вони дають можливість пізнати особливості фінансово-економічної діяльності, зрозуміти їхнє призначення як об'єктивної економічної категорії та інструменту регулювання соціально-економічного розвитку суспільства. *За сутністю фінансово-економічна діяльність* є об'єктивною економічною категорією. Вона відображають сукупність фінансово-економічних відносин, пов'язану із розподілом та перерозподілом ВВП, а в окремих випадках й національного багатства країни з метою формування фінансових ресурсів та створення фондів грошових коштів і їхнього використання для забезпечення соціально-економічного розвитку суспільства. Процес розподілу й перерозподілу ВВП за допомогою фінансово-економічної діяльності супроводжується рухом грошових коштів, що набувають особливих різноманітних форм у вигляді доходів, нагромаджень, відрахувань, надходжень, що у сукупності становлять фінансові ресурси суспільства, які є матеріальними носіями фінансово-економічних відносин. Використання цих ресурсів здійснюється через фонди грошових коштів, які мають цільове призначення [3]. Глибоке пізнання сутності фінансово-економічної діяльності дає можливість сформулювати оптимальну теоретичну модель розподілу ВВП, яка б створювала рівні можливості у реальному задоволенні економічних інтересів усіх учасників розподільного процесу. За допомогою такої теоретичної моделі, законів та інших нормативних актів суспільство може розробляти практичну модель, максимально наближену до теоретичної. Якщо теоретична модель динамічна, то вона змінюється з урахуванням певного рівня соціально-економічного розвитку суспільства та завдань, які стоять перед ним на перспективу. Порівняння цих двох моделей дає можливість без особливих зусиль виявити «вузькі місця», проблеми та розробляти реальні дієві шляхи їхнього подолання.

Отже, розуміння сутності фінансово-економічної діяльності суб'єктами розподілу є необхідною запорукою вирішення усіх питань фінансово-економічної практики. Протилежною категорією сутності фінансово-економічної діяльності є їхнє явище. *За явищем* фінансово-економічна діяльність як об'єктивна економічна категорія за умови прийняття законодавчих та нормативних актів набувають матеріального вираження у русі розподіленої вартості, як за допомогою конкретних видів доходів, надходжень, нагромаджень, відрахувань, видатків, витрат тощо, так і за допомогою руху фінансових ресурсів у загальному. Зважаючи на неперервність відтворювальних та розподільних процесів, рух фінансових ресурсів, який називають грошовими потоками, в усіх суб'єктів розподілу теж є неперервним.

Фінансово-економічна діяльність як явище відображає грошові потоки суб'єктів розподільних відносин, які характеризуються обсягами, наповненістю, спрямованістю і часом. На практиці розрізняють вхідні, внутрішні та вихідні потоки. Множинність грошових потоків, розмежованих за часовими інтервалами, різноспрямованих і відмінних за видами грошових фондів (фінансових ресурсів) та обсягами, забезпечує належний рівень соціально-економічного розвитку країни та суб'єктів господарювання, реалізацію визначених цілей і завдань. Важливою умовою успішного господарювання є синхронізація грошових потоків – узгодженість у часі вхідних та вихідних грошових потоків, що забезпечує виконання зобов'язань кожного суб'єкта розподільних відносин, необхідну платоспроможність.

Наступними філософськими категоріями, які дають можливість сформулювати концептуальні підходи до трактування фінансово-економічної діяльності, є зміст і форма. *За змістом* фінансово-економічна діяльність відображає кінцеву мету розподільних і перерозподільних процесів – формування і використання фондів грошових коштів. Отже, грошові фонди є матеріальним змістом фінансово-економічної діяльності. Саме ці фонди є тією специфічною ознакою, яка відрізняє фінансово-економічної діяльності від усіх інших економічних категорій. Протилежною категорією змісту є *форма* фінансово-економічної діяльності. В економічній науці розрізняють такі форми фінансово-економічної діяльності як доходи, надходження, нагромадження, відрахування, видатки, витрати, тобто елементи, які характеризують рух фондів грошових коштів. Ці форми є матеріальним вираженням фінансово-економічних відносин.

Між формою і змістом простежуються тісний взаємозв'язок та суперечності, визначені особливостями дії закону єдності і боротьби протилежностей. Одночасно зміст і форма фінансово-економічної діяльності обумовлені їхніми сутністю та явищем. Діалектичний взаємозв'язок та відмінності між цими категоріями дають можливість глибоко пізнати теоретичні і практичні засади фінансово-економічної діяльності суспільства, досягнути єдності теорії і практики, забезпечити ефективне використання фінансів у забезпеченні належного рівня

соціально-економічного розвитку суспільства та задоволенні економічних інтересів усіх його членів.

Основи та принципи фінансово-економічної діяльності виступають основним важелем, за допомогою якого здійснюються регулятивні азимути економічних факторів. Саме фінансово-економічна діяльність свідчить про успіхи чи недоліки трансформації економічних процесів суб'єкта господарювання, установи, інституції, або суб'єкта соціуму. Тому розроблення ефективних методів фінансово-економічної політики відповідної інституції, їх реалізація на практиці змушують кардинально змінювати сталі погляди на фінансово-економічну діяльність та визначати їх фундаментальність у контексті стратегічних завдань економічної розбудови держави, або відповідної інституції.

Отож, саме фінансово-економічна діяльність зумовлює рух частин чистого доходу в грошовій формі, для якої характерний нееквівалентний обмін. У сфері фінансово-економічної діяльності дія закону вартості обмежується законодавчо встановленими нормами розподілу доходу, що впливає із суспільних потреб. Перерозподілені важелі доходу за допомогою фінансово-економічної діяльності значно оперативніші, не піддаються впливові закону вартості, а тому мають значно ширші можливості. Крім того, фінансово-економічна діяльність забезпечує узгоджену взаємодію нееквівалентного перерозподілу із системою економічного стимулювання.

Враховуючи те, що фінансово-економічна діяльність є вагомою інституційною складовою економічної інфраструктури суспільства, а їх ознаки (грошова форма, розподільний і перерозподільний статус) властиві всім сферам і ланкам господарського процесу, фінансово-економічну діяльність ототожнюють із грошовими потоками, що опосередковують рух новоствореної та доданої вартості на всіх стадіях відтворювального циклу: виробництва, розподілу, обміну та споживання відповідної інституції. Отже, чітко простежується фінансове наповнення базису структури відтворювальних процесів та їх надбудови – ланок управління фінансовою системою. Водночас, відповідні інституції, формуючи грошові ресурси, перебувають у певних відносинах з контрагентами відтворювального процесу. Залежно від їхньої ролі в суспільному відтворенні (чи вони безпосередні учасники виробництва, чи лише здійснюють регулювання розподільними важелями) визначають належність або до базисних структур, або до надбудовного каркаса.

Отже, фінансово-економічна діяльність інституції виражає відповідні грані відтворювального процесу, кожна з яких формується у процесі взаємодії окремих елементів. Основними елементами фінансово-економічних відносин у техніко-економічних зв'язках відтворювального процесу є забезпечення грошовими коштами, поглиблення спеціалізації, кооперації, комбінування виробництва та споживання, його концентрація та автоматизація. Організаційно-економічні відносини відтворювального процесу потребують забезпечення грошовими коштами процесу взаємодії

маркетингової та управлінської діяльності як на мікро-, так і на макрорівні. При аналізі функціонування фінансово-економічної діяльності інституції щодо економічної природи власності доцільно вказати на обов'язкове забезпечення грошовими коштами різних галузей суспільного відтворення та об'єктів привласнення. Теорія та набутий досвід підтверджують, що під час трансформаційних процесів фінансово-економічної діяльності інституцій реструктуруються не тільки за простором їх функціонування, а й за походженням суб'єктів, які умовно можна поділити на національно-державні та приватні.

Психологія фінансово-економічної діяльності виділяє такі основні сфери фінансових відносин: психологічні загальнодержавні *фінансові відносини*, психологія *фінансів суб'єктів господарювання, державних інституцій та домогосподарств тощо*. Кожна з цих сфер психології фінансових відносин характеризується специфічними рисами і має певне функціональне призначення.

Виділяємо психологію фінансово-економічної діяльності державних інституцій. Головна мета функціонування установ, організацій та державних інституцій виокремлює забезпечення певних потреб суспільства, а не отримання прибутку. Виділення неприбуткової діяльності цілком логічне в умовах ринкової економіки, тому що завжди є певні сфери, які або не можуть бути прибутковими і тому не цікавлять підприємницькі структури, або повинні бути доступними широким верствам населення. До установ, організацій та державних інституцій належать:

- бюджетні установи та організації, головним джерелом фінансування видатків яких є бюджетні кошти (навчальні заклади освіти, лікарні, школи, дитячі садки, музеї, бібліотеки тощо);
- добровільні громадські формування (громадські організації, політичні партії, благодійні фонди), які об'єднують громадян на основі єдності інтересів та уподобань для спільної реалізації своїх прав і свобод, сприяння здійсненню добродійної благодійницької діяльності.

Якщо говорити про державну інклюзивну інституцію, то інклюзивна установа, це установа яка забезпечує інклюзивну модель освіти як систему освітніх послуг, зокрема: адаптує навчальні програми та плани, фізичне середовище, методи та форми навчання, використовує існуючі в громаді ресурси, співпрацює з фахівцями для надання спеціальних послуг відповідно до різних освітніх потреб суб'єктів соціуму тощо.

Стратегія сприяння фінансовій інклюзивності в Україні має ґрунтуватися на поліпшенні якості фінансових послуг для споживачів, які вже мають до них доступ, і розширення надання базових фінансових послуг тій частині населення, яка не має доступу до неї взагалі. У цьому аспекті ефективним інструментом підвищення рівня фінансової інклюзивності є застосування фінансових технологій, тому напрямом

подальших досліджень слід вважати дослідження проблем упровадження фінансових технологій в Україні та перспектив їх використання.

Висновки. Отже, фінансово-економічна діяльність інклюзивних інституцій – це діяльність на основі кошторисного споживання, де потребує забезпечення грошовими коштами процес взаємодії між суб'єктами соціуму і державою, головним джерелом фінансування видатків яких є бюджетні кошти та добродійні спонсорські виплати. Саме суб'єкти соціуму як найвища цінність є фундаментальною опорою і носієм загальносуспільних інтересів та важливим суб'єктом фінансових відносин. Суб'єкти соціуму є платниками податків і, водночас, утримувачами суспільних благ, наданих державою; саме вони в умовах демократії через своє право голосувати можуть впливати на суспільне життя – визначати ефективність прийнятих рішень у сфері політики та економіки, через суспільний вибір приймати рішення щодо кількісних і якісних параметрів державних видатків і доходів. Не менш важливо враховувати людський фактор і в контексті реалізації принципу солідарності та забезпечення суспільного добробуту інклюзивної соціалізації.

Враховуючи вищезазначене можемо стверджувати, що в сучасних умовах господарювання суб'єктів інклюзивних державних інституцій з'являються нові тренди, які є відповідями на сучасні виклики, соціальні, технологічні та інші зміни, що відбуваються в Україні і у світі. Один із них – посилення соціальної інклюзії як важливого інструмента консолідації суспільства, драйвера досконалості та відкриття непомічених талантів. Зокрема йдеться про забезпечення доступу до вищої освіти так званих недопредставлених груп населення. До них зараховують будь-які соціальні групи, для яких частка здобувачів вищої освіти істотно менша від середніх показників відповідних вікових груп, у тому числі: родини з низькими доходами; родини, де батьки мають низький соціальний статус; родини, що проживають у важкодоступних і віддалених регіонах та в сільській місцевості; біженців і мігрантів; сиріт; осіб із захворюваннями; мовних, етнічних та релігійних меншин; студентів, що мають доглядати за хворими членами родини чи особами похилого віку тощо.

Для України забезпечення фінансових та психологічних аспектів розвитку інклюзивних інституцій – великий виклик. Європейські підходи не передбачають прийом осіб із недопредставлених груп на навчання та їх поточне оцінювання із «заплющеними очима». Для кожної з таких груп розробляються окремі інструменти залучення їх до вищої освіти, такі як соціальні стипендії, можливість дистанційного навчання, корегувальні курси, просвітницькі заходи тощо. Необхідно розширити вимоги щодо соціальної інклюзії, щоб вони охоплювали питання успішного завершення навчання, набуття компетентностей, необхідних для змістовної зайнятості випускників, їх особистого і громадянського життя.

Отже, у провідних європейських політиків дедалі частіше згадується, що сьогодні світ переживає час потрясінь та пандемії. Цінності правди, знань, демократії та наукового методу, властивого вищій освіті, ставляться

під сумнів. Не всюди забезпечені академічні свободи та інституційна автономія закладів вищої освіти, не досягнутий рівний для всіх доступ до вищої освіти. Пандемія коронавірусу, військові конфлікти, економічні, політичні та інші кризи створюють істотні загрози як для світу загалом, так і для якості та потенціалу систем вищої освіти. Тим часом вища освіта розглядається як один із ключових інструментів вирішення цих проблем. Але якщо раніше основну увагу приділяли результатам академічної мобільності та документам про освіту, то сьогодні, поряд із ними, дедалі більшого значення набуває визнання результатів навчання, здобутих у неформальній освіті, під час професійної, волонтерської та громадської діяльності, а також результатів самоосвіти. У контексті забезпечення соціальної інклюзії, підвищується актуальність навчання впродовж життя і, зокрема, створення можливості визнання результатів попереднього навчання осіб, які роблять перерви у здобутті вищої освіти. Для багатьох країн гострою проблемою є створення прозорих механізмів визнання кваліфікацій та результатів навчання осіб, які з різних причин не мають документів про попередню освіту, насамперед біженців та переміщених осіб [4].

Трансформаційні процеси в Україні вимагають чіткої координації дій в усіх сферах та ланках фінансової системи, що є концептуальною основою нової моделі економічного і соціального розвитку держави. Модель психології фінансів має поєднати постійне підвищення добробуту нації і кожного громадянина та становлення в Україні конкурентоспроможної національної економіки, яка була б органічно включена в глобальні економічні процеси і посіла в них гідне місце.

Отже, психологія фінансів – не просто набір окремих взаємопов'язаних елементів, а надзвичайно складна за внутрішньою будовою соціально-психологічна архітектура, від ефективності побудови якої залежить можливість збалансування інтересів і суперечностей, узгодження прагматизму фінансової політики з раціональністю мислєдіяльності психології суб'єкта соціуму.

Список літератури:

1. Ложкін Г.В. Економічна психологія: Навчальний посібник. К.: ВД«Професіонал», 2004. 304 с.
2. Кравцова А.О. Розвиток інклюзивної освіти в умовах ринкової економіки. Наукові праці. Економіка. Випуск 177. Том 189 URL: <http://lib.chdu.edu.ua/pdf/naukpraci/economy/2012/189-177-29.pdf>
3. Пасічник Ю. В. Бюджетний потенціал економічного зростання в Україні: монограф. Донецьк: ТОВ „Юго-Восток, Лтд», 2005. 642 с.
4. Грищенко І.М. Професійна освіта в системі економічних досліджень: монографія. К.: Грамота, 2014. 384 с.

References:

1. Logkin G.V. Ekonomithna psuhologija [Economic Psychology]. Kyiv: VD «Professional».[in Ukrainian].
2. Kravtsova A.O. Rozvytok inkluzyvnoi osvity v umovah rynkovoï ekonomiky [Development of inclusive education in a market economy]. www.racurs.ua. Retrieved from <http://lib.chdu.edu.ua/pdf/naukpraci/economy/2012/189-177-29.pdf>. [in Ukrainian].
3. Pasichnik YV. (2005) Budjetnyi potentsial ekonomithnogo zrostannja v Ukraini: monografija [The budget potential of economic growth in Ukraine: monograph. / Yu. V. Pasichnyk.]. Donetsk: South-East Ltd.[in Ukrainian].
4. Gryshenko I.M. (2014) Profesiina osvita v systemi ekonomithnyth doslidgen: monografija [Professional education in the system of economic research: monograph]. Kyiv: Gramota. [in Ukrainian].

УДК 336:377

Maryan Mykolayovych TRIPAK
Honored Worker of Education of Ukraine, PhD in
Economics, Associate Professor,
Director of Podilsky Special Education and Rehabilitation
Socio-Economic College, Kamianets-Podilsky
e-mail: tmm.75@ukr.net

Natalia Stanislavivna SHEVCHUK
Postgraduate, NNC «Institute of Agrarian Economics»,
Lecturer, Department of Accounting and Taxation,
Podilsky Special Education and Rehabilitation
Socio-Economic College, Kamianets-Podilsky
e-mail: shievchuk.n@ukr.net

THE PARADIGM OF ECONOMIC SOCIALISATION OF AN INCLUSIVE UNIVERSITY

Tripak M.M., Shevchuk N.S. The paradigm of economic socialisation of an inclusive University. *Вектор Поділля* : наук. журн. / Подільський спеціальний навчально-реабілітаційний соціально-економічний коледж; редкол.: М.М. Тріпак (гол.ред.), О.М. Бачинська (заст. гол. ред.), А. Zielińska та ін. Кам'янець-Подільський: Видавничо-поліграфічний центр Західноукраїнського національного університету «Економічна думка», 2020. Вип. 3. С. 23-37. – ISSN 2617-1112

Urgency of the research. *The problem of inclusive education in the modern Ukrainian educational space is becoming especially important given the fact that integration of people with special needs into the socio-cultural and socio-economic environment of socialization*

Target setting. *Adaptation of persons with disabilities to society in the current economic environment through their training for further employment is a problem of any state.*

Actual scientific researches and issues analysis. *The mechanisms of economic socialization and inclusive education explored: V. Andrienko, T. Boholib, Y. Boico, O. Vasylyk, T. Hrebniava, V. Zhuravskyi, I. Kaleniuk, P. Koval, T. Lev, Y. Lysenko, O. Navrotskyi, V. Novikov, K. Pavliuk, V. Fedosov, A. Shevtsov, V. Shpotenko, M. Yastrubskyi.*

Uninvestigated parts of general matters defining. *Despite the importance and relevance of inclusive education, scientists point out serious problems in its scientific development and practical implementation. These circumstances have determined the relevance of the research topic and the need to find economic and organizational levers of influence on the activation of inclusive education in Ukraine through the mechanism of systematic socio-economic and financial-psychological inclusive socialization of special institutions of higher education. In this regard, the purpose of this article is to prioritize inclusive socialization of specialized higher education institutions in Ukraine.*

The research objective. *The main task of this work is to undertake appropriate measures to find socio-economic and financial-psychological mechanisms for socialization of human capital on the basis of inclusive universities of national importance.*

The statement of basic materials. *The article deals with the economic aspect of a multifaceted process of inclusive socialization of a society with special needs in the higher education system of Ukraine. A comprehensive systematic monitoring of socio-economic and financial-psychological inclusive socialization was conducted. The economic model of socialization of inclusive universities of national importance is represented.*

Conclusions. *The importance of inclusive socialization of a subject of a society with disabilities in the creation of human, intellectual capital in the economic system is determined.*

Keywords: *inclusive education, socialization, economic socialization, socialization of inclusive universities.*

Мар'ян Миколайович ТРІПАК

Заслужений працівник освіти України,

кандидат економічних наук, доцент,

директор Подільського спеціального навчально-реабілітаційного

соціально-економічного коледжу

E-mail: tmm.75@ukr.net

Наталія Станіславівна ШЕВЧУК
аспірантка ННЦ «Інститут Аграрної економіки»
викладач кафедри обліку і оподаткування,
Подільський спеціальний навчально-реабілітаційний
соціально-економічний коледж
e-mail: shievchuk.n@ukr.net

ПАРАДИГМА ЕКОНОМІЧНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ІНКЛЮЗИВНОГО ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Актуальність теми дослідження. Проблема інклюзивної освіти в сучасному українському освітньому просторі набуває особливої уваги з огляду на те, що інтегрування осіб з особливими потребами у соціокультурне й соціально-економічне середовище соціалізації є сьогодні надзвичайно актуальним.

Постановка проблеми. Адаптація осіб з інвалідністю у суспільство в сучасних умовах економіки шляхом їх навчання для подальшого працевлаштування є проблемою будь-якої держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Механізми економічної соціалізації та інклюзивної освіти досліджували: В. Андрієнко, Т. Боголіб, Є. Бойко, О. Василик, Т. Гребнева, В. Журавський, І. Каленюк, П. Коваль, Т. Лев, Ю. Лисенко, О. Навроцький, В. Новіков, К. Павлюк, В. Федосов, А. Шевцов, В. Шпотенко, М. Яструбський.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Незважаючи на важливість і актуальність інклюзивної освіти, науковці констатують серйозні проблеми в її науковій розробці та практичній реалізації. Дані обставини визначили необхідність пошуку економіко-організаційних важелів впливу на активізацію розвитку інклюзивної освіти в Україні через механізм системної соціально-економічної та фінансово-психологічної інклюзивної соціалізації спеціальних ЗВО.

Постановка завдання. Головне завдання цієї роботи є проведення відповідних заходів щодо пошуку соціально-економічних та фінансово-психологічних механізмів соціалізації людського капіталу на основі інклюзивних ЗВО загальнодержавного значення.

Виклад основного матеріалу. У статті розглянуто з економічної сторони багатогранний процес інклюзивної соціалізації соціуму з особливими потребами у системі вищої освіти України. Проведено комплексний системний моніторинг соціально-економічної та фінансово-психологічної інклюзивної соціалізації. Репрезентована економічна модель соціалізації інклюзивних ЗВО загальнодержавного значення.

Висновки. Визначено важливість інклюзивної соціалізації суб'єкта соціуму з обмеженими фізичними можливостями у створенні людського, інтелектуального капіталу в економічній системі.

Ключові слова: інклюзивна освіта, соціалізація, економічна соціалізація, соціалізації інклюзивних ЗВО.

JEL classification: I22, I28

Urgency of the research. The problem of inclusive education in the modern Ukrainian educational space is becoming especially important given the fact that integration of people with special needs into the socio-cultural and socio-economic environment of socialization is important today.

Target setting. Adaptation of persons with disabilities in society in the modern economic environment through their training for further employment is a problem of any state. Today, a number of legal acts have been adopted by the state authorities, special programs for the development of inclusive education have been developed to provide access to educational institutions, but in Ukraine the problem of providing educational services to insufficiently mobile persons, that is, people who are unable to move without additional means is acute. The reason for this is the inability to reorganize the training facilities in accordance with the norms and standards established by the state authorities, due to the lack of funding from the state. This is precisely what necessitates amendments to the legislation governing the redistribution of budgetary resources that can help solve the problem of inclusive learning in Ukraine.

Over the past two decades, statistics show that persons with disabilities have almost doubled to 7% of the total population, and a democratic state, including Ukraine, should provide opportunities to reach the potential of such people to benefit society and to feel himself its full members. As a degree of education, knowledge is the basis of modern human life, its ability to work and meet the comprehensive needs, we focus on the problems of education of people with disabilities. To create living conditions for people with disabilities in our difficult period, Ukraine ratified a number of international instruments in the field of human rights protection and developed and approved a state program for the development of the system of rehabilitation and employment of people with disabilities, mental illness and mental retardation. Ukraine's Education has identified a number of articles that enshrine the rights of persons with disabilities to education on equal rights with healthy students.

Today, it is economically feasible to invest in human capital wherever possible, rather than investing directly in social services. In this category, inclusion is seen as a profitable social investment area for the future.

Thus, the issues of social inclusion find their main reflection in the field of educational policy, since the education system is not only a reflection of the state of society, but also an important means of reforming it.

Quite often, inclusion in education is seen as an approach to the education of children and adults with special educational needs in the context of higher education.

However, this should be understood as a reform that supports and encourages diversity among student groups. The goal of educational inclusion is to eliminate social exclusion, which is a consequence of negative attitudes towards diversity. Hence, a number of measures are needed to find socio-economic and financial-psychological mechanisms for socialization of inclusive higher education institutions of national importance.

Actual scientific researches and issues analysis. The mechanisms of economic socialization and inclusive education explored: V. Andrienko, T. Boholib, Y. Boico, O. Vasylyk, T. Hrebnieva, V. Zhuravskiy, I. Kaleniuk, P. Koval, T. Lev, Y. Lysenko, O. Navrotskyi, V. Novikov, K. Pavliuk, V. Fedosov, A. Shevtsov, V. Shpotenko, M. Yastrubskiy. The scientific achievements of these scholars are a significant contribution to the theory, methodology and organization of the functioning of the socialization of inclusive specialized higher education. However, the issues of complex systematic socio-economic and financial-psychological inclusive socialization of special institutions of higher education, which implies the formation of a substantiated concept of reforming the economic mechanism of their functioning, have not been developed yet.

Uninvestigated parts of general matters defining. Despite the importance and relevance of inclusive education, scientists point out serious problems in its scientific development and practical implementation. These circumstances have determined the relevance of the research topic and the need to find economic and organizational levers of influence on the activation of inclusive education in Ukraine through the mechanism of systematic socio-economic and financial-psychological inclusive socialization of special institutions of higher education. In this regard, the purpose of this article is to prioritize inclusive socialization of specialized higher education institutions in Ukraine.

The research objective. The main task of this work is to undertake appropriate measures to find socio-economic and financial-psychological mechanisms for socialization of human capital on the basis of inclusive universities of national importance.

The statement of basic materials. Socialization is one of the central problems of social psychology. And in the conditions of transition of modern Ukrainian society to market economic relations, this problem in the field of economic psychology is identified in no less urgent problem of economic socialization. Inclusive socialization is a multifaceted process of adaptation of the subject of society with special needs of experience of life in society, assimilation of the system of social bonds and relationships. In the process of socialization, a system of values of the orientations of the personality of the seeker of socio-economic forms and methods of behavior of the subject of society and effective interaction with each other is formed. The socialization of a university student involves the participation of a young person in learning the culture of human relationships in society, social norms and roles. In the process of socialization the student learns the social reality, acquires practical skills of interaction with other subjects, which perform various social functions of the state institution.

An analysis of the scientific literature revealed that the process of socialization is considered by the authors from the standpoint of two approaches. Proponents of subject-object approach (E. Diurkheim, T. Parsons, H. Terri Peidzh, G. B. Tomas, Alan L. Marshal) consider that socialization is a process of

mastering the actions of expected behavior in relations between the family and society. At the same time, the priorities are the goals of social adaptation and adaptation to the social environment. Representatives of subject approach (U. I. Tomas, F. Znanetskyi, C. H. Kuli, G.H. Mid, G. Koulmen, I. Tallmen, U. Bronfenbrenner, I.S. Kon and other) emphasize on the active, conscious and creative role of a person in the process of socialization in the functioning of their relationship with the environment [4, p. 9].

The theory of "mirror self" C.H. Kuli develops the view that for the subject of society, others are a mirror into which a person looks in the process of interpersonal relationships. It is worth noting that if for an adult a significant subject of the society, or specialists in specific issues, act as mirrors, then a professional mentor becomes a mirror for the student [4, p.9]. This circumstance is especially important for the features of socialization of the future student. In the process of long-term interaction and communication with other subjects of the educational process, guided by their grades and judgments, the student decides who and what he will be the subject of statehood for the society.

According to the concept H. M. Andrieievoi socialization is a two-way process. On the one hand - the development of experience by the individual through joining the social ties, on the other - active activity in the social environment of the state [1].

Of course, one cannot disagree that, as a subject of various activities, a subject of a society with disabilities is included in the process of socialization at the state level.

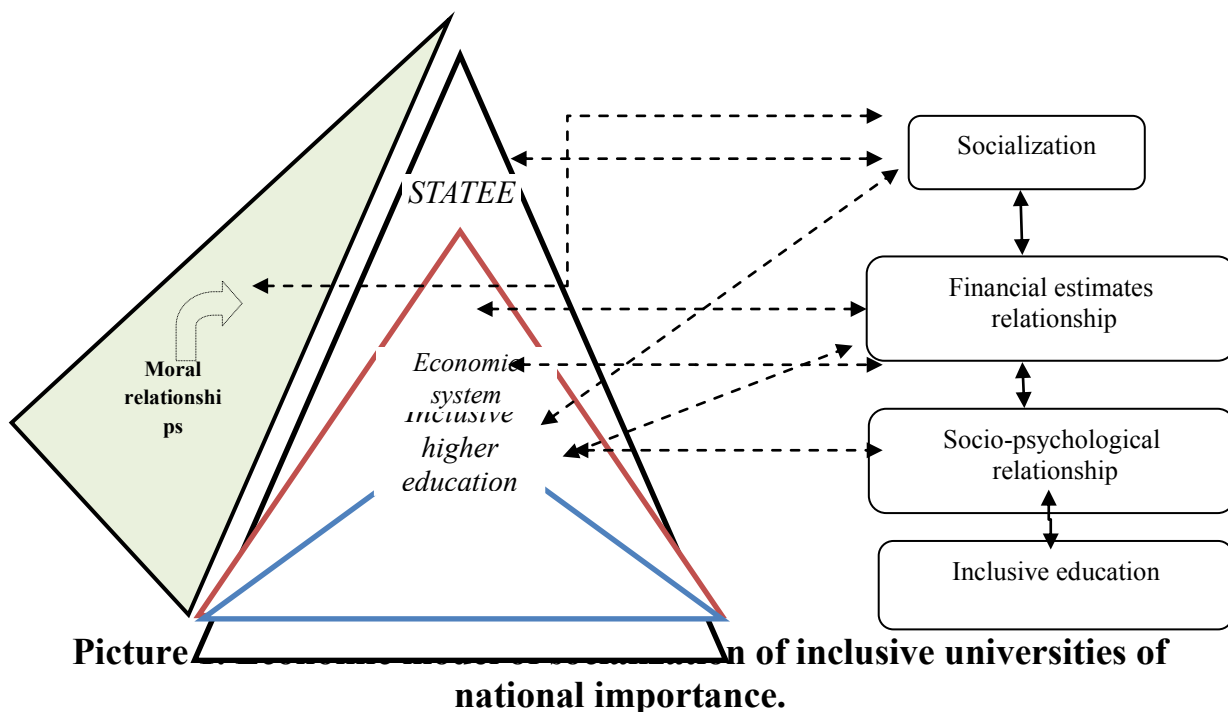
V.S. Mukhina determines the mechanisms of development and socialization of personality where these phenomenon are realized in the process of relationships with other people through identification [5].

Therefore, as a result of the interaction process, the subject of the society acquires different social functions, each of which implies interaction with other functions. For example, at a young age a leading social function becomes a college education. In the course of educational activity, the student learns to interact not only with his peers, but also with other subjects of the society who play the social role of the teacher.

We believe that different concepts emphasize certain aspects of the process of socialization, considering this process in terms of philosophy, culture, sociology, psychology, pedagogy and economics. However, in general, in our opinion, socialization is carried out in the process of interaction of subjects through the psychological and socio-economic mechanisms of socialization mentioned above. At the same time, it is important to emphasize that socialization has a character and is carried out in the process of educational, game, work, creative and training activities.

Considering education, training and socialization, we note that the latter is a broader concept. In our opinion, socialization is regulated by the institutional socio-economic mechanism, that is, in the conditions of functioning of special higher educational establishments of national importance. At the same time, we draw attention to the fact that the education of students' moral relationships in

inclusive education is implicitly included in the process of socialization. Thus, it is possible to schematically represent the main facets of socialization - inclusive education, financial and social and psychological relationships, as well as moral relationships of students of special higher education institution of national importance (see Fig. 1).

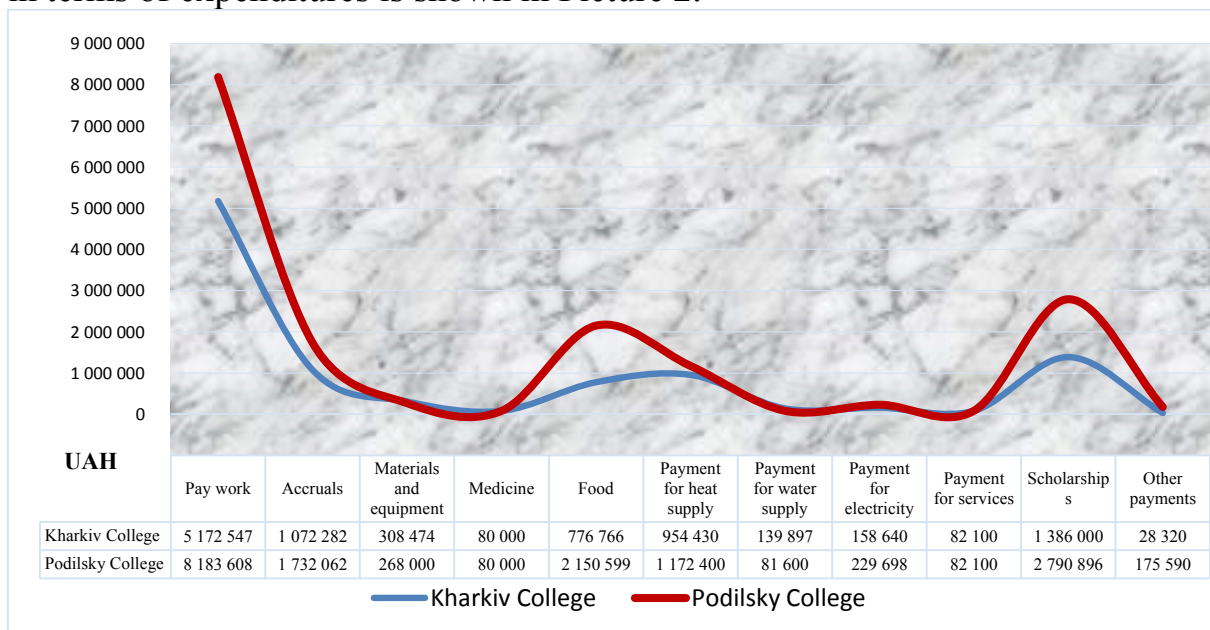

Inclusive education promotes the socialization of all students, fostering moral relationships not only through content, methods, forms of educational and methodical activity, but also through gaining experience of joint activities, interpersonal relationships, communication, mutual concern. At the same time, despite the importance and relevance of inclusive education, scientists point out serious problems in its scientific development and practical implementation. To date, budget financing, based on a single estimate of income and expenditure, remains a priority source of education funding in Ukraine. The sources of budgeting are both budgetary funds and funds received from other sources. At the same time, the ratio between budgetary and extra-budgetary financial resources varies depending on the availability of budgetary resources and adequate public policy in the sphere of education, the pace of economic development, the ownership of the educational institution, the ratio between the state and non-state sectors of the economy, etc.

The creation and maintenance of an inclusive educational environment in the education system, in particular in the higher education system of Ukraine, is a key factor influencing the intensive reform of the traditional higher education institution, enabling access to high quality education for persons with special educational needs. Increasing the actual number of children with disabilities and the intensity of integration of such children into the general education space require effective funding for an inclusive educational environment. This will ensure continuity of learning, create opportunities for self-fulfillment of children and young people with special educational needs. Today, a quality education is a

prerequisite for successful self-realization of a person in society. Numerous studies show that higher education is among the ten values that are most important to young people. Disability education is the path to integration, to economic independence.

An example of inclusive universities in Ukraine is Podilsky Special Educational and Rehabilitation Socio-Economic College and Kharkiv State Social and Economic College, where elements of inclusive education are implemented consistently and purposefully in accordance with the current legislation of Ukraine. Until 2017, the financing of colleges was provided at the expense of the State Budget of Ukraine, and from January 2018 - from the regional budget. Funding for the General Fund of the analyzed colleges for 2018 in terms of expenditures is shown in Picture 2.

Picture 2. Financing of the general fund of the budget of inclusive colleges in Ukraine in terms of budget allocations [4]

Since 2019, inclusive colleges were granted the status of «nationwide» and transferred to the State Budget of Ukraine. Where is the budget program of Appendix № 3 of the Law of Ukraine "On the State Budget of Ukraine for 2019" "Training of Podilsky Special Educational-Rehabilitation Socio-Economic College and Kharkiv State Socio-Economic College" for 2019 provided for in the amount of 25581,6 UAH, including general fund expenditures - UAH 24281.6 thousand, special fund expenditures - UAH 1300.0 thousand [6].

While implementing the types of expenditures by respective groups, on the basis of the principle of subsidiarity, taking into account the criteria of completeness of the provision of guaranteed services and bringing them closer to the direct consumer, it is proposed to optimize expenditures in the conditions of limited budget resources. The logical chains of the structure of effective planning and financing of budget expenditures are proposed, which should positively influence the state of development of the university.

The expenses of the General Fund of the estimates of the Podilsky Special Educational and Rehabilitation Socio-Economic College will be directed to - for remuneration and payroll; public administration expenditures; health and rehabilitation expenditures; payment for utilities and energy; on social protection, food and social security of students; for educational, group work and physical rehabilitation. Let us analyze the implications of these expenditures in the context of choosing alternative programs to optimize their planning and financing.

In our opinion, one of the main types of expenditure is the financing of "educational and circle work", which is able to shape and transform the outlook of students of higher education. The worldview is fundamental because it depends on the self-esteem of the social subjects of their condition, their desire for development or for their passivity, which ultimately leads to degradation. Without the desire for self-development, no financial support for social programs will be used effectively.

The development and stimulation of individual programs in the area of budgeting for the preparation of students, education and group work in higher education is interrelated with the costs of the budget for physical rehabilitation, since the positive emotions received by the person in its cultural development, will help to strengthen physical health and strengthen physical health social orientation, which is based on spiritual orientation.

Such a positive socially-oriented personality of the student is competitive in the labor market, and can also take an active part in job creation.

An important positive result of this activity is that the physical rehabilitation of students and preventative work will reduce the financing of health care budgets. Therefore, increasing the cost of the college's general fund is crucial in optimizing the financing of health care and rehabilitation expenditures.

Before proposing optimal directions for the redistribution of financial resources of the university, it is considered appropriate to determine the summary indicators of the types of expenditures of the budget, taking into account the influence of all factors that determine their status. For example, to optimize the financing of health care expenditures and college rehabilitation, the incidence rate of a student in an inclusive university can be suggested. Whereas, the structure of expenditures for the 2018 General Fund of the college in the process of preparation and education of the student is in percentage: salary and payroll – 47.5%; expenditures on public administration – 9.2%; health and rehabilitation expenditures – 3.5%; payment for utilities and energy – 7.6%; social protection, food and social welfare of students – 31,7%; as well as for educational, group work and physical rehabilitation – 0,5% [5].

Therefore, for the effective redistribution of the budget of the general fund of the college, we use a mathematical model that determines the main factors of the activity of a higher educational institution in the conditions of socio-cultural and wellness rehabilitation. Frequencies of "desired and undesirable" factors that characterize the state of the functional classification of budget expenditures, as

well as their ratio to the number of budget expenditures involved, intensity indicators, are proposed as summary indicators.

In particular, the incidence of H manifestation of the resulting factors in the types of college cost estimates can be estimated as follows:

$$H_{ij} = \frac{Kf_{ij}}{Gsk}, \quad (1)$$

where i - is the code of the type of cost estimate;

j – the number of the final indicator of the type of expenditure;

Kf – number of manifestations of the factor;

Gsk – is a contingent of college students.

The incidence rate In inclusive load for this factor can be defined as:

$$In_{ij} = \frac{H_{ij}}{Vi}, \quad (2)$$

where Vi - is the number of students with physical disabilities i .

High frequency indicators with the same indicators of their intensity of inclusive workload - evidence of effective organization of work in the structure of cost estimates; High frequency indicators at low intensity make it possible to draw possible conclusions, both in terms of increasing the intensity without sacrificing the resultant indicators, and in maintaining that intensity as desired for a particular type of cost estimate. Low relative indicators are evidence of inefficient organization of work and the need to introduce good international experience.

It should be noted that in the conditions of limited public financial resources it is necessary to be careful about personnel issues and retain qualified personnel, possibly increasing their work efficiency and contribution to improving the resultant indicators of optimization of the structure of expenditures of the college.

Based on the proposed formulas, we will consider the performance indicators of the type of health care expenditures and inclusive university rehabilitation.

Thus, the logical chains of the structure of the general fund of the budget are determined, which should positively influence the state of social development of the inclusive university. We propose to formulate an optimal model of budgeting for an inclusive higher education institution to prevent socially undesirable phenomena in college by optimizing the structure of expenditures of the general budget of the college. It is extremely important to stimulate the activities of the college administration (relevant structural departments of the university) with a positive social program of individual personality development (student, college employee).

In the special educational and rehabilitation institution of higher education "health and rehabilitation department" is created, where medical workers (doctors of different qualification categories, nurses) who provide round-the-clock medical services are working; staff of the food block (chef, dietitian) for

organizing a balanced diet; specialists-rehabilitologists, teachers of therapeutic physical culture with the qualification of a rehabilitologist.

So, we will build economic and mathematical models that can justify the optimization of the planning of the corresponding funds of the General Fund of the college budget for health and rehabilitation management. To this end, we will estimate the cost estimates for blocking socially undesirable phenomena (drug, alcohol addiction, predisposition to offenses, high morbidity). Let us consider the coefficients of probability of socially undesirable phenomena snj :

$$snj_i = \frac{KNNJ_i}{Gsk}, \quad (3)$$

where i – is the type of undesirable phenomenon;

$KNNj$ – the number of carriers of adverse events in college;

Gsk – is a contingent of college students.

In the next stage, let's estimate the average cost of blocking an unwanted $svknj$ phenomenon:

$$svknj_i = \frac{SKBNJ_i}{KNNJ_i}, \quad (4)$$

where $SKBNJ$ – is an estimate article for combating unwanted phenomena.

Suppose that among college students, the coefficients of probability of socially undesirable phenomena are much lower than the average coefficients. In this case, the college optimized the savings of the general fund of the college budget by:

$$Ekzfk_k = \sum_i (kisnj_{k,i} - ssk_i) \cdot svknj_i \quad (5)$$

So how to distinguish significant deviations from statistical fluctuations from random fluctuations.

To eliminate the effects of chance, it is advisable to use averaged data. This averaging can be done using the moving average method.

However, the latter observations fall into the category of extreme points and they are given preference over the previous values at the expense of specially selected weights. To ensure that the method is sensitive to real change, it is advisable to use low order smoothing. For greater smoothing effect, you can reapply.

In view of the above, let's smooth the previously presented indicators:

$$SNJ_i = \frac{1}{W} \sum_{m=1}^1 w_m snj_i, \quad (6)$$

$$KISNJ_{k,i} = \frac{1}{W} \sum_{m=1}^1 w_m kisnj_{k,i}, \quad (7)$$

$$W_i = \sum_{m=1}^1 w_m, \quad (8)$$

where w_i - is the weighting coefficients of the three-point moving average method.

We modify the previous calculation formulas by replacing the current values of snj_i , $kisnj_{k,i}$ with smoothed values SNJ_i , $KISNJ_i$.

Should an inclusive institution of higher education receive additional budgetary allocations or additional budget subsidies in the amount of

$$ds_k = r \cdot dek_k, \quad (9)$$

then the state will stimulate inclusive higher education of the country, and the university will tend to reduce negative social phenomena. Here, the coefficient r indicates the proportion of the savings that is allocated to stimulate an inclusive higher education institution (college).

Therefore, we will demonstrate the use of the proposed methodology for the analysis of the features of stimulating inclusive university (college), provided the observed effect of their activity.

To carry out such an analysis, we will use some statistical information on the activity of the Health and Rehabilitation Department of Podilsky Special Educational and Rehabilitation Socio-Economic College, which is shown in Picture 1.

On the basis of the incidence rate of students in the university, the possible series of values of the incidence in the college during the three observation periods were generated using the expert evaluation method. As a result of a comparison of the average rates of morbidity of students in college, a significant decrease of this value was found.

Table 1.

Estimated cost savings provided effective rehabilitation and significant improvement in the health of college students

<i>indication</i>	<i>years</i>	2015	2016	2017
Expenditure on health and rehabilitation of everything (UAH)		370640	412206	476223
Number of medical staff (nurses), (regular units)		5	5	5
Number of medical positions		2	3	3
Expenditure on medicines (UAH)		50000	60000	80000
Food costs (UAH)		120412	1633727	166608
Number of treated students (persons)		4	7	7
Number bed - days (days)		330	347	395
Number bed - days (days)		45700	24700	23300
Cost of health care and rehabilitation for 1 patient for 1 bed-day		9,20	19,12	23,87
Cost of expenses food for 1 patient for 1 bed-day		26,35	66,14	71,50
The coefficient of conditionally-average susceptibility to the disease in college (congenital or natural)		0,81	0,72	0,54
Frequency of the general incidence		1,8	1,79	1,5
Intensity of inclusive burden on morbidity		0,012	0,013	0,010
The average morbidity rate of students		0,018	0,017	0,008
The incidence rate		0,009 (1%)		
Number of college students as of 1.09.2017 year (person)		263		
The average cost of one bed-day (over the last three years), (UAH)		33,27		

Average number of bed-days (over the last three years)	87,5
Cost savings (UAH)	6890

* Write by [9]

Multiplication this value by the number of college students, the cost of one bed-day, and the average number of bed-days attributable to one patient, we get an approximate amount of budget savings.

Therefore, considering the above method, about UAH 7 thousand was saved. of the College General Budget Fund. The same marginal cost savings can be achieved through funding support for educational, social, and physical education rehabilitation, where college students' social activity development programs should be actively generated.

Taking into account the above factors, the maximum cost savings can be at the level of 7%, which will amount to about 50 thousand UAH.

It is not recommended to reduce the teaching and research activities of employees and their wages. In addition to the main work of the teacher in the educational and rehabilitation institution, the teacher expresses the promotion and support of initiative programs for the formation of outlook that contribute to the reduction of morbidity in college.

No less cost savings are estimated from the positive impact of university staff - psychologist and social educator on the situation in college. In addition, improving the health and psychological climate of families will stimulate greater involvement of students in sports, cultural, aesthetic and professional self-improvement, both at budgetary and paid levels, which will stimulate the development of both general and special funds college.

It should also be noted that these estimates were obtained with a sufficiently significant reduction in morbidity, about 15%. This is a fairly high but achievable figure, given the complex nature of wellness programs and the significant activation of individuals to achieve it. However, in the initial period of activity such radical shifts should not be expected. Therefore, additional research was conducted to analyze the possibilities of stimulating the university, its deployment with a much smaller impact on the incidence of college students.

Conclusions. Socio-economic and financial-psychological mechanisms of socialization inclusive higher education institutions of national importance is a process of active, therefore, selective, consistent with the system of own needs and values in the sphere of economy, internalization of economic social values, process of active inclusion of the student as an individual in the system of economic relations. Such a perspective gives the opportunity to understand the individual as a subject of economic relations as the creator of the system of their own economic and psychological qualities of the state and the relevant state institution in particular. Becoming a subject of society as a subject of economic socialization is a systematic process. Its system-forming factor is advisable to

consider the economic subjectivity of the individual, the main indicator of which is the system of economic and psychological qualities, through which the subject of society in the conditions of inclusion effectively builds relationships with other subjects of the economy. To find out the features of inclusive higher education of the formation of the system of indicators of economic subjectivity of the individual, the economic model of socialization of inclusive higher education institutions of national importance is substantiated. It is shown that the economic experience of the society, imbibed in economic value representations, in the process of socialization assimilates the personality to the extent required by both the economic environment, other subjects of economic relations, and their own needs to actively participate in the latter and even to build according to with personally meaningful meaning, determines the subjective attitude of the individual in the conditions of inclusive processes of state formation.

References:

1. Andrijeva Gh. M. (2010) Socialjna psihologhija: dovidnyk dlja universytetiv [Social Psychology: Directory for Universities]. Moscow: Artemivsk Press [in Russian].

2. Kompanyec V.V. (2009) Typyzacyja socyjalno-ekonomycheskykh system po etycheskomu kryteriju. Koncepcyja dukhovno-nravstvennoj socyjalno-ekonomycheskoj system [Typification of socio-economic systems according to ethical criteria. The concept of spiritual and moral socio-economic system]. – News of Economy & Transport and UkrDAZT [in Ukrainian].

3. Moskalenko V. V. (2005) Socialjna psihologhija: pidruch. dlja stud. vyshh. navch. zakl. [Social psychology: under the arm. for the studio. higher teach shut down]. K.: Center for teaching. literature [in Ukrainian].

4. Mudryk A. V. (2004) Socializaciji ljudyny: navchaljnyj posibnyk dlja studentiv universytetiv: akademiji [Human Socialization: A Manual for University Students: Academy]. K.: Center for Educational Literature [in Ukrainian].

5. Mukhina V. (2007) Vikova psihologhija. Fenomenologhija rozvytku: navchannja studentiv universytetiv [Age psychology. Phenomenology of development: training of university students]. K.: Center for Educational Literature [in Ukrainian].

6. On the State Budget of Ukraine for 2019 [Electronic resource]: Law of Ukraine from 13.12.2019 № 265-IX. Access mode: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/265-20#n2>

7. Rykh A. (1996) Khozjajstvennaja etyka [Economic Ethics]. M .: Sowing [in Russian].

8. Nikolaj Serbskyj (2005) Cvjatytelj, Slovo o Zakone [Tutor, Word of Law]. M. : Publishing House of the Brotherhood of St. Alexis. Patristic Translation Center; Publisher "Feofaniya" [in Russian].

9. Finansova zvitnist Podil'skogo spetsialnogo navthalno-reabiltatsinogo sotsialno-ekonomichnogo koledgu, Kharkiv'skogo socialjno-ekonomichnogo koledzhu [Financial reporting of the Podilsky Special Educational and Rehabilitation Socio-Economic College, Kharkiv State Socio-Economic College]. www.racurs.ua. Retrieved from <http://posek.km.ua/images/stories/doc/statut.pdf>, <http://khoeti.com.ua/index.html>[in Ukrainian].

10. Shymkiv A.(2004) Anghlo-ukrajins'kyj tlumachnyj slovnyk ekonomichnoji leksyky [English-Ukrainian Explanatory Dictionary of Economic Vocabulary]. K.: Publishing House "Kyiv-Mohyla Academy"[in Ukrainian].

Список літератури:

1. Андреева Г. М. Социальная психология : учеб. для вузов. Москва : Артёмівська преса, 2010, 363 с.

2. Компаниец В. В. Типизация социально-экономических систем по этическому критерию. Концепция духовно-нравственной социально-экономической системы. *Вісник економіки транспорту і промисловості УкрДАЗТ*. 2009. № 28. С. 262-272.

3. Москаленко В. В. Соціальна психологія: підруч. К.: Центр навч. літератури, 2005. 624 с.

4. Мудрик А. В. Соціалізації людини: навчальний посібник для студентів університетів: академії. К.: Центр навчальної літератури, 2004, 304 с.

5. Мухіна В. Вікова психологія. Феноменологія розвитку: навчання студентів університетів. К.: Центр навчальної літератури, 2007. 640 с.

6. Про Державний бюджет України на 2019 рік: Закон України від 13.12.2019 № 265-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/265-20 #n2>

7. Рих А. Хозяйственная этика. М.: Посев, 1996. 810 с.

8. Сербский Николай (Велимирович), Святитель, Слово о Законе (Номология). М.: Издательство Братства Святителя Алексия. Центр святоотеческих переводов; Издательство «Феофания», 2005. 128 с.

9. Фінансова звітність Подільського спеціального навчально-реабілітаційного соціально-економічного коледжу та Харківського соціально-економічного коледжу за 2018 рік.

10. Шимків А. Англо-український тлумачний словник економічної лексики. К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2004. 429 с.

Ірина Валентинівна ГОДНЮК
кандидат економічних наук, доцент,
викладач кафедри обліку і оподаткування,
Подільський спеціальний навчально-реабілітаційний
соціально-економічний коледж
e-mail: kapelka287@gmail.com

СОЦІАЛЬНИЙ КАПІТАЛ ЯК СКЛАДОВА ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ В ІНКЛЮЗИВНОМУ СЕРЕДОВИЩІ. ПРОБЛЕМИ ОБЛІКУ ТА ЗВІТНОСТІ

Годнюк І. В. Соціальний капітал як складова людського капіталу в інклюзивному середовищі. Проблеми обліку та звітності. Вектор Поділля: наук. журн. / [Подільський спеціальний навчально-реабілітаційний соціально-економічний коледж; редкол.: М. М. Тріпак (гол.ред.), О.М. Бачинська (заст. гол. ред.), А. Zielinska та ін.]. Кам'янець-Подільський : Видавничо-поліграфічний центр Західноукраїнського національного університету «Економічна думка», 2020. Вип. 3. С. 38-51. – ISSN 2617-1112

Анотація.

Вступ. Упровадження соціально відповідальної діяльності дає можливість суб'єкту господарювання забезпечити собі додаткові конкурентні переваги, сформуванню позитивний соціальний імідж, підвищити ділову репутацію та створити передумови зростання вартості бізнесу.

Інструментами управління соціальною відповідальністю, є соціальний капітал, ведення обліку та складання нефінансової звітності про результати виконання соціальних програм та доведення їх до заінтересованих сторін.

Мета полягає у визначенні сутності соціального капіталу та його обліку, опрацювання дієвих заходів з удосконалення організаційно-методичного забезпечення системи та представлення інформації про соціальний капітал у звітних формах та оцінка ефективності впровадження нефінансової звітності в сучасних умовах управління.

Результати. Дослідження сутності соціального капіталу дозволило ідентифікувати й узагальнити складові капіталу, від використання яких очікується економічна вигода та капіталізація. Проведено ґрунтовне дослідження змістовного наповнення категорії «соціальний капітал» для цілей бухгалтерського обліку. Визначено доцільність розкриття звітної інформації про складові соціального капіталу у розрізі сфер соціальної відповідальності.

Дослідження спирається на серію методів, використання яких дозволяє визначити сутність соціального капіталу, систематизувати, уніфікувати та визначити напрямки подальшого розвитку в соціальному обліку та формуванні нефінансової звітності. До таких методів відносяться: методи теоретичного узагальнення, спостереження та порівняння, виявлення причинно-наслідкових зв'язків, аналізу й синтезу, абстрагування та конкретизації.

Перспективою подальшого дослідження є розгляд змісту та наповнення поняття «соціальний облік», доведення доцільності виділення його в окремий вид бухгалтерського обліку, а також розроблення соціальної звітності в розрізі фінансової звітності, як інтегроване відображення економічних, екологічних і соціальних аспектів в єдиній інформаційній системі.

Ключові слова: соціальний капітал, соціальний облік, соціальна звітність, нефінансова звітність, людський капітал, соціальна відповідальність.

Irina Valentinovna GODNIUK

PhD, Associate Professor,

Lecturer, Department accounting and taxation,

Podilsky Special Education and Rehabilitation

Socio-Economic College, Kamianets-Podilsky

E-mail: kapelka287@gmail.com

SOCIAL CAPITAL AS A COMPONENT OF HUMAN CAPITAL IN AN INCLUSIVE ENVIRONMENT. ACCOUNTING AND REPORTING PROBLEMS

Abstract.

Introduction. The introduction of socially responsible activities enables the business entity to provide itself with additional competitive advantages, to create a positive social image, to increase business reputation and to create the preconditions for increasing the value of business.

The tools of social responsibility management are social capital, accounting and non-financial reporting on the implementation of social programs and bringing them to stakeholders.

The purpose is to determine the essence of social capital and its accounting, to develop effective measures to improve the organizational and methodological support of the system and to present information on social capital in reporting forms and to evaluate the effectiveness of the implementation of non-financial reporting in modern management conditions.

Results. The study of the essence of social capital has made it possible to identify and summarize the components of such capital that are expected to use economic benefits and capitalization. A thorough study of the substantive content of the category "social capital" for accounting purposes. The expediency

of disclosure of reporting on the components of social capital in terms of social responsibility spheres has been determined.

The research is based on a series of methods that use to identify the essence of social capital, to systematize, unify and identify areas for further development in social accounting and the formation of non-financial reporting. Such methods include: methods of theoretical generalization of observation and comparison, identification of cause and effect relationships, analysis and synthesis, abstraction and concretization.

The prospect of further research is to consider the content and content of the concept of "social accounting", proving the feasibility of its separation into a separate type of accounting, as well as the development of social reporting in terms of financial statements, as an integrated reflection of economic, environmental and social aspects in a single information system.

Keywords: *social capital, social accounting, social reporting, non-financial reporting, human capital, social responsibility.*

JEL classification: *J24, M41, M5*

Вступ. Поширення практики соціальної відповідальності, обміну соціальними цінностями, що формують соціальний капітал (довіра, добро, влада, статус, комунікації, праця, релігійні переконання, мораль, етика, піклування, здоров'я тощо), інтеграція універсальних принципів, що стосуються прав людини, в тому числі з обмеженими можливостями, сприятиме розширенню кола суб'єктів соціальної відповідальності та новим досягненням у соціальній сфері.

Дієвими інструментами управління соціальною відповідальністю, як засвідчує міжнародна практика, є ведення обліку соціального капіталу та складання нефінансової звітності про результати виконання соціальних програм та доведення їх до заінтересованих сторін. Крім того постає проблема розроблення соціальної облікової політики, яка має реалізувати методологію обліку, установити вимоги щодо призначення соціально значущої інформації та міри її вірогідності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням дослідження природи та особливостей управління соціальним капіталом присвячували праці вітчизняні та зарубіжні фахівці, зокрема: Г. С. Беккер, М. М. Бойко, М. П. Буковинська, П. Бурдье, А. Л. Баланда, І. Ю. Кочума, В. І. Надрага, Л. В. Потрашкова, О. О. Романенко, Л. Г. Смоляр, Л. В. Швець, О. А. Грішнова, Т. А. Заяць, Ф. Фукуяма та інші. Актуальність соціальному обліку та відображення у звітності соціального капіталу широко розкрита в працях зарубіжних та вітчизняних дослідників, таких як: О. Алігаджієва, К. Басу, А. Белкайо, Ж. Богданова, О. Герасименко, В.А Дерій, І. Жиглей, С. Кузнєцова, С. Левицька, Р. Грей, Д. Коллісон, Дж. Беббінгтон, Д. Оуен, С. Адамс, М. Краснової, М.Р. Метьюс, М.Х.Б. Перера, Я. Соколов, та інші.

Зважаючи на невирішеність ряду питань щодо визнання й оцінки складових, порядку формування й відображення інформації про соціальний капітал у системі бухгалтерського обліку та звітності, виникла

потреба наукового обґрунтування означених питань.

Мета дослідження полягає у визначенні сутності соціального капіталу та його обліку, опрацювання дієвих заходів з удосконалення організаційно-методичного забезпечення системи та представлення інформації про соціальний капітал у звітних формах.

Методика (методологія) дослідження. Дослідження спирається на серію методів, використання яких дозволяє систематизувати, уніфікувати та визначити напрямки подальшого розвитку соціального капіталу, обліку та формуванні нефінансової звітності. До таких методів відносяться: методи теоретичного узагальнення спостереження та порівняння, виявлення причинно-наслідкових зв'язків, аналізу й синтезу, абстрагування та конкретизації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розвиток суспільства без довіри громадян до держави не може бути ефективним. Необхідне накопичення «соціального капіталу», який може з'явитися і зростати лише за конкретних умов: розвитку мережі (зв'язків) громадянського суспільства, яке базується на довірі громадян до держави.

Поняття соціального капіталу в науковій літературі з'явилося відносно нещодавно. Вважається, що вперше його запропонував Лід Джансон Ханіфан в 1916 р., доводячи необхідність налагодження соціальних відносин між індивідами, що утворюють соціальну одиницю. Він використовував цей термін для опису «тих обставин, які впливають на повсякденне життя кожного» [13].

П'єр Бурдьє використовував соціальний капітал для позначення соціальних зв'язків, які можуть виступати ресурсом отримання вигод. За Бурдьє соціальний капітал є продуктом суспільного виробництва, що виступає не тільки і не стільки причиною економічних вигод, скільки проявом соціально-економічних умов та обставин, він є груповим ресурсом і не може бути виміряний на індивідуальному рівні.

В свою чергу, А. Портес розглядав соціальний капітал як здатність індивідів розпоряджатися обмеженими ресурсами на підставі свого членства в певній соціальній мережі або ширшій соціальній структурі. Таким чином, соціальний капітал – це продукт включеності людини в соціальну структуру [15].

В даний час широко використовується визначення соціального капіталу, введеного Світовим Банком, відповідно до якого під соціальним капіталом розуміються інститути, відносини і норми, які формують, якісно і кількісно, соціальні взаємодії в суспільстві [11].

Сучасне наукове трактування соціального капіталу базується на тому, що він розглядається, як система відносин, яка сприяє нарощуванню сукупного капіталу, що, в свою чергу, викликає нерівності в суспільстві.

Ґрунтуючись на дослідженнях трактування соціального капіталу, у таблиці 1 систематизовано основні його базові складові, які будуть проявлятися в системі бухгалтерського обліку.

Таблиця 1.

Складові соціального капіталу

1	Немашкало К. Р. [14, с. 41-42]	- соціальна мережа, що дозволяє людям координувати вертикальні і горизонтальні дії в організаціях, спрямовані на досягнення поставлених цілей; - довіра як комплексний продукт взаємодії соціальних структур, що визначає поведінку, мотивацію особистості; - наявні цінності та норми, які можуть час від часу послаблюватися або посилюватися, вказуючи людям способи ефективної стабільної взаємодії. У будь-якому суспільстві є і неформальні відносини, які також заохочують до співпраці.
2	Єрмакова О. А. [11]	- ресурсна складова - людський капітал; - середовищна складова формування соціального капіталу охоплює соціально-психологічне (соціальні норми та довіра) та інституційне середовища (система суспільних інститутів); - результативна складова.
3	Клімочкін А. К. [12]	довіра, благонадійність, взаємність, позитивні чекання, інформаційні канали, соціальні норми та санкції, відносини солідарності, спроможність до кооперації.
4	Сибірцев В.В. [18]	-соціально-культурні цінності; -інституційні норми поведінки; -форми соціалізації членів суспільства ; -форми соціальної інтеграції членів суспільства; -система соціальних зв'язків в мереж; -механізми інституціалізації довіри між суб'єктами соціально-економічних відносин.

Соціальний капітал взаємодіє з різними формами капіталу та є досить гнучким, щодо прийняття на себе ознак капіталу: людського, інтелектуального, інформаційного і репутаційного. Особливо важливою характеристикою соціального капіталу, яку треба сприйняти за першочергове завдання для реалізації у суспільному розвитку, є «його вплив на створення людського капіталу» [14].

Таким чином соціальний капітал визначається як складова людського капіталу та сукупність економічних ресурсів, що забезпечують отримання економічної вигоди підприємству, приріст його вартості і виступає чинником стабільності соціально-економічного розвитку.

Соціальна складова людського капіталу генерує такі якісні його риси як довіра, гарантія партнерських стосунків, надійність, відповідальність, мораль, етика, піклування, здоров'я, встановлення необхідних зв'язків для обміну важливого для управління інформацією, які зумовлюють зростання конкурентоздатності підприємства [13]. Присутність соціальної складової у людському капіталі підприємства стає рушійною силою до розвитку знань й співпраці задля взаємної вигоди при партнерстві працівник – роботодавець.

У зв'язку з динамічністю управлінських систем з'являються нові напрямки розвитку облікової думки та формуються нові види бухгалтерського обліку. Зокрема для інформаційного забезпечення

соціально відповідальної діяльності вітчизняних суб'єктів господарювання необхідно вести соціальний облік. Огляд наукових публікацій та практики показав існування проблем з використанням терміну «соціальний облік», що пов'язані з особливостями його сприйняття. Дослідники вважають, що соціальний облік призначений для вирішення питань, пов'язаних з соціальними і екологічними наслідками діяльності суб'єктів господарювання в усіх їх проявах [9, с. 6]; реалізацією корпоративних програми соціального забезпечення трудового колективу; наданням інформації про виконання соціальних програм [1, с. 23; 8, с. 40]; формуванням нефінансової звітності [15, с. 98]. Одні науковці говорять про недоцільність виділення соціального обліку як окремого виду бухгалтерського обліку [5, с. 27.]; інші розглядають соціальний облік як окремий вид бухгалтерської обліку [1, с. 23; 6, с. 295 та ін.]; окремі дослідники ідентифікують соціальний облік як «більш широкий» у порівнянні з традиційним фінансовим обліком.

На наш погляд соціальний облік має право на існування, як окремий вид бухгалтерського обліку, що є процесом формування та надання внутрішнім і зовнішнім користувачам інформації про економічний, екологічний і соціальний вплив суб'єкта і його діяльності на суспільство метою якого є формування даних для підготовки нефінансової звітності, що є складником звітності про сталий розвиток.

Під час розмірковування про економічний зміст соціального капіталу в системі бухгалтерського обліку, важливим постає питання, які його елементи будуть відображені у складі активів, які у складі пасивів підприємства, які будуть характеризувати доходи, а які витрати або втрати, і у яких формах звітності знайдуть відображення за результатами звітного періоду.

Сучасні умови господарювання вимагають від бухгалтерського обліку створення, обробки і узагальнення даних про соціальну частину людського капіталу. Визнаючи людський капітал, як набуті ціннісні якості працівника, об'єктами обліку соціального капіталу можуть виступати розрахунки з працівниками за медичне, недержавне пенсійне та інші види страхування, підвищення кваліфікації на навчання персоналу [13].

На думку Мельничук М.О., соціальна сторона людського капіталу для її відображення в бухгалтерському обліку може бути виражена через:

- поточні витрати (рахунки класу 8 та 9): витрати на оплату праці, підвищення кваліфікації, навчання, додаткові виплати працівникам (премії, матеріальна допомога), путівки на лікування (відпочинок), відрядження, харчування, найм житла, виплати за тимчасовою непрацездатністю, ремонт та оздоблення інфраструктурних об'єктів;
- забезпечення зобов'язань (клас 4, рахунок 47): виплати по закінченні трудової діяльності, страхування життя, медичне страхування, преміювання, виплати при звільненні; профспілкові виплати;

- участь у прибутку (гудвіл) [13].

Погоджуюся з думкою автора, що бухгалтерський облік елементів соціального капіталу, які відображають соціальну відповідальність бізнесу, слід вести за окремими об'єктами обліку. Це потребує узагальнення інформації про соціальний капітал в облікових регістрах, деталізації в аналітичному обліку за операціями.

Важливим завданням обліку є складність у підготовці нефінансової звітності. Нефінансова звітність підприємства трактується як звітність, що базується на показниках його економічного, екологічного або соціального розвитку, як інструмент відповідального бізнесу, звітність що надає релевантні дані про етику бізнесу, ділову стратегію, участь у соціальній та екологічній політиці розвитку суспільства й економіки [9, с. 132].

У зв'язку із відсутністю регламентації у сфері складання нефінансових звітів, підприємства постають перед низкою проблемних аспектів:

- відсутність формату звіту, тривала підготовка у часі;
- відсутність належного обліково-аналітичного забезпечення для розкриття інформації за багатьма сферами соціально-відповідальної діяльності, впровадження соціально-відповідальної політики;
- недостатній досвід у виконанні облікових процедур для забезпечення формування такого звіту, складність у верифікації даних нефінансового звіту, тощо.

Однозначної думки щодо загальної назви звітів про різні аспекти соціальної відповідальності бізнесу також не існує, тому кожне підприємство трактує це визначення по-своєму. Різні джерела наводять синонімічний ряд, який вживається різними науковцями, наприклад, «соціально відповідальна звітність», «соціальна і екологічна звітність», «звітність зі стійкого розвитку». Також використовуються такі визначення, як «звітність про прогрес», «соціальна звітність», «звіт із корпоративної відповідальності», «екологічна звітність», «звіт з нефінансової діяльності» [7].

Тобто соціальна звітність є формою документального підтвердження соціальної політики, яка проводиться бізнес-структурами відносно внутрішніх та зовнішніх груп зацікавлених осіб. На відміну від фінансової звітності, звітність соціальна не є обов'язковою, її законодавча база лише формується. При цьому кожна з заінтересованих сторін має свою мотивацію до користування матеріалами соціальної звітності.

У світовій практиці існує три форми нефінансової звітності: довільна форма, комплексні звіти, стандартизовані звіти. Стандарти форми мають певні переваги над попередніми, які полягають у можливостях порівняння з звітами інших компаній, що дає можливість визначення соціального рейтингу компанії та визнання її у міжнародній діловій спільноті. Найбільш розповсюдженими міжнародними стандартами ведення соціального обліку та підготовки нефінансової звітності сьогодні є:

стандарти Саншайн; GRI; AA1000; SA8000 вибір яких залежить від потреб компанії [8].

В Україні, на сьогоднішній день, немає єдиного нормативно-правового акту, який регулює ведення соціального обліку та формування відповідних показників нефінансової звітності, що містять дані про соціальну активність суб'єкта господарювання, тому звітують українські компанії згідно міжнародних стандартів, за власним досвідом та відповідно до власних потреб.

Але, згідно із Законом про бухгалтерський облік в Україні в 2019 році було запроваджено складання звіту про управління, у якому передбачено розкриття інформації про екологічні й соціальні аспекти та кадрову політику. Звіт про управління мають складати й подавати середні та великі підприємства. При складанні звіту слід керуватися Методичним рекомендаціями 982. По суті, звіт про управління є візитівкою підприємства, зокрема для інвесторів, і його складання не повинно лягти суто на плечі бухгалтерської служби. Доцільно залучити адмінперсонал, HR, PR-служби, фінансистів, юристів та інших.

До найпоширеніших аспектів нефінансового звітування слід віднести соціальні: умови праці та розвиток людського капіталу; доброчинність і благодійництво; співпраця з місцевими громадами та екологічні: збереження і відтворення довкілля та інше [9]. Мельничук М.О., пропонує для вітчизняних підприємств складати соціальний звіт за наступною будовою: «Трудові взаємовідносини», «Соціальне забезпечення - персонал», «Безпека і охорона праці», «Екологія», «Взаємовідносини зі споживачами (покупцями)», «Взаємовідносини із суспільством», «Взаємовідносини із контрагентами», «Репутація (капіталізація)» [13].

Цікавою є думка О. Г. Сокіл, за якою звітність про соціальну та екологічну результативність діяльності суб'єкта господарювання є одним з видів бухгалтерської звітності, адже більшість показників формуються через систему бухгалтерського обліку, незважаючи на наявність поглядів, виносити дану звітність за систему бухгалтерського обліку. Узагальнення облікової інформації з метою складання бухгалтерського балансу, звітність сталою розвитку автор пропонує здійснювати за одним із двох варіантів:

1. Через формування розширеного балансу з таксономією екологічних і соціальних статей активу та пасиву (Баланс сталою розвитку) та через формування розширеного звіту про фінансові результати з таксономією екологічних і соціальних статей доходів та витрат (Звіт про фінансові результати сталою розвитку);
2. Комплексний бухгалтерський облік з додаванням допоміжних звітів. Варіація корпоративних звітів: звіт про управління, соціальний звіт, екологічний звіт, еко-баланс, звіт матеріальних вхідних/вихідних потоків (у вартісному/грошовому виразі) [17, с. 240].

У той же час, К. В. Безверхим виділено підходи до формування

фінансової звітності, що містить дані про соціально-орієнтовану діяльність суб'єкта господарювання в Україні за такими звітними формами:

1. Балансу (Звіту про фінансовий стан) ф. № 1, щодо відображення простроченої кредиторської заборгованості з оплати праці працівникам підприємства;
2. Форми № 5 «Примітки до річної фінансової звітності», шляхом відображення інформації щодо кількості працівників, фонду оплати праці і заборгованості перед працівниками із заробітної плати та виплатах із соціального страхування у розрізі категорій працівників;
3. Форми податкового розрахунку 1 ДФ, шляхом відображення простроченої заборгованості у вигляді доходу - заробітної плати працівникам підприємства поквартально та відповідно на початок та на кінець календарного року [4].

Нерозробленість методологічного інструментарію в нашій країні є наслідком різноманітності видів звітів. Характеристика нефінансових форм звітності, що відображають соціальну відповідальність наведена в таблиці 2.

Таблиця 2.

Розповсюджені форми стандартизованої нефінансової звітності

Назва звіту	Характеристика звітності
Звіт із прогресу (про виконання принципів Глобального Договору ООН)	Складають лише раз на рік у довільній формі компанії. Він містить наступну інформацію: вступне слово керівника компанії, основні принципи Глобального Договору ООН, які компанія реалізує у свої соціальній політиці, плани на майбутнє
Звіт зі сталого розвитку (Sustainable Development Reporting)	Відображає економічні, соціальні та екологічні досягнення, має чіткі критерії, яких компанія повинна дотримуватися при його складанні
Звіт із корпоративної – соціальної відповідальності (Corporate Responsibility Reporting)	Звіт за оцінкою успіху організації в економічному, екологічному та соціальному середовищі
Екологічний звіт (Environmental Management and Auditing Scheme)	Звіт містить інформацію про екологічну політику; рівень виконання запланованих в попередньому періоді заходів щодо зменшення навантаження на навколишнє середовище; розмір та цільове призначення інвестиції в природоохоронну діяльність; програми та заходи, спрямовані на охорону довкілля; зовнішні перевірки та моніторинг підприємства; екологічні плани на наступний період.

Джерело: складено автором на основі даних офіційних сайтів компаній

В Україні поширене складання трьох перших видів звітності, хоча і вони не завжди відповідають вимогам нормативних документів. До компаній-лідерів нефінансового звітування, які значною мірою визначають

напрямок його розвитку, можна віднести: ТОВ «Нестле Україна», Соса-Сола, Київстар, САН ІнБев Україна, Віді Груп, ПАТ «Оболонь», ТОВ «АТБ-маркет», ТОВ «Ашан Україна гіпермаркет», ТОВ «Епіцентр К», тощо [4].

Звітування про свою соціальну відповідальність надає підприємствам велику кількість переваг. Перевагами нефінансової звітності є те, що вона: формує довіру до компанії з боку різних груп впливу; підвищує прозорість компанії, аналіз виконання соціально-відповідальної політики щодо побудови господарських процесів на досягнення сталого розвитку за широким колом показників; зміцнює ділові відносини та сприяє розширенню ринків, доступу до фінансових ресурсів, зокрема, від міжнародних фінансових інституцій; сприяє формуванню іміджу відповідального роботодавця серед молодих спеціалістів; забезпечує зростання репутаційного капіталу, що є частиною соціального капіталу, як основи конкурентних переваг компанії завдяки інвестиціям у ділову репутацію, що формує соціальну відповідальність підприємства та його стратегічні переваги.

Окрім переваг, нефінансова звітність також несе в собі певні ризики, про які компаніям варто знати: можлива критика; дилетантизм і невігластво; ресурсозатратність; достовірність даних; відсутність запасного виходу [16].

Нефінансова звітність в Україні значно відстає за своїм поширенням від інших країн і має значний потенціал для розвитку. Важливим кроком уперед може стати вдосконалення не тільки самої моделі нефінансових звітів, а також їх змісту та форми. Перш за все для цього потрібно вирішити ряд проблем щодо: інтеграції звітності; диференціації показників у звітності; законодавчого регулювання нефінансової звітності; прозорості інформації у звітності; верифікації нефінансового звіту.

Уведення в нефінансову звітність не тільки якісних, а й кількісних показників, які б вимірювали результативність інвестицій у людський капітал та вплив від реалізації цих заходів. Це є одним із важливих кроків у вдосконаленні нефінансової звітності, оскільки в більшості українських звітів переважає їх описовість [9].

Також важливим є впровадження національних стандартів соціальної звітності, як одного із інструментів управління, що сприятиме контролю ефективності соціальної відповідальності. Стандартизована нефінансова звітність дасть можливість українським компаніям, об'єктивно зіставляти інформацію нефінансових показників з іншими даними, що дозволить побудувати взаємозв'язок процесів реалізації соціально-трудових відносин і практики управління компаніями з метою удосконалення державної соціальної політики.

Висновки і пропозиції.

Узагальнивши існуючі погляди і трактування досліджуваного поняття, сутність соціального капіталу підприємства для цілей бухгалтерського обліку, визначено його як складову людського капіталу та сукупність

економічних ресурсів, що забезпечують отримання економічної вигоди підприємству, приріст його вартості і виступає чинником стабільності соціально-економічного розвитку.

Виділено соціальний облік як окремий вид бухгалтерського обліку, що є процесом формування та надання внутрішнім і зовнішнім користувачам інформації про економічний, екологічний і соціальний вплив суб'єкта і його діяльності на суспільство.

Розглянуто сутність та формування нефінансової звітності, досвід сучасного соціального звітування українських підприємств, що ґрунтується в основному на наданні нестандартизованих звітів, що мають власну методика, сформовану з урахуванням загальноприйнятих у міжнародній практиці правил і стандартів. Виділено найпоширеніші аспекти нефінансового звітування в Україні: умови праці та розвиток людського капіталу; збереження і відтворення довкілля; доброчинність і благодійництво; співпраця з місцевими громадами.

До найбільших переваг, які приносить нефінансове звітування для українських компаній можна віднести: розкриття ефективності соціальної та екологічної політики впливу компанії на навколишнє середовище; висвітлення політики компанії щодо проблем довкілля, економічного та соціального розвитку; покращення репутації компанії на ринку, підвищення вартості нематеріальних активів; опосередковане зростання прибутків завдяки покращенню якості управління людськими ресурсами та ефективності.

Перспективою подальшого дослідження є розгляд змісту та наповнення поняття «соціальний облік» та доведення доцільності виділення його в окремий вид бухгалтерського обліку, а також розроблення соціальної звітності в розрізі фінансової звітності, як інтегроване відображення економічних, екологічних і соціальних аспектів в єдиній інформаційній системі.

Список літератури:

1. Алигаджиева Е. М. Характеристики и взаимосвязи социального учета в системе видов учета. Международный бухгалтерский учет. 2008. № 5(113). С. 20-25.
2. Аннаев А. А. Сущность, стандарты и процесс подготовки нефинансовой отчетности. Аудит и финансовый анализ. 2009. № 6.
3. Байрактар Ю. П. Нефінансова звітність підприємств та етапи її формування. Вісник ОНУ імені І.І. Мечникова. 2015. Т. 20. Вип. 1/1. С. 57-61.
4. Безверхий К. В. Соціально-орієнтована звітність підприємства. Бухгалтерський облік і аудит. 2015. № 2-3. С. 70-77.
5. Бахтурина, Ю. И. Классификация корпоративной социальной ответственности как основа организации учета. Международный бухгалтерский учет. 2013. № 46. С. 18-29.

6. Богданова, Ж. А. Развитие социального учета в Украине: определение основных понятий. *Інноваційна економіка*. 2013. № 7(45). С. 293-296.
7. Блакита А.В. Нефінансова звітність як інструмент оцінювання соціальної відповідальності бізнесу URL: http://www.ej.kherson.ua/journal/economic_15/4/32.pdf
8. Грановська І.В. Міжнародні стандарти звітності соціальної відповідальності бізнесу. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/mizhnarodni-standarti-zvitnosti-sotsialnoyi-vidpovidalnosti-biznesu>
9. Годнюк І. В., Семенишена Н. В. Соціальний облік та звітність як інструменти соціальної відповідальності. *Подільський вісник: сільське господарство, техніка, економіка*. 2017. Вип. 26(2). С. 131-140.
10. Гриценко О. І. Тенденції та проблеми формування інтегрованої звітності суб'єктами господарювання. *Молодий вчений*. 2014. № 2(05). С. 31-34.
11. Єрмакова О. А. Соціальний капітал як важливий фактор економічного розвитку України та її регіонів. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Проблеми економіки та управління. 2016. № 847. С. 88-96.
12. Климочкин А. К. Социальный капитал как условие осуществления трансакций. *Вестник Ленинградского государственного университета им. А. С. Пушкина*. 2014. Т. 6, № 3. С. 15-27.
13. Мельничук М. О. Бухгалтерський облік і контроль соціального капіталу в підприємствах торгівлі. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.09. Харків. 2019. 232 с.
14. Немашкало К.Р. Теоретико-методичне забезпечення оцінки функціонування соціального капіталу: дис. ... канд. екон. наук : 08.00.07. Харків, 2015. 241 с.
15. Король С.Я. Теоретичні засади соціального обліку. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Oif_apk_2016_2_6
16. Проданчук М.А. Нефінансова звітність – ефективний інструмент в реалізації управлінських рішень. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpdau_2013_2%282%29_27
17. Сокіл О. Г. Теоретико-методологічні засади бухгалтерського обліку сталого розвитку сільськогосподарських підприємств : монографія. Мелітополь : ТОВ «Колор Принт», 2018. 454 с.
18. Сибірцев В.В. Структура та складові соціального капіталу суспільства URL: <http://dSPACE.kntu.kr.ua/jspui/bitstream/123456789/148/1/15.pdf>

References

1. 1.Alyhadzhyeva E. M. Kharakterystyky y vzaymosvyazy sotsyal'noho ucheta v systeme vydov ucheta. *Mezhdunarodnyy bukhholderskyuy ucht*. 2008. # 5(113). S. 20-25.

2. Annaev A. A. Sushchnost', standarty y protsesse podhotovky nefynansovoy otchetnosti. *Audyt y fynansov'iy analiz*. 2009. # 6.
3. Bayraktar Yu. P. Nefinansova zvitnist' pidpryyemstv ta etapy yiyi formuvannya. *Visnyk ONU imeni I.I. Mechnykova*. 2015. T. 20. Vyp. 1/1. S. 57-61.
4. Bezverkhyy K. V. Sotsial'no-oriyentovana zvitnist' pidpryyemstva. *Bukhhalters'kyi oblik i audyt*. 2015. # 2-3. S. 70-77.
5. Bakhturyina, Yu. Y. Klassyfykatsyya korporatyvnoy sotsyal'noy otvet-stvennosti kak osnova orhanyzatsyy ucheta. *Mezhdunarodnyy bukhhalterskyi uchets*. 2013. # 46. C. 18-29.
6. Bohdanova, Zh. A. Razvytye sotsyal'noho ucheta v Ukrainy: opredelenye osnovnykh ponyaty. *Innovatsiyina ekonomika*. 2013. # 7(45). S. 293-296.
7. Blakyyta A.V. Nefinansova zvitnist' yak instrument otsynyuvannya sotsial'noyi vidpovidal'nosti biznesu *Rezhym dostupu*: http://www.ej.kherson.ua/journal/economic_15/4/32.pdf
8. Hranovs'ka I.V. Mizhnarodni standarty zvitnosti sotsial'noyi vidpovidal'nosti biznesu. *Rezhym dostupu*: <https://cyberleninka.ru/article/n/mizhnarodni-standarti-zvitnosti-sotsialnoyi-vidpovidalnosti-biznesu>
9. Hodnyuk I. V., Semenyshena N. V. Sotsial'nyy oblik ta zvitnist' yak instrumenty sotsial'noyi vidpovidal'nosti. *Podil's'kyi visnyk: sil's'ke hospodarstvo, tekhnika, ekonomika*. 2017. Vyp. 26(2). S. 131-140.
10. Hrytsenko O. I. Tendentsiyi ta problemy formuvannya intehrovanoyi zvitnosti sub'yektamy hospodaryuvannya. *Molodyy vchenyy*. 2014. # 2(05). S. 31-34.
11. Yermakova O. A. Sotsial'nyy kapital yak vazhlyvyy faktor ekonomichnoho rozvytku Ukrainy ta yiyi rehioniv. *Visnyk Natsional'noho universytetu «L'vivs'ka politekhnika»*. *Problemy ekonomiky ta upravlinnya*. 2016. # 847. S. 88-96.
12. Klymochkyn A. K. Sotsyal'n'yiy kapytal kak uslovye osushchestvlenyya transaktsyy. *Vestnyk Lenynhradskoho hosudarstvennoho unyversyteta ym. A. S. Pushkina*. 2014. T. 6, # 3. S. 15-27.
13. Mel'nychuk M. O. Bukhhalters'kyi oblik i kontrol' sotsial'noho kapitalu v pidpryyemstvakh torhivli. *dys. ... kand. ekon. nauk : 08.00.09*. Kharkiv. 2019. 232 s.
14. Nemashkalo K.R. Teoretyko-metodychne zabezpechennya otsinky funktsionuvannya sotsial'noho kapitalu: *dys. ... kand. ekon. nauk : 08.00.07*. Kharkiv, 2015. 241 s.
15. Korol' S.Ya. Teoretychni zasady sotsial'noho obliku / S.Ya. Korol'. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Oif_apk_2016_2_6
16. Prodanchuk M.A. Nefinansova zvitnist' – efektyvnyy instrument v realizatsiyi upravlins'kykh rishen'. URL http://nbuv.gov.ua/UJRN/znptdau_2013_2%282%29__27

17. Sokil O. H. Teoretyko-metodolohichni zasady bukhhaltens'koho obliku staloho rozvytku sil's'kohospodars'kykh pidpryyemstv : monohrafiya. Melitopol' : TOV «Kolor Prynt», 2018. 454 s.

18. Sybirtsev V.V. Struktura ta skladovi sotsial'noho kapitalu suspil'stva URL: <http://dspace.kntu.kr.ua/jspui/bitstream/123456789/148/1/15.pdf>

УДК 004:376:654:658

Олександр Валерійович ЛАВРУК
доктор наук з державного управління,
кандидат економічних наук,
заступник директора з питань ліцензування та
акредитації Подільського спеціального навчально-
реабілітаційного соціально-економічного коледжу
e-mail: arhangelprime@gmail.com

Наталія Анатолівна ЛАВРУК
кандидат економічних наук,
викладач кафедри фінансів, економіки та економічної
кібернетики Подільського спеціального навчально-
реабілітаційного соціально-економічного коледжу
e-mail: lavruk.n.a@gmail.com

ЕЛЕКТРОННІ ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ ІНФОРМАЦІЙНО-ТЕЛЕКОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В УМОВАХ ІНКЛЮЗІЇ

Лаврук О.В., Лаврук Н.А. Електронні інформаційні ресурси інформаційно-телекомунікаційних технологій в умовах інклюзії. *Вектор Поділля*: наук. журн. / Подільський спеціальний навчально-реабілітаційний соціально-економічний коледж; редкол.: М.М. Тріпак (гол.ред.), О.М. Бачинська (заст. гол. ред.), А. Zielinska та ін. Кам'янець-Подільський: Видавничо-поліграфічний центр Західноукраїнського національного університету «Економічна думка», 2020. Вип. 3. С. 51-63. – ISSN 2617-1112

Анотація. Розглядається роль та місце інформаційно-комунікаційних технологій, особливостей їхнього використання у сучасній економіці

України. Зазначається, що розвиток інформатизації, як невід'ємної частини інформаційного суспільства, створює технічну можливість реалізації нового підходу до створення і управління електронними інформаційними ресурсами. Вказано на необхідність державного управління процесом оновлення системи освіти молоді з особливими освітніми потребами. Висвітлено аспекти запровадження інклюзивної освіти молоді з обмеженими можливостями у контексті їхньої професійної підготовки для опанування інформаційно-комунікаційних технологій, котрі сприяють розвитку її знань і здібностей. Розкривається значення електронних інформаційних ресурсів та їхня роль у наданні науковцям, фахівцям, практикам, молоді з інвалідністю не тільки усіх необхідних знань, практичних навичок у предметній сфері, але й подальший розвиток їхніх здібностей, духовних потреб і моральних принципів, допомоги в удосконаленні форм професійного та особистісного самоствердження у суспільстві. Методологічним підґрунтям дослідження є загальнонаукові методи системного підходу, аналізу і синтезу, теорії прийняття рішень при визначенні та узагальненні принципів формування електронних інформаційних ресурсів при використанні інформаційно-комунікаційних технологій. Метою дослідження є подальший розвиток теоретичних положень і розробка пропозицій з формування електронних інформаційних ресурсів при використанні інформаційно-комунікаційних технологій молоддю з обмеженими можливостями. Пропонується користувачам активізувати використання у практичній діяльності здобутки новітніх інформаційно-комунікаційних технологій; постійно удосконалювати навички набутих знань в інформаційних базах даних, мережі Інтернет; інтенсифікувати процес засвоєння актуальних, цікавих і змістовних проблем та їхнє розв'язання в усіх сферах суспільної діяльності.

Ключові слова: інформація, інформаційна система, електронні інформаційні ресурси, комунікація, технології, інформатизація суспільства.

Alexander Valeryevich LAVRUK

PhD, Deputy Director for licensing and accreditation
of Podilsky Special Education and Rehabilitation
Socio-Economic College, Kamianets-Podilsky
e-mail: arhangelprime@gmail.com

Natalia Anatolivna LAVRUK

PhD, Lecturer of the Department of Finance, Economics and Economic
Cybernetics of Podilsky Special Education and Rehabilitation
Socio-Economic College, Kamianets-Podilsky
e-mail: lavruk.n.a@gmail.com

ELECTRONIC INFORMATION RESOURCES OF INFORMATION AND TELECOMMUNICATIONS TECHNOLOGIES IN THE CONDITIONS OF INCLUSION

***Abstract.** The role and place of information and communication technologies and their use in the modern economy of Ukraine are considered. It is noted that the development of Informatization as an integral part of the information society creates a technical opportunity to implement a new approach to the creation and management of electronic information resources. The necessity of state management of the process of updating the education system of young people with special educational needs is pointed out. Aspects of introducing inclusive education for young people with disabilities in the context of their professional training for the development of information and communication technologies that contribute to the development of knowledge and abilities are highlighted. Reveals the importance of electronic information resources and their role in providing scientists, professionals, practitioners, youth with disabilities not only all the necessary knowledge and practical skills in the subject area, but also further develop their abilities, spiritual needs and moral principles, helping to improve professional and personal self-affirmation in society. The methodological basis of the research is the general scientific methods of system approach, analysis and synthesis, decision-making theory in determining and generalizing the principles of formation of electronic information resources using information and communication technologies. The purpose of the research is to further develop theoretical positions and develop proposals for the formation of electronic information resources when using information and communication technologies by young people with disabilities. It is suggested that users step up the use of the latest information and communication technologies in their practical activities; constantly improve the skills of acquired knowledge in information databases, the Internet; intensify the process of learning relevant, interesting and meaningful problems and their solution in all spheres of public activity.*

***Keywords:** information, information system, electronic information resources, communication, technologies, Informatization of society.*

JEL classification: D83, L15, L63, L86

Вступ. Сучасний період розвитку суспільства супроводжується постійно зростаючим обсягом інформаційних потоків практично в усіх сферах творчої діяльності людей, особливо у науковій, промисловій, фінансово-банківській та освітній сферах. Ураховуючи ту ситуацію, що натепер діяльність усіх без винятку суб'єктів господарювання базується на використанні сучасних інформаційних систем і технологій, то виникає необхідність мати у своєму розпорядженні молодих висококваліфікованих фахівців, котрі спроможні розробляти та використовувати новітні засоби інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) при розв'язуванні ряду практичних завдань у своїй професійній діяльності.

Зазвичай використовуються різноманітні фінансово-економічні, облікові, управлінські, інформаційно-правові та довідкові системи разом із офісними програмами. Поряд з цим прийняття ефективних управлінських рішень у будь якій сфері діяльності молоді з обмеженими можливостями неможливе без формування і поглибленого оперативного аналізу великої кількості повної і достовірної інформації, що поступає з різних джерел, та без запровадження сучасних інформаційно-телекомунікаційних технологій (Web-мережі, ресурси Інтернет, створення електронних документів, таблиць, графіків і діаграм). Останні щорічно стають рушійною силою економічного і технологічного розвитку, оскільки сприяють нагромадженню сьогоdnішніх знань і духовних цінностей людей, особливо молоді із інвалідністю, та розширюють сфери використання ними досягнень науки і техніки. Водночас інформаційно-телекомунікаційні технології сприяють формуванню електронних інформаційних ресурсів та ефективному їх використанню, дозволяють не тільки більш вільно розпоряджатися найбільш пріоритетними із них, але й маніпулювати і управляти ними та перетворювати їх у різні види нематеріальних ресурсів подібно матеріальним, трудовим і виробничим.

Встановлено, що створення комп'ютерної мережі та єдиного інформаційного банку даних дає можливість об'єднати, систематизувати розрізнену інформацію суб'єктів господарювання, забезпечити її повноту і вірогідність, значно скоротити час доступу до неї і, тим самим, підвищити рівень ефективного використання електронних інформаційних ресурсів, а на їхній основі забезпечити оперативність і виваженість прийнятих рішень.

Теоретичні та практичні аспекти систематизації ідей інформатизації, розвитку і впровадження інформаційних систем і технологій знаходяться в полі зору вітчизняних вчених: Амоші О.І., Гейця В.М., Глушкова В.М., Гужви В.М., Завгороднього В.П., Кадієвського В.А., Колмогорова А.М., Кропивко М.Ф., Маркова А.А., Пономаренко В.С., Писаревської Т.А., Рогач І.Ф., Сендзюк М.А., Ситника В.Ф., Сороки П.М., Швиденко М.З. Проблеми інклюзії досліджувалися у працях українських науковців: О.Ільїної, А.Колупаєвої, О.Мартінової, С. Миронової, О.Миськів, О.Мовчан, О.Полякової, Т.Самсонової, О.Столярєнко, В.Синьової, П.Таланчука, Є.Тарасенко, Н.Шаповала та інших.

Проте до цих пір в теоретичному обґрунтуванні актуальної проблеми використання інформаційно-телекомунікаційних систем і технологій при формуванні електронних інформаційних ресурсів вчені не прийшли до спільної думки. Допоки що відсутні дослідження процесу організації інклюзивного навчання молоді та її самореалізації у комп'ютерних мережах. Потребує подальшого дослідження процес появи нового класу електронних інформаційних ресурсів в основі формування котрих знаходяться цифрові і мережеві технології (дистанційний зв'язок, електронне листування, тематичні форуми, оперативні консультації, чат-конференції, соціальні сервіси, блоги і ін.).

Мета і завдання статті. Мета дослідження полягає у обґрунтуванні теоретичних аспектів і розробці пропозицій стосовно формування електронних інформаційних ресурсів у середовищі інформаційно-телекомунікаційних технологій та їхнього використання в інклюзивній освіті молоді з обмеженими можливостями.

Для досягнення поставленої мети вирішувалися такі завдання:

- з'ясовано роль і значення електронних інформаційних ресурсів в умовах використання інформаційно-телекомунікаційних технологій в інклюзивній освіті молоді;

- узагальнено і поглиблено концептуальні основи електронних інформаційних ресурсів (визначено сутність, розвинуто поняття, виділено відмінності електронних інформаційних ресурсів від традиційних, виявлено їхні якісні характеристики);

- визначено основні організаційні процеси формування електронних інформаційних ресурсів в інклюзивній освіті молоді;

- розроблено науковий підхід до визначення ефективності функціонування електронних інформаційних ресурсів в умовах використання інформаційно-комунікаційних технологій при професійній підготовці молоді з обмеженими можливостями.

Теоретичною та методологічною основою дослідження є базові положення теорії інформаційних систем, наукові розробки вітчизняних вчених з питань існування інклюзивної освіти в інформаційному просторі, формування електронних інформаційних ресурсів (масиви документів, бази даних і бази знань) різних видів і призначень, котрі організовані за допомогою сучасних засобів комп'ютеризованих систем.

Виклад основного матеріалу. Дослідження показали, що в період глобалізації світової економіки та інтенсивного розвитку інформаційно-телекомунікаційних технологій, спостерігаються характерні зміни у житті людей, їхній трудовій діяльності, проведенні відпочинку і спілкуванні у навколишньому інформаційному середовищі. Сучасні високоавтоматизовані інформаційні технології проникають практично у всі сфери соціальної практики і стають невід'ємною частиною нової, інформаційної культури її користувачів з обмеженими можливостями, котрі повинні володіти не тільки системою засвоєних знань, але й системою навичок, умінь, пов'язаних з творчістю, здатністю до самонавчання, оновлення і формування нових та великих масивів інформації.

У Концепції розвитку інклюзивної освіти зазначено, що її метою є: визначення пріоритетів державної політики у сфері освіти в частині забезпечення конституційних прав і державних гарантій молоді з особливими освітніми потребами; створення умов для вдосконалення системи освіти та соціальної реабілітації молоді з особливими освітніми потребами, в тому числі з інвалідністю, шляхом упровадження інноваційних технологій, зокрема, інклюзивного навчання [4]. Встановлено, що використання інформаційно-комунікаційних технологій

забезпечує керування навчальним і виробничим процесами на усіх етапах виконання завдань економічного і облікового характеру, можливість діалогової взаємодії молоді із інвалідністю під час якої можуть обговорюватися не тільки правильність відповідних дій, але й стратегія пошуку, розв'язання й оптимізація розв'язування пріоритетних проблем.

Інформаційно-телекомунікаційні технології, що вирішують різні економічні і соціальні проблеми, стали життєво необхідними для навчання, ефективного і творчо спілкування молоді з обмеженими можливостями. Окрім цього інформаційна індустрія відкриває перспективу якісно нового підходу до оцінки професійної діяльності молодих людей у комп'ютерних мережах. В організаційному плані такі мережі можуть бути різноманітними і формально передбачати різні цілі: від спільного використання баз даних і баз знань до оперативного обміну поточною інформацією за профілем професійної діяльності молоді та із суспільних і загальних питань.

Наразі інформатизація (є глобальним соціальним процесом) забезпечує дещо складне і одночасно гнучке середовище ділової активності людини з обмеженими можливостями (використання інтелектуального потенціалу) у всіх сферах суспільного виробництва. При цьому проблеми побудови інформаційного суспільства визначають основні пріоритети в державній і науково-технічній політиці передових країн світового співтовариства [1; 2].

Розвиток інформаційного суспільства та висока оцінка ролі інформації в політичному і економічному житті країни стали передумовою для переведення інформаційно-комунікаційних технологій на якісно новий рівень, котрий дає змогу без великих капітальних витрат вирішувати складні завдання не лише на державному рівні, але й на рівні освітніх закладів з інклюзивною освітою та окремих суб'єктів господарювання. Однак, до цих пір завадою для інтенсивного розвитку інформаційно-комунікаційної сфери є низька схильність підприємств і організацій до впровадження інновацій, що обмежує зростання продуктивності праці, не сприяє покращенню структурної перебудови економіки, не забезпечує її якісного оновлення [13].

Встановлено, що одним із основних факторів подальшої інформатизації країни є покращення умов для розвитку сфери з боку держави. Дієвість процесів інформатизації в основному залежить від ефективності використання електронних інформаційних ресурсів, тобто від накопиченого електронного інформаційного потенціалу, котрий постійно відтворюється і використовується у період соціально-економічного розвитку економіки країни.

А тому основною метою державної політики у галузі інформатизації варто вважати загальну підтримку створення і поширення електронних інформаційних ресурсів, забезпечення умов доступу усім бажаючим для користування базами даних, базами знань і телекомунікаціями [5], котрі знаходять своє відображення в ряді законодавчих матеріалів [12].

Державна політика у розвитку електронних інформаційних ресурсів в Україні і її регіонах повинна будуватися з урахуванням її можливостей, що посилює техніко-технологічний прогрес. Усе це сприятиме реалізації конституційних прав громадян з обмеженими можливостями, а також підтримку державних і недержавних структур постачальників електронних інформаційних продуктів і послуг, необхідних для підвищення ефективності функціонування органів виконавчої влади і управління.

Інформаційно-телекомунікаційні технології, що вирішують різні економічні і соціальні проблеми, стали життєво необхідними для навчання, ефективного і творчо спілкування молоді з обмеженими можливостями. Окрім цього інформаційна індустрія відкриває перспективу якісно нового підходу до оцінки професійної діяльності молодих людей у комп'ютерних мережах. В організаційному плані такі мережі можуть бути різноманітними і формально передбачати різні цілі: від спільного використання баз даних і баз знань (хмарні технології) до оперативного обміну поточною інформацією за профілем професійної діяльності молоді та із суспільних і загальних питань.

Водночас одним із завдань освітньої системи є забезпечення рівних прав молоді з інвалідністю на якісну професійну підготовку через інклюзію в освітнє середовище будь якого навчального закладу. У даному випадку актуалізується проблема модернізації системи освіти молоді з особливими освітніми потребами шляхом широкого використання сучасних засобів інформаційно-комунікаційних технологій. Щоразу навчальні заклади повинні забезпечити доступність і якість освітніх послуг людей з інвалідністю з урахуванням здібностей, можливостей, бажань та інтересів молоді шляхом запровадження інклюзивної освіти відповідно до законодавчих матеріалів: Концепція розвитку інклюзивної освіти [4], Державна цільова програма «Національний план дій з реалізації Конвенції про права інвалідів» на період до 2020 року [8], Закони України: «Про освіту» [9], «Про вищу освіту» [7].

Слід зазначити, що розвиток інформаційно-комунікаційних технологій в країні, котрі є одним із основних наукомістких секторів української економіки є важливим для її економічного зростання. Інформаційно-комунікаційні технології загального користування значно впливають на покращення господарських взаємодій в економічній системі та здатні широко використовуватися у якості ефективного інструменту організаційних і техніко-технологічних новацій у різних галузях економіки. Поряд з цим використання інформаційно-телекомунікаційних технологій різко підвищує оперативність й ефективність управління. [2].

Використання сучасних персональних комп'ютерів, різноманітного програмного забезпечення (операційні системи, мережеві протоколи, пошукові системи), глобальної мережі (Інтернет) та її сервісів (електронна пошта, телекомунікації) дає можливість спеціалістам значно швидше орієнтуватися у складних ситуаціях і ринковій обстановці, більш глибоко вникати в суть виникаючих проблем, точніше оцінювати завдання усіх

сфер діяльності, обґрунтовано і вчасно приймати управлінські і корпоративні рішення.

Між тим інформаційна технологія віддзеркалює технологію обробки даних (інформаційного ресурсу), котра включає сукупність таких технологічних елементів: збирання, накопичення, пошук, обробку, передачу даних користувачам на основі сучасних технічних засобів. Водночас інформаційно-комунікаційні технології у загальному розумінні характеризують роль уніфікованих технологій та інтеграцію телекомунікацій (телефонних ліній, бездротових з'єднань), комп'ютерів, програмного забезпечення, мережевих функцій управління і моніторингу, медіа-трансляцій, накопичувальних та аудіовізуальних систем, котрі дозволяють усім користувачам та молоді із інвалідністю створювати, отримувати доступ, зберігати, передавати та змінювати інформацію.

Саме тому Інтернет став унікальним середовищем для отримання користувачами доступу до різного роду інформаційних ресурсів і навчально-пізнавальних матеріалів із різних куточків світу. Слід зазначити, що Інтернет і послуги та сервіси які розповсюджуються за допомогою мережі, поряд із низкою нових продуктів, трансформують сучасне і майбутнє життя, навчання, працю і різного роду ігри, а також сприяють впровадженню інноваційних способів при опануванні наукових розробок та навиків професійної діяльності.

Щорічно в Україні спостерігається стрімке зростання питомої ваги тих галузей, котрі належать до створення, використання і передачі електронних інформаційних ресурсів, можливість освоєння котрих залежить в першу чергу від застосування й удосконалення засобів інформатики, від прискорення проникнення інформаційних технологій в усі сфери людської діяльності. Унаслідок цього зростає потреба у повній і достовірній інформації, а також у швидкому доступі до неї. Водночас збір, систематизація й оперативний аналіз такої інформації неможливі без запровадження сучасних інформаційних технологій.

Натепер проблема розвитку і вдосконалення інформаційних технологій займає одне з пріоритетних місць в стратегії науково-технічного і соціально-економічного розвитку в Україні. При дослідженні розвитку інформаційно-комунікаційних технологій науковці особливу увагу приділяють теоретичним і практичним питанням формування єдиного освітнього інформаційного простору та розвитку інформаційних технологій [3].

Найбільш з перспективних є такі технології, котрі здійснюються на основі взаємозалежних принципів:

- навчання на основі інтеграції з наукою і виробництвом;
- орієнтованість навчання на конкретну особистість;
- професійно - творчої спрямованості навчання;
- орієнтованості навчання на розвиток практичного досвіду самоосвітньої діяльності майбутнього молодого фахівця.

Зазначимо, що впровадження цих, як і багатьох інших, технологій на практиці доводить необхідність їхнього сприймання, удосконалення та використання системного підходу при їхньому застосуванні з обов'язковим поєднанням взаємодії теорії і практики, індивідуальної і колективної роботи, навчання із опануванням ділових ігор у бізнесі, дистанційного спілкування і самоосвіти.

Дослідження показали, що натеper електронний інформаційний ресурс практично являє собою сукупність інформації про минулий і сучасний досвід людства, базу для відтворення нової інформації і професійних знань. При цьому процес інформатизації є процесом створення, збереження, використання наявного електронного інформаційного ресурсу. А тому сучасні електронні інформаційні ресурси слід вважати новою економічною категорією. Джерелами появи і одночасно споживачами електронних інформаційних ресурсів є такі структури: виробничі, управлінські, наукові, освітянські, конструкторські й інші підрозділи. При цьому інформаційні системи відповідного рівня є електронною сукупністю електронних інформаційних ресурсів (масив електронних документів) різної форми.

На нашу думку, під використанням електронних інформаційних ресурсів слід розуміти здійснення на їх основі інформаційного забезпечення процесів управління виробничою, економічною, науковою, обліковою й іншою діяльністю, виробництво з метою продажу електронних інформаційних продуктів і надання інформаційних послуг фізичним та юридичним особам.

Слід відмітити, що електронні інформаційні ресурси не тотожні традиційним інформаційним ресурсам, а тому здобувають новий статус, стають частиною нематеріальних ресурсів, реалізують різні способи їхнього виробництва, збереження, організації і поширення, створюють правові норми, що регулюють їхнє формування і використання. Електронні інформаційні ресурси створюються на основі організаційного оформлення сукупності зібраних, опрацьованих відомостей, котрі зберігаються і передаються за допомогою електронних, програмних, мережових засобів, функціонують у режимі on-line і використовуються для підвищення ефективності управління в усіх сферах суспільної діяльності.

Вважаємо, що більш ефективні результати використання електронних інформаційних ресурсів можна досягти при рівні комп'ютеризації закладів із інклюзивною освітою, підприємств і організацій у межах 70-80%. При цьому створення єдиного інформаційного банку даних і комп'ютерної мережі дає можливість об'єднати, систематизувати розрізнену інформацію, скоротити час доступу до неї і, тим самим, підвищити рівень використання електронних інформаційних ресурсів.

З'ясовано, що електронні інформаційні ресурси включають такі важливі елементи: інформаційні бази даних (відомості, що характеризують стан досліджуваного об'єкта і забезпечують регулярну, ефективну реалізацію функцій комп'ютеризованої системи управління), інформаційні

бази знань (сукупність відомостей, що підтримують факти, атрибути, умови), електронні бібліотеки (фонд електронних тиражованих відомостей інформаційних, виробничих, культурних і освітніх підрозділів), електронні архіви (накопичення електронних відомостей (документів) у визначеному місці збереження), програмне забезпечення (сукупність програм, що забезпечують зручність спілкування користувача з комп'ютером) і телекомунікаційне (сукупність відомостей, методичних матеріалів і програм, котрі забезпечують реалізацію електронних інформаційних ресурсів різним об'єктам та їхнє спілкування за допомогою телекомунікаційних мереж).

Зазначимо, що інтенсивний розвиток глобальної мережі Інтернет призвів до різких комп'ютерних змін в інформаційному світі, де комп'ютер виступає основним засобом телекомунікації. Комп'ютерна телекомунікація набагато швидша, дешевша, та потужніша від таких звичних для користувачів засобів, як телефон, телеграф, телебачення. Легкий підхід, при допомозі якого користувачі Інтернету можуть поширювати інформацію й одержувати доступ до створених електронних інформаційних ресурсів, дає можливість зменшити витрати на процес інформування і підтримку внутрішнього інформаційного середовища будь якого суб'єкту господарювання. У кінцевому підсумку підвищується ефективність прийнятих рішень, а також поліпшується координація діяльності користувачів, особливо молоді з обмеженими можливостями, у процесі реалізації прийнятих рішень.

На даний час Інтернет характеризує всесвітнє об'єднання різних регіональних і корпоративних комп'ютерних мереж, котрі створюють єдиний інформаційний простір завдяки використанню загальних стандартних протоколів передачі даних. Інтернет швидко знайшов застосування в науці, освіті, зв'язку, засобах масової інформації, включаючи телебачення, в рекламі, торгівлі, а також в інших галузях людської діяльності. Глобальна мережа є багатофункціональною інформаційною системою, котра є досить популярною та використовується як канал особистого листування (оперативна електронна пошта), телефон для переговорів (Інтернет-телефонія), доповнення до бібліотечних фондів, координатор групових нарад або спільної трудової діяльності (телеконференції і теледебати), канал поширення листівок для пошуку і вербування ерудованих користувачів, аудиторія для діяльності різних інформаційних суспільств і опитування респондентів і ін. Перелік застосування ресурсів Інтернету цим не вичерпується, він постійно розширюється.

Отже, якщо існуюча ситуація в галузі інформаційно-телекомунікаційних технологій буде розвиватися і надалі інтенсивно, то можна буде очікувати, що комп'ютер стане основним джерелом інформації і не тільки замінить людям газети, журнали, книги, але й перетвориться на незамінний інструмент добору, перевірки, аналізу необхідної користувачу електронної інформації. В результаті ефективного застосування

інформаційних систем і технологій, з метою формування електронних інформаційних ресурсів нових форм і масштабів, сприятиме широкому їхньому використанню в науці, виробництві, інклюзивній освіті, охороні здоров'я, системі управління потоками науково-технічної інформації, а також в управлінні економікою різних сфер суспільної діяльності.

Висновки і пропозиції. Отже, процес формування електронних інформаційних ресурсів, при запровадженні інформаційно-телекомунікаційних технологій, потребує подальшого дослідження і розуміння проблеми інформаційного забезпечення різних підсистем суспільної діяльності. Удосконалення формування електронних інформаційних ресурсів в освітніх закладах з інклюзивною освітою і на виробництві пропонується проводити за трьома основними напрямками: створення і розвиток єдиного фонду нормативно-довідкової інформації; модернізація системи збору, збереження й опрацювання даних; формування взаємопов'язаних баз даних і знань для проведення аналізу наявних ресурсів мережі Інтернет й надання практичних рекомендацій щодо забезпечення права молоді з інвалідністю на рівний доступ до отримання якісної освіти; розширення для них доступності вищої освіти; вдосконалення та оптимізація освітнього процесу шляхом упровадження сучасних наукових досягнень комплексної системи супроводу навчання та новітніх інформаційно-комунікаційних технологій.

Вважаємо, що на даний час Інтернет відкрив недосяжні раніше області прямого і дистанційного спілкування та дозволив молоді з обмеженими можливостям використовувати і опановувати навчальні матеріали, формувати інформаційні запити за допомогою використання різних комп'ютерних систем, що звільняє молодих людей від рутинної роботи і надає їм великі можливості для творчої і результативної діяльності у єдиній інформаційно-комунікаційній системі.

Список літератури:

1. Азаров С. Проблемы создания информационного общества. Internet UA. 2004. № 7. С. 12-16.
2. Алексеев А.С. Информационные ресурсы и технологии начала XXI века. ЭКО. 2000. № 6. С. 84-100.
3. Засоби інформаційно-комунікаційних технологій єдиного інформаційного простору України: монографія [В.В. Лапінський, А.Ю. Пилипчук, М.П. Шишкіна та ін.]; за наук. ред. проф. В. Ю. Бикова. К.: Педагогічна думка. 2010. 160 с.
4. Концепція розвитку інклюзивної освіти. Наказ Міністерства освіти і науки України URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-kontseptsii-rozvitku-inklyuzivnogo-navchannya>.
5. Курас І. Інформаційні ресурси України: стратегія розвитку. Бібліотечний вісник. 2001. № 1. С. 2-6.
6. Маслянюк П.П., Лісов П.М. Інформаційно-комунікаційні системи та технології обробки інформаційних ресурсів. Науковий вісник

Кременчуцького університету економіки, інформаційних технологій і управління, №1-2, 2007, с. 164-168

7. Про вищу освіту. Закон України № 1556-VII від 01 липня 2014 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>

8. Про затвердження Державної цільової програми «Національний план дій з реалізації Конвенції про права інвалідів» на період до 2020 року. Постанова Кабінету Міністрів України №706 від 1 серпня 2012 р. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/706-2012-%D0%BF>.

9. Про освіту. Закон України №2145-19 Редакція від 02.04.2020 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.

10. Про телекомунікації. Закон України № 1280-IV від 18.11.2003р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1280-15>.

11. Про Національну програму інформатизації. Закон України № 74/98-ВР від 01.08.2016р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/74/98-%D0%B2%D1%80>.

12. Про схвалення стратегії розвитку інформаційного суспільства України. Розпорядження Кабінету Міністрів України № 386-р від 15 травня 2013р. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/386-2013-%D1%80/>.

13. Радзієвська С.О. Глобальні економічні процеси та Україна. Міжнародна економічна політика. 2014. С. 80-104.

References

1. Azarov S. (2004). Problemy sozdaniia informatsionnoho obshchestva. «Internet UA». № 7 page 12-16.

2. Alekseev A.S. (2000). Informatsionnye resursy i tekhnologii nachala XXI veka. ЕКО. № 6 page 84-100.

3. Lapinsky V.V., Pylypchuk A.Y., Shishkina M.P. (2010). Zasoby informatsiino-komunikatsiinykh tekhnologii yedynoho informatsiinoho prostoru Ukrainy: monograph (edited by Professor V. Yu. Bykov) Kiev: Pedahohichna dumka.

4. Concept of inclusive education development. Order of the Ministry of education and science of Ukraine URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-kontseptsii-rozvitku-inklyuzivnogo-navchannya>.

5. Kuras I. (2001). Informatsiini resursy Ukrainy: stratehiia rozvytku. Library Journal № 1 page 2-6.

6. Maslyanko P.P., Lissov P.M. (2007). Informatsiino-komunikatsiini systemy ta tekhnologii obrobky informatsiinykh resursiv. Naukovyi visnyk Kremenchutskoho universytetu ekonomiky, informatsiinykh tekhnologii i upravlinnia №1-2 page 164-168.

7. About higher education. Law of Ukraine № 1556-VII from 01/07/2014 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.

8. About the statement of the State target program «Action plan for the implementation of the Convention on the rights of persons with disabilities» for

the period up to 2020. Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine №706 from 01/08/2012. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/706-2012-%D0%BF>.

9. About education. Law of Ukraine № 2145-19 from 02/04/2020 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.

10. About telecommunications. Law of Ukraine № 1280-IV from 11/18/2003 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1280-15>.

11. About the National Informatization program. Law of Ukraine № 74/98-VR from 01.08.2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/74/98-%D0%B2%D1%80>.

12. About the approval of the information society development strategy of Ukraine. Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine № 386-r from 15/05/2013. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/386-2013-%D1%80/>.

13. Radzievska S.O. (2014). Hlobalni ekonomichni protsesy ta Ukraina. International economic policy. page 80-104.

УДК 330.3:364.1

Ірина Василівна ЛЮБЕЗНА

Iryna Vasylivna LYuBEZNA

кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри
агрономії, екології та агроінженерії

Західноукраїнський національний університет,
м. Тернопіль

e-mail: Liubeznairina@gmail.com

ЦИФРОВІЗАЦІЯ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН В ОСНОВІ РОЗВИТКУ ІНКЛЮЗИВНОГО СУСПІЛЬСТВА РІВНИХ МОЖЛИВОСТЕЙ

Любезна І.В. Цифровізація економічних відносин в основі розвитку інклюзивного суспільства рівних можливостей. *Вектор Поділля*: наук. журн. / Подільський спеціальний навчально-реабілітаційний соціально-економічний коледж; редкол.: М.М. Тріпак (гол.ред.), О.М. Бачинська (заст. гол. ред.), А. Zielinska та ін. Кам'янець-Подільський: Видавничо-поліграфічний центр Західноукраїнського національного університету «Економічна думка», 2020. Вип. 3. С. 63-75. – ISSN 2617-1112

Анотація

Вступ. Для становлення інклюзивного суспільства цифровізація освітнього простору дозволить сформуванню в першу чергу відповідну технічну базу для достатнього рівня надання освітніх послуг (індивідуальне програмне забезпечення) для кожної категорії осіб з обмеженими можливостями. Разом з тим, цифрові технології в контексті адаптації різних осіб з обмеженими можливостями, дозволять виявити унікальні здібності. Водночас, здобуті відповідні компетенції та програмні результати стають ключовими у зайнятості осіб з обмеженими можливостями. Водночас, на ринку праці такі особи стають конкурентоздатними завдяки можливостям, які відкриває цифровізація економічних відносин.

Мета і завдання статті. Основною метою статті є визначення інклюзивного суспільства як суспільства рівних можливостей з повноцінним і рівним доступом усіх членів суспільства до освітніх послуг, фінансових ресурсів, рівних можливостей на ринку праці та розвиток соціального підприємництва. Одним із найважливіших чинників безбар'єрності у суспільстві рівних можливостей є цифровізація економічних відносин.

Результати. Зміст понять інклюзивного суспільства та суспільства рівних можливостей розглядається, як джерела уникнення бар'єрів, що перешкоджають доступу до цих можливостей. З позиції суспільства та соціального добробуту основним бар'єром є соціальна ізоляція, як сукупність певних соціальних перешкод.

Крім того, аналізуючи цифрові трансформації останніх років, відзначено, що приблизно за останні три-чотири роки вектор розвитку цифрових технологій змінився: від індивідуально значимих до суспільно значимих. Останні характеризуються високим рівнем суспільної корисності і зорієнтовані на широкі верстви населення, незалежно від індивідуальних особливостей людини.

Автором відзначено, що вкрай важливою є соціалізація цього кіберфізичного простору, тобто адаптація його до потреб абсолютно усіх верств населення незалежно від індивідуальних особливостей особистості. Це свого роду «маркер» сучасного суспільства з позиції інклюзії.

Відзначено, що поняття «особа з інвалідністю» це лише одна із категорій осіб з обмеженими можливостями, а тому інклюзивність для таких осіб буде полягати в знятті фізичних бар'єрів для досягнення рівних можливостей. А відтак, інклюзивним суспільством автор вважає суспільство, у якому рівні можливості для осіб з інвалідністю, суб'єктів гендерної дискримінації, осіб-представників етнічних та релігійних меншин, біженців та прохачів притулку, осіб з соціальними труднощами, безпритульних, дітей з соціально неблагополучних сімей, вихованців дитячих будинків, та інших осіб.

Попередньо зазначено, що цифрова економіка не лише сприяє розвитку інклюзивного суспільства, але й трансформує у суспільство рівних можливостей через чотири основні складові: рівний доступ до освітніх послуг, рівний доступ до фінансових послуг, рівні можливості на ринку праці та розвиток соціально підприємництва.

Важливе значення нормалізації економічних зв'язків між усіма членами суспільства рівних можливостей відіграє доступність фінансових послуг, яка на думку автора, має двоякий зміст: рівний доступ до фінансових ресурсів через застосування цифрових технологій у фінансах – цифровий банкінг, інтернет-платформи доступу до фінансових ринків, а також, застосування фіскальних та кредитних важелів підтримки осіб з обмеженими можливостями, що забезпечує власне саму доступність фінансових ресурсів.

У дослідженні наголошується, що вкрай важливу роль тут відіграє цифрова фінансова грамотність, як джерело обізнаності для таких верств населення. Це, по-суті, знання про те, як управляти власними фінансовими ресурсами, на що і як витратити кошти, як заощаджувати і як споживати. Особи з обмеженими можливостями, як члени повноцінного інклюзивного суспільства повинні володіти такою інформацією і основне завдання фінансових організацій та установ максимально забезпечити їх цією інформацією.

Реалізація концептуальних засад фіскальної цифровізації та кредитної цифровізації інклюзивного суспільства, а також, його фінансової підтримки відбувається завдяки соціальному підприємству. Це свого роду сучасний економічний феномен, ціль якого вирішити певні соціальні проблеми завдяки прибуткам, які отримані від власної діяльності.

Ключові слова: *інклюзія, інклюзивне суспільство, рівні можливості, цифрова економіка, освітні послуги, фінансові ресурси, ринок праці, соціальне підприємництво*

DIGITALIZATION OF ECONOMIC RELATIONS IN THE BASIS OF SOCIETY DEVELOPMENT EQUAL OPPORTUNITIES

Abstract

The main purpose of the article is to define an inclusive society as a society of equal opportunities with full and equal access of all members of society to educational services, financial resources, equal opportunities in the labor market and the development of social entrepreneurship. One of the most important factors in barring equal opportunities in a society of equal opportunities is the digitalization of economic relations.

The content of the concepts of inclusive society and society of equal opportunities is seen as a source of avoiding barriers to accessing these opportunities. From the point of view of society and social welfare, the main barrier is social isolation, as a set of certain social barriers.

In addition, analyzing the digital transformations of recent years, it is noted that over the past three or four years, the vector of development of digital technologies has changed: from individually significant to socially significant. The latter are characterized by a high level of social utility and are aimed at broad sections of the population, regardless of individual characteristics.

The author notes that the socialization of this cyberphysical space is extremely important, is its adaptation to the needs of absolutely all segments of the population, regardless of individual characteristics. This is a kind of "marker" of modern society from the standpoint of inclusion.

It is noted that the term "person with a disability" is only one of the categories of persons with disabilities, and therefore inclusiveness for such persons will be the removal of physical barriers to achieving equal opportunities. Thus, the author considers an inclusive society to be a society with equal opportunities for persons with disabilities, gender discrimination, persons representing ethnic and religious minorities, refugees and asylum seekers, persons with social difficulties, the homeless, children from socially disadvantaged families, foster children, orphanages, and other persons.

It was previously noted that the digital economy not only promotes an inclusive society, but also transforms equal opportunities into a society through four main components: equal access to educational services, equal access to financial services, equal opportunities in the labor market and social entrepreneurship.

In order to become an inclusive society, the digitalization of the educational space will first of all create an appropriate technical basis for a sufficient level of educational services (individual software for each category of people with disabilities. At the same time, digital technologies in the context of adaptation of various people with disabilities). At the same time, the acquired competencies and program results become key in the employment of people with disabilities, while in the labour market such people become competitive due to the opportunities offered by the digitalization of economic relations.

The importance of normalization of economic relations between all members of the society of equal opportunities is played by the availability of financial services, which according to the author has two meanings: equal access to financial resources through the use of digital technologies in finance - digital banking, Internet platforms. as well as the use of fiscal and credit levers to support people with disabilities, which ensures the actual availability of financial resources.

The study emphasizes that digital financial literacy plays an extremely important role here as a source of awareness for such segments of the population. This is essentially knowledge of how to manage your own financial resources, what and how to spend money, how to save and how to consume. Persons with disabilities, as members of a fully inclusive society, should have such information and the main task of financial organizations and institutions is to provide them with this information as much as possible.

The implementation of the conceptual foundations of fiscal digitization and credit digitization of an inclusive society, as well as its financial support is due to social entrepreneurship. This is a kind of modern economic phenomenon, the purpose of which is to solve certain social problems through income from their own activities.

Key words: *inclusion, inclusive society, equal opportunities, digital economy, educational services, financial resources, labor market, social entrepreneurship.*

JEL classification: E20, I38

Сучасна безбар'єрність характеризується індивідуальністю підходів до кожного члена суспільства, як до особистості, що має право на доступ до усіх матеріальних та нематеріальних благ. Очевидно, що становлення інклюзивного елементу у соціальному розвитку відбуватиметься лише за умови усвідомленої реалізації усіх напрямків соціалізації осіб з особливими потребами.

Безперечно, що повноцінне інклюзивне суспільство – це суспільство рівних можливостей, суспільство людської різноманітності та повної відсутності соціальної дискримінації.

Велика кількість чинників мають вплив на становлення такої моделі суспільства і вагому роль серед цих чинників відіграють економічні відносини. Вони не лише формують реальний механізм суспільного добробуту, але й визначають вектор доступу до суспільних благ. Для інклюзивного суспільства це вагомий аргумент на користь формування новітньої моделі економічної стратегії розвитку на засадах економічних свобод, рівності можливостей та різноманітності економічних важелів регулювання суспільних відносин.

Економічними пріоритетами сучасного світу є цифровізація економічних відносин від моменту формування комунікаційних зв'язків між суб'єктами господарювання до інтеграції цифрових технологій у концептуальні засади розвитку галузей та цифрової підтримки усіх сфер людського життєдіяльності. Саме у цій площині, цифрова економіка є невід'ємним елементом соціального розвитку, а відтак і трансформації суспільних відносин у контексті принципів інклюзивності.

Основною метою дослідження є визначення місця і ролі цифровізації економіки у розвитку суспільства рівних можливостей.

Розвиток рівних можливостей це, перш за все, уникнення бар'єрів, що перешкоджають доступу до цих можливостей. З позиції суспільства та соціального добробуту основним бар'єром є соціальна ізоляція, як сукупність певних соціальних перешкод.

Основні концептуальні засади теорії існування соціальної ізоляції були сформовані в європейських країнах ще у 80-90х роках ХХ століття (французькими політиками та суспільствознавцями).

Соціальна ізоляція – це багатосторонній процес прогресуючого соціального розриву, що вилучає певні групи та осіб із соціальних

відносин та установ і перешкоджає їм брати повноцінну участь у визначеній законодавчими та регуляторними нормами діяльності суспільства, в якому вони мешкають. Соціальна ізоляція людей з інвалідністю – це відсутність умов для реалізації їхнього права на освіту, працевлаштування, індивідуальну мобільність, охорону здоров'я, участь у політичному та громадському житті, на доступ до ресурсів та послуг [1, с. 9].

Таке трактування змісту соціальної ізоляції у повній мірі характеризує зміст цього явища, як основного бар'єру для розвитку інклюзивного суспільства. Саме тому ми вважаємо що основним економічним чинником у подоланні цього бар'єру є цифрова економіка. Ця теза обґрунтовується завдяки повному розкриттю сутності цифрової економіки як суспільному феномену XXI століття.

Інтенсифікація економічних зв'язків між суб'єктами господарювання, організаціями, установами, що супроводжується різким зростанням обсягів та кількості транзакцій обумовлюють необхідність синхронізації цих процесів, та скорочення тривалості процедур. Це в свою чергу є можливим завдяки впровадженню сучасних цифрових технологій та новацій у сфері інформаційних технологій.

Аналізуючи цифрові трансформації останніх років, можемо прослідкувати, що приблизно за останні три-чотири роки вектор розвитку цифрових технологій змінився: від індивідуально значимих до суспільно значимих (рис.1). Останні характеризуються високим рівнем суспільної корисності і зорієнтовані на широкі верстви населення, незалежно від індивідуальних особливостей людини.

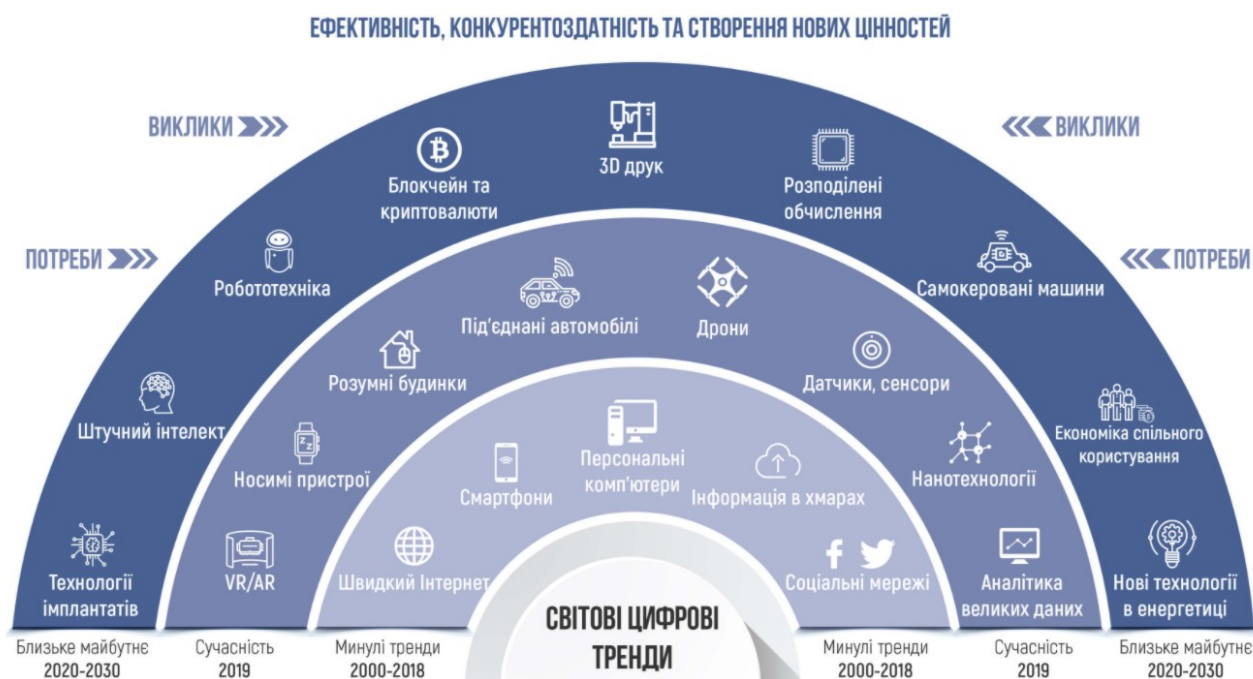

Рис. 1. Тренди цифрових технологій [2]

Саме у 2018 році було прийнято розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації».

Основними положеннями концепції визначено таке поняття як «цифровізація», тобто «насичення фізичного світу електронно-цифровими пристроями, засобами, системами та налагодження електронно-комунікаційного обміну між ними, що фактично уможливорює інтегральну взаємодію віртуального та фізичного, тобто створює кіберфізичний простір» [3].

Безперечно, що вкрай важливим є соціалізація цього кіберфізичного простору, тобто адаптація його до потреб абсолютно усіх верств населення незалежно від індивідуальних особливостей особистості. Це свого роду «маркер» сучасного суспільства з позиції інклюзії (рис.2)

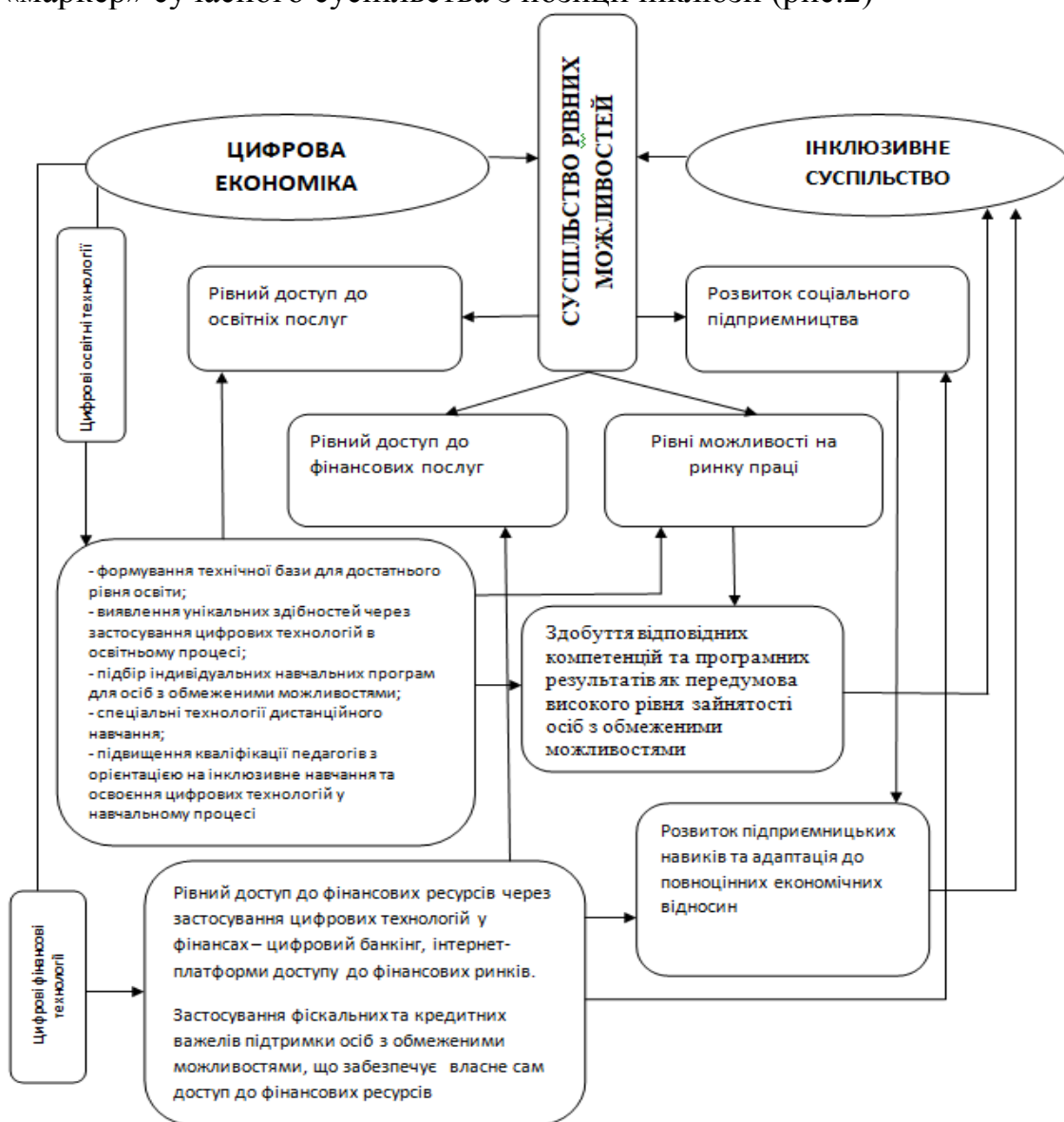

Рис. 2. Інтеграція цифрової економіки у процес розвитку інклюзивного суспільства*

**Примітка. Побудовано автором.*

Перш за все, ми переконані, що в контексті інклюзивного суспільства необхідно виокремити два вкрай важливих поняття: «особа з інвалідністю» та «особа з обмеженими можливостями». Це обумовлено контекстом самого поняття інклюзія як (від англ. *Inclusion* – включення) процес збільшення ступеня участі всіх громадян у соціумі. [4]. Тобто, поняття «особа з інвалідністю» це лише одна із категорій осіб з обмеженими можливостями», а тому інклюзивність для таких осіб буде полягати в знятті фізичних бар'єрів для досягнення рівних можливостей. А відтак, інклюзивним суспільством ми вважаємо суспільство у якому рівні можливості для осіб з інвалідністю, суб'єктів гендерної дискримінації, осіб-представників етнічних та релігійних меншин, біженців та прохачів притулку, осіб з соціальними труднощами, безпритульних, дітей з соціально неблагополучних сімей, вихованців дитячих будинків, та інших осіб.

На нашу думку, цифрова економіка не лише сприяє розвитку інклюзивного суспільства, але й трансформує у суспільство рівних можливостей через чотири основні складові: рівний доступ до освітніх послуг, рівний доступ до фінансових послуг, рівні можливості на ринку праці та розвиток соціально підприємництва.

Сучасні цифрові технології у сфері освіти передбачають не лише широкі можливості у доступі до інформації, але й дозволяють визначити індивідуальний освітній вектор.

Як зазначають дослідники, «сьогодні цифровізація постає як ключовий фактор удосконалення системи освіти. Окрім безпосереднього впливу на ефективність навчального процесу, діджиталізація надає ланцюг непрямих переваг, зокрема оптимальне використання часу задля більш ефективного формування ключових компетентностей» [5, с. 93].

Очевидно, що для становлення інклюзивного суспільства цифровізація освітнього простору дозволить сформувати в першу чергу відповідну технічну базу для достатнього рівня надання освітніх послуг (індивідуальне програмне забезпечення для кожної категорії осіб з обмеженими можливостями). Разом з тим, цифрові технології в контексті адаптації різних осіб з обмеженими можливостями, дозволять виявити унікальні здібності.

Отримані дані, дозволятимуть здійснити підбір індивідуальних навчальних програм для осіб з обмеженими можливостями, а також застосувати спеціальні технології дистанційного навчання. Це стане вкрай необхідною передумовою підвищення кваліфікації педагогів з орієнтацією на інклюзивне навчання та освоєння цифрових технологій у навчальному процесі.

Здобуті відповідні компетенції та програмні результати стають ключовими у зайнятості осіб з обмеженими можливостями. Водночас, на ринку праці такі особи стають конкурентоздатними завдяки можливостям, які відкриває цифровізація економічних відносин. Так, на сьогодні існує доволі значний перелік професій (табл. 1).

Сучасні он-лайн професії для осіб з інвалідністю*

Назва професії	Характеристика професії
Інтернет-маркетолог	це фахівець, який допомагає продавати через інтернет. Причому неважливо, що саме. Досвідчений професіонал знає глобальні тренди, легко визначає цільову аудиторію конкретного продукту або послуги, створює ефективні рекламні кампанії, робить розсилку електронних листів і багато іншого. Тобто він робить все те, що і звичайний маркетолог, але тільки в інтернеті. Для цього він використовує знання про особливості електронної комерції, які отримує в процесі навчання.
Спеціаліст по контекстній рекламі	щоб пошукова система могла визначати пропозиції і показувати рекламу тематичних сайтів конкретного користувача, використовується праця фахівця з контекстної реклами. Ця людина налаштовує рекламний кабінет і запускає показ оголошень від імені конкретного замовника, що займається якимось бізнесом і намагається знайти клієнтів через інтернет.
SMM-менеджер	Користувачі інтернету проводять багато часу в соціальних мережах, де вони спілкуються один з одним, об'єднуються в групи за інтересами, грають в ігри, дивляться відео і, в загальному, приємно проводять час. Ну, а там, де багато людей, обов'язково знайдуться ті, хто захоче привернути їхню увагу до послуги, що надається або до товару, що продається. Для цього представники бізнесу заводять сторінки або групи в соціальних мережах, а щоб красиво оформляти ці канали і наповнювати їх корисним контентом потрібен SMM-менеджер
Копірайтери	Сайтам і каналах в соціальних мережах, щоб просувати себе і боротися за увагу відвідувачів, потрібні тексти. Копірайтер - це така людина, яка ці самі тексти і пише. Крім терміна «копірайтер», іноді зустрічається «рерайтер». По суті, це одне і те ж, але вважається, що рерайтер переробляє готовий текст, а копірайтер пише від себе.
Програмісти	Робота програмістом вимагає певного складу розуму. Щоб досягти успіху в програмуванні, потрібно любити цифри, вміти аналізувати вчинені дії і прогнозувати наслідки. Звичайній людині здається, що програмування - це щось важке і незрозуміле, але насправді варто лише трохи заглибитися в суть обраного напрямку, як все досить швидко стає простим. До того ж деякі з цих напрямків значно легші за інші, і освоїти їх в короткий термін під силу кожному.
SEO-спеціаліст	Для звичайних інтернет-користувачів пошукова видача Google і Яндекс - це можливість отримати відповідь на своє питання і дізнатися щось нове. Але для власників комерційних веб-ресурсів пошукова система служить джерелом клієнтів, що приносять солідний прибуток. Для отримання доходу власнику сайту потрібно, щоб його веб-ресурс був на перших сторінках пошукової видачі, тобто там, де люди зможуть його побачити. Ось тут і потрібен SEO-фахівець, який знає, як працюють алгоритми пошукових систем, і вживає всіх необхідних заходів, щоб сайт замовника виявився на перших місцях у видачі пошукових систем
Дизайнер	Люди творчі можуть присвятити себе одному з видів дизайну, пов'язаних зі сферою ІТ-технологій: бренд-дизайн, Веб-дизайн, UX-дизайн, UI-дизайн, 3D-дизайн.
Аналітики	Обсяги отриманих і збережених даних в сучасному суспільстві

	стрімко зростають. Щоб не загубитися у великому потоці інформації, була придумана така професія, як аналітик. Цей фахівець може проявити себе в самих різних сферах, де потрібно збирати дані, аналізувати їх і виділяти значущі тенденції
--	--

**Примітка. Побудовано за даними [6]*

Безперечно відзначений нами перелік професій для осіб з інвалідністю не претендує на вичерпність, однак окреслює можливості осіб з інвалідністю на ринку праці і безперечно підтверджує тезу про розширення можливостей на ринку праці осіб з обмеженими можливостями завдяки цифровізації економічних відносин.

Важливе значення нормалізації економічних зв'язків між усіма членами суспільства рівних можливостей відіграє доступність фінансових послуг, яка на наш погляд, має двоякий зміст:

- рівний доступ до фінансових ресурсів через застосування цифрових технологій у фінансах – цифровий банкінг, інтернет-платформи доступу до фінансових ринків;
- застосування фіскальних та кредитних важелів підтримки осіб з обмеженими можливостями, що забезпечує власне саму доступність фінансових ресурсів.

У першому випадку, маємо на увазі т. з. «FinTech» як «технології, використання яких спрямоване на оптимізацію різного роду фінансових послуг, розрахунків, а також підвищення ефективності функціонування, перш за все, фінансових систем та інших сфер, пов'язаних із наданням робіт, послуг споживачам» [7, с. 66]. Для осіб з обмеженими можливостями переваги, які надаються такого роду послугами, дозволяють цілодобово і безбар'єрно не лише отримувати інформацію про стан своїх особистих фінансів, але й управляти ними, приймати певні рішення, заощаджувати чи інвестувати. І що найбільш важливо, це все можна здійснити не відходячи від свого власного комп'ютера чи смартфона.

Комплексна підтримка осіб з обмеженими можливостями відбувається за кількома напрямками, тобто соціальний напрям, який включає реабілітацію, обслуговування, а також, економічний, що передбачає певну фіскальну підтримку на рівні держави та кредитну підтримку на рівні фінансових установ.

Податкові преференції дозволяють особам з особливими потребами отримати належну фінансову підтримку та стимули з боку держави.

В свою чергу, цифровізація таких економічних відносин між державою дозволяє працювати особам з обмеженими можливостями як рівноцінним партнерам у бізнесі. Це відбувається, наприклад, завдяки онлайн платформі «Таксер», яка дає можливість онлайн оплати усіх видів підприємницьких податків.

До переваг цифровізації фіскальних відносин можна віднести і можливість онлайн консультацій, подання податкової декларації та звітності.

Цифровий банкінг, тобто «включення населення в систему фінансових операцій за допомогою цифрових технологій сьогодні найбільш активно розвивається в бідних країнах із низьким рівнем людського розвитку» [8, с. 259-260]. Безперечно ми погоджуємося із авторами дослідження, що це є перевагою для інклюзивного суспільства, але водночас і великою проблемою, оскільки, необмежений доступ до таких фінансових ресурсів може спричинити хвилеподібне нарощення сумнівної та безнадійної заборгованості, оскільки фінансових ресурсів потребують зазвичай особи з невеликим рівнем доходу або обмеженими можливостями.

Вкрай важливу роль тут відіграє цифрова фінансова грамотність, як джерело обізнаності для таких верств населення. Це, по-суті, знання про те як управляти власними фінансовими ресурсами, на що і як витратити кошти, як заощаджувати і як споживати. Очевидно, що особи з обмеженими можливостями, як члени повноцінного інклюзивного суспільства повинні володіти такою інформацією і основне завдання фінансових організацій та установ максимально забезпечити їх цією інформацією.

Прикладом фінансово-кредитної підтримки в суспільстві рівних можливостей є так зване «соціальне інвестування». В Україні існує програма соціального інвестування WNISEF, яка спрямована на забезпечення підтримки приватних підприємств та фізичних осіб-підприємців з метою досягнення соціального та екологічного впливу в Україні через створення механізму доступного кредитування спільно з банківськими установами, надання тренінгових та консультаційних послуг, коучингу і наставництва [9].

Реалізація концептуальних засад фіскальної цифровізації та кредитної цифровізації інклюзивного суспільства, а також, його фінансової підтримки відбувається завдяки соціальному підприємництву. Це свого роду сучасний економічний феномен, ціль якого вирішити певні соціальні проблеми завдяки прибуткам, які отримані від власної діяльності.

На наш погляд, це інноваційний підхід становлення економічних зв'язків в суспільстві рівних можливостей. Підтвердженням цього є теза про те, що «соціальне підприємство відрізняється від інших підприємств тим, що для соціального підприємництва соціальний ефект є прямим цілеспрямованим результатом, а не побічним продуктом діяльності» [10, с. 9].

Таким чином, інклюзивне суспільство ми розглядаємо як суспільство рівних можливостей з повноцінним і рівним доступом усіх членів суспільства до освітніх послуг, фінансових ресурсів, рівних можливостей на ринку праці та розвиток соціального підприємництва. Одним із найважливіших чинників безбар'єрності у суспільстві рівних можливостей є цифровізація економічних відносин.

Ми переконані, що сама по собі цифрова економіка – це явище доволі неоднозначне. У даному дослідженні ми відобразили площину можливостей суспільства рівних можливостей з позиції інклюзії. Однак,

безперечно, ще є цілий комплекс проблем, які можуть виникати через надмірне насичення соціальних та економічних відносин інформаційно-комунікаційними технологіями і це формує основу подальших наукових досліджень для вітчизняних та зарубіжних вчених.

Список літератури:

1. Стандарти громадсько-активної школи: соціальна інклюзія: навчально-методичний посібник / Найда Ю.М., Ткаченко Л.М. Під заг. ред. Даниленко Л.І. К.: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2014. 68 с.

2. Україна 2030E – країна з розвинутою цифровою економікою. URL : <https://strategy.uifuture.org/kraina-z-rozvinutoyu-cifrovoyu-ekonomikoyu.html#6-2-2>

3. Розпорядження КМУ «Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації». URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80#Text>

4. Інклюзія. URL : <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%86%D0%BD%D0%BA%D0%BB%D1%8E%D0%B7%D1%96%D1%8F>

5. Кучерак І.В. Цифровізація та її вплив на освітній простір у контексті формування ключових компетентностей. *Інноваційна педагогіка*. Випуск 22. Т. 2. 2020. С. 91-94.

6. Перечень профессий для инвалидов: где работают людям с ограниченными возможностями? URL : <https://checkroi.ru/blog/professions-for-the-disabled/>

7. Музыка-Стефанчук О. Цифрова економіка та нові фінансові технології. *Теорія і практика інтелектуальної власності*, 2019. №2. С. 65-70.

8. Корнівська В. О. Цифровий банкінг: ризики фінансової дигіталізації. *Проблеми економіки*, 2017. № 3. С.254-261.

9. Соціальне підприємництво. Бізнес-модель. Реєстрація. Оподаткування. / Долуда Л., Назарук В., Кірсанова Ю. К. : ТОВ «Агентство «Україна», 2017. 92 с.

References

1. Standarty hromadsko-aktyvnoi shkoly: sotsialna inkluziia: navchalno-metodychnyi posibnyk / Naida Yu.M., Tkachenko L.M. Pid zah. red. Danylenko L.I. K.: TOV «Vydavnychyi dim «Pleiady», 2014. 68 s.

2. Ukraina 2030E – kraina z rozvynutoiu tsyfrovoiu ekonomikoiu. URL : <https://strategy.uifuture.org/kraina-z-rozvinutoyu-cifrovoyu-ekonomikoyu.html#6-2-2>

3. Rozporiadzhennia KМУ «Pro skhvalennia Kontseptsii rozvytku tsyfrovoi ekonomiky ta suspilstva Ukrainy na 2018-2020 roky ta zatverdzhennia planu zakhodiv shchodo yii realizatsii». URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80#Text>

4. Inkluziia. URL : [https://uk.wikipedia.org/wiki/ %D0%86%D0%BD%D0%BA%D0%BB%D1%8E%D0%B7%D1%96%D1%8F](https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%86%D0%BD%D0%BA%D0%BB%D1%8E%D0%B7%D1%96%D1%8F)

5. Kucherak I.V. Tsyfrovizatsiia ta yii vplyv na osvittii prostir u konteksti formuvannia kliuchovykh kompetentnoste. Innovatsiina pedahohika. Vypusk 22. T. 2. 2020. S. 91-94.

6. Perechen' professij dlya invalidov: gde robotat' lyudyam s ogranichennymi vozmozhnostyami? URL : <https://checkroi.ru/blog/professions-for-the-disabled/>

7. Muzyka-Stefanchuk O. Tsyfrova ekonomika ta novi finansovi tekhnolohii. Teoriia i praktyka intelektualnoi vlasnosti, 2019. №2. S. 65-70.

8. Kornivska V. O. Tsyfrovyi bankinh: ryzyky finansovoi dyhitalizatsii. Problemy ekonomiky, 2017. № 3. S. 254-261.

9. Sotsialne pidpriemnytstvo. Biznes-model. Reiestratsiia. Opodatkuvannia. / Doluda L., Nazaruk V., Kirsanova Yu. K. : TOV «Ahentstvo «Ukraina», 2017. 92 s.

УДК 614.2:351.7

Володимир Дмитрович СЛОБОДЯН

кандидат економічних наук, доцент,
викладач кафедри обліку і оподаткування,
Подільський спеціальний навчально-реабілітаційний
соціально-економічний коледж
e-mail: svd_56@ukr.net

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ФІНАНСОВІ АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ ОХОРОНОЮ ЗДОРОВ'Я В КОНТЕКСТІ ЛЮДЕЙ З ІНВАЛІДНІСТЮ

Слободян В.Д. Організаційно-фінансові аспекти управління охороною здоров'я в контексті людей з інвалідністю. *Вектор Поділля* : наук. журн. / Подільський спеціальний навчально-реабілітаційний соціально-економічний коледж; редкол.: М.М. Тріпак (гол. ред.), О.М. Бачинська (заст. гол. ред.), А. Zielinska та ін. Кам'янець-Подільський: Видавничо-поліграфічний центр Західноукраїнського національного університету «Економічна думка», 2020. Вип. 3. С. 75-86. – ISSN 2617-1112

Анотація

Вступ. Реформа системи охорони здоров'я, яка здійснюється в Україні, передбачає кардинальну зміну підходів до надання медичних послуг, які здатні забезпечити потреби всіх громадян України на

європейському рівні. Серед заходів які реалізовані у відповідності до Національної стратегії реформування охорони здоров'я, велике значення надається процесу автономізації медичних установ, зміні організаційно-правових форм закладів охорони здоров'я та порядку фінансуванні медичних закладів.

Ці та інші заходи мають суттєвий вплив на управління медичними закладами, що необхідно враховувати як отримувачам медичних послуг, так і фахівцям економічного профілю, які працюють в закладах охорони здоров'я.

Мета. Метою даного дослідження є аналіз чинників, що привели до змін в управлінні сферою охорони здоров'я в процесі реалізації реформи галуззю та інформування громадян з інвалідністю щодо організаційно-фінансових особливостей управління, які можуть бути враховані в їх повсякденному житті та професійній діяльності.

Результати. Серед принципів охорони здоров'я, передбачених Основами законодавства України про охорону здоров'я і які суттєво впливають на побудову та функціонування системи управління галуззю, є: багатоукладність економіки медичної сфери і багатоканальність її фінансування; децентралізація державного управління, розвиток самоврядування закладів та їх самостійності на правовій та договірній основі.

Одним із важливих заходів з реалізації цих принципів є зміна організаційно-правової форми установ первинної медичної допомоги (ПМД) і перетворення закладів охорони здоров'я з бюджетних установ в комунальні некомерційні підприємства (КНП). Реорганізація бюджетних медичних закладів у КНП сприяє збільшенню їх самостійності, підвищенню ефективності діяльності і поліпшенню якості медичних послуг. Головними перевагами таких підприємств, зокрема, є: більша свобода, ніж бюджетних закладів, в розпорядженні ресурсами, формуванні власної кадрової політики, визначенні внутрішньої структури підприємства; фінансування діяльності на основі власного фінансового плану, а не за кошторисом витрат; право підприємства утворювати об'єднання з іншими медичними закладами з метою перерозподілу функцій між ними та оптимізації використання ресурсів та інші.

Починаючи з 2018 року надавачі первинної медичної допомоги (ПМД) перейшли на нові принципи фінансування – оплату за одного пацієнта з використанням капітаційної ставки в рамках виконання договорів про медичне обслуговування населення між медичними закладами ПМД та Національною службою здоров'я України (НСЗУ). За договором з НСЗУ заклади ПМД надають послуги, отримуючи за них плату. Це означає, що оскільки фінансування, отримане від НСЗУ є коштами за надання медичних послуг, то стосовно них немає зобов'язання дотримуватись цільового використання і їх надлишок може бути спрямований на розвиток підприємства – оновлення обладнання, навчання працівників тощо за статтями, що затверджені у фінансовому плані підприємства.

Нова модель фінансування є головним, але не єдиним каналом фінансування. Іншим варіантом фінансування є надання коштів з місцевого бюджету (районного, міського, обласного). При цьому фінансування може здійснюватись за такими напрямками: укладення договорів про медичне обслуговування населення, укладених з відповідним розпорядником бюджетних коштів; фінансування з місцевого бюджету в рамках програмно-цільового методу (за бюджетною програмою); фінансова підтримка КНП з місцевого бюджету. Кожен з названих варіантів має свої особливості планування, свої обмеження у використанні коштів, але у всіх випадках КНП не змінюють свого статусу і не стають бюджетними.

Проведена систематизація і аналіз заходів по реформуванню сфери охорони здоров'я свідчить, що вони мають суттєвий вплив на систему управління медичною галуззю і що це потрібно враховувати при отриманні медичних послуг населенням.

***Ключові слова:** Національна служба здоров'я України (НСЗУ), первинна медична допомога (ПМД), автономізація медичних закладів, комунальне некомерційне підприємство (КНП), капітаційна ставка, медичні послуги, фінансування медичних закладів, бюджетна програма, фінансовий план.*

Vladimir Dmitrovich SLOBODYAN

candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
teacher of the department of accounting and taxation,
Podilsky Special Education and Rehabilitation
Socio-Economic College, Kamianets-Podilsky
E-mail: svd56_@ukr.net

**ORGANIZATIONAL AND FINANCIAL ASPECTS OF HEALTH
MANAGEMENT IN THE CONTEXT OF PEOPLE WITH
DISABILITIES**

Abstract

Introduction. *The reform of the health care system in Ukraine envisages a radical change in approaches to the provision of medical services that are able to meet the needs of all citizens of Ukraine at the European level. Among the measures implemented in accordance with the National Strategy for Health Care Reform, great importance is attached to the process of autonomy of medical institutions, changes in the organizational and legal forms of health care institutions and the procedure for financing medical institutions.*

These and other measures have a significant impact on the management of health facilities, which must be taken into account by both health care recipients and economic professionals working in health care facilities.

Purpose. *The purpose of this study is to analyze the factors that led to changes in health management in the process of reforming the industry and*

informing citizens with disabilities about the organizational and financial characteristics of management that can be taken into account in their daily lives and professional activities.

Results. *Among the principles of health care provided by the Fundamentals of the legislation of Ukraine on health care and which significantly affect the construction and functioning of the management system of the industry are: multifaceted economy of the medical sphere and multi-channel financing; decentralization of public administration, development of self-government of institutions and their independence on a legal and contractual basis.*

One of the important measures to implement these principles is to change the organizational and legal form of primary health care facilities (PHC) and the transformation of health care facilities from budgetary institutions to municipal non-profit enterprises (PNC). The reorganization of budget medical institutions in the KNP helps to increase their independence, increase the efficiency of activities and improve the quality of medical services. The main advantages of such enterprises, in particular, are: greater freedom than budgetary institutions in the disposal of resources, the formation of their own personnel policy, determining the internal structure of the enterprise; financing of activities on the basis of own financial plan, instead of on the estimate of expenses; the right of the enterprise to form associations with other medical institutions in order to redistribute functions between them and optimize the use of resources and others.

Starting in 2018, primary care providers (PHCs) have switched to new funding principles - payment per patient using a capitation rate under the implementation of public health care agreements between primary care facilities and the National Health Service of Ukraine (NHSU). Under the agreement with the National Health Insurance Fund, PMD institutions provide services, receiving payment for them. This means that since the funding received from the NHS is funds for the provision of medical services, they are not obliged to adhere to the intended use and their excess can be directed to the development of the enterprise – equipment upgrades, staff training, etc. under the articles approved in the financial enterprise plan.

The new funding model is the main, but not the only, funding channel. Another financing option is to provide funds from the local budget (district, city, regional). Thus financing can be carried out in the following directions: the conclusion of the agreements on medical service of the population concluded with the corresponding manager of budgetary funds; financing from the local budget within the program-target method (according to the budget program); financial support of KNP from the local budget. Each of these options has its own planning features, its own restrictions on the use of funds, but in all cases, PNCs do not change their status and do not become budget.

The systematization and analysis of measures to reform the health care system shows that they have a significant impact on the management system of the medical sector and that this should be taken into account when receiving medical services from the population.

Keywords: *National Health Service of Ukraine (NHSU), primary health care (PHC), autonomy of medical institutions, municipal non-profit enterprise (MCP), capitalization rate, medical services, financing of medical institutions, budget program, financial plan.*

JEL classification: E62, I18

Вступ

В Україні в даний час здійснюється реформа системи охорони здоров'я. Поставлена амбітна мета – кардинальне реформування системи охорони здоров'я, спрямоване на пацієнта, яке здатне забезпечити медичне обслуговування всіх громадян України на європейському рівні.

При цьому за останні роки здійснювалася реалізація Національної стратегії реформування охорони здоров'я в Україні, ряд позицій якої вже виконані [1]. Серед них: змінено механізм фінансування медичних закладів первинної медичної допомоги за принципом «гроші йдуть за пацієнтом» і створена Національна служба здоров'я України, яка є єдиним національним замовником медичних послуг; розпочато процес автономізації медичних установ; змінилися принципи закупівлі лікарських засобів за участю спеціалізованих міжнародних організацій; реалізується програма «доступні ліки»; розпочато процес створення системи громадського здоров'я, який переорієнтує систему охорони здоров'я від політики лікування до політики зміцнення і збереження здоров'я людини; запущений пілотний проект розвитку екстреної медичної допомоги.

Безумовно, ці та інші заходи щодо реформування медицини здійснювалися з деякими труднощами, викликаними об'єктивними і суб'єктивними факторами. Серед основних загроз медичними фахівцями відзначаються такі фактори: незавершеність структурної перебудови галузі та незабезпеченість належного фінансування програм в державному і місцевих бюджетах, а також зміни в політичному житті країни. До того ж, не слід ігнорувати ризики, пов'язані з пандемією COVID-19.

Істотні зміни в системі охорони здоров'я будуть відбуватися відповідно до Національної стратегії і надалі. Це завершення впровадження нових фінансових механізмів в системі охорони здоров'я та інші відповідні заходи. У цих умовах істотно зростає роль управління галуззю і забезпечення процесу управління відповідною інформацією, яка генерується системою бухгалтерського обліку.

Зміни в системі управління сферою охорони здоров'я торкнуться в першу чергу медичних працівників, які безпосередньо займаються реалізацією заходів, передбачених реформою. Однак і від управлінського персоналу залежить багато.

Проте найбільшу зацікавленість до реформування медичної галузі проявляють пацієнти медичних закладів і, особливо, люди з обмеженими можливостями, в тому числі фізичними. Таку зацікавленість до цієї проблеми проявляють і студенти нашого спеціального коледжу – по-перше

як пацієнти і, по-друге, – як майбутні фахівці медичних закладів за професіями економічного та соціально-психологічного характеру.

Мета і завдання статті

Метою даного дослідження є аналіз чинників, що привели до змін в управлінні сферою охорони здоров'я в процесі реалізації реформи галуззю та інформування громадян з обмеженими можливостями щодо організаційно-фінансових особливостей управління, які можуть бути враховані в їх повсякденному житті та професійній діяльності.

Завдання дослідження:

- аналіз істотних змін в управлінні сферою охорони здоров'я в результаті її реформування;
- визначення та аналіз організаційно-правових змін в управлінні сферою охорони здоров'я;
- аналіз нових аспектів фінансування та планування комунальних некомерційних медичних підприємств та врахування їх дії на прийняття рішень населенням щодо отримання медичних послуг.

Виклад основного матеріалу дослідження

Управління охороною здоров'я – це складна багаторівнева і багатокомпонентна система заходів, що забезпечує раціональне функціонування галузі та її ресурсів (кадри, організації охорони здоров'я, матеріально-технічна база, фінансування), які за допомогою нормативно-правового регулювання, медичних технологій, знань і умінь медичних працівників забезпечують попередження і ліквідацію захворювань, зниження смертності та інвалідності, покращення фізичного розвитку, підвищення працездатності і збільшення тривалості життя людей. Рушійними силами управління охороною здоров'я є: механізми фінансування, нормативно-правове регулювання професійної діяльності, стандартизація, експертиза і нормування медичної діяльності [2, с.61].

В Основах законодавства України про охорону здоров'я (стаття 4) та іншими нормативно-правовими актами визначені основні принципи охорони здоров'я. Серед принципів, які суттєво впливають на систему управління, слід відзначити:

- багатокладність економіки охорони здоров'я і багатоканальність її фінансування, поєднання державних гарантій з демонополізацією та заохоченням підприємства і конкуренції;
- децентралізація державного управління, розвиток самоврядування закладів та самостійності працівників охорони здоров'я на правовій та договірній основі [3, с. 42].

Одним із важливих заходів з реалізації наведених вище принципів є зміна організаційно-правової форми установ первинної медичної допомоги (ПМД) – перетворення закладів охорони здоров'я з бюджетних установ в комунальні некомерційні підприємства. Така можливість передбачена Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення законодавства з питань діяльності закладів

охорони здоров'я» [4, с. 19], який небезпідставно вважають Законом про автономізацію медичних закладів.

Автономізація передбачає, що лікарні можуть набувати статусу комунального некомерційного підприємства (КНП). Таке перетворення (реорганізація) бюджетних медичних установ у КНП сприятиме збільшенню їх самостійності, підвищенню ефективності діяльності і поліпшенню якості медичних послуг. Головними перевагами таких підприємств, зокрема, є: більша свобода КНП, ніж бюджетної установи, в розпорядженні ресурсами, формуванні кадрової політики, визначення внутрішньої структури підприємства; встановлення самостійно форми оплати праці персоналу; користуванням власним рахунком у банку; фінансуванню діяльності на основі власного фінансового плану, а не за кошторисом витрат; право підприємства утворювати об'єднання з іншими медичними закладами такої ж організаційно-правової форми з метою більш раціонального перерозподілу функцій між ними та оптимізації використання матеріальних, трудових та фінансових ресурсів; право наймати за договорами лікарів фізичних осіб-підприємців. Очевидно, що ці та деякі інші фактори суттєво впливають на побудову системи управління та потребують чіткого перерозподілу обов'язків, прав і відповідальності як між окремими управлінськими працівниками, так і управлінськими структурами.

Методичними рекомендаціями з питань перетворення закладів охорони здоров'я з бюджетних установ у комунальні некомерційні підприємства, схваленими Робочою групою з питань реформи фінансування сфери охорони здоров'я в Україні від 14 лютого 2018 року, визначено, що комунальне некомерційне підприємство створюється для здійснення діяльності, спрямованої на досягнення економічних, соціальних та інших результатів без мети одержання прибутку. Тобто таке підприємство може бути неприбутковим у розумінні податкового законодавства [5, с. 42]. При цьому, до неприбуткових підприємств відносяться підприємства, які відповідають одночасно таким критеріям: утворені в порядку, визначеному законом, що регулює таку діяльність, і внесені до Реєстру неприбуткових установ та організацій; в установчих документах міститься заборона розподілу отриманих доходів (прибутків) або частини їх серед засновників (учасників), членів організації і її працівників; установчі документи повинні містити зобов'язання про передачу активів підприємства іншим підприємствам з аналогічним статусом у випадку припинення діяльності юридичної особи (у результаті ліквідації, злиття, поділу або приєднання).

Зазначене вище свідчить, що при здійсненні своєї діяльності неприбуткове комунальне некомерційне медичне підприємство повинно завжди відповідати вимогам пункту 133.4 Податкового кодексу [6, с. 105], щоб не втратити статус неприбутковості і стати платником податку на прибуток. А це означає, що при втраті статусу неприбутковості КНП

втрачає можливість направляти всі свої ресурси на розвиток підприємства без обмежень.

Однак імовірна втрата неприбутковості не єдиний ризик в діяльності КНП, який потрібно враховувати в управлінській діяльності. Як відмічає О. Лимешко, «суттєві передбачувані фактори ризику – це обставини, які негативно можуть вплинути на рівень управління фінансово-господарською діяльністю суб'єкта господарювання, досягнення ним поставлених цілей і завдань, ефективне використання ресурсів, результати фінансової діяльності» [7, с. 13]. Головним ризиком, вважає автор, є те, наскільки швидко пройде адаптація закладів охорони здоров'я, реорганізованих в КНП, до нових умов господарювання, до нової моделі медичного обслуговування: формування цін на платні послуги; адекватне встановлення норми прибутковості для розрахунку цін; підвищення якості послуг; впровадження новітніх технологій; грамотна конкуренція і просування своїх послуг на медичний ринок, розвиток партнерських взаємовідносин в сфері охорони здоров'я [7, с. 14].

Іншими факторами ризику, що виникають в процесі прийняття управлінських рішень, є: неправильна цінова політика, несвоєчасне оновлення матеріально-технічної бази, низька мотивація персоналу, недостатня кваліфікація медичних кадрів, ріст цін на електроенергію, газ, водопостачання, господарські товари, медикаменти та вироби медичного призначення, нестабільна економічна ситуація тощо.

Таким чином, реорганізація медичних закладів, зміна їх організаційно-правової форми викликає нові передбачувані і непередбачувані виклики, а нейтралізація негативних наслідків їх дій потребує нових підходів в управлінні сферою охорони здоров'я.

Іншим суттєвим фактором, який впливає на організацію управління в галузі охорони здоров'я, є зміна порядку фінансування медичних закладів.

Починаючи з 2018 року надавачі первинної медичної допомоги (ПМД) перейшли на нові принципи фінансування – оплату за одного пацієнта з використанням капітаційної ставки в рамках виконання договорів про медичне обслуговування населення між медичними закладами ПМД та Національною службою здоров'я України (НСЗУ). За договорами з Національною службою здоров'я України заклади ПМД надають послуги, отримуючи за них плату. Це означає, що оскільки фінансування, отримане від НСЗУ є коштами за надання медичних послуг, то стосовно цих коштів немає зобов'язань дотримуватись цільового використання або подавати фінансову звітність аналогічно бюджетним установам. Заклади ПМД можуть вільно використовувати кошти, отримані від НСЗУ за умови дотримання головної вимоги договору – надання медичної допомоги в повному обсязі та у відповідності з встановленим порядком. Надлишок цих коштів може бути спрямований на розвиток підприємства – оновлення обладнання навчання працівників тощо за тими статтями, які затверджені у фінансовому плані і погоджені з власником.

Нова модель фінансування покладає на медичні заклади низку зобов'язань щодо повноти, обсягу та якості медичних послуг і, по суті головним, але не є єдиним каналом фінансування. Тому, якщо медичне комунальне некомерційне підприємство не мало можливості укласти договір з НСЗУ, то в умовах чинного бюджетного законодавства можуть бути застосовані інші варіанти організації фінансування.

Одним із таких каналів фінансування є укладення договорів про медичне обслуговування населення, укладених відповідним розпорядником бюджетних коштів. При цьому необхідно дотримуватись наступного алгоритму дій. Місцевою (обласною чи районною) радою або радою, що представляє об'єднану територіальну громаду визначається орган, відповідальний за забезпечення інтересів громади в медичному обслуговуванні. Таким органом може бути відповідний структурний підрозділ місцевої державної адміністрації (департамент, управління, відділ охорони здоров'я). При затвердженні місцевого бюджету відповідна рада визначає розмір фінансування видатків на охорону здоров'я на відповідній території з врахуванням вимог статей 89 та 90 Бюджетного кодексу України та наділяє орган, відповідальний за забезпечення населення даної території у медичному обслуговуванні, повноваженнями виступити замовником медичних послуг, і надає йому право головного розпорядника бюджетних коштів місцевого бюджету.

Вартість послуг з медичного обслуговування визначається відповідно до галузевих стандартів в сфері охорони здоров'я з урахуванням структури витрат для таких послуг. Після прийняття рішення місцевої ради замовник укладає договір про медичне обслуговування населення з відповідним медичним закладом і реєструє відповідні бюджетні зобов'язання в органах Державної казначейської служби. Протягом терміну дії замовник і медичний заклад щомісячно складають акти про надані послуги і замовник здійснює оплату через органи Державної казначейської служби.

Іншим варіантом фінансування медичних закладів є здійснення фінансування з місцевого бюджету в рамках програмно-цільового методу (за бюджетною програмою). За цією програмою можуть фінансуватись заходи із закупівлі медичного обладнання, лікарських засобів та інших витрат, що забезпечують здійснення лікувально-профілактичної діяльності закладів охорони здоров'я. Після затвердження відповідною місцевою радою такої бюджетної програми головний розпорядник бюджетних коштів визначає відповідального виконавця бюджетної програми. Одержувач бюджетних коштів – комунальне некомерційне підприємство використовує бюджетні кошти на підставі плану, що містить розподіл бюджетних асигнувань. Ці кошти передаються медичному закладу на безповоротній основі і витрачаються лише за цільовим призначенням, спрямовуючи свої зусилля на досягнення результативних показників бюджетної програми, визначених у її паспорті.

Ще одним із варіантів фінансування комунальних підприємств первинної ланки медичних послуг є бюджетні кошти на фінансову

підтримку таких підприємств. При цьому кошти можуть видаватись для різних цілей: покриття збитків, пов'язаних з господарською діяльністю через недостатнє фінансування (дотація на покриття збитків); виконання програми соціально-економічного розвитку територіальної громади; здійснення капітальних видатків (здійснення капітального ремонту основних засобів, закупівлю нового обладнання тощо). Слід відмітити, комунальні некомерційні підприємства медичного профілю можуть фінансуватись одночасно з кількох джерел: отримувати плату за виконані послуги за договором з Національною службою здоров'я України; фінансування з місцевих бюджетів за механізмом, який поєднує фінансування за бюджетною програмою, укладення договору про медичне обслуговування населення та надання фінансової підтримки. Ці варіанти фінансування диктують різні підходи до використання ресурсів – якщо кошти, отримані від НСЗУ, можуть бути використані на будь-які заходи, що передбачені статутом підприємства, то отримані кошти з місцевих бюджетів – тільки за цільовим призначенням.

Це означає, що враховуючи ймовірні додаткові джерела фінансування з місцевих бюджетних програм, медичні заклади у формі КНП зберігають за собою статус одержувача бюджетних коштів і одночасно бути в двох ролях: одержувача коштів за цільовими бюджетними програмами; суб'єкта господарювання – за іншими коштами.

Незважаючи на такі особливості різних варіантів фінансування, комунальні некомерційні підприємства не змінюють свого статусу і не стають бюджетними у випадку отримання коштів місцевих бюджетів. Адже під одержувачем державних коштів бюджетне законодавство розуміє суб'єкта господарювання, який не має статусу бюджетної установи, уповноважений розпорядником бюджетних коштів на здійснення заходів, передбачених бюджетною програмою, та отримує на їх виконання кошти бюджету. Тобто, під зазначене визначення підпадають заклади охорони здоров'я – комунальні некомерційні підприємства.

Зміна організаційно-правової форми закладів первинної медичної допомоги та порядку їх фінансування приводить до зміни порядку планування діяльності медичних закладів. На відміну від закладів охорони здоров'я – бюджетних установ, планування яких здійснюється за вимогами бюджетного законодавства, планування діяльності медичних комунальних некомерційних підприємств відбувається згідно норм господарського законодавства України. Це означає, що основним документом, відповідно до якого підприємство отримує і використовує кошти, визначає обсяг та спрямування їх на для виконання своїх функцій відповідно до установчих документів, є фінансовий план підприємства.

Порядок складання, затвердження та виконання фінансового плану медичних небюджетних закладів охорони здоров'я є таким же, як і інших некомерційних підприємств, що необхідно враховувати при побудові системи управління сферою охорони здоров'я.

Висновки і пропозиції

Реформування системи охорони здоров'я, що відбувається в Україні, зачепило всі складові взаємовідносин в суспільстві. Особливо це стосується сфери управління галуззю. При цьому досить важливим є використання методів і форм комплексного підходу до організації управління всім процесом для еволюції медичних послуг.

Аналіз проведених та запланованих заходів реформування сфери охорони здоров'я дозволяє зробити висновок, що серед багатьох із них важливу роль мають організаційно-фінансові зміни в галузі. Серед змін організаційно-правового характеру слід відмітити створення нових та реорганізація існуючих бюджетних закладів охорони здоров'я в комунальні некомерційні медичні підприємства. Цей захід суттєво розширює можливості закладів в наданні якісних медичних послуг.

Цій меті сприяє кардинальна зміна фінансування медичних закладів. Перехід від чисто бюджетного фінансування до багатоваріантного фінансування через НСЗУ та фінансування з місцевих бюджетів за договорами про медичне обслуговування населення, за бюджетними програмами і шляхом надання фінансової підтримки створює умови конкурентності з усіма можливостями подальшого ефективного розвитку галузі та покращення медичного обслуговування населення в цілому

Названі фактори необхідно враховувати всім споживачам медичних послуг для вибору найоптимальнішого варіанту задоволення своїх потреб. Особливо це стосується людей з обмеженими можливостями, зокрема студентів Подільського спеціального навчально-реабілітаційного соціально-економічного коледжу, які є одночасно споживачами медичних послуг та імовірними майбутніми фахівцями економічного профілю, які повинні враховувати викладені вище аргументи також в процесі навчання.

Список літератури

1. Національна стратегія реформування системи охорони здоров'я в Україні на період 2015-2020 років / М-во охорони здоров'я України. URL: [http:// moz.gou.ua / strategija](http://moz.gou.ua/strategija) (дата звернення: 15.10.2020).
2. Шарабчиев Ю. Т., Дудина Т. В. Новая парадигма здравоохранения и основные направления адекватных реформ. Сообщение 2. Управление здравоохранением. *Медицинские новости*. 2006. № 11. С. 61-81.
3. Основи законодавства про охорону здоров'я : Закон України від 19 листопада 1992 р. № 2801-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 4. С. 41-60.
4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення законодавства з питань діяльності закладів охорони

здоров'я : Закон України від 6 квітня 2017 р. № 2002-V111. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 21. С. 18-21.

5. Методичні рекомендації з питань перетворення закладів охорони здоров'я з бюджетних установ у комунальні некомерційні підприємства / М-во охорони здоров'я України. Київ. 2018. 77 с.

6. Податковий кодекс України : Закон України від 2 грудня 2010 р. № 2755-V1. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 13-14. 278 с.

7. Лимешко Е. Медицинские КНП : статус неприбыльности, факторы риска и нюансы управленческого учета. *Медицинские новости*. 2019. № 7. С. 13-31.

References

1. National strategy for reforming the health care system in Ukraine for the period 2015-2020 / Ministry of Health of Ukraine. URL: <http://moz.gov.ua/strategija> (access date: 15.10.2020).

2. Sharabchiev Yu. T., Dudina T.V. (2006). A new paradigm of health care and the main directions of adequate reforms. Message 2. Health management. Medical news.

3. Fundamentals of health care legislation: Law of Ukraine of November 19, 1992 № 2801-X11. Information of the Verkhovna Rada of Ukraine.

4. On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine Concerning the Improvement of Legislation on the Activities of Health Care Institutions: Law of Ukraine of April 6, 2017 № 2002-V111. Information of the Verkhovna Rada of Ukraine.

5. Methodical recommendations on the transformation of health care institutions from budgetary institutions into municipal non-profit enterprises (2018). Ministry of Health of Ukraine. Kiev. 2018. 77 p.

6. Tax Code of Ukraine: Law of Ukraine of December 2, 2010 № 2755-V1. Information of the Verkhovna Rada of Ukraine.

7. Limeshko E. (2019). Medical KNP: non-profit status, risk factors and nuances of management accounting. Medical news.

Оксана Михайлівна ПАЛИЛЮЛЬКО

кандидат історичних наук
викладач кафедри соціальної роботи та психології,
Подільський спеціальний навчально-реабілітаційний
соціально-економічний коледж
e-mail: Palelulko1980@ukr.net

Інна Миколаївна ГУМЕНЮК

викладач кафедри соціальної роботи та психології,
Подільський спеціальний навчально-реабілітаційний
соціально-економічний коледж
e-mail: gumenyk.inna2017@gmail

**СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ ТА ТРУДОВА ЗАЙНЯТІСТЬ ОСІБ З
ІНВАЛІДНІСТЮ**

Палилюлько О.М., Гуменюк І.М. Соціальний захист та трудова зайнятість осіб з інвалідністю. *Вектор Поділля* : наук. журн. / Подільський спеціальний навчально-реабілітаційний соціально-економічний коледж; редкол.: М.М. Тріпак (гол. ред.), О.М. Бачинська (заст. гол. ред.), А. Zielinska та ін. Кам'янець-Подільський: Видавничо-поліграфічний центр Західноукраїнського національного університету «Економічна думка», 2020. Вип. 3. С. 87-97. – ISSN 2617-1112

Анотація

Вступ Соціальна робота з особами які мають інвалідність є однією із важливих і пріоритетних сфер соціальної роботи, в основі якої – правові основи соціального захисту населення, система державних і недержавних закладів і установ, форми, методи соціальної роботи, соціальні технології і технології соціальної роботи, зміст і специфіка яких визначається рівнем обмеження життєдіяльності людини, а також повноваженнями організацій соціальної сфери, рівнем кваліфікації працівників, досвідом роботи, фінансуванням, ресурсами тощо. Чисельність осіб з інвалідністю з кожним роком зростає. Це сумна статистика та поки немає даних, що свідчать про стабілізацію становища або про зміну цієї тенденції. Так, станом на початок цього року загальна чисельність осіб з інвалідністю в Україні становила 2 млн 600 тис. осіб, в тому числі понад 240 тис. осіб з інвалідністю 1-ї групи, понад 900 тис. осіб з інвалідністю 2-ї групи і понад

1,3 млн осіб 3-ї групи. Більша частина тих осіб, які отримали інвалідність – люди працездатного віку, і тому питання працевлаштування для них є особливо важливим. Державна соціальна політика працевлаштування і трудової зайнятості є одним з головних питань у сфері соціального захисту осіб з інвалідністю, оскільки це дає їм змогу інтегруватися у суспільство та залучитися до системи соціально-економічних відносин. Необхідно максимально реалізувати індивідуальний реабілітаційний потенціал всіх осіб з обмеженими можливостями, дозволити їм забезпечити себе матеріально, найбільш повно брати участь в соціальному житті, самореалізуватися.

Зрозуміло, що ця проблема на сучасному етапі соціально-економічного розвитку України набуває першочергового значення, оскільки особи з інвалідністю відносяться до уразливих груп населення та потребують соціальної захищеності через те, що їм важко конкурувати на ринку праці. Відсутність суттєвих конкурентних переваг призводить до падіння не тільки їх матеріального добробуту, але і їх сімей та соціальної активності, зниження якості життя і поглиблення бідності, відчуження від трудового життя тощо. Тому важливим завданням соціальної політики держави має бути залучення якомога більше осіб з інвалідністю до активного трудового життя.

Мета – проаналізувати актуальні проблеми соціального захисту та зайнятості осіб з інвалідністю в Україні, виявити їх причини та запропонувати шляхи їх розв'язання.

Результати досліджень. В Україні соціальний захист та інтеграція осіб з інвалідністю у суспільні, а також трудові відносини є однією з гострих соціальних проблем, вирішення якої вимагає дієвих заходів щодо їх реабілітації та більш активного і дієвого залучення органів влади, соціальних партнерів, громадських організацій та всіх зацікавлених сторін до вирішення проблем цієї категорії населення.

Ключові слова: соціальний захист осіб з інвалідністю, працевлаштування, шляхи подолання, держава, пільги, закон, соціальна політика.

Oksana Mykhayliyna PALELULKO

Candidate of Historical Sciences,
lecturer department of Social Work and Psychology
Podilsky Special Education and Rehabilitation
Socio-Economic College, Kamianets-Podilsky
mail: Palelulko1980@ukr.net

Inna Mykolaivna HUMENIUK

lecturer department of Social Work and Psychology
Podilsky Special Education and Rehabilitation
Socio-Economic College, Kamianets-Podilsky
mail: gumenyk.inna2017@gmail

SOCIAL PROTECTION AND EMPLOYMENT OF PERSONS WITH DISABILITIES

Summary

Introduction

Social work with people with disabilities is one of the important and priority areas of social work, which is based on the legal bases of social protection of the population, the system of state and non-governmental institutions and institutions, forms, methods of social work, social technologies and technologies of social work, content. and the specifics of which are determined by the level of limitation of human life, as well as the powers of organizations of the social sphere, the level of qualification of employees, work experience, financing, resources, etc. The number of persons with disabilities is increasing every year. It is a sad statistic and there is still no evidence that the situation is stabilizing or reversing this trend. Thus, as of the beginning of this year the total number of persons with disabilities in Ukraine was 2 million 600 thousand persons, including more than 240 thousand persons with disabilities of the 1st group, more than 900 thousand persons with disabilities of the 2nd group and more 1.3 million people in group 3. Most people with disabilities are people of working age, and so the issue of employment is particularly important to them. The state social policy of employment and employment is one of the main issues in the field of social protection of persons with disabilities, since it enables them to integrate into society and become involved in the system of socio-economic relations. It is necessary to maximize the individual rehabilitation potential of all persons with disabilities, to allow them to provide themselves financially, to participate fully in social life, to realize themselves.

It is certainly that this problem is of paramount importance at the current stage of socio-economic development of Ukraine, since persons with disabilities are vulnerable and need social protection because they find it difficult to compete in the labor market. The absence of significant competitive advantages leads to a fall not only of their material well-being, but also of their families and social activity, a decrease in the quality of life and a deepening of poverty, alienation from working life, etc. Therefore, an important task of the state's social policy should be to involve as many people with disabilities as possible in active working life.

The purpose is to analyze the current problems of social protection and employment of persons with disabilities in Ukraine, to identify their causes and to offer ways of solving them.

Research results. *In Ukraine social protection and integration of persons with disabilities into public and employment relations is one of the acute social problems, the solution of which requires effective measures for their rehabilitation and more active and effective involvement of the authorities, social partners, public organizations and all stakeholders solving problems of this category of population.*

Key words: *social protection of persons with disabilities, employment, ways to overcome, the state, benefits, law, social policy.*

Постановка проблеми. Рівень державного соціального захисту осіб з обмеженими можливостями є відображенням рівня розвитку суспільства в цілому. Протягом останніх десятиріч у світі відбулися суттєві зміни стосовно ставлення до осіб з інвалідністю. Основою цих змін є визнання рівності прав осіб з інвалідністю на повноцінне життя в суспільстві та створення державами реальних умов для реабілітації та соціальної інтеграції. Якщо раніше їх основу становили здебільшого мотиви милосердя до осіб з інвалідністю, то нині – стан дотримання їх прав. Обов'язком держави і суспільства є забезпечення належного соціального захисту і підтримки, соціальної інтеграції, створення рівних можливостей для самореалізації, повноцінного життя, здобуття освіти і працевлаштування, долучення осіб з інвалідністю до духовного, культурного, спортивного життя [1,с.58]. Громадяни з інвалідністю є серед усіх верств населення будь-якого суспільства. Це люди з такими вадами здоров'я, як ураження опорнорухового апарату та центральної і периферичної нервової системи; психічними захворюваннями та розумовою відсталістю; ураженнями органів слуху та зору; ураженнями внутрішніх органів; онкологічними захворюваннями тощо.

Для України проблема соціального захисту осіб з інвалідністю є особливо значущою у зв'язку зі стійкою тенденцією до зростання частки їх у загальній структурі населення. Якщо на початку 90-х рр. минулого століття загальна чисельність осіб з інвалідністю в Україні становила близько 3% усього населення, або 1,5 млн осіб, то в 2019 р. їх чисельність дорівнювала 2,6 млн осіб, у тому числі 122,6 тис. дітей з інвалідністю, тобто частка осіб цієї категорії в загальній структурі населення становить 5,3% усього населення, відповідно їх кількість зросла майже в 1,6 раза [2,с.76].

Збільшення кількості людей з інвалідністю зумовлене суперечливим соціальноекономічним розвитком українського суспільства, який знизив рівень життя більшості людей, незадовільним станом системи охорони здоров'я, недостатньою безпекою та охороною праці, низьким рівнем екологічної культури, наявністю різноманітних катаклізмів – природних, екологічних, воєнних, зокрема наслідки Другої світової війни, війн в Афганістані та на інших територіях, Чорнобильської катастрофи, Війни на сході України або Війна на Донбасі, розпочата російськими загонами, які вторглися у квітні 2014 року на територію українського Донбасу. На жаль, через військовий конфлікт чисельність непрацездатних осіб з інвалідністю постійно зростає.

Перехід до ринкових відносин та побудова соціальної держави в Україні детермінували нові підходи до соціального захисту осіб з інвалідністю, які полягають у створенні цілісної системи на сучасних принципах [2,с.179]. Приєднання до міжнародних норм права, ратифікація Україною конвенцій МОП переорієнтовує політику щодо осіб з

інвалідністю до суспільно визнаних стандартів, яких дотримуються високорозвинуті цивілізовані країни, здійснює гармонізацію вітчизняного законодавства до міжнародних стандартів, створює спеціалізовані реабілітаційні установи та безбар'єрне середовище тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання соціальної захищеності, трудових відносин, зайнятості, професійного навчання населення, у тому числі його соціально уразливих верств привертають увагу науковців і практиків. Значний внесок у їх розробку внесли такі вчені, як: С.І. Бандур, Д.П. Богиня, І.К. Бондар, О.А. Бугуцький, Б.М. Генкін, І.Ф. Гнибіденко, О.А. Грішнова, М. І. Долішній, С. І. Дорогунцов, Т. А. Заяць, К. В. Корсак, М. М. Костаков, Ю. М. Краснов, Г. І. Купалова, В. І. Куценко та багато ін. Серед вітчизняних науковців та практиків, що досліджують різні аспекти соціального захисту осіб з інвалідністю слід виділити М.Авраменка, С.Богданова, Н.Борецьку, Е.Лібанову, О.Макарову, С.Мельника, К.Міщенко, В.Скуратівського, В.Сушкевича та ін.

Невирішені раніше частини загальної проблеми, яким присвячується стаття. Аналіз наукових досліджень свідчить, що, незважаючи на в цілому зростаючу питому вагу надзвичайно цікавих і вагомих праць, ступінь вивчення проблеми вітчизняними авторами не можна вважати достатнім і вона потребує подальших досліджень у частині визначення шляхів модернізації існуючої системи соціального захисту та зайнятості осіб з інвалідністю.

Мета статті – проаналізувати актуальні проблеми соціального захисту та зайнятості осіб з інвалідністю в Україні, виявити їх причини та запропонувати шляхи їх розв'язання.

Виклад основного матеріалу. Широкий спектр проблем людей з інвалідністю в Україні свідчить про необхідність посиленої і комплексної уваги з боку держави й суспільства. Сучасне життя формує відповідні вимоги до соціального захисту цієї категорії населення. Кількість осіб з особливими потребами постійно зростає, хоча причини і наслідки інвалідності можуть бути різними: зумовленими як неоднаковими соціальноекономічними обставинами, так і різним ступенем забезпечення державами добробуту своїх громадян. Нині можна говорити про глобальний характер проблеми інвалідності – в усьому світі ті чи інші можливості обмежено приблизно в кожній десятій людини (650 млн людей), з них майже 470 млн осіб працездатного віку.

В Україні сьогодні особа з інвалідністю потребує допомоги та підтримки від держави не лише в грошовому еквіваленті, а й особливого планування житла, облаштування під'їздів, громадського транспорту, забезпечення технічними та іншими засобами реабілітації, виробами медичного призначення, сприяння у здобутті освіти, професійних знань, працевлаштування, медичних і культурних послуг. Україна намагається перейти від медичної до соціальної моделі інвалідності. Остання полягає у взаємозв'язку між людиною з обмеженими можливостями та соціумом, а не фіксування відхилення у її здоров'ї та розвитку, як це притаманно

медичній моделі і було характерно для радянської системи управління. Головним суб'єктом соціального захисту осіб з інвалідністю залишається держава. Діяльність держави полягає в розробці заходів, створенні відповідних інститутів, застосуванні механізмів, призначених забезпечувати життєві та соціальні потреби інвалідів, реалізовувати громадянські права та свободи, створювати рівні можливості для їх інтеграції в суспільство, сприятливі умови для забезпечення соціальної, медичної, трудової реабілітації інвалідів.

Держава включає мережу профільних міністерств, відомств та відповідних закладів. Нині у сфері управління різних відомств функціонує 557 реабілітаційних установ: у Мінпраці – 289, у системі Міносвіти діє 100 таких закладів, у сфері охорони здоров'я – 61, у Мінсім'ї – 45 центрів соціально-психологічної реабілітації дітей та молоді з функціональними обмеженнями, при громадських організаціях інвалідів здійснюють реабілітацію осіб з обмеженими можливостями 62 установи [7, с.36]. Закон України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» від 1991р., зі змінами 13.02.2020р. проголошує в статті 4. Діяльність держави щодо осіб з інвалідністю виявляється у створенні правових, економічних, політичних, соціальних, психологічних та інших умов для забезпечення їхніх прав і можливостей нарівні з іншими громадянами для участі в суспільному житті та полягає у:

- виявленні, усуненні перепон і бар'єрів, що перешкоджають забезпеченню прав і задоволенню потреб, у тому числі стосовно доступу до об'єктів громадського та цивільного призначення, благоустрою, транспортної інфраструктури, дорожнього сервісу (далі - об'єкти фізичного оточення), транспорту, інформації та зв'язку, а також з урахуванням індивідуальних можливостей, здібностей та інтересів - до освіти, праці, культури, фізичної культури і спорту;
- охороні здоров'я;
- соціальному захисті;
- забезпеченні виконання індивідуальної програми реабілітації осіб з інвалідністю;
- наданні пристосованого житла;
- сприянні громадській діяльності [3].

Соціальний захист осіб з інвалідністю є складовою діяльності держави щодо забезпечення прав і можливостей осіб з інвалідністю нарівні з іншими громадянами та полягає у наданні пенсії, державної допомоги, компенсаційних та інших виплат, пільг, соціальних послуг, здійсненні реабілітаційних заходів, встановленні опіки (піклування) або забезпеченні стороннього догляду.

Пільги особам з інвалідністю надаються на підставі посвідчення, яке підтверджує відповідний статус, пенсійного посвідчення чи посвідчення, що підтверджує призначення соціальної допомоги відповідно до законів України "Про державну соціальну допомогу особам з інвалідністю з

дитинства та дітям з інвалідністю", "Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та особам з інвалідністю", в яких зазначено групу та причину інвалідності (для повнолітніх осіб), категорію "дитина з інвалідністю" (для дітей), а також у відповідних випадках вказано їх основні нозологічні форми захворювань (по зору, слуху та з ураженням опорно-рухового апарату).

Особам з інвалідністю, які не мають права на пенсію чи соціальну допомогу відповідно до законів України "Про державну соціальну допомогу особам з інвалідністю з дитинства та дітям з інвалідністю", "Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та особам з інвалідністю", пільги надаються на підставі довідки, що безоплатно видається структурними підрозділами соціального захисту населення районних, районних у місті Києві виконавчими органами міських рад за місцем проживання, в якій зазначаються прізвище, ім'я, по батькові, група та причина інвалідності, а також у відповідних випадках - основні нозологічні форми захворювань (по зору, слуху та з ураженням опорно-рухового апарату). Порядок видачі такої довідки та її форма затверджуються центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері соціального захисту населення [4].

З метою реалізації особами з інвалідністю прав та свобод людини і громадянина під час розроблення державних соціальних стандартів та державних соціальних гарантій, національних стандартів, правил усталеної практики та класифікаторів, стандартів, технічних умов, проведення дослідно-конструкторських, науково-дослідних робіт враховуються потреби осіб з інвалідністю та/або застосовуються принципи розумного пристосування та універсального дизайну.

Органи державної влади та місцевого самоврядування зобов'язані створювати нормативно-правову базу відповідно до міжнародного законодавства, а також відповідні інституції, сприяти розвитку громадських організацій у цій сфері, забезпечити у належному обсязі матеріально-фінансову складову соціального захисту осіб з інвалідністю, розширювати та вдосконалювати перелік соціальних послуг, активно сприяти професійній реабілітації осіб.

Активними партнерами держави стають інші суб'єкти соціального захисту осіб з інвалідністю, такі як недержавні громадські організації, благодійні і релігійні організації та фонди, політичні партії, юридичні особи, підприємці, небайдужі люди, також справляючи регулюючий вплив на соціальний захист інвалідів, особливо у сфері соціальної реабілітації та надання соціальних послуг.

Посилюється участь і самих осіб з інвалідністю, їхніх громадських організацій. В Україні близько 120 діючих Всеукраїнських громадських організацій, які представляють інтереси різних категорій інвалідів, цілеспрямовано і поступово змінюючи їх життя на краще. За допомогою громадських організацій особи з інвалідністю мають змогу отримати певні соціальні та реабілітаційні послуги, інформацію про свої права, пільги,

соціальні гарантії. Громадські об'єднання інвалідів створюються для їх соціального захисту, культурної та спортивної роботи, професійної, трудової, медичної, психологопедагогічної реабілітації, надання умов для повноцінного життя тощо. Функції таких громадських організацій до певної міри збігаються з функціями уповноважених державних органів з питань соціального захисту, тому держава і громадські організації інвалідів є соціальними партнерами у вирішенні проблем осіб з обмеженими можливостями.

Хоча одним із головних напрямів соціальної політики Української держави стосовно інвалідів визначено систему заходів, орієнтованих на поліпшення їхньої життєдіяльності, відновлення соціального статусу, досягнення матеріальної незалежності та всебічної інтеграції в суспільство, програми щодо соціального захисту інвалідів віднесено до пріоритетних державних програм, а видатки на їх виконання переважно відносять до захищених статей Державного бюджету України, проте в реальності інваліди сьогодні належать до найбільш соціально незахищених категорій населення, стан дотримання їх прав свідчить про недостатню участь інвалідів в економічному і соціальному житті суспільства.

Як відомо, значна частина осіб з інвалідністю погано матеріально забезпечена. Невеликі розміри соціальної допомоги від держави та особливі потреби таких людей не дозволяють підтримувати суспільно прийнятний рівень життя [6, с.234]. Для сімей інвалідів, які тривалий час живуть у бідності, характерні нездорове харчування, недоступність сучасної медичної допомоги, психологічні стреси, ранні смерті, вимушена відмова від народження дітей, неможливість дати їм нормальну освіту, відсутність можливості для нормального відпочинку тощо.

Незважаючи на певні зусилля органів державної влади та місцевого самоврядування, в українському суспільстві ще мало змінилися стереотипи у ставленні до осіб з інвалідністю – ідея рівних прав та надання рівних можливостей ще не є загальновизнаною, так само мало змінилося ставлення до проблем осіб з інвалідністю з боку фахівців – бракує сучасних підходів до питань соціального захисту.

На наш погляд, особливо важливими є заходи щодо можливості отримання освіти для осіб з вадами здоров'я. Освіта є одним з найефективніших шляхів виходу людини з особливими потребами зі стану ізоляваності від суспільства, і саме новітні освітні програми, в тому числі навчання дистанційно, мають стати об'єктом комплексного державно-управлінського впливу.

Питання працевлаштування осіб із фізичними вадами є надзвичайно важливим. Від цього залежить не тільки особистий рівень життя окремо взятої особи, але і нації в цілому. Від того, як піклується держава про таких осіб, можна зробити висновки про ступінь її соціально-економічного розвитку. Центральним моментом вирішення проблеми соціального захисту осіб з інвалідністю є забезпечення ефективною та реальною зайнятості.

Так, у США працюють 29% громадян, які мають порушення здоров'я, у Великобританії – 40%, Італії – 55%, Швеції – 60%, Китаї – 80%. В Україні працюючих осіб з інвалідністю нараховується близько 20%, при тому, що кількість таких осіб працездатного віку становить 1,5 млн осіб, серед яких працює майже 443 тис. [5].

У радянські часи інвалідність трактувалася як втрата працездатності, що не давало можливості людині бути повноцінним учасником на ринку праці. Внесені зміни 13.02.2020р. до Закону України « Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні » (ст. 2) свідчать, що інвалідність встановлюється як норма втрати здоров'я. Особою з інвалідністю є особа зі стійким розладом функцій організму, що при взаємодії із зовнішнім середовищем може призводити до обмеження її життєдіяльності, внаслідок чого держава зобов'язана створити умови для реалізації нею прав нарівні з іншими громадянами та забезпечити її соціальний захист. Дискримінація за ознакою інвалідності забороняється [3].

Відповідно, надається можливість усім громадянам працевлаштуватися. При цьому важливо, щоб роботодавці створювали безпечні і не шкідливі для здоров'я інвалідів умови праці, вживали заходів, спрямованих на запобігання подальшої інвалідності, на відновлення їх працездатності. Людина з інвалідністю об'єктивно має додаткові потреби, проблема створення відповідних умов для забезпечення її трудової діяльності та професійного навчання також набуває відповідного специфічного змісту і певних особливостей. Порядок створення, вимоги щодо таких робочих місць та фактичного працевлаштування на них осіб з інвалідністю визначено відповідною постановою Кабінету Міністрів України. Цей порядок передбачає проведення атестації таких робочих місць спеціально створеною комісією підприємства за участю представників МСЕК, Держнаглядохоронпраці, громадських організацій інвалідів та їх пристосування відповідно до медичних рекомендацій для конкретної людини з особливими потребами.

В Україні, як і в більшості європейських країн, діє концепція квотування державою певного відсотка робочих місць на підприємствах. Відповідно до ст. 19 Закону України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні», всім підприємствам, установам та організаціям з кількістю працюючих від 8 і більше осіб встановлено норматив зі створення 4% робочих місць для працевлаштування інвалідів. Для порівняння: в Італії та Іспанії – 2%, у Німеччині – 5%, у Франції – 6%. Таку квоту в Україні зобов'язані виконувати всі суб'єкти господарювання незалежно від форми власності, проте лише 55% підприємств дотримуються встановленого показника, їм вигідніше сплатити штраф, ніж забезпечити роботою інваліда [8]. При цьому лише незначна частина коштів від штрафних санкцій спрямовується на створення робочих місць для осіб з інвалідністю. Отже, існує нагальна потреба в забезпеченні державного нагляду за дотриманням роботодавцями цієї квоти.

Практика показує, що залучення громадян з інвалідністю до сфери праці важливе як для них самих, так і для держави, оскільки підвищується життєвий рівень осіб з інвалідністю, збільшується їх платоспроможність, а також можливість самореалізації. Політика держави полягає в максимальній активізації потенційних сил осіб з обмеженими можливостями у контексті професійної, трудової реабілітації та працевлаштування.

На наш погляд, для розширення можливостей надання гарантій працевлаштування для цієї категорії працівників варто запозичити закордонний досвід щодо виконання роботи в дистанційному режимі, що значно допоможе регулювати зайнятість такої «проблемної» категорії робочої сили, як особи з інвалідністю [8]. Про ефективність і вигідність зазначеної форми зайнятості свідчить той факт, що в Європі нараховується близько 20 млн осіб, які працюють дистанційно [9].

Висновки. В умовах фінансово-економічної кризи в Україні, дефіциту державного бюджету загострюється проблема соціального захисту осіб з інвалідністю, у т.ч. в напрямку забезпечення їх зайнятості. Важливим завданням для держави має бути перехід із пасивного соціального захисту, а саме матеріальна підтримка, державні пенсії, можливість працювати на спеціалізованих підприємствах тощо до активного, тобто створення нових робочих місць, залучення до підприємницької діяльності, самозайнятості, проведення перекваліфікації та професійного навчання та ін.

Перспективи подальших розвідок. Велику роль в дослідженні відіграє міжнародне співробітництво, взаємодопомога і обмін досвідом. Важливо також звернути увагу на закордонний досвід щодо створення дистанційних робочих місць, які мають надзвичайні переваги порівняно із традиційними робочими місцями для осіб з інвалідністю.

Список використаних джерел:

1. Богданов С. Соціальний захист інвалідів. Український та польський досвід. наук. ред. О. М. Палій. Київ: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2002. 93 с.
2. Врегулювання проблемних питань працевлаштування та захисту прав інвалідів у сфері праці : практич. посіб. / уклад. О. В. Бабак, І. В. Гладка, Н. М. Малиновська, В. Й. Скаковська ; за заг. ред. В. М. Дьяченка, М. Л. Авраменка. Київ : «Ун-т Україна», Всеукр. центр професійної реабілітації інвалідів, 2007. 156 с.
3. Закон України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні». URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/875-12>
4. Зайнятість та працевлаштування інвалідів URL: <http://dpu.gov.ua/Lists/news/DispFormtrue.aspx?ID=266>.
5. Кравченко М. В. Актуальні проблеми соціального захисту інвалідів в Україні URL: <http://www.academy.gov.ua/ej/ej12/txts/10kmvziu.pdf>.
6. Людський розвиток в Україні: мінімізація соціальних ризиків : колективна науково-аналітична монографія / за ред. Е. М. Лібанової. Київ:

Ин-т демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України, Дежкомстат України, 2010. 496 с.

7. Соціальний захист населення України : навч. посіб. / авт. кол. : І.Ф. Гнибіденко, М.В. Кравченко, О.М. Коваль, О.Ф. Новікова та ін. ; за заг. ред. В.М. Вакуленка, М.К. Орлатого. Київ : Вид-во НАДУ; Вид-во «Фенікс», 2010. 212 с.

8. Статистичний збірник. Україна у цифрах 2019. Київ : Державна служба статистики України, URL: oblstat.kiev.ukrstat.gov.ua/content/Docs/2index 2018.pdf

9. Як налагодити роботу поза офісом? URL: <http://msb.aval.ua/news/?id=24695>.

References

1. Bogdanov S. Social protection of the disabled. Ukrainian and Polish experience / S. Bogdanov, sciences edited by O. Paliy. Kyiv: Pavlichko's «The Basics», 2002. 93 p.

2. Regulation of problematic question of employment and protection of the rights of persons with disabilities in the sphere of work: Pract. textbook. / contribution. Babak O.V., Gladka I.V., N.M. Malinovskaya, V. Y. Skakovskaya; for the total. ed. V. M Dyachenko, M.L Avramenko. Kyiv: Univ. Ukraine, All-Ukrainian. Center for the Professional Rehabilitation of the Disabled, 2007. 156 p.

3. Law of Ukraine "On the basics of social protection of persons with disabilities in Ukraine". URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/875-12>

4. Occupation and employment of persons with disabilities URL: <http://dpu.gov.ua/Lists/news/DispFormtrue.aspx?ID=266>.

5. Kravchenko M.V. Current issues of social protection of persons with disabilities in Ukraine URL: <http://www.academy.gov.ua/ej/ej12/txts/10kmvziu.pdf>.

6. Human development in Ukraine: minimizing social risks a collective scientific-analytical monograph / ed. E.M Libanova. Kyiv: Institute of Demography and Social Research. M.V Ptukh of NAS of Ukraine, Dezhkomstat of Ukraine, 2010. 496 p.

7. Social protection of the population of Ukraine: training. tool. / ed. qty. : I.F Gnybidenko, M.V Kravchenko, O.M Koval, A.F Novikov and others. ; for the total. ed. V.M Vakulenko, M.K Orlaty. Kiev: Publishing House of NADU; Phoenix Edition, 2010. 212 p.

8. Statistical collection. Ukraine in Figures 2019. Kiev: State Statistics Service of Ukraine. URL: oblstat.kiev.ukrstat.gov.ua/content/Docs/2index 2018.pdf

9. How to debug job out of office? URL: <http://msb.aval.ua/news/?id=24695>.

Андрій Олександрович ТИМКІВ
кандидат економічних наук, в.о. завідувача кафедри
фінансів, економіки та економічної кібернетики
Подільського спеціального навчально-реабілітаційного
соціально-економічного коледжу
e-mail: andriy_t@ukr.net

Ірина Алініївна ГАРБАРЕЦЬ
заступник директора з навчальної роботи, викладач
економічних дисциплін
Подільського спеціального навчально-реабілітаційного
соціально-економічного коледжу
e-mail: irinagarb1976@gmail.com

СОЦІАЛЬНЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО У СТАНОВЛЕННІ ІНКЛЮЗИВНОГО СУСПІЛЬСТВА

Тимків А.О. Гарбарець І.А. Соціальне підприємництво у становленні інклюзивного суспільства. *Вектор Поділля* : наук. журн. / Подільський спеціальний навчально-реабілітаційний соціально-економічний коледж; редкол.: М.М. Тріпак (гол. ред.), О.М. Бачинська (заст. гол. ред.), А. Zielinska та ін. Кам'янець-Подільський: Видавничо-поліграфічний центр Західноукраїнського національного університету «Економічна думка», 2020. Вип. 3. С. 98-110. – ISSN 2617-1112

Анотація

Вступ. *На сьогодні вирішення певних соціальних проблем є вагомим складовою у загальній соціально-економічній стратегії розвитку усіх без винятку держав. Глобальні економічні відносини, визначаючи рух суспільних благ, трансформують соціальний розвиток, виокремлюючи найбільш значущі проблеми як такі, що потребують вирішення із залученням особливих економічних механізмів.*

Однією із таких соціальних проблем є формування основ суспільства рівних можливостей та безбар'єрності, як суспільства, де усі його члени мають рівні можливості у доступі до соціально-економічних благ незалежно від їх соціального статусу, стану здоров'я чи матеріального забезпечення.

Інклюзія, як єдиний шлях у формуванні основ суспільства рівних можливостей передбачає такі специфічні форми досягнення соціального

ефекту як соціальний бізнес та соціальне підприємництво. Саме механізм цих форм економічних відносин сприяє акумуляції і переорієнтації фінансових потоків на такі соціальні потреби суспільства як адаптація та інтеграція економічних інтересів осіб з обмеженими можливостями.

Мета і завдання статті. З огляду на вищезначені аспекти значимості проблематики дослідження, у даній публікації ставиться мета визначити теоретичні та практичні проблеми у розвитку соціального бізнесу та соціального підприємництва основи у становленні повноцінного інклюзивного суспільства. Відтак, основними завданнями є: визначити сутність та зміст соціального підприємництва як специфічних економічних відносин; окреслити міжнародний досвід та вітчизняні реалії розвитку соціального підприємництва; охарактеризувати структуру концепції розвитку інклюзивного суспільства; виокремити місце і роль соціального підприємництва у концепції розвитку інклюзивного суспільства.

Результати. Соціальне підприємництво ми визначаємо як специфічні економічні відносини метою яких є усунення економічних бар'єрів для осіб з обмеженими можливостями. Самі соціальні підприємства та соціальний бізнес є драйвером реалізації концепції інклюзивного суспільства. Про це свідчить міжнародний досвід у реалізації соціальних проектів.

Ми переконані, що вітчизняні реалії розвитку соціального підприємництва є певним індикатором, що свідчить про те, що формування інклюзивного суспільства знаходиться на етапі формування загальної ідеї інклюзії на принципах безбар'єрності. Відтак, становлення повноцінного інклюзивного суспільства – це доволі складна наукова проблема, яка є основою для подальших наукових досліджень не лише у сфері соціальної науки, але й економіки та психології.

Ключові слова: інклюзія, соціальне підприємництво, концепція розвитку, соціальні проекти, інклюзивне суспільство

Andriy Oleksandrovych Tymkiv

PhD, head of finance department, economics and economic cybernetics
of Podilsky Special Education and Rehabilitation
Socio-Economic College, Kamianets-Podilsky
e-mail: andriy_t@ukr.net

Iryna HARBARETS

Deputy Director for Academic Affairs, teacher of economic disciplines,
of Podilsky Special Education and Rehabilitation
Socio-Economic College, Kamianets-Podilsky
e-mail: irinagarb1976@gmail.com

SOCIAL ENTREPRENEURSHIP IN THE FORMATION OF AN INCLUSIVE SOCIETY

Abstract

Introduction. Today, the solution of certain social problems is an important component in the overall socio-economic development strategy of all states without exception. Global economic relations, determining the movement of public goods, transform social development, highlighting the most significant problems as those that need to be addressed with special economic mechanisms.

One of these social problems is the formation of the foundations of a society of equal opportunities and accessibility, as a society where all its members have equal opportunities in access to socio-economic benefits, regardless of their social status, health or material security.

Inclusion, as the only way to form the foundations of a society of equal opportunities, provides for such specific forms of achieving a social effect as social business and social entrepreneurship. It is the mechanism of these forms of economic relations that contributes to the accumulation and reorientation of financial flows to such social needs of society as the adaptation and integration of economic interests of people with disabilities.

The purpose and objectives of the article. Given the above aspects of the importance of research, this publication aims to identify theoretical and practical problems in the development of social business and social entrepreneurship in the formation of a full-fledged inclusive society. Therefore, the main tasks are: to determine the essence and content of social entrepreneurship as a specific economic relationship; outline international experience and domestic realities of social entrepreneurship development; describe the structure of the concept of inclusive society; highlight the place and role of social entrepreneurship in the concept of inclusive society.

Results. We define social entrepreneurship as a specific economic relationship that aims to remove economic barriers for people with disabilities. Social enterprises and social business themselves are the drivers of the implementation of the concept of an inclusive society. This is evidenced by international experience in the implementation of social projects.

We are convinced that the domestic realities of social entrepreneurship development are a certain indicator that the formation of an inclusive society is at the stage of forming a general idea of inclusion on the principles of accessibility. Thus, the formation of a full-fledged inclusive society is a rather complex scientific problem, which is the basis for further research not only in the field of social science, but also in economics and psychology.

Key words: inclusion, social entrepreneurship, development concept, social projects, inclusive society.

JEL classification: I38

Вступ. На сьогодні вирішення певних соціальних проблем є ваговою складовою у загальній соціально-економічній стратегії розвитку усіх без винятку держав. Глобальні економічні відносини, визначаючи рух суспільних благ, трансформують соціальний розвиток, виокремлюючи найбільш значущі проблеми як такі, що потребують вирішення із залученням особливих економічних механізмів.

Однією із таких соціальних проблем є формування основ суспільства рівних можливостей та безбар'єрності, як суспільства, де усі його члени мають рівні можливості у доступі до соціально-економічних благ незалежно від їх соціального статусу, стану здоров'я чи матеріального забезпечення.

Інклюзія, як єдиний шлях у формуванні основ суспільства рівних можливостей передбачає такі специфічні форми досягнення соціального ефекту як соціальний бізнес та соціальне підприємництво. Саме механізм цих форм економічних відносин сприяє акумуляції і переорієнтації фінансових потоків на такі соціальні потреби суспільства як адаптація та інтеграція економічних інтересів осіб з обмеженими можливостями.

Мета і завдання статті. З огляду на вищеозначені аспекти значимості проблематики дослідження, у даній публікації ставиться мета визначити теоретичні та практичні проблеми у розвитку соціального бізнесу та соціального підприємництва як основи у становленні повноцінного інклюзивного суспільства. Відтак, основними завданнями є:

1. Визначити сутність та зміст соціального підприємництва як специфічних економічних відносин;
2. Окреслити міжнародний досвід та вітчизняні реалії розвитку соціального підприємництва;
3. Охарактеризувати структуру концепції розвитку інклюзивного суспільства;
4. Виокремити місце і роль соціального підприємництва у концепції розвитку інклюзивного суспільства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Під соціальною функцією держави розуміють «один із напрямків діяльності держави, який полягає у створенні державою необхідних умов, що забезпечують гідне життя людини незалежно від її соціального стану, участі у виробництві сукупного національного доходу, а також належного правового механізму її соціальної захищеності відповідно до міжнародних стандартів» [1]. У такому визначенні соціальної функції, на наш погляд, чітко прослідковується економічна складова цієї функції, а саме участь у виробництві сукупного національного доходу. Очевидно, що така участь повинна стосуватися усіх без винятку людей, незалежно від їх фізіологічних чи розумових особливостей, соціального статусу чи рівня матеріального забезпечення.

По своїй сутності, соціальне підприємництво і соціальний бізнес є дуалістичними поняттями оскільки з одного боку характеризують певні суспільні відносини, а з іншого визначають певний суспільний вектор

відносин для досягнення певного соціального ефекту. Бізнес та підприємництво у класичному своєму варіанті прояву певною мірою втрачають основну ідею (результат) – отримання прибутку для ініціатора бізнесу, підприємця. Натомість, бізнес і підприємництво починає працювати у новій локації, де виконує інклюзивну місію, руйнуючи бар'єри у економічних відносинах.

Для того щоб виконання цієї місії було більш ефективним, бізнес і підприємництво повинно бути наділене такою рисою як соціальна відповідальність. Під поняттям «соціальна відповідальність» науковці зазвичай розуміють «готовність відгукнутися на потреби суспільства, жертвуючи при цьому частиною своїх інтересів, пов'язаних з отриманням короткострокового прибутку» [2]. Водночас існує дещо звужене розуміння цього поняття, оскільки «соціально відповідальний бізнес характеризується прагненням досягти позитивних соціальних змін завдяки корпоративній соціальній відповідальності, зокрема встановлення справедливої заробітної плати працівникам, використання екологічно чистої сировини та технологій у виробництві тощо» [3, с.37].

Очевидно, що соціальна відповідальність розуміється і як з точки зору місця і ролі конкретного підприємства у суспільстві, і як певна корпоративна складова ефективного управління підприємством.

Не можна оминати увагою в контексті проблематики дослідження і таке поняття як «соціальна орієнтованість підприємства». Такі підприємства хоча й функціонують на комерційних засадах, однак орієнтовані на реалізацію соціальних проектів. Процес реалізації таких проектів передбачає певні варіанти їх фінансування:

- по-перше, певні некомерційні організації (волонтерські організації, благодійні фонди) фінансують соціальні проекти;
- по-друге, гібридні форми реалізації проектів. Як приклад можна привести великі соціальні мережі, які, фінансуючи власні комерційні проекти, виконують соціальну функцію усунення комунікаційних бар'єрів у суспільстві. Тим самим комерційний проект набув ознаки соціального проекту, а бізнес став соціально орієнтованим;
- по-третє, паралельна реалізація проекту. Тобто поряд із певним комерційним проектом, компанія реалізує соціальний проект з метою розгортання власної PR-кампанії або з метою реалізації певних схем відмивання коштів.

Очевидно, що «створення соціального підприємства передбачає: визначення чіткої і зрозумілої місії соціального спрямування, яка передбачає вирішення певних суспільних проблем; застосування бізнес-методів (організації, планування, контролю) із метою отримання прибутку; створення бізнес-організації на основі колективної форми власності, яка охоплює засновників, працівників, цільову групу, волонтерів та ін.» [4].

Перш ніж визначити місце та роль соціального підприємства вважаємо за необхідне з'ясувати зміст соціального підприємництва з точки

зору інклюзії. На наш погляд, соціальне підприємство слід розглядати у широкому розумінні як форми реалізації підприємницьких проектів для досягнення соціального ефекту.

У більш вужчому розумінні (а це і є трактування з точки зору інклюзії), соціальне підприємництво, ми розуміємо як певні економічні відносини, метою яких є усунення економічних бар'єрів для осіб з обмеженими можливостями. Останні включають у себе не лише осіб з інвалідністю, але й соціально вразливі групи населення, матеріально незабезпечені категорії громадян тощо.

З точки зору, інклюзії, соціальне підприємство повинно створити умови у яких особи з обмеженими можливостями зможуть повністю реалізувати себе як власника певних ресурсів (матеріальних, трудових, інтелектуальних).

У світовій практиці рівень соціальної активності підприємництва визначається як у регіональному контексті (рис.1), так і у розрізі країн.

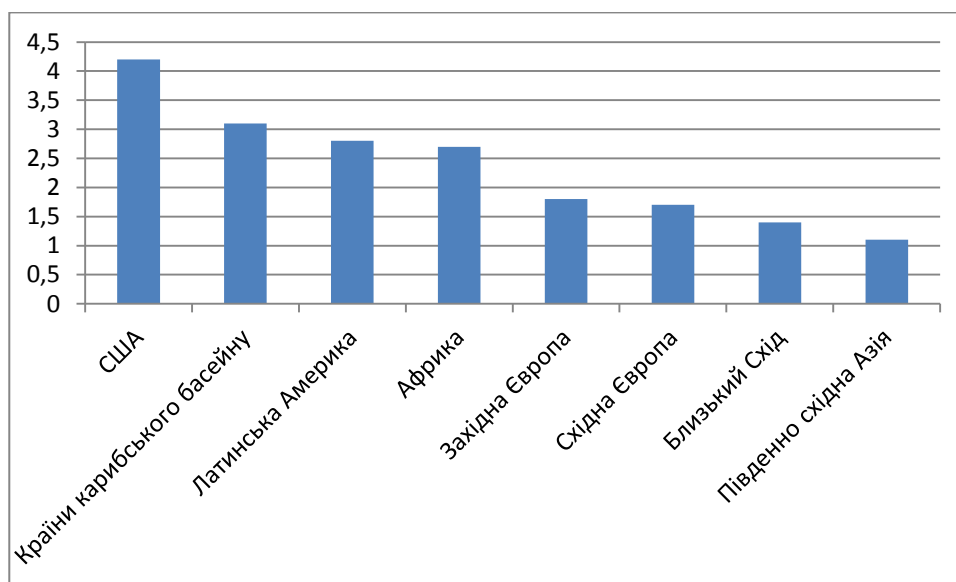

Рис. 1. Рівень соціальної підприємницької активності у розрізі регіонів*

Примітка. Побудовано за даними [5].

Деталізуючи світову статистику соціального підприємництва можна навести приклади конкретних підприємницьких проектів, що реалізуються з метою досягнення соціального ефекту (табл. 1).

Таблиця 1

Топ-10 проектів у сфері соціального підприємництва у світі*

Особа підприємець (країна)	Компанія (соціальний проект)	Характеристика соціального проекту
Алекс Хастед (США)	Проект Helpsy (роль споживача у мабутньому моди)	Проект заснований у 2017 році з екологічною місією переробки старого одягу. Автор проекту вважає, що 95% усього одягу може отримати друге життя.

Маніш (Індія)	Гупта	Компанія Matr Boomie (розширення можливості громад, шляхом торгівлі)	Команда компанії змогла з'єднати та розширити можливості понад 20 тис. ремісників у 40 громадах Індії з часу їх заснування.
Ханна (США)	Девіс	Компанія (Bangs Shoes) (допомога у реалізації підприємницьких ідей)	Команда компанії не лише створює і реалізує взуття по усьому світі, але й допомагає молодим і перспективним підприємцям реалізувати власні ідеї в США і у світі. Цим компанія виконує певну соціальну функцію.
Сестри Колін (США)	Меггі і Клайз	Проект «Анчал» (допомога невеликим ремісникам у реалізації своїх виробів)	Проект об'єднує ремісників по усій Індії та штаті Кентуккі (США) з метою допомоги у реалізації їхньої продукції.
Лора (США)	Віттіг	Компанія Brightly (співпраця між споживачем та виробником)	Компанія створила централізовану платформу для споживачів з пошуку брендів етичного одягу, тобто брендів, які керуються ідеями максимальної турботи про навколишнє середовище, людину та не використовують шкури тварин.
Елісон (США)	Гібсон	Компанія Paintbox Catering & Bistro (соціально орієнтована корпоративна культура)	Компанія формує соціально-орієнтовану корпоративну культуру, в основі якої лежать відносини між керівником та підлеглими як рівноцінними сторонами єдиного процесу. До уваги беруться потреби працівників які є вихідцями із неблагополучних районів.
Йоні (Нікарагуа)	Медхін	Компанія Grain4Grain (побудова дитячого будинку)	За участі компанії у Нікарагуа було реалізовано проект побудови дитячого будинку сиротинця для дітей які постраждали від наркоманії.
Пол (Великобританія)	Харгрівс	Компанія CotsWold Fauge (соціально орієнтована корпоративна культура)	Пол написав у 2019 році книгу «Сили для добра: створення кращого світу за допомогою цілеспрямованого бізнесу», де виклав власні управлінські ідеї соціально орієнтованої корпоративної культури, де працівник і його потреби ставляться на перше місце. Компанія успішно реалізує ці принципи.
Макс (США)	Рівест	Компанія Wize Monkey (цілорічне забезпечення працівників кавових плантацій роботою)	Компанія спеціалізується на виготовленні чаю з кавового листа і тим самим дає роботу для працівників кавових плантацій у яких працевлаштування залежало від сезону
Пол Бейн (Кенія)		Компанія Justea (фабрика для соціально незахищених верств населення)	Компанія реалізувала проект у Кенії щодо будівництва фабрики, акціонерами якої є фермери у власності яких знаходяться чайні плантації, а працівниками на фабриці є особи із соціально незахищених верств населення.

**Примітка. Побудовано на основі [6]*

В практиці функціонування вітчизняного бізнесу, соціальне підприємництво є доволі новим видом діяльності. Так, розпорядженням КМУ від 24 січня 2020 р. № 66-р «Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері сприяння розвитку соціально відповідального бізнесу в Україні на період до 2030 року» [7], визначено, що базовими напрямками розвитку соціально відповідального бізнесу, що реалізується суб'єктами господарювання є перш за все впровадження інноваційних екологічно безпечних та енергоефективних технологій, запобігання негативному впливу на навколишнє середовище, утилізація відходів. Водночас, сюди відноситься також і розроблення стратегій соціальної відповідальності з урахуванням інтересів громади і суспільства, створення робочих місць, здійснення благодійних заходів, спрямованих на підтримку соціально незахищених верств населення, співпраця із закладами освіти, створення можливостей для зайнятості молоді, впровадження сучасних систем безпечної праці.

У статуті підприємств які є соціально орієнтованими і соціально відповідальними в Україні, найчастіше прописано працевлаштування соціально вразливих груп населення. Окрім цього, відзначається генерування прибутку для підтримки організації, генерування прибутку для надання послуг окремим групам населення, генерування прибутку для надання окремих видів послуг, екологічні проблеми, інше (рис. 2)

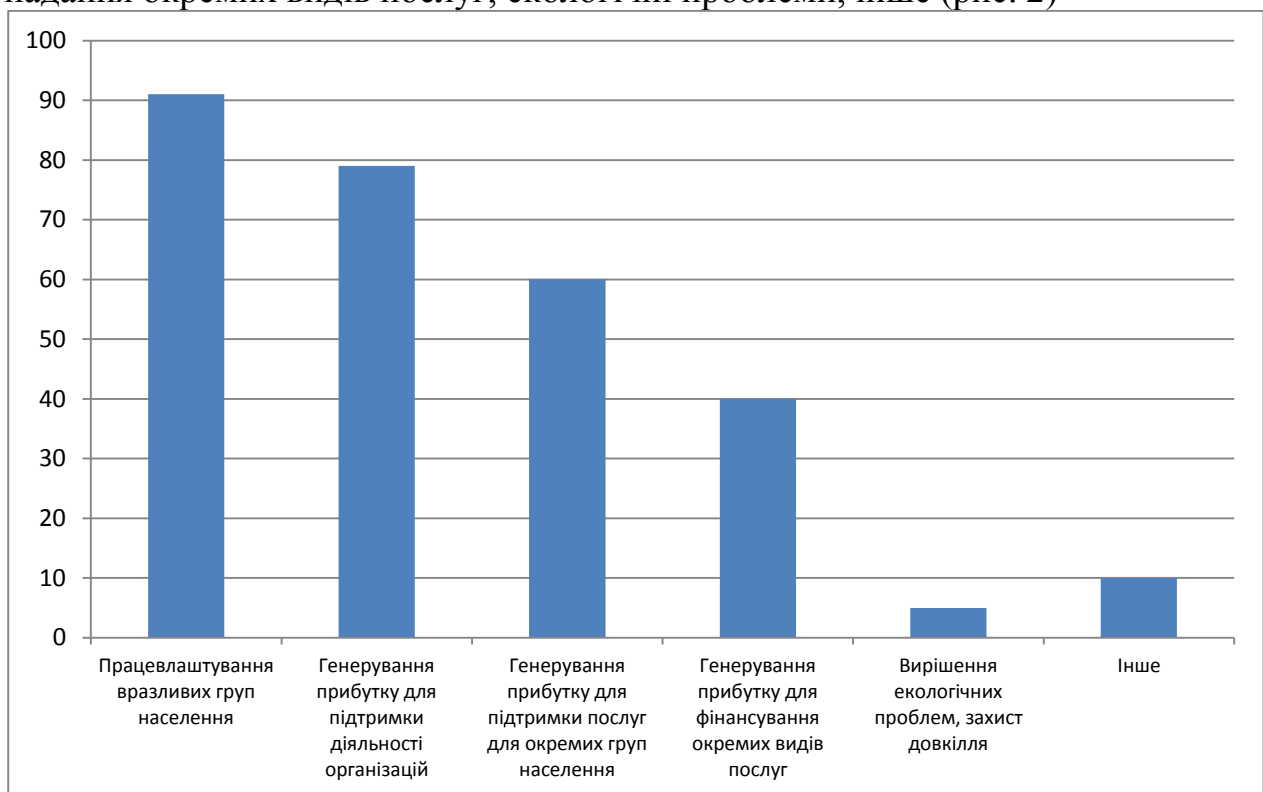

Рис. 2. Кількість соціальних підприємств у статуті яких визначено відповідні напрямки діяльності (у %) [8]

Необхідно зазначити, що першими спробами у реалізації проектів соціального бізнесу в Україні відбулося у 2010 році за сприяння Британської ради в Україні. Цією організацією було ініційоване створення

консорціуму підтримки соціального підприємництва в Україні. До цього консорціуму увійшли Фонд «Східна Європа», Міжнародний фонд «Відродження», комерційний банк «Ерстебанк» та міжнародна аудиторська компанія «PWC».

За останні роки було реалізовано багато успішних проектів у сфері соціального підприємництва в Україні (табл. 2).

Таблиця 2

Успішні проекти соціального підприємництва в Україні*

Соціальне підприємство (проект)	Характеристика проекту
Соціальна пекарня «Горіховий дім» (підтримує і працевлаштовує жінок, які опинилися в кризових ситуаціях) (м. Львів)	Компанія підтримує Центр для жінок у кризових ситуаціях. Суть підтримки полягає не лише шляхом перерахування коштів на утримання цього центру, але й є місцем професійної інтеграції та підготовки жінок. Відтак, жінки здобувають первинні навички для подальшого працевлаштування на ринку праці. Для багатьох з них підприємство стає першим робочим місцем.
Громадський ресторан Urban Space 100 (м. Івано-Франківськ)	Прибуток ресторану спрямовується виключно на реалізацію соціальних проектів міста. Заклад заснувало 100 людей, кожен з яких зробив внесок у фонд Urban Space у розмірі 1000 дол. США. На сьогодні ці люди меценати, підприємці, громадські діячі. Саме кафе перетворилося на майданчик збору прогресивного осередку міста де проводяться покази, лекції та дискусії.
Проект Zelenew	Проект передбачає переробку використаного пластику у готові дизайнерські речі. Тобто, по-суті це екологічний соціальний авторський проект художника Івана Нестеренко. Кошти на реалізацію проекту були зібрані на платформі краудфандингу «Спільнокошти» (84 тис. грн.)
Проект «Метнись кабанчиком»	Перший в Україні сервіс замовлення послуг. Цей проект об'єднує людей, яким потрібно виконати дрібні побутові справи (ремонт побутової техніки, прибирання, кур'єрські послуги, тощо) і тих хто цю роботу готовий виконати за невелику винагороду. Тобто, одні люди знаходять підрібок, а інші – економлять час і не переплачують приватним компаніям.
Проект «Просто неба»	Один із найстаріших соціальних проектів в Україні (2008 р.) Публікація журналу «Просто неба» допомагає безпритульним людям: по-перше, привертає увагу суспільства до проблеми безпритульності і по-друге, дає самим безпритульним можливість підзаробити розповсюджуючи журнал. Продаючи журнал «Просто неба» на вулицях та площах, безпритульний забирає половину його вартості, що і складає його заробіток. З часу появи видання друком вийшло 25 номерів загальним накладом 25 тисяч примірників.
Проект «Львівська свічкова мануфактура»	Мануфактура заснована декілька років тому. Її власники вирішили виділяти частину прибутку на утримання Центру для жінок у кризових ситуаціях у співпраці з громадською організацією «Народна допомога - Львів»

*Примітка. Побудовано на основі [9]

Рис. 3. Концепція розвитку інклюзивного суспільства

Формуючи засади інклюзивного суспільства на державному рівні необхідно не лише закріпити законодавчо основні положення захисту прав людей з інвалідністю, але й сформувати цілісну концепцію розвитку інклюзивного суспільства, одним із економічних важелів розвитку повинно стати соціальне підприємництво (рис. 3).

Структура концепції розвитку інклюзивного суспільства повинна включати чотири основні складові: необхідність концепції, можливості реалізації концепції, результативність концепції та драйвери концепції.

В цілому необхідність концепції зводиться до цілого комплексу соціально-економічних, психологічних, політичних проблем у становленні суспільства рівних можливостей та, власне, потреб в інклюзивному суспільстві, як не лише однієї із умов на шляху євроінтеграції, але й загальної стратегії розвитку сучасної повноцінної держави, з людиноцентристською ідеєю розвитку.

Для реалізації концепції становлення інклюзивного суспільства безперечно повинні існувати конкретні принципи, пріоритети та умови, що у сукупності визначатимуть можливості концепції. На наш погляд, базовими принципами і пріоритетами становлення інклюзивного суспільства є:

- цінність людини не залежить від її здібностей, властивостей і досягнень;
- кожна людина здатна відчувати, думати і здобувати певні знання;
- людина – це соціальна істота, яка потребує спілкування;
- кожна людина має право на спілкування і на те, щоб бути почутим;
- освіта людини повинна базуватися на індивідуальних підходах із врахуванням особливостей фізіологічного та психологічного розвитку особистості;

Ми переконані, що в контексті інклюзивного суспільства необхідно виокремити два вкрай важливих поняття: «особа з інвалідністю» та «особа з обмеженими можливостями». Це обумовлено контекстом самого поняття інклюзія як (від англ. *Inclusion* – включення) – процес збільшення ступеня участі всіх громадян у соціумі [10]. Тобто, поняття «особа з інвалідністю» це лише одна із категорій осіб з обмеженими можливостями», а тому інклюзивність для таких осіб буде полягати в знятті фізичних бар'єрів для досягнення рівних можливостей. А відтак, інклюзивним суспільством ми вважаємо суспільство у якому рівні можливості для осіб з інвалідністю, суб'єктів гендерної дискримінації, осіб-представників етнічних та релігійних меншин, біженців та прохачів притулку, осіб з соціальними труднощами, безпритульниці, дітей з соціально неблагополучних сімей, вихованців дитячих будинків, та інших осіб.

Основними драйверами концепції безперечно є ті державні інституції, які провадять основні принципи, стратегічні пріоритети та створюють умови для становлення інклюзивного суспільства. Цим процесам сприяють

і громадські організації, об'єднання та спілки, які консолідують зусилля і захищають інтереси осіб з особливими потребами.

Водночас, соціальне підприємництво є тим економічним драйвером, що мотивує та стимулює реалізувати усі можливості інклюзії як важливого чинника сучасного суспільства.

Сама реалізація концепції безперечно повинна відбуватися у декілька етапів. Ми окреслили три головних етапи: формування загальної ідеї інклюзії на принципах безбар'єрності, формування стратегії становлення інклюзивного суспільства та, врешті формування повноцінного інклюзивного суспільства.

Фундаментальним стратегічно значимим ефектом становлення інклюзивного суспільства є сучасне суспільство рівних можливостей, як основа стратегії держави та один із напрямів розвитку на шляху євроінтеграційних процесів.

Висновки і пропозиції. Таким чином, соціальне підприємництво ми визначаємо як специфічні економічні відносини, метою яких є усунення економічних бар'єрів для осіб з обмеженими можливостями. Самі соціальні підприємства та соціальний бізнес є драйвером реалізації концепції інклюзивного суспільства. Про це свідчить міжнародний досвід у реалізації соціальних проектів.

Ми переконані, що вітчизняні реалії розвитку соціального підприємництва є певним індикатором, що свідчить про те, що формування інклюзивного суспільства знаходиться на етапі формування загальної ідеї інклюзії на принципах безбар'єрності. Відтак, становлення повноцінного інклюзивного суспільства – це доволі складна наукова проблема, яка є основою для подальших наукових досліджень не лише у сфері соціальної науки, але й економіки та психології.

Список літератури:

1. Арістова І.В. Соціальна функція держави як визначальна категорія права соціального забезпечення України. *Форум права*. 2006. № 2. С.18-21.

2. Кіреєва О.Б. Соціальне підприємництво як інструмент державної соціальної політики URL: [http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2011-02\(6\)/11kobdsp.pdf](http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2011-02(6)/11kobdsp.pdf)

3. Наумова М. Сутність соціального підприємництва та його роль у соціально-економічному розвитку суспільства. *Україна: аспекти праці*. 2014. № 4. С. 34-39.

4. Овсянюк-Бердадіна О.Ф., Крисько Ж.Л. Соціальне підприємництво як інноваційний інструмент вирішення соціальних проблем: передумови становлення та активізації. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Ужгород, 2016. Вип. 6. Част. 2. С. 129-132.

5. Lepoutre J., Justo R., Terjesen S., Bosma N. Designing a global standardized methodology for measuring social entrepreneurship activity: the

Global Entrepreneurship Monitor social entrepreneurship study. Small Business Economics. 2013. Vol. 40. No. 3. P. 693-714.

6. 50 social entrepreneurs that change the world. URL: <https://growensemble.com/social-entrepreneurs/>

7. Концепції реалізації державної політики у сфері сприяння розвитку соціально відповідального бізнесу в Україні на період до 2030 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/66-2020-%D1%80#Text>

8. Труднощі та перспективи соціального підприємництва – очима самих підприємців. URL: <https://euprostir.org.ua/stories/133500>

9. Власними силами: найкращі проекти соціального бізнесу в Україні. URL: <https://zeitgeist.platfor.ma/social-business-in-ukraine/>

10. Інклюзія. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%86%D0%BD%D0%BA%D0%BB%D1%8E%D0%B7%D1%96%D1%8F>

References

1. Aristova I. V. Sotsialna funktsiia derzhavy yak vyznachalna katehoriia prava sotsialnoho zabezpechennia Ukrainy. Forum prava. 2006. № 2. S.18-21

2. Kirieieva o. B. Sotsialne pidpriemnytstvo yak instrument derzhavnoi sotsialnoi polityky URL: [http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2011-02\(6\)/11kobdsp.pdf](http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2011-02(6)/11kobdsp.pdf)

3. Naumova M. Sutnist sotsialnoho pidpriemnytstva ta yoho rol u sotsialno-ekonomichnomu rozvytku suspilstva. Ukraina: aspekty pratsi 4, 2014. S. 34-39

4. Ovsianiuk-Berdadina O. F., Krysko Zh. L. Social`ne pidpny`emstny`czstvo yak innovacijny`j instrument vy`rishennya social`ny`x problem: peredumovy` stanovlennya ta akty`vizaciyi. Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. 2016. Vyp. 6, ch. 2. s. 129-132.

5. Lepoutre J., Justo R., Terjesen S., Bosma N. Designing a global standardized methodology for measuring social entrepreneurship activity: the Global Entrepreneurship Monitor social entrepreneurship study. Small Business Economics. 2013. Vol. 40. No. 3. P. 693-714

6. 50 social entrepreneurs that change the world. URL: <https://growensemble.com/social-entrepreneurs/>

7. Kontseptsii realizatsii derzhavnoi polityky u sferi spryiannia rozvytku sotsialno vidpovidalnoho biznesu v Ukraini na period do 2030 roku. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/66-2020-%D1%80#Text>

8. Trudnoshchi ta perspektyvy sotsialnoho pidpriemnytstva - ochyma samykh pidpriiemtsiv. URL: <https://euprostir.org.ua/stories/133500>

9. Vlasnymy sylamy: naikrashchi proekty sotsialnoho biznesu v Ukraini. URL: <https://zeitgeist.platfor.ma/social-business-in-ukraine/>

10. Inkluziia. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%86%D0%BD%D0%BA%D0%BB%D1%8E%D0%B7%D1%96%D1%8F>

ОСВІТА І ГУМАНІТАРНІ НАУКИ В УМОВАХ ІНКЛЮЗІЇ

УДК 37.01

Tadeusz KIERZYK

Doktor, Rektor Uczelnia Jana Wyżykowskiego
m. Polkowice, Polska

Олександр Олександрович КУНДИЦЬКИЙ

доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри менеджменту
Львівський національний університет імені Івана Франка

Олена Миколаївна БАЧИНСЬКА

кандидат економічних наук,
викладач кафедри фінансів,
економіки та економічної кібернетики
Подільський спеціальний навчально-реабілітаційний
соціально-економічний коледж
e-mail: helena_kozak@ukr.net

ГУМАНІЗМ І ТОЛЕРАНТНІСТЬ В СУЧАСНОМУ ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Kierzyk T., Kundiцкий O.O., Bачинська O.M. Гуманізм і толерантність в сучасному освітньому середовищі. *Вектор Поділля* : наук. журн. / Подільський спеціальний навчально-реабілітаційний соціально-економічний коледж; редкол.: М.М. Тріпак (гол.ред.), O.M. Бачинська (заст. гол. ред.), A. Zielińska та ін. Кам'янець-Подільський : Видавничо-поліграфічний центр Західноукраїнського національного університету «Економічна думка», 2020. Вип. 3. С. 111-123. – ISSN 2617-1112

Анотація

Вступ. У контексті модернізації сучасної освітньої системи актуальності набирає питання її гуманізації. Серед гуманістичних тенденцій функціонування та розвитку системи освіти можна виділити головну – орієнтацію на розвиток особистості.

Толерантність і гуманне ставлення до молодих людей з інвалідністю є домінуючим фактором у розвитку інклюзивної освіти. Гуманізація навчально-виховного процесу передбачає позитивне сприйняття до того,

хто навчається, незважаючи на його помилки, повага до особистості, вміння педагога співпрацювати з учнями для спільного розв'язання пізнавальних задач.

***Метою** дослідження є визначення сутності понять «гуманізм», «толерантність» та обґрунтування їх місця і ролі в розв'язанні окремих питань формування сучасного освітнього середовища.*

***Результати.** Гуманізація освіти більшістю дослідників розуміється як створення умов, спрямованих на розкриття і розвиток потенціалу особистості.*

Для успішного навчання і виховання потрібно створити вільну, творчу атмосферу, що сприятиме самовираженню, самостійності і відповідальності, що не обмежує вільний вибір, поважає прагнення кожної особистості до самореалізації, власного мислення і творчості. Сутність гуманної педагогіки ґрунтується на неприпустимості будь-якого насильства над людиною; визнанні педагогом права учня бути суб'єктом навчального процесу, рівноправним, хоч і різнозобов'язаним (порівняно з викладачем) учасником; бути суб'єктом власної активності, носієм волі.

Основна роль у формуванні толерантності належить педагогу, адже від його особистісного потенціалу, професійної компетентності, переконань, поглядів залежить продуктивність освітнього процесу. Сучасний педагог повинен володіти технологією толерантного спілкування, яка полягає у здатності на підставі зовнішніх проявів, зрозуміти психічний стан іншої людини (особливо дитини з інвалідністю), знайти результативні шляхи спілкування з нею і таким чином налагодити процес суб'єкт-суб'єктної взаємодії.

***Ключові слова:** гуманізм, толерантність, толерантне суспільство, інклюзивна освіта, гуманна педагогіка, дитина з інвалідністю, принцип людиноцентризму.*

Tadeusz KIERZYK

Doctor, Rector of Jan Wyzhykowski University, Poland

Oleksandr KUNDYTSKYI

Doctor of Economic Sciences, Full Professor,
Head of the Management Department
Ivan Franko National University of Lviv, Lviv

Olena BACHYNSKA

PhD in Economics, Lecturer in the Department of Finance,
Economics and Economic Cybernetics
Podilsky Special Education and Rehabilitation
Socio-Economic College, Kamianets-Podilsky
E-mail: helena_kozak@ukr.net

HUMANISM AND TOLERANCE IN THE MODERN EDUCATIONAL ENVIRONMENT

Introduction. *In the context of modernization of the modern educational system, the issue of its humanization is gaining relevance. Among the humanistic trends in the functioning and development of the education system can be identified the main, the focus on personal development.*

Tolerance and humane treatment of young people with disabilities is a dominant factor in the development of inclusive education. The humanization of the educational process involves a positive perception of the learner, despite his mistakes, respect for the individual, the teacher's ability to work with students to jointly solve cognitive problems.

The purpose of the study is to determine the essence of the concepts of "humanism", "tolerance" and justify their place and role in solving certain issues of formation of the modern educational environment.

Results. *The humanization of education is understood by most researchers as the creation of conditions aimed at discovering and developing the potential of the individual.*

For successful learning and education you need to create a free, creative atmosphere that promotes self-expression, independence and responsibility, does not limit free choice, and respects the desire of each individual to self-realization, self-thinking and creativity. The essence of humane pedagogy is based on the inadmissibility of any violence against people; recognition by the teacher of the student's right to be a subject of the educational process, an equal, although variously obliged (compared to the teacher) participant; to be a subject of own activity, a bearer of freedom.

The main role in the formation of tolerance belongs to the teacher, because of his personal potential, professional competence, beliefs, views depends on the productivity of the educational process. Modern teacher must have the technology of tolerant communication, with disability), to find effective ways to communicate with her and thus establish a process of subject-subject interaction.

Keywords: *humanism, tolerance, tolerant society, inclusive education, humane pedagogy, a child with disabilities, principle of anthropocentrism.*

*«Серце людини зіткано із її людських відношень до інших людей: те, чого вона варта у цілому визначається тим, до яких людських відношень людина прагне, які відношення з іншими людьми вона здатна встановити»
С. Рубінштейн [13, с. 16]*

Вступ. Сьогодні, за даними Європейської академії з вивчення питань дитячої інвалідності, показник дитячої інвалідності у розвинених країнах коливається у межах 2,5 % (1% з них – важкі дитячі патології) від загальної кількості дітей. Втім, Європейська академія з вивчення питань дитячої інвалідності дійшла висновку, що ще близько 8% дітей мають особливі

навчальні потреби, які спричинені розладами пам'яті, поведінки, комунікації тощо. На жаль, дослідження показують, що з кожним роком чисельність таких зростає на 0,5%. За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я, лише 20% народжених дітей умовно вважаються здоровими, інші – або страждають порушеннями психофізичного розвитку, або займають стан між здоров'ям та хворобою. Визнання прав такої дитини, її інтересів, потреб, надання допомоги у процесі її особистісного становлення, у виборі відповідної професійної діяльності є дуже важливими на сучасному етапі розвитку гуманного суспільства.

Серед провідних українських фахівців, котрі працюють у напрямі дослідження різних аспектів упровадження інклюзивної освіти, вивчають проблеми навчання, виховання та розвитку дітей з особливими потребами, доречно виокремити таких, як Л. Вавіна, В. Засенко, А. Колупаєва, І. Кузава, С. Миронова, М. Руденко, Т. Сак, В. Синьов, Н. Софій, О. Таранченко та ін.

Нові підходи до перебудови навчально-виховного процесу в контексті гуманізму набули висвітлення в працях таких вітчизняних і зарубіжних учених, як І. Бех, Л. Виготський, А. Маслоу, Р. Мей, О. Леонт'єв, К. Роджерс, Н. Якиманська та ін.

Незважаючи на численні дослідження, питання переорієнтації освітньої системи на засади гуманістичних цінностей та толерантності залишається відкритим і вимагає подальшого детального вивчення.

Метою статті є визначення сутності поняття й необхідності формування гуманного і толерантного суспільства, його роль та місце в розв'язанні окремих питань формування сучасного освітнього середовища.

Виклад основного матеріалу дослідження. Гуманізм – це світогляд, в центрі якого знаходиться ідея індивідуальності людини як вищої цінності. На рівні практики – це дбайливе ставлення до кожної конкретної людини.

Вперше поняття гуманізм (від латинського «humanus» – людський, людяний) було введене в науковий обіг німецьким педагогом Ф. Нітхаммером у 1808 році. Основою для цього поняття послугувало слово «гуманіст», яке виникло наприкінці XV століття.

Сьогодні поняття «гуманізм» трактується по-різному: світогляд, заснований на відношенні до людини як до найвищої цінності, на захисті права особистості на свободу, щастя, всебічний розвиток і прояв своїх здібностей [15]; світогляд, в основі якого лежить визнання цінності людини як особистості, її права на вільний розвиток і прояв своїх здібностей (А. Гуськова, Б. Сотін) [10]; відношення людини до іншої людини, як до найвищої цінності на Землі (Н. Щуркова). Показниками гуманізму є інтерес до іншої людини, бажання творити добро по відношенню до неї, готовність допомогти їй безпосередньою дією, вміння співпереживати горю, радості, душевному стану, визнання права кожного на щастя [21].

Як зазначають провідні вітчизняні філософи, зокрема В. Горський: «Україна повинна більш швидко йти шляхом розбудови суспільства, в якому гуманістичні ідеали мають посідати домінуюче місце в системі людських орієнтирів, а принципи гуманізму, людяності, поваги до особистості та її гідності стати безумовними імперативами, нормами як офіційної політики, так і повсякденного життя. Визначальне кредо нашої гуманітарної політики, її світоглядний принцип – визначення людини вищою цінністю суспільства, а турботу про неї – головною функцією держави» [4, с. 48].

Еволюція ставлення суспільства і держави до осіб з порушеннями психофізичного розвитку у багатьох країнах світу пройшла період від ізоляції до інклюзії. Інклюзія базується на концепції «нормалізації», в основі якої – ідея, що життя і побут людей з обмеженими можливостями мають бути якомога більше наближені до умов і стилю життя усієї громади. Принципи «нормалізації» закріплені низкою сучасних міжнародних правових актів: Декларація ООН про права розумово відсталих (1971), Декларація про права інвалідів (1975), Конвенція про права дитини (1989) та ін. Зокрема, Декларація ООН про права розумово відсталих є першим нормативно-правовим документом щодо визнання осіб з порушеннями психофізичного розвитку суспільно повноцінною в соціальному сенсі меншиною, яка потребує соціального та правового захисту.

Сьогодні, все частіше відмічається недоброзичливе ставлення оточуючих до людей з інвалідністю, яке провокує в останніх розвиток почуття образи, неспокою та злості, бажання залишитись на самоті. Пасивність здорового оточення в наданні практичної допомоги інвалідам зумовлене почуттям жалю, незручності, провини, бажанням швидше піти, навіть запропонувати гроші лиш би не вести з ними діалог. Тому соціальне самопочуття цієї категорії людей можна оцінити як негативне.

О. Лямова трактує поняття «гуманне відношення до людини» як інтегративне особистісне утворення, до складу якого входять: когнітивний компонент, який є відображенням розуміння людини як вищої цінності на Землі; емоціональний компонент, який характеризується небайдужістю до переживань, проблем, здоров'ю людей; поведінковий компонент, який включає надання допомоги людині [9, с. 24-26, 43].

У системі гуманістичних цінностей А. Макаренко виокремлює дві групи цінностей. До першої відносить дитячу особистість, як найважливішу цінність, її сенс життя, розвиток, свободу, відповідальність, обов'язок. До другої групи входять цінності, необхідні для гармонійного розвитку особистості: гуманне суспільство, активна діяльність, колектив.

А. Бойко, Т. Дем'янюк вважають, що в основу ідеології оновлення змісту виховання гуманістично спрямованої особистості повинні бути покладені прогресивні ідеї, і головна з них – реалізм мети формування людини-гуманіста, яка б змогла керуватися абсолютними, вічними загальнолюдськими цінностями [16].

Гуманістичний світогляд як узагальнена система поглядів, переконань, ідеалів будується навколо одного центру – людини. Якщо гуманізм – це система певних поглядів на світ, то саме людина є системоутворюючим фактором, ядром гуманістичного світогляду. При цьому її відношення утримує не тільки оцінку світу, але й оцінку свого місця в оточуючій дійсності. Отже, в гуманістичному світогляді саме і знаходять своє вираження багатобразні відношення до людини, до суспільства, до духовних цінностей, до діяльності, тобто, по суті, до всього світу в цілому [5].

Своє обґрунтування освіти на гуманістичних засадах висловлює Б. Косова. Вона вважає, що існує чотири основні напрями гуманізації освіти: навчання має бути доповнене побудовою учнем особистіснозначущих індивідуальних моделей пізнання; в процесі навчання повинна реалізовуватися єдність когнітивних здібностей і мотиваційних установок; потрібно диференціювати навчальні програми, передусім, з урахуванням суб'єктивного досвіду і надання переваги учнем тим або іншим способам навчальної роботи. Опанування таких способів (наприклад, вербального або наочного сприйняття матеріалу) є основним шляхом розвитку пізнавальних здібностей; основним результатом навчання має бути формування пізнавальних здібностей на основі оволодіння відповідними знаннями і вміннями [7, с. 116-118].

Звісно, базовим для інтеграції осіб з інвалідністю у суспільство є освітній напрям допомоги, що передбачає упровадження гуманістичної парадигми у навчальний процес в закладах освіти. Освіта повинна стати не тільки і не стільки виробничоцентричною, скільки людиноцентричною, що означає служити потребам Людини і Суспільства.

Перша спроба цілісного вивчення дитини на засадах принципу людиноцентризму була здійснена К. Ушинським, який наголошував, що основою виховання має бути живе джерело людської особистості, а саме виховання неможливе без особистого безпосереднього впливу вихователя на вихованця. На думку вченого, в основі принципу людиноцентризму лежить відношення до людини як найвищої цінності, орієнтація на виховання особистості вихованця, створення умов, які забезпечують її вільний саморозвиток, збереження своєї індивідуальності, входження в соціум та активну життєву позицію соціально-ціннісного спрямування [18]. Крім того, згідно з особистісноорієнтованим підходом, у процесі виховання педагог повинен виходити із індивідуальних задатків особистості, які б сприяли її духовно-моральному розвитку, а також створювати психологічні, соціальні, дидактичні гуманістично спрямовані умови для забезпечення гармонійного розвитку дитини природним шляхом.

В основу інклюзивного навчання покладається принцип гуманізму, який полягає в тому, що навчальні заклади мають бути відкритими для всіх дітей, незалежно від психофізичних особливостей, виключати будь-яку дискримінацію дітей і реалізовувати їх право на якісну освіту. Прийняти

дитину такою, яка вона є, і полюбити її; підтримати кожну дитину з її особливостями; пізнати кожного, орієнтуючись на сильні сторони, вікові та індивідуальні особливості дітей – це фундаментальні основи інклюзивної освіти. Ш. Амонашвілі наголошував на таких аспектах гуманізації навчально-виховного процесу, як доброзичливе та позитивне сприйняття того, хто навчається, незважаючи на його помилки, повага до особистості, вміння педагога співпрацювати з тими, хто навчається для спільного розв'язання пізнавальних задач. Дослідник вважав, що сутність гуманізму полягає у «визнанні цінності людини як особистості, її права на вільний розвиток і вияв своїх здібностей» [2, с. 28].

Однак, експерти та дослідники Європейської дослідницької асоціація (ERA) в резюме аналітичного звіту за результатами дослідження «Інклюзивна освіта в Україні: здобутки, проблеми та перспективи (червень 2011 – січень 2012)», оцінюючи сучасний стан інклюзивної освіти в Україні, визначили основні проблеми та бар'єри, які перешкоджають та ускладнюють процес впровадження інклюзії. В переліку соціально-психологічних чинників вказали проблему толерантності в школах, що проявляється в недостатності адекватного сприйняття дітей з інвалідністю однолітками.

Філософську природну сутність поняття «толерантність» академік В. Тишков визначає, підкреслюючи що толерантність – це особистісна або суспільна характеристика, що припускає усвідомлення того, що світ і соціальне середовище багатовимірні, а отже й погляди на цей світ є різними, вони не можуть і не повинні зводитись до одноманітності, або бути на чийсь користь. Вочевидь, філософські науки знаходять витoki толерантності в гуманізмі, тобто гуманному ставленні до людини [14].

Нині назвати сучасне суспільство толерантним у край важко. Інколи, через непорозуміння, людина спроможна на жахливі вчинки. Хоча це не означає, що всі чинять так само, знову ж таки вирішальну роль відіграють індивідуальні особливості кожного.

За даними результатів дослідження, лише 50 % опитаних вважає, що українське суспільство толерантно ставиться до дітей з інвалідністю. Готовність спільноти прийняти у своє близьке оточення дітей із вразливих груп у край низька: 13 % – дітей з інвалідністю; 10 % – дітей, позбавлених батьківського піклування; 8 % – безпритульних дітей; лише 3 % – дітей, які живуть із ВІЛ. Третина респондентів узагалі вважає, що дитина з інвалідністю в сім'ї не може отримати достатньою догляду, тому їй буде краще в спеціальному дитячому будинку [8].

Толерантне суспільство, як ланка свідомо організованих людей, покликане змінити загалом ставлення до людей і дітей із тими чи іншими порушеннями. Це перший крок та, напевно, один із найважливіших і найнеобхідніших у подоланні першочергової проблеми впровадження інклюзії: неприйняття інших, що відрізняються або мають фізичні чи психічні порушення або недоліки.

Позитивне ставлення до громадян з інвалідністю, повага їхніх прав і гідності – пріоритетне завдання толерантного суспільства. Сьогодні толерантність – яскравий показник ступеня демократичності кожної держави й одна з умов її розвитку. На основі принципів толерантності законом або в інший спосіб людині повинен бути забезпечений соціальний захист, надані можливості та сприятливі умови, які б давали їй змогу розвиватися фізично, розумово, морально, духовно та в соціальному плані здоровими, в умовах свободи та гідності. На жаль, сьогодні багато дітей, а особливо з обмеженими можливостями, не мають необхідних умов для розвитку й не можуть реалізовувати свої конституційні права [1].

Основна роль у формуванні толерантності належить педагогу; від його особистісного потенціалу, професійної компетентності, переконань, поглядів залежить продуктивність, насамперед двох чинників впливу на особистість – спілкування та спільної діяльності. Учні переймають від педагога не тільки манеру поведінки, але й уявлення про цінності, переконання, філософію життя. Система професійної підготовки вчителя в цих умовах повинна відповідати вимогам гуманізації освіти, формуванню толерантної свідомості та поведінки самого педагога, що стають важливими характеристиками його професійної діяльності. Сучасний педагог повинен володіти технологією толерантного спілкування, яка полягає у здатності на підставі зовнішніх проявів, зрозуміти психічний стан іншої людини, знайти результативні шляхи спілкування з цією людиною і таким чином налагодити процес суб'єкт-суб'єктної взаємодії. Особистий приклад і сприятливе оточення допомагають утвердженню і практичному втіленню цінності толерантності [20].

Тому Б. Без'язиким було виокремлено ключові ідеї для формування професійної етики педагога із загальної системи ідей гуманізму, а саме:

- цілісний розвиток задатків і здібностей студента;
- особистісна орієнтація – урахування унікальності особистості студента, його ресурсних можливостей, морально-духовного потенціалу;
- гуманістичний стиль взаємодії педагога з учнями;
- засвоєння етичної основи загальнолюдських цінностей і національної культури, опора на принципи й норми професійної етики [3].

Професійний розвиток педагога неможливо уявити без особистісного розвитку, тому потрібна особлива ціннісно-сміслова, морально-орієнтована етична домінанта у системі педагогічної освіти. Професіоналізація особистості вчителя веде до формування особистісних якостей та рис, що полегшують професійну діяльність та сприяють виробленню оптимальних засобів та прийомів її здійснення. На відміну від вчителя, що лише механічно передає знання, вчитель-професіонал відстоює цінність своєї професії, послідовно освоює морально-етичні знання [11].

Для подолання кризи в системі виховання, яка існує сьогодні через нівелювання багатьох гуманістичних принципів, занепад духовних цінностей, моральну деградацію суспільства, має відзначатись

комплексним підходом, який зорієнтований як на сучасні виклики соціальної практики, так і на її майбутнє. Головними критеріями розвитку в сучасних умовах мають бути новітні відкриття наукового простору, прогресивні ідеї вітчизняної педагогіки, християнські цінності. При цьому не допускаються прояви догматизму та шаблонності у підході навчання до людини, ігнорування особистісних якостей. Така система має бути оперативною, яка реагує на нові виклики та зміни у державному управлінні та викликах часу, гуманною, яка враховує інтереси особистості, та справедливою, де головним критерієм оцінки знань є неупереджене ставлення до людини [6].

Застосування ідей гуманної педагогіки потрібно розуміти як відмову від авторитарної педагогіки з її тиском на особистість. Авторитарно-імперативна педагогіка за основу навчально-виховної взаємодії бере не довіру викладача до учня, не намагання педагога орієнтуватися на активність і творчу самостійність свого підопічного, а необхідність постійного контролю, спостереження, перевірки першим другим як важливих засобів обмеження природної активності останнього, спонукання його до відповідальності та пунктуальності. Гуманна педагогіка ґрунтується на неприпустимості будь-якого насильства над людиною; визнанні педагогом права учня бути суб'єктом навчального процесу, рівноправним, хоч і різнозобов'язаним (порівняно з викладачем) учасником; бути суб'єктом власної активності, носієм волі. Теоретична основа її методики – установка на цілісне виховання особистості учня з урахуванням індивідуальних особливостей його розвитку. Можна виділити наступні відмітні ознаки описаних підходів (табл. 1) [19].

Таблиця 1

Порівняння методологій педагогічного мислення

<i>Гуманна педагогіка</i>	<i>Авторитарна педагогіка</i>
Пропонує творчий пошук системи співробітництва	Формує та реалізує систему примусу
Знання – необхідна умова творчості, творення блага	Орієнтована на формування знань, умінь, навичок
Сприйняття особистості повністю такою, якою вона є	Враховування психологічних особливостей особистості
Виховує учня самим життям	Готує учня до життя
Діалогічна (полілогічна)	Монологічна
Вихідні принципи педагогічного процесу: принципи любові, довіри, вільного вибору, радості пізнання і спілкування, співробітництва	Не вважає суттєвими компонентами педагогічного процесу принципи любові, довіри, вільного вибору, радості пізнання і спілкування, співробітництва
Шлях творчості та інновацій	Узагальнення «масової» практики; консерватизм
Аксіоматична основа – духовна субстанція	Аксіоматична основа – емпіричний матеріалізм з поняттями «спадковість» та «середовище»
Пізнання – це сила!	Знання – це сила!

Не дивлячись на те, що інклюзивні класи забезпечують сприятливі умови для досягнення рівних можливостей і повної участі дітей у навчанні, для їх ефективної діяльності необхідні спільні зусилля не лише з боку вчителів та персоналу школи, а й ровесників, батьків, членів родин. Головне – це яскраві приклади та час. В. Сухомлинський відзначає: «Ніколи не можна квапитися з остаточним та категоричним висновком, що у дитини нічого не вийде, така вже в нього доля. Рік, два, три роки в нього щось може не виходити, але прийде час – вийде» [17, с. 167].

Учені, аналізуючи особливості толерантності вчителя в педагогічному процесі, визначають наступні види толерантності педагога: соціальну (або соціально-психологічну) і психологічну (або психофізіологічну). Наявність соціальної толерантності дозволяє вчителю ефективно взаємодіяти з усіма учасниками освітнього процесу, а сформованість психологічної толерантності забезпечує високу стійкість вчителя до численних професійних стресів [12, с. 115].

Крім того, сьогодні впровадження інклюзії у вищій школі також наштовхується на ряд додаткових бар'єрів, зокрема це: недостатня навчально-методична підготовка викладачів до роботи зі студентами з інвалідністю; відсутність дієвого контролю за виконанням принципів інклюзії у закладі освіти; обмежений вибір індивідуального освітнього маршруту, що здійснюється особою з інвалідністю відповідно до індивідуальних можливостей; недостатня розробка теорії та технологій соціально-педагогічної роботи зі студентами з інвалідністю. Всі ці фактори суперечать принципу гуманності інклюзивної освіти і чинять негативний вплив на соціалізацію людини з особливостями психофізичного розвитку.

Висновки і пропозиції. Почуття любові до людей і окремої особи, глибока повага до людської гідності, позитивне сприйняття індивідуальних особливостей іншої людини, визнання її прав і свобод, бажання співчувати та допомагати іншому, намагання робити добро й піклуватися про благо людей є основними засадами гуманізму, на принципах якого має здійснюватись подальший розвиток інклюзивної освіти.

На нашу думку, необхідними умовами забезпечення інклюзивного навчання є: позитивна налаштованість психолого-педагогічного персоналу навчальних закладів, адекватне сприймання ними дітей з особливостями психофізичного розвитку, готовність до налагодження соціальної взаємодії вихованців з різними рівнями здоров'я і розвитку, вміння співпрацювати з батьками.

Перспективи подальших досліджень ми вбачаємо у детальнішому вивченні аспектів формування інклюзивного освітнього середовища, розширенні та виокремленні нових термінів і понять.

Список літератури:

1. Амірбеков Г.Д. Через інклюзивну освіту до толерантного суспільства: освітньо-комунікаційний аспект. *Вісник Харківського*

національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія: Соціальні комунікації. 2013. № 1074. Вип. 5. С. 47-51.

2. Амонашвили Ш.А. Воспитательная и образовательная функция оценки учения школьников. М. : Педагогика, 1984. 279 с.

3. Без'язикий Б.І. Теоретичні і методичні засади формування етичної компетентності майбутнього вчителя фізичної культури у процесі професійної підготовки : дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04. Харків, 2016. С. 150-151.

4. Горський В.С. Історія української філософії. К. : Наукова думка, 1997. 286 с.

5. Жуков С.М. Гуманізм як феномен, як світоглядний принцип нової парадигми освіти; гуманістичне виховання, становлення підростаючої особистості. URL : http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=znppo_2011_9_8

6. Кон И.С. В поисках себя. Личность и ее самоопределение. М. : Политиздат, 1990.

7. Косов Б.Б. Личность: теория, диагностика и развитие : учебно-методическое пособие для высших учебных заведений. М. : Академический Проект, 2000. 240 с.

8. Лише 13% українців готові прийняти у своєму оточенні дітей з інвалідністю. 2015. URL : <http://naiu.org.ua/news-naiu/lishe-13-ukrayintsiv-gotovi-prijnyati-v-svoeyemu-otochenni-ditej-z-invalidnistyu/>

9. Лямова О.О. Воспитание гуманного отношения к человеку в профессиональной подготовке врача : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08. Ярославль, 2014. 200 с.

10. Маніфест гуманної педагогіки / За ред. Ш.О. Амонашвілі. Хмельницький, 2011. 63 с.

11. Митина Л.М. Психология труда и профессионального развития учителя : учеб. пособ. М. : Академия, 2004. 320 с.

12. Поваренков Ю.П. Психологическая характеристика профессиональной толерантности учителя. *Вопросы психологии внимания : сб. науч. трудов* / под ред. проф. В. И. Страхова. Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 2003. Вып. 21. 256 с.

13. Рубинштейн С.Л. Проблемы общей психологии. М. : Педагогика, 1976. 416 с.

14. Савінова Н.В. Гуманістичні ідеї толерантності в педагогічній спадщині В. Сухомлинського. *Науковий вісник МДУ ім. В.О. Сухомлинського. Педагогічні науки*. 2014. № 46(108). С. 120-124.

15. Словник іншомовних слів / За ред. О. Мельничука. К., 1985. 432 с.

16. Сметанський М.В. Суть виховання як складової педагогічного процесу. *Шлях освіти*. 2006. № 4. С. 21-28.

17. Сухомлинский В.А. Сердце отдаю детям. К., 1988. 271 с.

18. Ушинский К.Д. Материалы к третьему тому «Педагогической антропологии» // Собрание починений в 11 т. Москва-Ленинград : Изд. Акад. пед. наук РСФСР, 1948. Т.10. 666 с.

19. Шабанова Ю.О., Осипов А.О. Сутність і принципи гуманної педагогіки вищої школи. URL: <https://pedpsy.duan.edu.ua/images/PDF/2014/2/22.pdf>

20. Шинкарьова Ж. Толерантність як домінанта соціального партнерства суб'єктів діяльності в умовах інклюзивної освіти. *Науковий вісник МНУ ім. В.О. Сухомлинського. Педагогічні науки*. 2019. № 2(65). С. 362-367.

21. Щуркова Н.Е. О формировании духовной культуры будущего педагога. *О формировании личности учителя советской школы* : межвузовский сборник научных трудов. М. : Прометей, 1991. С. 36-42.

References

1. Amirbekov H.D. Cherez inkluzyvnu osvitu do tolerantnoho suspilstva: osvितно-komunikatsiinyi aspekt. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V.N. Karazina. Serii: Sotsialni komunikatsii*. 2013. № 1074. Vyp. 5. S. 47-51.

2. Amonashvili Sh.A. Vospitatelnaya i obrazovatel'naya funktsiya otsenki ucheniya shkolnikov. М. : Pedagogika, 1984. 279 s.

3. Beziazykyi B.I. Teoretychni i metodychni zasady formuvannia etychnoi kompetentnosti maibutnoho vchytelia fizychnoi kultury u protsesi profesiinoy pidhotovky : dys. ... d-ra ped. nauk: 13.00.04. Kharkiv, 2016. S. 150-151.

4. Horskyi V.S. Istoriia ukrainskoi filosofii. K. : Naukova dumka, 1997. 286 s.

5. Zhukov S.M. Humanizm yak fenomen, yak svitohliadnyi pryntsyp novoi paradyhmy osvity; humanistychne vykhovannia, stanovlennia pidrostaiuchoi osobystosti. URL : http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=znppo_2011_9_8

6. Kon I.S. V poiskah sebya. Lichnost i ee samoopredelenie. М. : Politizdat, 1990.

7. Kosov B.B. Lichnost: teoriya, diagnostika i razvitie : uchebno-metodicheskoe posobie dlya vysshih uchebnyh zavedeniy. М. : Akademicheskii Proekt, 2000. 240 s.

8. Lyshe 13% ukraintsiv hotovi pryiniaty u svoiemu otochenni ditei z invalidnistiu. 2015. URL : <http://naiu.org.ua/news-naiu/lishe-13-ukrayintsiv-gotovi-prijnyati-v-svoyemu-otochenni-ditej-zinvalidnistyu/>

9. Lyamova O.O. Vospitanie gumannogo otnosheniya k cheloveku v professionalnoy podgotovke vracha : dis. ... kand. ped. nauk: 13.00.08. Yaroslavl, 2014. 200 s.

10. Manifest humannoi pedahohiky / Za red. Sh.O. Amonashvili. Khmelnytskyi, 2011. 63 s.

11. Mitina L.M. Psihologiya truda i professionalnogo razvitiya uchitelya : ucheb. posob. M. : Akademiya, 2004. 320 s.

12. Povarenkov Yu.P. Psihologicheskaya harakteristika professionalnoy tolerantnosti uchitelya. *Voprosyi psihologii vnimaniya* : sb. nauch. trudov / pod red. prof. V. I. Strahova. Saratov : Izd-vo Sarat. un-ta, 2003. Vyip. 21. 256 s.

13. Rubinshteyn S.L. Problemyi obschey psihologii. M. : Pedagogika, 1976. 416 s.

14. Savinova N.V. Humanistychni idei tolerantnosti v pedahohichnii spadshchyni V. Sukhomlynskoho. *Naukovyi visnyk MDU im. V.O. Sukhomlynskoho. Pedahohichni nauky*. 2014. № 46(108). S. 120-124.

15. Slovnyk inshomovnykh sliv / Za red. O. Melnychuka. K., 1985. 432 s.

16. Smetanskyi M.V. Sut vykhovannia yak skladovoi pedahohichnoho protsesu. *Shliakh osvity*. 2006. № 4. S. 21-28.

17. Sukhomlynskyi V.A. Serdtse otdaiu detiam. K., 1988. 271 s.

18. Ushinskiy K.D. Materialyi k tretemu tomu «Pedagogicheskoy antropologii» // *Sobranie pochineniy v 11 t. Moskva-Leningrad* : Izd. Akad. ped. nauk RSFSR, 1948. T.10. 666 s.

19. Shabanova Yu.O., Osypov A.O. Sutnist i pryntsypy humannoi pedahohiky vyshchoi shkoly. URL: <https://pedpsy.duan.edu.ua/images/PDF/2014/2/22.pdf>

20. Shynkarova Zh. Tolerantnist yak dominanta sotsialnoho partnerstva subiektiv diialnosti v umovakh inkluzyvnoi osvity. *Naukovyi visnyk MNU im. V.O. Sukhomlynskoho. Pedahohichni nauky*. 2019. № 2(65). S. 362-367.

21. Schurkova N.E. O formirovanii duhovnoy kulturyi buduschego pedagoga. *O formirovanii lichnosti uchitelya sovetskoy shkolyi* : mezhvuzovskiy sbornik nauchnykh trudov. M. : Prometey, 1991. S. 36-42.

Ірина Леонтіївна ГУМЕНЮК

кандидат економічних наук, заступник директора з наукової, інноваційної та міжнародної діяльності, Подільський спеціальний навчально-реабілітаційний соціально-економічний коледж

E-mail: vons-irina@ukr.net

Олександр Володимирович ШЕВЧУК

кандидат педагогічних наук, викладач кафедри соціальної роботи та психології, Подільський спеціальний навчально-реабілітаційний соціально-економічний коледж

E-mail: evruka@i.ua

**ЗНАЧЕННЯ ДОСЛІДНИЦЬКИХ МЕТОДІВ НАВЧАННЯ У
ВИВЧЕННІ ФУНДАМЕНТАЛЬНИХ ДИСЦИПЛІН В УМОВАХ
ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ**

Гуменюк І.Л., Шевчук О.В. Значення дослідницьких методів навчання у вивченні фундаментальних дисциплін в умовах інклюзивного навчання. *Вектор Поділля* : наук. журн. / Подільський спеціальний навчально-реабілітаційний соціально-економічний коледж; редкол.: М.М. Тріпак (гол. ред.), О.М. Бачинська (заст. гол. ред.), А. Zielinska та ін. Кам'янець-Подільський: Видавничо-поліграфічний центр Західноукраїнського національного університету «Економічна думка», 2020. Вип. 3. С. 124-131. – ISSN 2617-1112

Анотація

Вступ. У статті розглянуто вплив дослідницького навчання на засвоєння студентами нового матеріалу. Адже використання дослідницьких методів у навчанні сприяє засвоєнню логічних та евристичних методів дослідження, що в подальшому забезпечить здатність до формування в студентів пізнавальної діяльності. Реалізація дослідницької складової навчання здатна підвищити рівень мотивації студентів до навчання, забезпечити підвищення рівня засвоєння понять і термінів, законів та теорій. Тому дослідницькі методи навчання потрібно вважати одним з основних чинників які впливають на навчальний процес.

Метою дослідження є визначення ролі дослідницьких методів у навчальному процесі для студентів з різними нозологіями з метою

формування фахової компетентності майбутніх професіоналів своєї справи.

Результати. Використання дослідницьких методів у навчанні сприяє засвоєнню логічних та евристичних методів дослідження, що в подальшому забезпечить здатність до формування в студентів повного циклу пізнавальної діяльності. У цьому контексті при розробленні дослідницьких завдань потрібно особливу увагу приділяти постановці та розробці гіпотези, управлінню виконанням дослідницьких завдань, формуванню способів розв'язання експериментаторських задач різних видів.

Ключові слова: учитель, студент, навчальний процес, дослідницька діяльність, евристичне навчання, інклюзивне навчання.

Iryna Leontiivna HUMENIUK

PhD in Economics, Deputy director of research, innovative and international activity,
Podilsky Special Education and Rehabilitation
Socio-Economic College, Kamianets-Podilsky
vons-irina@ukr.net

Oleksander Volodymyrovych ShEVChUK

PhD in Pedagogical Sciences,
Lecturer, Department of Social Work and Psychology,
Podilsky Special Education and Rehabilitation
Socio-Economic College, Kamianets-Podilsky
E-mail: evruka@i.ua

Annotation

Introduction. The article considers the influence of research training on the assimilation of new material by students. After all, the use of research methods in teaching contributes to the mastery of logical and heuristic research methods, which in turn will provide the ability to form students' cognitive activity. The implementation of the research component of education can increase the level of motivation of students to learn, to increase the level of mastery of concepts and terms, laws and theories. Therefore, research teaching methods should be considered one of the main factors influencing the learning process.

The purpose of the study is to determine the role of research methods in the educational process for students with different nosologies in order to form the professional competence of future professionals in their field.

Results. The use of research methods in teaching contributes to the mastery of logical and heuristic research methods, which in turn will provide the ability to form in students a full cycle of cognitive activity. In this context, when developing research problems, special attention should be paid to the

formulation and development of hypotheses, management of research tasks, the formation of ways to solve experimental problems of various kinds.

Keywords: *teacher, student, educational process, research activity, heuristic learning, inclusive learning.*

Вступ. Викладачі та учителі багатьох поколінь прагнули здійснювати навчання за єдиними законами людської природи, коли прилучення до нових знань відбувається в тісній єдності з розвитком розумових сил, почуттєвої сфери і практичної діяльності. Переконливішим стало розуміння того, що єдиним джерелом достовірних знань є досвід. Історія свідчить, що саме формування досвіду людини зобов'язане дослідницькому ставленню її до облаштуваності свого існування, до вдосконалювання трудової діяльності і багатства спілкування. Дослідницька практика людини в набутті знань і досвіду формувала її пізнавальні здібності, розумові сили і творчі уміння. Важливим елементом дослідницького методу в умовах інклюзії є проведення на занятті евристичної бесіди. Основою для неї повинні бути спостереження студентів, організовані з метою збудження сумнівів, міркувань, творчих припущень. Питання, запропоновані викладачем, повинні стимулювати самостійність роздумів і суджень студентів, допомагати їм самостійно просуватися до розв'язання завдання, що виникло в результаті їхніх спостережень або дослідів, відповідно до наміченого плану дій. Аналізуючи процес навчання, зауважимо, що навчальний процес повинен організовуватись так, щоб із самого початку поступово підводити його до оволодіння методами наукової праці. Проте, незважаючи на багатоплановість підходів до осмислення дослідницького методу в навчанні і можливості його застосування в навчальному закладі, не було розроблено прийомів керування навчанням в умовах навчально-дослідницької діяльності, методів контролю і самоконтролю, були відсутні докладні дослідження щодо визначення меж доцільності його застосування в навчальному закладі, виявлялась певна безсистемність проблем, що виникають під час його впровадження. Все це зумовило невинуватене зниження інтересу до дослідницького методу як у викладачів, так і в педагогічній та методичній літературі.

Постановка проблеми. В часи середньовіччя значні можливості дослідницьких пріоритетів у навчанні підрастаючого покоління стали предметом пильної уваги визначних філософів і педагогів. У XV–XVI ст. Фр. Рабе і М. Монтень відстоювали потребу засвоєння потрібних знань, підкреслювали важливість для їхнього розвитку самостійності суджень, спрямованих на вивчення речей, а не порожніх слів. Дж. Локк у XVII ст. виняткову увагу у навчанні приділяв природному поясненню фактів, розвитку розуму на основі заохочення допитливості, активності і самостійної роботи.

На основі дослідницького методу Дж. Брунер розробив метод творчого навчання «шляхом відкриття». Він довів, що саме використання

цього методу здатне забезпечити активне перенесення знань у нові ситуації.

Мета статті. Охарактеризувати важливість дослідницьких методів викладання для студентів в умовах інклюзивного навчання.

Виклад основного матеріалу. Важливим елементом дослідницького методу в умовах інклюзії є проведення на занятті евристичної бесіди. Основою для неї повинні бути спостереження студентів, організовані з метою збудження сумнівів, міркувань, творчих припущень. Питання, запропоновані викладачем, повинні стимулювати самостійність роздумів і суджень студентів, допомагати їм самостійно просуватися до розв'язання завдання, що виникло в результаті їхніх спостережень або дослідів, відповідно до наміченого плану дій [1].

Аналізуючи процес навчання, зауважимо, що навчальний процес повинен організовуватись так, щоб із самого початку поступово підводити його до оволодіння методами наукової праці. Проте, незважаючи на багатоплановість підходів до осмислення дослідницького методу в навчанні і можливості його застосування в навчальному закладі, не було розроблено прийомів керування навчанням в умовах навчально-дослідницької діяльності, методів контролю і самоконтролю, були відсутні докладні дослідження щодо визначення меж доцільності його застосування в навчальному закладі, виявлялась певна безсистемність проблем, що виникають під час його впровадження. Все це зумовило невинуватене зниження інтересу до дослідницького методу як у викладачів, так і в педагогічній та методичній літературі [2, с. 99-159].

У 1975 році В. І. Андреев здійснив спробу визначити межі застосування дослідницького методу в навчанні. На думку вченого, вони залежать від розвитку навчально-дослідницьких умінь і здібностей, від змісту навчального матеріалу, його дидактичного і методичного опрацювання [1].

У 80-ті роки ХХ ст. однією із значних робіт з дидактики стала книга А. М. Алексюка «Загальні методи навчання в школі», автор якої розкриває технологічні елементи конкретних методів, у зокрема й дослідницького: види й особливості діяльності вчителя й студента при їх застосуванні [3].

Отже, починаючи з кінця ХІХ ст., вчителі, методисти, дидакти шукали можливостей застосування наукових досліджень у навчанні, вивчали й аналізували різноманітні аспекти використання дослідницького методу в пізнавальній діяльності. Сучасна школа, як підкреслює М. В. Кларін, покликана не просто давати знання, а й організувати навчання, здатне підготувати до перетворення знань в інструмент творчого освоєння світу [4].

Багато педагогів відзначають високу ефективність застосування дослідницьких прийомів і методів у навчанні для поглиблення інтересу до пізнавальної та творчої діяльності, для формування відповідних знань, умінь, навичок і дослідницької позиції в сприйнятті й осмисленні світу.

Взаємопов'язане усвідомлення й узагальнення всіх накопичених попередньо напрацювань з використання дослідницьких методів у навчанні створює передумови для трансформування досвіду, що склався, педагогічну технологію навчання як дослідження. Є всі підстави стверджувати, що використання цієї технології здатне забезпечити освіченість, розвиток і вихованість студентів відповідно до вимог, запропонованих сучасним рівнем розвитку науково-технологічного і соціального прогресу до особистості, здатної і підготовленої до активного, позитивно-творчого осмислення і перетворення світу [5, с. 75-78].

Експериментування та дослідження припускає, що особливістю навчально-дослідницької діяльності студентів є суб'єктивне відкриття ним нових знань на основі індивідуальної актуалізації попередньо засвоєних ним же знань та вмінь, уведення їх до особистісного пізнавального простору. Під час орієнтування навчання на повномасштабне застосування дослідницьких методів слід врахувати, що, як свідчить досвід педагогів, схильність до дослідницької діяльності значною мірою індивідуальна. Вона виявляється у своєрідності розвитку пізнавальних інтересів, аналітичних здібностей, змісту й обсягу знань, спостережливості, пам'яті, уваги, гнучкості, багатства уявлень, працьовитості, волі, спроможності до зосередженої й відповідальної праці. Це свідчить про особистісно-орієнтований характер цієї технології. Він виявляється і в оптимальному впливі дослідницької діяльності студентів на формування фахових компетентностей [6, с. 27-30].

Застосування дослідницького підходу в навчанні спрямоване на становлення досвіду самостійного пошуку нових знань і використання їх в умовах творчості, на формування нових пізнавальних цінностей і збагачення їх пізнавальної ціннісної орієнтації [7, с. 193-202]. Дослідницька практика повинна відповідати науковим методам пізнання, розширювати зміст їхньої освіти й удосконалювати підготовку до майбутньої діяльності.

Учені й педагоги-новатори переконалися в тому, що в практиці школи рівні дослідницького навчання можуть бути різноманітними. Серед основних вони називають такі: низький, середній і високий. Перший з них характеризується тим, що викладач сам ставить проблему й обирає методи її розв'язання. На середньому рівні ініціатива виявляється на етапі постановки проблеми, тоді як методи розв'язання її студенти шукають самостійно. Високий рівень дослідницького навчання визначається самостійністю і на етапі постановки проблеми, і в процесі пошуку методів розв'язання.

Дослідницька технологія потребує використання відповідних дидактичних засобів непрямого і перспективного керування роботою студентів, що забезпечували б напрямок їхньої діяльності на пошук пояснень і доказів закономірних зв'язків і відношень фактів і процесів, що їх можна експериментально спостерігати або теоретично аналізувати. Домінувальним при цьому повинно бути самостійне використання наукових

методів пізнання, що забезпечували б формування їхніх знань у єдності з дослідницькими здібностями.

Мета застосування дослідницької технології в навчанні – набуття студентами досвіду дослідницької роботи в пізнавальній діяльності; об'єднати розвиток їх інтелектуальних здібностей, дослідницьких умінь і творчого потенціалу й на цій основі формувати активну, компетентну, творчу особистість. Для досягнення цієї мети формують стійкий інтерес до пізнання світу і дослідницької діяльності, забезпечити високий рівень їх дослідницьких умінь і навичок, знання дослідницьких процедур і методик, розуміння цінної ролі досліджень в удосконаленні знань людства [8, с. 22-36].

Застосовуючи дослідницькі технології, можна вирішити низку спеціальних педагогічних завдань: використати дослідницькі методи у вивченні студентами предметів навчальної програми; застосувати дослідження під час ознайомлення з окремими явищами, процесами, фактами; допомогти у засвоєнні комплексу дослідницьких заходів, формувати їх дослідницькі уміння та навички; прищеплювати інтерес до навчальних і наукових досліджень; формувати розуміння того, що навчання наближається до наукового пізнання; розвивати дослідницьку складову у світогляді; формувати уявлення про дослідницьку стратегію в пізнавальній діяльності; збагачувати творчі спроможності на основі формування дослідницького досвіду; вивчати та аналізувати індивідуальні особливості формування дослідницького досвіду, його вплив на їх інтелектуальний розвиток; освоєння вчителем дослідницького підходу до розкриття змісту навчальної програми з предмету, до розподілу часу на вивчення окремих тем і розділів програмного матеріалу, до встановлення між-предметних зв'язків, до вибору доцільної методики організації дослідницько-пізнавальної діяльності.

Більшість предметів навчального курсу спираються на знання, здобуті у процесі досліджень у тій чи тій науковій галузі. Наука продовжує розвиватися на основі нових досліджень, учасниками яких при відповідній підготовленості можуть стати і сьогоднішні студенти.

Елементарну дослідницьку підготовку покликана здійснювати школа, тому що саме в період учнівства набуття людиною знань і пізнавальних умінь, зокрема і дослідницьких, відбувається систематизовано, у тісній єдності, в умовах взаємостимулювання, у гармонії з розвитком творчих здібностей, на основі інтенсивного формування психофізичних якостей особистості [9, с. 106-113]. Розвиток дослідницького, творчого потенціалу необхідно передбачати у самій моделі освіти.

Діяльність психічних процесів, навчально-пізнавальну, пошукову та креативну, виховну та інші види діяльності можна активізувати, використовуючи інноваційну модель освіти.

Цілеспрямована, прогнозована та чітко визначена пізнавальна діяльність студентів своєю суттю активізує її. Зрозуміло, що, якщо студент бачить перспективу розвитку власних навчальних досягнень, то тим самим

прогнозує свою навчальну діяльність до наступних результатів, виробляючи нові пізнавальні потреби, вищі мотиви-стимули.

Висновки. Отже, можна стверджувати, що використання дослідницьких методів у навчанні сприяє засвоєнню логічних та евристичних методів дослідження, що в подальшому забезпечить здатність до формування в студентів повного циклу пізнавальної діяльності. У цьому контексті при розробленні дослідницьких завдань потрібно особливу увагу приділяти постановці та розробці гіпотези, управлінню виконанням дослідницьких завдань, формуванню способів розв'язання експериментаторських задач різних видів.

Список використаних джерел

1. Андреев В. И. Эвристическое программирование учебно-исследовательской деятельности. М. : Высшая школа, 1981. 240 с.
2. Маслікова І. В. Дослідницька діяльність як продуктивна освітня послуга методичного менеджменту. Х. : Вид. група «Основа», 2008. С. 99-159.
3. Алексюк А. М. Педагогіка вищої освіти України : історія, теорія : підручник. К. : Либідь, 1998. 560 с.
4. Кларин М.В. Инновации в мировой педагогике: обучение на основе исследования, игры и дискуссии. Рига: НПЦ «Эксперимент», 1995. 176 с.
5. Шевчук О. В. Передумови розвитку професійних компетентностей майбутнього фахівця в умовах здійснення навчального фізичного експерименту. *Современные проблемы и пути их решения в науке, транспорте, производстве и образовании'2012: сборник научных трудов SWorld: международной научно-практической конференции.* Одесса: КУПРИЕНКО, 2012. Вып. 4. Т. 26. ЦИТ: 412-1203. С. 75-78.
6. Кучменко О. М. Організація самостійної роботи студентів педагогічних університетів з використанням нових інформаційних технологій. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова.* Серія № 3. Фізика і математика у вищій і середній школі і збірник наукових праць. К. і НПУ імені М.П. Драгоманова, 2010. Вип. 3. С. 193-202.
7. Савченко О. Я. Удосконалення психолого-педагогічної підготовки майбутніх учителів у контексті модернізації шкільної освіти. *Науковий вісник Миколаївського державного університету. Педагогічні науки.* 2006. Вип. 12. Т.1. С. 22-36.
8. Семенишена Р.В. Шевчук О.В. Формування наукового світогляду студентів в процесі виконання лабораторних робіт. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова : збірник наукових праць / М-во освіти і науки України, Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова.* Київ : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2015. Серія 3 : Фізика і математика у вищій і середній школі, Вип. 15. С. 106-113.

References

1. Andreev V. I. Jevristicheskoe programmirovanie uchebno-issledovatel'skoj dejatel'nosti. M. : Vysshaja shkola, 1981. 240 s.
2. Maslikova I. V. Doslidnyc'ka dijial'nist' jak produktyvna osvithnja posluga metodychnogo menedzhmentu. X. : Vyd. grupa «Osnova», 2008. S. 99-159.
3. Aleksjuk A. M. Pedagogika vyshhoj osvity Ukrai'ny : istorija, teorija : pidruchnyk. K. : Lybid', 1998. 560 s.
4. Klarin M.V. Innovacii v mirovoj pedagogike: obuchenie na osnove issledovanija, igry i diskussii. Riga: NPC «Jeksperiment», 1995. 176 s.
5. Shevchuk O. V. Peredumovy rozvytku profesijnyh kompetentnostej majbutn'ogo fahivca v umovah zdijsnennja navchal'nogo fizychnogo eksperymentu. Sovremennye problemi y puty yh reshenija v nauke, transporte, proyzvodstve y obrazovanny'2012: sbornyk nauchnih trudov SWorld: mezhdunarodnoj nauchno-praktycheskoj konferencyy. Odessa: KUPRYENKO, 2012. Vip. 4. T. 26. CYT:412-1203. S. 75-78.
6. Semenysheva R. V. Formuvannja naukovogo svitogljadu studentiv vyshhyh navchal'nyh zakladiv u vyvchenni fizyky. Naukovyj Chasopys Nacional'nogo pedagogichnogo universytetu imeni M.P. Dragomanova. Serija 3. Fizyka i matematika u vyshhij i serednij shkoli. – Vypusk 17: zbirnyk naukovykh prac'. Kyi'v : Vyd-vo NPU imeni M.P. Dragomanova, 2016. S. 27-30.
7. Kuchmenko O. M. Organizacija samostijnoi' roboty studentiv pedagogichnyh universytetiv z vykorystannjam novykh informacijnyh tehnologij. Naukovyj chasopys Nacional'nogo pedagogichnogo universytetu imeni M.P. Dragomanova. Serija № 3. Fizyka i matematika u vyshhij i serednij shkoli i zbirnyk naukovykh prac'. K. i NPU imeni M.P. Dragomanova, 2010. Vyp. Z. S. 193-202.
8. Savchenko O. Ja. Udoskonalennja psihologo-pedagogichnoi' pidgotovky majbutnih uchyteliv u konteksti modernizacii' shkil'noi' osvity. Naukovyj visnyk Mykolai'vs'kogo derzhavnogo universytetu. Pedagogichni nauky. 2006. Vyp. 12. T.1. S. 22-36.
9. Semenysheva R.V., Shevchuk O.V. Formuvannja naukovogo svitogljadu studentiv v procesi vykonannja laboratornyh robit. Naukovyj chasopys Nacional'nogo pedagogichnogo universytetu imeni M. P. Dragomanova : zbirnyk naukovykh prac' / M-vo osvity i nauky Ukrai'ny, Nac. ped. un-t im. M.P. Dragomanova. Kyi'v : Vyd-vo NPU im. M. P. Dragomanova, 2015. Serija 3 : Fizyka i matematika u vyshhij i serednij shkoli, Vyp. 15. S. 106-113.

УДК 37:330.342.23; 378.

Володимир Степанович ДУДЧЕНКО
кандидат філософських наук, доцент,
викладач кафедри соціальної роботи та психології
Подільського спеціального навчально-реабілітаційного
соціально-економічного коледжу
vds190565@gmail.com

Олена Григорівна ДУЖЕВА
викладач першої категорії, викладач кафедри соціальної
роботи та психології
Подільського спеціального навчально-реабілітаційного
соціально-економічного коледжу

Інна Володимирівна ІВАНЮК
кандидат педагогічних наук, директор «Загальноосвітньої
школи I-III ступенів – правового ліцею №2»,
м. Тернопіль

СУПСІЛЬСТВО ЗНАНЬ І ПЕДАГОГІКА ДУХОВНОСТІ В УМОВАХ СПЕЦІАЛЬНОЇ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Дудченко В.С., Дужева О.Г., Іванюк І.В. Суспільство знань і педагогіка духовності в умовах спеціальної освітньої діяльності. *Вектор Поділля* : наук. журн. / Подільський спеціальний навчально-реабілітаційний соціально-економічний коледж; редкол.: М.М. Тріпак (гол. ред.), О.М. Бачинська (заст. гол. ред.), А. Zielinska та ін. Кам'янець-Подільський: Видавничо-поліграфічний центр Західноукраїнського національного університету «Економічна думка», 2020. Вип. 3. С. 132-144. – ISSN 2617-1112

Анотація. Предметом нашого наукового дослідження є процес формування культури, суспільства знань, новопосталої педагогіки духовності з урахуванням інклюзії, в етапі становлення нової соціокультурної реальності, враховуючи карколомні процеси постіндустріального, інформаційного, комунікативного, мережованого, інклюзивного суспільства.

За мету поставлено дослідження дискурсу педагогіки духовності в умовах спеціальної педагогічної діяльності, під якою розуміється процес включення всіх громадян, в тому числі з інвалідністю, в суспільно-політичний процес. І в першу чергу тих, які мають проблеми в розумовому чи фізичному розвитку. Це передбачає осмислення і застосування методів, які допоможуть кожній людині з особливими потребами рівноправно брати участь суспільному житті.

Встановлено, що різні історичні часи формують різні суспільні тенденції щодо людини, яку слід підготувати до життєвих викликів засобами освіти і культури, навчання і виховання. Відповідно до цього формуються й вимоги щодо мети, змісту, спрямованості, методології та методики діяльності цих засобів, характеру їх функціонування в загальному механізмі адаптації і соціалізації особистості. Вивчаючи історичну зміну парадигм педагогічної думки та дії, зазначено, що зі зміною епох в еволюційному процесі зростання цивілізації вони все більше наближаються до людини у всій повноті її тілесного, психічного і духовного вдосконалення, зростання.

У наукових пошуках нами застосовано загальнонаукові методи (діалектики, індукції, дедукції, емпіризму, раціоналізму, прагматизму, сенсуалізму), а також методологію (синергетики, структурно-лінгвістичного аналізу, біхевіоризму, компаративістики, емоційного інтелекту). Аналізується утворення духовно-етичних імперативів, роль міфології, науки (філософії освіти), релігії в техногенному розвитку цифрової цивілізації, критерії функціонування сучасного інформаційного суспільства. Науково-теоретичні висновки та положення поглиблюють уявлення сучасної філософії освіти про сенс інклюзивної педагогіки на засадах моральності знань. Запропонована соціокультурна концепція духовного функціонування суспільства може бути використана для розуміння і вирішення актуальних проблем українського політичного життя, конфліктних ситуацій у міждержавних стосунках, конфронтаційності людини та суспільства. Вона сприятиме становленню гармонійної особистості з особливими освітніми потребами та сформує можливості її самореалізації у агресивному світі.

Отримані результати можуть слугувати як методологічні засади філософсько-педагогічних досліджень. Стаття створює передумови для перебудови наявних освітніх курсів соціокультурних дисциплін з метою усунення контраверсійності у викладенні матеріалу та наявних культурних та ідеологічних стереотипів. Концептуалізовані теоретичні напрацювання можуть бути застосовані у процесі підготовки нормативних курсів та спецкурсів, при написанні навчально-методичних програм із філософії освіти, соціальної філософії та філософії історії, культурології, соціології, етики та соціальної психології.

Ключові слова: педагогіка духовності; суспільство знань; духовні цінності; студенти з особливими потребами; моральність; гуманізація; інклюзія.

Volodymyr Stepanovich DUDCHENKO

Candidate of Philosophy, Associate Professor, Lecturer at the Department of Social Work and Psychology Podilsky Special Education and Rehabilitation Socio-Economic College, Kamianets-Podilsky
vds 190565@gmail.com

Elena Grigoryevna DUZHEVA

Lecturer of the first category, Lecturer of the Department of Social Work and Psychology Podilsky Special Education and Rehabilitation Socio-Economic College, Kamianets-Podilsky

Inna Volodymyrivna IVANYUK

Candidate of Pedagogical Sciences, Director of the Secondary School of General Education - Legal Lyceum № 2, Ternopil

SOCIETY OF KNOWLEDGE AND PEDAGOGY OF SPIRITUALITY IN SPECIAL EDUCATIONAL ACTIVITIES

***Summary.** The subject of our scientific research is the process of formation of culture, society of knowledge, new pedagogy of spirituality, taking into account inclusion, in the stage of becoming a new socio-cultural reality. Taking into account the staggering processes of a post-industrial, informational, communicative, networked, inclusive society.*

The aim is to study the discourse of the pedagogy of spirituality in the context of special pedagogical activity, which understands the process of inclusion of all citizens, including those with disabilities, in the socio-political process. And first of all, those who have problems in mental or physical development. This involves thinking about and applying methods that will help every person with special needs participate equally in public life.

It is established that different historical times shape different social tendencies towards the person who should be prepared for life's challenges by means of education and culture, education and upbringing. Accordingly, requirements for the purpose, content, orientation, methodology and methods of activity of these means, the nature of their functioning in the general mechanism of adaptation and socialization of personality are formed. Studying the historical change of paradigms of pedagogical thought and action, it is noted that with the change of epochs in the evolutionary process of civilization growth, they are increasingly approaching man in the fullness of his physical, mental and spiritual perfection, growth.

In scientific searches we have used general scientific methods (dialectics, inductions, deductions, empiricism, rationalism, pragmatism, sensualism), as well as methodology (synergetics, structural-linguistic analysis, behaviorism, comparative studies, emotional intelligence). The formation of spiritual and ethical imperatives, the role of mythology, science (philosophy of education), religion in the technogenic development of digital civilization, the criteria of

functioning of modern information society are analyzed. The scientific-theoretical conclusions and provisions deepen the idea of modern philosophy of education about the meaning of inclusive pedagogy on the basis of the morality of knowledge. The proposed socio-cultural concept of the spiritual functioning of society can be used to understand and solve urgent problems of Ukrainian political life, conflict situations in interstate relations, confrontation between the individual and society. It will contribute to the development of a harmonious personality with special educational needs and will create opportunities for self-realization in the aggressive world.

The results obtained can serve as a methodological basis for philosophical and pedagogical research. The article creates the prerequisites for the restructuring of the existing educational courses of socio-cultural disciplines in order to eliminate the controversy in teaching material and the existing cultural and ideological stereotypes. Conceptualized theoretical developments can be applied in the process of preparation of normative courses and special courses, in writing educational-methodical programs in philosophy of education, social philosophy and philosophy of history, cultural studies, sociology, ethics and social psychology.

Keywords: *pedagogy of spirituality; knowledge society; spiritual values; students with special needs; morality; humanization; inclusion.*

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими або практичними завданнями. Пріоритетними дороговказами в новому суспільстві знань постають гуманізація та емпатія соціокультурних відносин, а першочергового значення набувають знання та інформація в річищі педагогіки духовності для учнів та студентів з особливими освітніми потребами. Актуальність проблеми обумовлюється перетворенням духовних цінностей на один з вирішальних соціокультурних чинників формування інклюзії, як процесу реального залучення дітей з особливими потребами в активне суспільно-політичне життя нашої держави.

Сучасне суспільство знань (Knowledge society, К-суспільство, інформаційне суспільство) докорінно змінює сучасний світ і уявлення про циркуляцію духовних чинників в ньому. Стрімкий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій, як потужних інструментів для роботи з інформацією і знаннями, суттєво прискорює ці тектонічні зрушення. Саме тому на ранніх стадіях становлення суспільства знань, важливу роль відіграватиме педагогіки духовності, і тому надзвичайно важливим стає формування правильного бачення місця і ролі України в політичному світовому співтоваристві, заснованому на знаннях та ефективній політиці.

Аналіз останніх досліджень, з яких започатковано розв'язання означеної проблеми. Формуванню методології дослідження суспільства знань, як детермінанти розвитку постсучасного суспільства, присвятили свої дослідження П. Дракер, А. Мінк, Кастельс, Е. Тоффлер, Ф. Уебстер, Т. де Шарден, А. Швейцер, М. Шелер та інші.

Значний внесок у розробку проблеми духовності зроблений у філософії, філософії освіти притаманний таким мислителям, як Мартін Бубер, Макс Шелер, П'єр Тейяр де Шарден, Хосе Ортега-і-Гассет, Альберт Швейцер, Еріх Фром, Віктор Франкл. Провідною ідеєю цих вчених є: людина розумна на зламі епох виявилась нездатною подолати всілякі кризи життя, зокрема глобальні, тому їй на зміну повинна прийти людина духовна.

В психології проблемою «духовність» займалися такі вчені – Г.Оллпорт, З.Фройд, А.Маслоу, С.Рубінштейн, С. Гроф, М. Савчин.

Засадничою складовою суспільства знань визначаються теоретичні (наукові, інтелектуальні) знання, інновації та інформаційні технології. В роботах Р. Абдєєва, Д. Белла, З. Бжезинського, І. Валлерстайна, В. Виноградова, У. Дайзарда, Ю. Денисова, Ж. Еллюля, В. Іноземцева, Г. Кана, Г. Кіссінджера, В. Когана, Р. Коена, Т. Куна, Ж.-Ф. Ліотара, М. Макклюєна, Й. Масуди, М. Понятовського, Р. Рорті, Т. Стоуньєра, А. Тоффлера, П. Штомпки, К. Ясперса проаналізовані проблеми концептуальних засад глобальних екзистенціальних зрушень.

Вагому аналітичну роботу в напрямку висвітлення різноманітних аспектів становлення суспільства знань, культурно-філософських засад функціонування освіти, в річищі педагогіки духовності, здійснено вітчизняними науковцями. Актуальні проблеми становлення сучасної філософсько-освітньої парадигми проаналізовані в роботах В. Андрущенко, В. Астахової, В. Вікторова, Л. Горбунової, Д. Дзвінчука, А. Джуринського, В. Жадька, М. Згуровського, І. Зязюна, В. Кременя, В. Кудіна, В. Кушерця, В. Лугового, М. Лукашевича, В. Лутая, М. Михальченка, О. Навроцького, С. Ніколаєнка, В. Огаренка, І.Зеліченка і Б.С.Братусь та інших українських мисленників.

Визначення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячена стаття, актуальність проблеми. Попередні міфологічні, поза наукові, наукові концепції виявилися неспроможними комплексно трактувати сучасні духовні і соціокультурні процеси. У сучасних реаліях постає вимога нових принципів соціогуманітарного знання, нового підходу до феномена суспільства знань, педагогіки духовності, створення нових наукових та освітніх програм, моделей освіти і виховання.

Сучасні дискусії в царині філософії педагогіки припускають, що отримані і накопичені знання повинні бути «людиномірними», гуманістичними, тобто співвідноситися з фундаментальними положеннями щодо людини та її буття, соціокультурної ідентичності, духовної сутності, педагогіки духовності для дітей з особливими педагогічними потребами.

Мета та завдання статті. Ми поставили за мету дослідити розвиток та формування новопосталого дискурсу педагогіки духовності в суспільстві знань, його евристичні можливості в перспективі коеволюції інклюзивного навчання та інклюзивної освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження із зазначенням методів та повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. У теперішньому науковому дискурсі вважається, що кожне суспільство керується власними орієнтирами в царині побудови соціогуманітарної системи науки, культури, педагогіки. У цьому річизі потрібно намагатися забезпечити поєднання знань, якими вже володіють ті або інші суспільства, з новими формами накопичення і поширення знань, які використовуються у рамках новітньої моделі педагогіки духовності для учнів і студентів з особливими потребами.

Сучасний глобальний світ вступає в нову економічну, соціально-економічну, соціокультурну, духовну фазу розвитку, в якій знання, інформаційні технології набувають карколомного розвитку (ІТ-суспільство, постіндустріальне суспільство, суспільство знань). Головним рушієм еволюції можуть стати новітні технології, людський капітал, інформаційний капітал, людський інтелект, штучний інтелект, створення пост людини... перспективи вражають і водночас лякають. Поняття інформаційного суспільства формується на технологічних досягненнях. Категорія «суспільства знань» має на увазі ширші соціальні, етичні і духовні параметри. Побудова будь-якого суспільства завжди включає різні форми знання і культури, у тому числі і ті, на які робить потужний вплив сучасний науково-технічний процес(НТП) [1, с. 3].

На цьому тлі духовні провідники Каббали, йоги, буддизму, джайнізму (М. Лайтман, Санхгуру), говорять про наближення Нової Епохи – Ери Духовності, Людини і Освіти, коли пріоритет матеріальної сторони цивілізації має перейти до її духовної складової. Зокрема, як стверджували В. Вернадський, Ціолковський, В. Андрущенко, сучасна цивілізація поступово переходить в нову стадію розвитку – ноосферну, космічну цивілізацію. Важливою ознакою цього переходу є формування вселенського суспільства знань і колосальне зростання ролі освіти загалом і для дітей з особливими потребами зокрема.

На думку Г. Калінічевої на початку нового століття стратегічними визначаються такі цілі: багатовимірний розвиток освіти, посилення її впливу на економічне зростання і рівень життя населення, сприяння прискореному розвитку НТР фундаментальних і прикладних наук, забезпечення соціальної функції держави через оптимізацію соціальних програм підтримки населення в період економічної рецесії і поширення пандемії COVID – 19. Вища освіта виступає гарантом індивідуального та суспільного розвитку, що створює інтелектуальний, духовний та виробничий потенціали суспільства, а педагогіка духовності долучає до цього процесу дітей з особливими освітніми потребами. Характерною ознакою українського сьогодення є поступова втрата освітнього потенціалу й деінтелектуалізація праці, еміграції кращих спеціалістів, руйнації наукових шкіл, зниженні рівня освіченості населення, трудової та навчальної мотивації. Зазначає: «...в сучасній Україні володарює культ

посередності, панують поверхові життєві орієнтації, низька моральна культура, девальвуються вироблені століттями духовні цінності...» [2, с. 4].

М. Згуровський констатує, що технологічна революція і формування інформаційного суспільства та його наступної фази – суспільства знань – починають кардинально змінювати не лише світову і національні економіки, а й життя людей та спосіб влаштування сучасного світу. Для «вироблення нової економічної та суспільної парадигми готуються світові саміти з проблем інформаційного суспільства та суспільства знань» [3, с. 2].

Д. Єфременко вважає, що сучасні дискусії про базові знання і соціальні трансформації виразно демонструють доцільність і зростаючу актуальність питання про філософський і соціологічний статус концепції суспільства знань і поширення ролі педагогіки духовності для людей з інвалідністю. На цьому тлі концепт «знання» дозволяє розповсюдити уявлення про суспільство знання і на платонівську модель ідеальної держави, і на «Нову Атлантиду» Ф. Бекона, і на проекти перетворення суспільства А. Сен-Симона, і на ідеї ноосфери і т. д., концепція суспільства знань має досить коротку історію, але дуже тривалу протоісторію [4].

Концепт «суспільство знань» порівняно молодий і його можна вважати логічним наслідком уявлень попередніх науковців про найімовірніший шлях соціально-економічного розвитку людства. Якщо дослідити джерела, то виявиться, що він зустрічається набагато рідше, ніж термін «інформаційне суспільство». Зокрема, в британському «Соціологічному словнику» 2004 року видання немає поняття «суспільство знань» [1], лише докладно пояснюються терміни «постіндустріальне суспільство», який ще у 1962 році запропонував американський соціолог Д. Белл, та «інформаційне суспільство».

Ідея такої концептуалізації виникла паралельно у різних науковців. У 1996 році М. Кастельс вдало виокремив групу провідних ознак «інформаційної економіки»:

1. Інформація є основним ресурсом («сировиною») економіки.
2. Інформаційна технологія впливає на суспільство й людину.
3. Інформаційна технологія забезпечує такий рівень обробки інформації, за якого логіка мереж може застосовуватися до економічних процесів і організацій.
4. Інформаційна технологія й логіка мереж дають можливість домогтися надзвичайної гнучкості, у результаті чого процеси, організації й інститути можуть легко змінюватися за постійного виникнення нових форм.
5. Індивідуальні технології зливаються в одну інтегровану систему [5, с. 173-174].

П. Дракер зосереджується на методології дослідження суспільства знань. Він зазначає, що наукова дисципліна переводить «ремесло» в розряд методології – такі, наприклад, виробничі технології, наукова методологія, кількісний метод або диференціальний діагноз (у медицині). Ми поділяємо

роздуми автора, що в першу чергу, постають онтологічні питання: «про духовні цінності, про загальне бачення майбутніх перспектив, про духовні імперативи і переконання, – про усе те, що забезпечує цілісність суспільства знань як єдиної системи і робить наше життя значущим і осмисленим»[6, с. 7]. Він вважав, що перетворення наукових знань на головне джерело нових технологій почало відбуватися порівняно недавно. Ще в XVIII ст. ніхто не здогадувався про застосування науки для розробки знарядь виробництва, технологій і технологічних перетворень, тобто про використання наукових знань як продуктивної сили. Ця ідея почала визрівати на початку XIX ст. Саме в цей час починаються промислові революції, як процес глобального перетворення суспільства, наукові знання починають виступати в ролі організації людини, що активно впливає на суспільнополітичне життя [7].

На думку Д. Дзвінчука є всі підстави вважати, що у працях П. Дракера лише проголошено перспективу руху людства до суспільства знань. Відкидаючи позитивний цивілізаційний потенціал технологій він: «...змушений був сподіватися на морально-духовні зміни, екологічну освіту й виховання, формування у нових генерацій дуже потужних самообмежень, фантастичної толерантності» [8, с. 3].

Ю. Хабермас повертає роздуми в духовно-етичну площину. Підкреслює: «...чи зміниться сприйняття людини вирощеної в пробірці іншими особами, чи має право хтось змінювати наш геном, без нашої згоди на це, або навіть більше являється особа що змінює геном досвідченою в тому, що вона робить? Чи являється вона «богом»? – в тому сенсі, що здатна створити людину за своїм бажанням»[9, с. 86].

Е. Агацці дискутує відносно етичної оцінки розвитку наукових технологій. Ця оцінка торкається не наукових і технічних знань (оцінка яких залишається цілком в компетенції різних наук і технологій), а дій і практичних результатів. Ця позиція знаходить своє вираження в ціннісних судженнях (в основному етичного, політичного, економічного, соціального, духовного характеру), в яких робиться спроба показати, яким має бути той або інший аспект або продукт науково-технічного прогресу, щоб бути співрозмірним з реалізацією духовних-етичних цінностей [10].

Важко не погодитись із думкою В. Поруса в тому, що з розвитком технологічної цивілізації, формування інформаційного суспільства духовність виштовхується на периферію буття або зовсім знецінюється. Криза сучасної цивілізації позначена антропологічною катастрофою, усвідомлення цієї обставини повинна змусити людство повернутись до рятівних духовних цінностей. Це можна робити через зміну перетворюючих установок на екологічні, коеволюційні цінності (М.Мойсеев), через діалогічний підхід до між особових зв'язків (Бахтін), через мультикультуралізм і гуманізм. Він пише: «ця сукупність орієнтирів – на іншого, на діалог – виступає як система надіндивідуальних цінностей, яким підкоряються всі утилітарні цінності. Це повинно призвести до зміни оцінок і науки, і мистецтва, і моралі» [11, с. 9].

Першу цілісну модель педагогіки духовності створив видатний український мислитель і педагог Г. Сковорода; другу – «філософію серця» – П. Юркевич; третю – змістовну педагогіку «серця, яке віддається дітям», – В. Сухомлинський.

Перехід людства до педагогіки духовності обумовлений соціокультурною еволюцією людства, його входженням в епоху глобального способу існування. На цій стадії світова спільнота підійшла до усвідомлення себе не лише як частини природи, соціальних відносин чи культури, а й як продукту універсальної космічної цілісності з домінуючим духовним стрижнем, на основі якого вибудовується життєдіяльність індивіда, формується історична доля нації.

В.Андрущенко переконує, що наші часи потребують і формують педагогіку духовності, яка наближає людину до людини, об'єднує їх загальнолюдськими цінностями, глобальним світоглядним баченням майбутнього. На його думку «... факт домінування у буттєвості відкритого раціоналізму, вибудованого на принципах глобального еволюціоналізму, єднання наук про природу й наук про духовність, тобто синтезування різних способів духовно-практичного досягнення світу»[12, с. 16].

Л.Горбунова пише про те, що: «...активного суб'єкта епохи модерну, що агресивно завойовує світ. Буття перетворюється в діяльність креативного комунікативного конструювання нових активних нелінійних середовищ, складних реальностей, що перетинаються й взаємно відтворюються: інформаційних, чуттєво-емоційних, інтелектуальних і духовних» [13, с. 42].

На думку В.Жадько проблемою сучасного соціуму є виховання моральності, духовності, передовсім, у молоді, і це завдання покладено на творчість, як основу толерантного оновлення суспільства. «Поступ у розробці цієї проблеми полягає в дослідженні джерел духовності на матеріалі творчого засвоєння ряду провідних наук (філософських та гуманітарних» [14, с. 278].

Важливо, що педагогіка духовності детермінує необхідність пошуку ефективної модернізації системи освіти, в річищі формування суспільства знань.

У цьому контексті слушно звернути увагу на інклюзивне навчання, як комплексний процес забезпечення рівного доступу до якісної освіти дітям з особливими потребами шляхом організації їх навчання у загальноосвітніх навчальних закладах, з урахуванням індивідуальних особливостей.

Інклюзивне навчання означає, що всі учні можуть навчатися в школах за місцем проживання, в загальноосвітніх класах, в яких в разі необхідності дітям буде надаватися підтримка, щоб всі учні без виключення навчалися і проводили час разом і формували толерантне ставлення до товаришів.

Людство повинно усвідомити, як ідея того, що значущі духовні імперативи повинні знайти загальне визнання, проясняється за допомогою характерних визначень, згідно з якими в кожній особі, до якої ми

відносимося як до мети для самої себе, нам слід шанувати її глибинне «людське». Перефразовуючи категоричний імператив Канта можна стверджувати, що ти поступай так, щоб людство, що знаходиться як в твоїй особі, так і в особі всякої іншої людини, ти використовував завжди тільки як мету духовного розвитку, але ніколи – просто як засіб наукового підкорення світу.

У даному річищі важливу роль відіграє інклюзивна освіта, вона дозволяє:

- Формувати індивідуальні особливості і таланти учня.
- Залучати всіх дітей в загальноосвітню шкільну систему і соціум.
- Працювати над розвитком особистості беручи участь в житті класу і школи.
- Долучати батьків до процесу навчання і виховання школярів.
- Створювати культурні умови поваги до школи, маючи можливість навчатися і поважати різні здібності інших учнів.
- Налагоджувати дружні стосунки з іншими дітьми і педагогами.
- Гідно впливати на школу, шкільну громаду та поважати іншого, як самого себе.

Висновки і пропозиції у цьому напрямку. Сучасна педагогіка духовності для учнів і студентів з особливими потребами повинна формуватися як успадкування й продовження дослідження найкращого вітчизняного й зарубіжного педагогічного надбання, трансформованого до духу сучасності. Адже вона має інноваційний характер, базується на класичному філософському розумінні духовності, як вищого ноосферного плану й характеру. Це – педагогіка людини як людства, педагогіка вселюдності. Її базовими цінностями є такі загальнолюдські гуманістичні пріоритети, як Добро, Справедливість, Честь, Гідність і т. ін., провідними символами - категорії «Віра», «Надія», «Любов». Вона базується на розумі й прагне до сокровенної істини.

Як унікальний феномен людство живе насамперед завдяки духовності. І хоч би які історичні епохи переживало людство, воно зберігається як людство лише завдяки духовності, тій нетлінній основі, яка робить людину людиною.

На наш погляд, слід моделювати зміст педагогіки духовності відповідно до логіки останніх досягнень сучасної науки (педагогічної, психологічної, природничої); ввести у зміст курсу духовно-релігійні та духовно-етичні філософські надбання людства щодо змісту, чинників та методів духовного розвитку особистості; включити нові поняття, категорії (як наукові, так і позанаукові), які б відображали стан проблеми духовності у його еволюційному розвитку, а також послідовне логічне висвітлення основних положень та ідей формування духовності сучасної особистості.

Отже, важливу роль у вирішенні проблеми формування особистості відіграватиме педагогіка духовності, де людина розглядатиметься як духовно-душевно-тілесна істота. Будучи однією із найбільш людинознавчих дисциплін педагогіка духовності ґрунтуватиметься на

засадах синтезу знань наук про людину: педагогіки, психології, філософії, фізіології, природничих наук, а також багатовікових духовних надбань людства.

Список літератури

1. К обществам знания. Всемирный доклад ЮНЕСКО. URL: <http://unesdoc.unesco.org/images/0014/001418/141843r.pdf> (дата звернення: 02.09.2019).
2. Калінічева Г.І. Модернізація системи вищої освіти України в контексті національних пріоритетів XXI століття. URL: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/vchu/N154/N154p023-030.pdf (дата звернення: 10.09.2019).
3. Згуровський М. Суспільство знань та інформації – тенденції, виклики, перспективи. URL: http://dt.ua/ECONOMICS/-suspilstvo_znan_ta_informatsiyi__tendentsiyi,_vikliki,_perspektivi-32040.html (дата звернення: 08.09.2012).
4. Ефременко Д.В. Концепция общества знания как теория социальных трансформаций: достижения и проблемы. *Вопросы философии*. М., 2010. № 1. С. 49-62.
5. Аберкромби Н. Социологический словарь. М. : ЗАО «Изд-во «Экономика», 2004. 620 с.
6. Дракер П. От капитализма к обществу знания. URL: <http://ifuture.narod.ru/001/drucker001.htm> (дата звернення: 05.09.2019).
7. Юдин Б.Г. Наука в обществе знаний. *Вопросы философии*. М., 2010. №8. С. 45-58.
8. Дзвінчук Д. Суспільство знань – чергова мрія чи реальність майбутнього?. К. : «Віче», 2008. №8.
9. Хабермас Ю. Будущее человеческой природы. На пути к либеральной евгенике?. М. : Весь Мир, 2002. 144 с.
10. Агацци Э. Идея общества, основанного на знаниях. *Вопросы философии*. М., 2012. №10. С. 3-20.
11. Знания в современной культуре : материалы круглого стола. *Вопросы философии*. М., 2012. №9. С. 3-46.
12. Андрущенко В.П. Філософія освіти XXI століття: пошук пріоритетів. *Філософія освіти*. К., 2005. №1. С. 5-18.
13. Гобунова Л. Складне мислення як відповідь на виклик епохи. *Філософія освіти*. К., 2007. №1(6). С. 40-55.
14. Жадько В. Творчість як чинник формування духовності. *Філософія освіти*. К., 2006. №3(5). С. 274-281.
15. Вольська А.О., Дудченко В.С., Дужева О.Г. Духовні цінності і перспективи соціокультурного розвитку суспільства. The IX th International scientific and practical conference « ACTUAL ASPECTS OF DEVELOPMENT IN THE CONTEXT OF GLOBALIZATION » (March 23-24, 2020). Florence, Italy 2020. Pp. 227-230

16. Андрущенко В. П. Педагогіка духовності: погляд за горизонт сучасного. URL: http://www.npu.edu.ua/images/stories/pdf/rector/statti/ped_duh.pdf

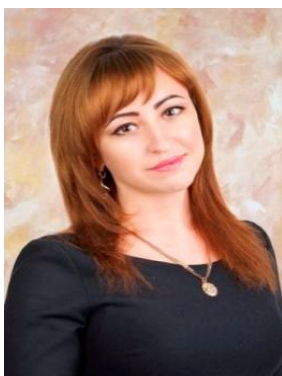
References

1. К обshhestvam znanija. Vsemirnyj doklad JuNESKO. URL: <http://unesdoc.unesco.org/images/0014/001418/141843r.pdf> (data zvernennja: 02.09.2019).
2. Kalinicheva G.I. Modernizacija systemy vyshhoj osvity Ukrai'ny v konteksti nacional'nyh priorytetiv XXI stolittja. URL: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/vchu/N154/N154p023-030.pdf (data zvernennja: 10.09.2019).
3. Zgurovs'kyj M. Suspil'stvo znan' ta informacii' – tendencii', vyklyky, perspektyvy. URL: http://dt.ua/ECONOMICS/suspilstvo_znan_ta_informatsiyi_tendentsiyi_vikliki_perspektivi-32040.html (data zvernennja: 08.09.2012).
4. Efremenko D.V. Konceptija obshhestva znanija kak teorija social'nyh transformacij: dostizhenija i problemy. Voprosy filosofii. M., 2010. № 1. S. 49-62.
5. Aberkrombi N. Sociologicheskij slovar'. M. : ZAO «Izd-vo «Jekonomika», 2004. 620 s.
6. Draker P. Ot kapitalizma k obshhestvu znanija. URL: <http://ifuture.narod.ru/001/drucker001.htm> (data zvernennja: 05.09.2019).
7. Judin B.G. Nauka v obshhestve znanij. Voprosy filosofii. M., 2010. №8. S. 45-58.
8. Dzvinchuk D. Suspil'stvo znan' – chergova mrija chy real'nist' majbutn'ogo?. K. : «Viche», 2008. №8.
9. Habermas Ju. Budushhee chelovecheskoj prirody. Na puti k liberal'noj evgenike?. M. : Ves' Mir, 2002. 144 s.
10. Agacci Je. Ideja obshhestva, osnovannogo na znanijah. Voprosy filosofii. M., 2012. №10. S. 3-20.
11. Znanija v sovremennoj kul'ture : materialy kruglogo stola. Voprosy filosofii. M., 2012. №9. S. 3-46.
12. Andrushhenko V.P. Filosofija osvity XXI stolittja: poshuk priorytetiv. Filosofija osvity. K., 2005. №1. S. 5-18.
13. Gobunova L. Skladne myslennja jak vidpovid' na vyklyk epohy. Filosofija osvity. K., 2007. №1(6). S. 40-55.
14. Zhad'ko V. Tvorchist' jak chynnyk formuvannja duhovnosti. Filosofija osvity. K., 2006. №3(5). S. 274-281.
15. Volska AA, Dudchenko VS, Duzheva OG Spiritual values and perspectives of socio-cultural development of society. The IX th International scientific and practical conference « ACTUAL ASPECTS OF DEVELOPMENT IN THE CONTEXT OF GLOBALIZATION » (March 23-24, 2020). Florence, Italy 2020. Pp. 227-230

16. Andruschenko VP The pedagogy of spirituality: a look beyond the horizon of the modern. URL: http://www.npu.edu.ua/images/stories/pdf/rector/statti/ped_duh.pdf

УДК 378.091.2:376.011.3-051(477)

Людмила Миколаївна КОМАРНІЦЬКА
кандидат філологічних наук, викладач кафедри
соціальної роботи та психології,
Подільський спеціальний навчально-реабілітаційний
соціально-економічний коледж

Олександр Борисович КОМАРНІЦЬКИЙ
академік НАНВО України, доктор історичних наук,
професор кафедри історії України,
Кам'янець-Подільський національний університет
імені Івана Огієнка
e-mail: kob-1974@ukr.net

СУЧАСНА СИСТЕМА ВИЩОЇ СПЕЦІАЛЬНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Комарніцька Л. М., Комарніцький О. Б. Сучасна система вищої спеціальної освіти в Україні. *Вектор Поділля* : наук. журн. / Подільський спеціальний навчально-реабілітаційний соціально-економічний коледж; редкол.: М.М. Тріпак (гол.ред.), О.М. Бачинська (заст. гол. ред.), А. Zielińska та ін. Кам'янець-Подільський: Видавничо-поліграфічний центр Західноукраїнського національного університету «Економічна думка», 2020. Вип. 3. С. 144-157. – ISSN 2617-1112

Анотація

Вступ. *Складовою частиною системи комплексної медико-педагогічної, професійної та соціальної реабілітації осіб, що мають психічні та фізичні порушення, є спеціальна освіта. Для її реалізації в Україні створено диференційовану мережу спеціальних дошкільних, шкільних, позашкільних та професійних закладів, які забезпечують рівні можливості для осіб з інвалідністю в одержанні дошкільної, загальної*

шкільної та професійної освіти шляхом ліквідації фізичних, фінансових та психологічних бар'єрів, які ускладнюють їх повноцінну участь у житті суспільства. Успішність у вирішенні цієї справи значною мірою залежить від кваліфікованих спеціалістів, від їхнього інтелектуального та морального рівня розвитку. У нашій державі існує цілісна система підготовки фахівців у галузі «Спеціальна освіта». На жаль, на даний час відсутні дослідження, у яких би комплексно було подано дані про заклади вищої освіти, які готують відповідних спеціалістів. Тому наше дослідження покликане заповнити цю «лакуну».

Мета. У нашій статті ми спробуємо окреслити і показати основні напрямки роботи навчальних закладів, що готують спеціалістів, які здатні працювати у спеціальних дошкільних закладах, загальноосвітніх школах (школах-інтернатах) для дітей з вадами психічного та фізичного розвитку.

Результати. В Україні сформовано чітку систему вищої спеціальної освіти, у якій діють заклади, що готують спеціалістів, які здатні працювати у спеціальних дошкільних закладах, загальноосвітніх школах (школах-інтернатах) для дітей з вадами психічного та фізичного розвитку. Загалом, відповідну підготовку здійснює 21 заклад вищої освіти, у структурі абсолютної більшості яких працюють спеціалізовані кафедри. Вони готують фахівців-логопедів, дефектологів, олігофренопедагогів, спеціальних психологів. Флагманом вищої спеціальної освіти є Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. Виші працюють над підготовкою фахівців нової генерації, здатних здійснювати специфічну діяльність в нових умовах, працювати у нових типах спеціальних шкіл і дошкільних закладах, спеціальних службах, які будуть здійснювати профілактику вад розвитку і готуватимуть батьків до виховання дітей з проблемами в умовах сім'ї.

Ключові слова: університет, кафедра, логопеди, дефектологи, олігофренопедагоги, спеціальна психологія.

Liudmyla KOMARNITSKA

PhD in Philology, Lecturer of the Department of Social Work and Psychology,
Podilsky Special Education and Rehabilitation
Socio-Economic College, Kamianets-Podilsky

Oleksandr KOMARNITSKYI

NANVO Academician of Ukraine, Doctor of History, Associate Professor,
Professor of the Department of History of Ukraine,
Kamianets-Podilsky Ivan Ohienko National University, Kamianets-Podilsky
e-mail: kob-1974@ukr.net

MODERN SYSTEM OF HIGHER SPECIAL EDUCATION IN UKRAINE

Abstract

Introduction. *An integral part of the system of comprehensive medical-pedagogical, professional and social rehabilitation of persons with mental and physical disorders is special education. For its implementation in Ukraine, a differentiated network of special preschool, school, extracurricular and professional institutions has been created that provide equal opportunities for persons with disabilities to receive preschool, general school and vocational education by eliminating physical, financial and psychological barriers that impede their full participation in life society. Success in solving this matter largely depends on qualified specialists, on their intellectual and moral level of development. In our country there is a comprehensive system of training specialists in the field of «Special education». Unfortunately, there are currently no studies that comprehensively provide data on higher education institutions that train relevant specialists. Therefore, our study is designed to make up for this «lacuna».*

Purpose. *In our article, we will try to outline and show the main directions of the work of educational institutions, that train specialists who are able to work in special preschool institutions, secondary schools (boarding schools) for children with mental and physical disabilities.*

Results. *In Ukraine, a clear system of higher specialized education has been formed, in which there are institutions that train specialists who are able to work in special preschool institutions, secondary schools (boarding schools) for children with mental and physical disabilities. In general, 21 higher education institutions, the majority of which have specialized departments, provide relevant training. They train speech therapists, defectologists, oligophrenopedagogues, and special psychologists. The flagship of higher specialized education is the National Pedagogical Drahomanov University. Universities are working on the training of specialists of a new generation, who are able to carry out specific activities in the new conditions, to work in new types of special schools and preschool institutions, special services that will prevent developmental defects and prepare parents for raising children with problems in the family.*

Key words: *university, department, speech therapists, defectologists, oligophrenopedagogues, special psychology.*

Вступ

Складовою частиною системи комплексної медико-педагогічної, професійної та соціальної реабілітації осіб, що мають психічні та фізичні порушення, є спеціальна освіта. Для її реалізації в Україні створено диференційовану мережу спеціальних дошкільних, шкільних, позашкільних та професійних закладів, які забезпечують рівні можливості для осіб з інвалідністю в одержанні дошкільної, загальної шкільної та професійної освіти шляхом ліквідації фізичних, фінансових та

психологічних бар'єрів, які ускладнюють їх повноцінну участь у житті суспільства. Успішність у вирішенні цієї справи значною мірою залежить від кваліфікованих спеціалістів, від їхнього інтелектуального та морального рівня розвитку. У нашій державі існує цілісна система підготовки фахівців у галузі «Спеціальна освіта». На жаль, на даний час відсутні дослідження, у яких би комплексно було подано дані про заклади вищої освіти, які готують відповідних спеціалістів. Тому наше дослідження покликане заповнити цю «лакуну».

Мета та завдання статті

У нашій статті ми спробуємо окреслити і показати основні напрямки роботи навчальних закладів, що готують спеціалістів, які здатні працювати у спеціальних дошкільних закладах, загальноосвітніх школах (школах-інтернатах) для дітей з вадами психічного та фізичного розвитку. Завдання: з'ясувати структурні підрозділи закладів вищої освіти, які спеціалізуються на підготовці логопедів, дефектологів, олігофренопедагогів, спеціальних психологів; показати особливості навчально-методичної і науково-дослідної роботи профільних кафедр (факультетів) цих вишів.

Виклад основного матеріалу дослідження

Нині в Україні відбуваються суттєві зміни в системі інклюзивної освіти. Значно оновлено нормативно-правову базу. Зокрема, 6 вересня 2018 р. було підписано закон про внесення змін до Закону України «Про освіту» щодо особливостей доступу осіб з інвалідністю до освітніх послуг [1]. 12 липня 2017 р. Кабінет Міністрів України затвердив «Положення щодо інклюзивно-ресурсних центрів» [22]. 9 серпня того ж року український уряд видав розпорядження про «Національну стратегію реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на 2017-2026 роки та план заходів з реалізації її I етапу», яке передбачає поступовий перехід від інституційного догляду та виховання до інклюзивного навчання в загальноосвітній системі нашої держави [23].

Ці нормативно-правові акти мають стати наріжними у підготовці кваліфікованих спеціалістів, яку здійснюють, за нашими підрахунками, 21 заклад вищої освіти України. Ще один виш знаходиться на тимчасово окупованій території нашої держави – у Криму (Кримський інженерно-педагогічний університет).

Розподілимо ці виші на декілька груп. До першої групи відносяться класичні університети. Зокрема, у структурі Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара працює кафедра педагогіки та спеціальної освіти, керівництво якої здійснює кандидат педагогічних наук, доцент Л. М. Ніколенко. Навчальний процес забезпечують 10 науково-педагогічних працівників, з яких 1 доктор, наук, професор, 7 кандидатів наук, доцентів, які готують фахівців-логопедів. Серед викладачів – доктор педагогічних наук, професор Л. І. Нічуговська, напрями наукових інтересів якої лежать у площині формування професійної компетенції майбутніх педагогів спеціальної школи, підготовки майбутніх фахівців для роботи в

зкладах з інклюзивною формою навчання. Серед інших виокремимо постать З. П. Бондаренко, кандидата педагогічних наук, доцента, керівника Центру соціальних ініціатив і волонтерства університету, яка працює у цьому виші з 1986 р. Зоя Петрівна спеціалізується на проблемах виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, організацією волонтерської роботи майбутніх корекційних педагогів в умовах закладу вищої освіти. Завдяки наполегливості З. П. Бондаренко налагоджено співпрацю з громадськими організаціями «Два береги», «Даруємо радість», «Молодь України разом», «Центр підтримки громадських і культурних ініціатив «Тамариск», міжнародними благодійними організаціями МБФ «Карітас Україна», МБФ «Український жіночий фонд», МБФ «Благополуччя дітей»; Благодійною організацією «Юніті». Викладачі кафедри активно працюють над дослідженням колективної наукової проблеми «Інноваційна педагогічна діяльність як чинник формування життєтворчої компетентності здобувача освіти». Студенти мають можливість практикуватися у спеціальних закладах на посадах вихователів, старших курсів, зокрема, у закладах міста (навчально-реабілітаційні центри №6, 10 і 12, «Шанс», «Горлиця») та інших закладах області [9].

Потужний центр підготовки фахівців у галузі логопедії і дефектології діє у Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка. У складі факультету корекційної та соціальної педагогіки і психології функціонують дві спеціалізовані кафедри. Так, у 2002 р. започаткували кафедру логопедії та спеціальних методик входить Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, яку очолює кандидат психологічних наук, доцент О. В. Гаврілов. Нині викладачі цього підрозділу забезпечують підготовку фахівців за спеціальностями «Спеціальна освіта. Олігофренопедагогіка», «Спеціальна освіта. Логопедія». Заняття зі студентами проводять 11 викладачів. Всі вони є кандидатами педагогічних чи психологічних наук в галузі спеціальної освіти (корекційної педагогіки чи спеціальної психології). Серед вагомих здобутків кафедри є започаткування і регулярне проведення міжнародної наукової конференції з корекційної педагогіки та спеціальної психології. За результатами цього щорічного форуму публікується фаховий збірник наукових праць «Актуальні питання корекційної освіти». Крім того, в останні роки щорічно організовується проведення студентської Всеукраїнської наукової олімпіади з корекційної педагогіки з міжнародною участю. У співпраці з іноземними партнерами видаються наукові журнали «Логопедія» та «International Journal Pedagogical New Technology». Започатковано практику проходження практики (для кращих студентів) в Республіці Польща та стажування (для викладачів) з корекційної педагогіки та логопедії [7].

У 2011 р. у структурі факультету було створено кафедру корекційної педагогіки та інклюзивної освіти. Завідувачем кафедри працює доктор педагогічних наук, професор С. П. Миронова. До складу кафедри, окрім

завідувача, входять ще 7 викладачів, 6 з яких є кандидатами педагогічних і психологічних наук. Основою концепції розвитку цього підрозділу є «розуміння того, що забезпечення повноцінного розвитку дітей, що потребують корекції психофізичного розвитку, знаходиться у прямій залежності від рівня підготовки спеціалістів–дефектологів. Очевидною є необхідність підготовки фахівців нової генерації, здатних здійснювати специфічну діяльність в нових умовах, працювати у нових типах спеціальних шкіл і дошкільних закладах, спеціальних службах, які будуть здійснювати профілактику вад розвитку і готуватимуть батьків до виховання дітей з проблемами в умовах сім'ї; готових до організації найбільш адекватних напрямків диференційованого підходу у навчанні різних категорій дітей з особливими потребами, в тому числі в умовах інтегрованої та інклюзивної освіти». Кафедра активно працює над комплексною темою дослідження «Психолого-педагогічне забезпечення корекційної роботи з дітьми, що мають вади психофізичного розвитку» (№ державної реєстрації 0111U006288). С. П. Миронова очолює наукову школу: «Психолого-педагогічне забезпечення навчально-корекційної і корекційно-виховної роботи з дітьми, що мають вади психофізичного розвитку». Учасники школи досліджують, зокрема, професійну компетентність педагогів у галузі корекційної та інклюзивної освіти; модернізацію фахової освіти корекційних педагогів у контексті Болонського процесу; корекційну роботу з дітьми, які мають вади психофізичного розвитку; корекційно спрямоване виховання дітей з вадами інтелекту; впровадження новітніх педагогічних технологій у корекційну освіту; сімейне виховання дітей з вадами психофізичного розвитку; соціальний супровід дітей-сиріт; психолого-педагогічний супровід дітей з психофізичними вадами і умовах інклюзивної освіти. Щорічно кафедра проводить науково-практичні семінари, учасниками яких серед інших є і вчителі навчально-реабілітаційних центрів Хмельницької області. Наприклад, у 2019 р. відбулися такі семінари: «Невербальні засоби комунікації у навчанні і вихованні дітей з особливими освітніми потребами» «Професійна діяльність та особистість корекційного педагога», «Організація взаємодії членів команди супроводу дітей з ООП в закладі дошкільної освіти», «Взаємодія фахівців як умова ефективності психолого-педагогічного супроводу учнів у навчально-реабілітаційному закладі» «Інклюзивна освіта в Україні: методологія, теорія, практика», на початку 2020 р. – «Реалізація педагогіки партнерства в умовах НРЦ», «Невербальні засоби комунікації у навчанні та вихованні дітей з особливими освітніми потребами» [6].

Грунтовну теоретичну та практичну підготовку майбутніх олігофренопедагогів, логопедів, спеціальних психологів, індивідуальний підхід до кожного студента та створення умов для розкриття особистісного творчого потенціалу з 2011 р. забезпечує кафедра дефектології та психологічної корекції Луганського національного університету імені Тараса Шевченка, який через відомі причини нині знаходиться у м.

Старобільськ. Університетський підрозділ очолює кандидат педагогічних наук, доцент І. О. Григор'єва. Загалом, до складу входять 8 кандидатів наук, доцентів і 2 асистенти. Неабияким здобутком кафедри є ефективна організація освітнього процесу. Зміст навчальних курсів надає студентам можливість глибоко зрозуміти проблему порушень психофізичного розвитку дітей; вміти визначати рівень мовленнєвого розвитку дитини, корегувати мовленнєві вади у дітей і дорослих; навчати і виховувати дітей з атипичним психічним розвитком; розвивати психічні здібності дітей різного віку, визначати та корегувати рівень їх психічного розвитку. Теорія тісно пов'язана з практичними заняттями. Звертає увагу широке коло баз практики. Студенти мають можливість практикуватися у спеціальних закладах освіти Києва, Харкова, Херсону, Білої Церкви, Северодонецька, Старобільська, Рубіжного. Наукові дослідження членів кафедри співвідносяться із кафедральною тематикою – «Психолого-педагогічне забезпечення професійно-трудої соціалізації осіб з особливими освітніми потребами», «Діагностика психофізичного стану дітей і дорослих з обмеженими можливостями здоров'я», «Корекційно-розвивальна робота з дітьми та підлітками, які мають порушення психофізичного розвитку», «Організація інтегрованого навчання осіб з особливими освітніми потребами у вищих навчальних закладах» [2].

Кваліфіковані кадри логопедів і олігофренопедагогів готують у Львівському національному університеті імені Івана Франка. У структурі вишу працює кафедра спеціальної освіти і соціальної роботи (завідувач – доктор психологічних наук, професор К. О. Островська), у складі якої трудяться 37 штатних і позаштатних викладачів, 22 з яких мають наукові ступені і вчені звання. Їхні наукові уподобання в більшості співпадають з кафедральною науковою проблематикою: «Психолого-педагогічні засади корекційного навчання і реабілітації осіб з порушеннями розвитку та інтеграційні аспекти підготовки фахівців до роботи в системі спеціальної освіти та в умовах інклюзії», «Зміст і технології професійної підготовки фахівців соціальної сфери» [15].

У 2011 році на факультеті філології та журналістики Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського було започатковано спеціальність «Корекційна освіта (логопедія)» та створено кафедру корекційної освіти (нині – кафедра спеціальної освіти). Завідувач кафедри – доктор педагогічних наук, професор Н. В. Савінова. До складу кафедри входять 9 осіб: 1 доктор педагогічних наук, професор, 5 кандидатів наук, доцентів, по одному кандидату психологічних і медичних наук, доцентів, викладач. У «Концепції діяльності кафедри» звертається увага на органічне поєднання практичної і теоретичної підготовки фахівців корекційної освіти, забезпечення тісних взаємовигідних зв'язків зі школами-інтернатами, спеціальними дошкільними та соціально-реабілітаційними закладами, створення сприятливих умов для працевлаштування випускників, які зможуть активно, творчо працювати в сучасних ринкових умовах [12].

Кафедра корекційної освіти (завідувач – доктор психологічних наук, професор С. Д. Яковлева) Херсонського державного університету, яка бере свій початок у 2000 р., як і вищезазначені виші, проводить підготовку студентів за спеціальністю «Спеціальна освіта» рівня вищої освіти «бакалавр», «магістр». Випускники-бакалаври отримують кваліфікацію «Дефектолог. Вихователь дітей з вадами психофізичного розвитку», магістри – «Олігофренопедагог, логопед. Викладач корекційної педагогіки. Вчитель дітей з вадами розумового розвитку». Викладачі кафедри ведуть наукову та навчально-методичну роботу, спрямовану на дослідження психофізичних і психологічних особливостей дітей з порушеннями розумового розвитку, сенсорних систем і мовлення, оцінку ефективності існуючих технологій їх навчання та виховання, а також впровадження передового педагогічного досвіду. При кафедрі працює наукова лабораторія оздоровчих технологій у спеціальній освіті. Об'єктами дослідження обрано міські спеціальні загальноосвітні школи № 1 і 2, Ясла-садок компенсуючого типу – Центр розвитку дитини №60, школа-садок №29 для дітей з вадами слуху, спеціальний садок №22 для дітей з вадами зору, Херсонський обласний центр соціальної реабілітації дітей-інвалідів, обласна школа-інтернат для глухих дітей, Цюрупинський інтернат для дітей-інвалідів системи соціального забезпечення, Цюрупинська спеціальна школа-інтернат. Доцентом С. В. Полещук створено сайт «Корекційна освіта Херсонщини» [4].

В Ужгородському національному університеті відсутня спеціалізована кафедра. Викладання дисциплін для спеціальності 016 Спеціальна освіта (спеціалізація «Олігофренопедагогіка, логопедія») забезпечує кафедра фізичної реабілітації [20].

Наступну групу становлять педагогічні заклади вищої освіти. Серед них якісно вирізняється Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, який є флагманом корекційної освіти в Україні. У його структурі працює факультет спеціальної та інклюзивної освіти (декан – доктор педагогічних наук, професор М. К. Шеремет). Його було створено у 1920 р., чим було започатковано вищу дефектологічну освіту в Україні. До складу факультету входять 6 спеціалізованих кафедр: логопедії та логопсихології, офтальмопедагогіки та офтальмопсихології, сурдопедагогіки, психокорекційної педагогіки, спеціальної психології та медицини, ортопедагогіки, ортопсихології та реабілітології. На факультеті виходять низка престижних наукових періодичних видань: журнал «Логопедія», фахові наукові збірники «Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія», «Соціально-психологічні проблеми тифлопедагогіки». Функціонують аспірантура і докторантура, де навчаються представники різних регіонів України та інших країн. Встановлено творчі зв'язки з відомими зарубіжними закладами підготовки фахівців у галузі спеціальної педагогіки та психології Польщі, Нідерландів, Словенії, Німеччини та інших країн. Розширюється мережа базових освітніх і реабілітаційних

установ кафедр інституту: Український медичний центр реабілітації дітей з органічним ураженням нервової системи, Львівський реабілітаційний центр сліпих дітей «Левеня» та ін. Викладачі опублікували низку ґрунтовних наукових і методичних праць. Серед них: «Сурдопедагогіка» (хрестоматія у 3-х томах, за ред. Л. І. Фомічової); «Соціально-психологічна служба в освітньо-виховних закладах України» (автор І. П. Колесник); «Методика викладання української мови в допоміжній школі» (Г. С. Піонтківська); «Професійне спілкування пенітенціарного персоналу» (В. М. Синьов); «Комп'ютерні ігри по словотворенню» (В. О. Кондратенко); «Тифлопсихологія» і «Рельєфно-крапкове письмо сліпих» (Є. П. Синьова); «Екологія. Термінологічний словник» (Ю. О. Войтюк), підручники для різних типів спеціальних шкіл (М. К. Шеремет, Е. П. Гроза, Г. М. Плешканівська, Н. П. Альонкіна). Нині в інституті здобувають освіту понад 1500 студентів, а за всі роки свого існування, один з найстаріших підрозділів університету підготував понад 10 тисяч педагогів-дефектологів [25].

Серед педагогічних вишів України підготовку фахівців зі спеціальності «Спеціальна освіта» проводять також Бердянський державний педагогічний університет (готує вчителів-дефектологів) [10], Донбаський державний педагогічний університет (готує олігофренопедагів, логопедів, спеціальних психологів, вчителів дітей з вадами психофізичного розвитку) [24], Південноукраїнський національний педагогічний університет ім. К. Д. Ушинського (вчителі-дефектологи і логопеди) [3], Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка (вчителі-логопеди, спеціальні психологи) [16], Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка (олігофренопедаги, логопеди) [21], Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини (логопеди) [14], Центральноукраїнський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка (вчителі-дефектологи; вихователі дітей з вадами психофізичного розвитку) [17].

Третю групу становлять різнопрофільні навчальні заклади різних форм власності. Серед них – Київський університет імені Бориса Грінченка (готують логопедів) [19], Національний університет «Запорізька політехніка» (готують логопедів) [13], Рівненський державний гуманітарний університет (готують логопедів) [8], Харківська гуманітарно-педагогічна академія (логопеди, спеціальні психологи) [5], Комунальний вищий навчальний заклад «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» Запорізької обласної ради (олігофренопедаги, логопеди) [18], Миколаївський міжрегіональний інститут розвитку людини Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна» [11].

Висновки

У нашій державі сформовано чітку систему вищої спеціальної освіти, у якій діють заклади, що готують спеціалістів, які здатні працювати у спеціальних дошкільних закладах, загальноосвітніх школах (школах-інтернатах) для дітей з вадами психічного та фізичного розвитку. Загалом, відповідну підготовку здійснює 21 заклад вищої освіти, у структурі абсолютної більшості яких працюють спеціалізовані кафедри. Вони готують фахівців-логопедів, дефектологів, олігофренопедагогів, спеціальних психологів. Флагманом вищої спеціальної освіти є Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. Виші працюють над підготовкою фахівців нової генерації, здатних здійснювати специфічну діяльність в нових умовах працювати у нових типах спеціальних шкіл і дошкільних закладах, спеціальних службах, які будуть здійснювати профілактику вад розвитку і готуватимуть батьків до виховання дітей з проблемами в умовах сім'ї.

Список літератури:

1. Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо доступу осіб з особливими освітніми потребами до освітніх послуг» від 6 вересня 2018 року за № 2541-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2541-19>
2. Кафедра дефектології та психологічної корекції [Луганського національного університету імені Тараса Шевченка]. URL: http://luguniv.edu.ua/?page_id=16401
3. Кафедра дефектології та фізичної реабілітації [Південноукраїнського національного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського]. URL: <https://pdpu.edu.ua/kaf-fiz-vih/kafedra-defektologiji-ta-fizichnoji-reabilitatsiji.html>
4. Кафедра корекційної освіти [Херсонського державного університету]. URL: <http://www.kspu.edu/About/Faculty/INaturalScience/ChairCorrectingEdu.aspx>
5. Кафедра корекційної освіти та спеціальної психології [Харківської гуманітарно-педагогічної академії]. URL: <https://sites.google.com/view/kafedrakorekc-hgpa/>
6. Кафедра корекційної педагогіки та інклюзивної освіти [Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка]. URL: <http://kaf-korped.kpnu.edu.ua>
7. Кафедра логопедії та спеціальних методик [Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка]. URL: <http://logo.kpnu.edu.ua/sklad-kafedry/istoriia-kafedry/>
8. Кафедра педагогіки і психології (дошкільної та корекційної) імені проф. Поніманської Т. І. [Рівненського державного гуманітарного університету]. URL: <https://doshkilnardgu.webnode.com.ua>
9. Кафедра педагогіки та спеціальної освіти [Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара]. URL: http://www.dnu.dp.ua/view/kafedra_pedagogiky_ta_korekciyjnoi_osvity

10. Кафедра прикладної психології та логопедії [Бердянського державного педагогічного університету]. URL: <http://bdpu.org/faculties/fdssso/structure-fdssso/kaf-psychology/>
11. Кафедра психології, спеціальної освіти та здоров'я людини [Миколаївського міжрегіонального інституту розвитку людини]. URL: <http://www.mmirl.edu.ua/template-features/menu-krl/menu-krl-2#psycho>
12. Кафедра спеціальної освіти [Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського]. URL: http://psp.mdu.edu.ua/?page_id=201
13. Кафедра спеціальної освіти [Національного університету «Запорізька політехніка»]. URL: <https://zp.edu.ua/kafedra-specialnoyi-osvity-0>
14. Кафедра спеціальної освіти [Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини]. URL: <https://fdo.udpu.edu.ua/kafedra-spetsialnoyi-osvity>
15. Кафедра спеціальної освіти і соціальної роботи [Львівського національного університету імені Івана Франка]. URL: <https://pedagogy.lnu.edu.ua/department/kafedra-korektsijnoji-pedahohiky-ta-inklyuziji>
16. Кафедра спеціальної освіти і соціальної роботи [Полтавського національного педагогічного університету ім. В. Г. Короленка]. URL: <http://ped.pnpu.edu.ua/index.php/specialnoi-i-socialnoi-roboty/>
17. Кафедра спеціальної освіти та здоров'я людини [Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка]. URL: <https://www.cuspu.edu.ua/ua/kafedra-korektsiinoi-osvity-ta-zdorov-ia-liudyny/istoriia-kafedry>
18. Кафедра спеціальної педагогіки та спеціальної психології [Хортицької національної навчально-реабілітаційної академії]. URL: <https://khnnra.edu.ua/kaf-specosv/>
19. Кафедра спеціальної та інклюзивної освіти [Київського університету імені Бориса Грінченка]. URL: <http://il.kubg.edu.ua/struktura/kafedry-instytutu/kafedra-spetsialnoi-psykholohii-korektsiinoi-ta-inkliuzyvnoi-osvity/kspkio-pro-kafedru.html>
20. Кафедра фізичної реабілітації [Ужгородського національного університету]. URL: <https://www.uzhnu.edu.ua/uk/cat/health-rehabilitation>
21. Навчально-науковий інститут педагогіки і психології [Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка]. URL: https://ipp.sspu.sumy.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=282&Itemid=101
22. Постанова Кабінету Міністрів України від 12 липня 2017 р. за №545 «Про запровадження Положення щодо інклюзивно-ресурсних центрів». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/545-2017-p>
23. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 9 серпня 2017 р. за №526-р «Про Національну стратегію реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на 2017-2026 роки та план

заходів з реалізації її I етапу». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/526-2017-p>

24. Факультет спеціальної освіти [Донбаського державного педагогічного університету]. URL: <http://www.slavdpu.dn.ua/index.php/2013-04-20-18-20-43/defak>

25. Факультет спеціальної та інклюзивної освіти [Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова]. URL: <https://fkpp.npu.edu.ua/istoriia-fakultetu>

References

1. Закон України «Pro vnesennia zmin do deiakykh zakoniv Ukrainy shchodo dostupu osib z osoblyvymy osvithnyimi potrebamy do osvithnikh posluh» vid 6 veresnia 2018 roku za № 2541-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2541-19>

2. Kafedra defektologii ta psykholohichnoi korektsii [Luhanskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka]. URL: http://luguniv.edu.ua/?page_id=16401

3. Kafedra defektologii ta fizychnoi rehabilitatsii [Pivdenoukrajinskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu im. K. D. Ushynskoho]. URL: <https://pdpu.edu.ua/kaf-fiz-vih/kafedra-defektologiji-ta-fizichnoji-rehabilitatsiji.html>

4. Kafedra korektsiinoi osvity [Khersonskoho derzhavnoho universytetu]. URL: <http://www.kspu.edu/About/Faculty/INaturalScience/ChairCorrectingEdu.aspx>

5. Kafedra korektsiinoi osvity ta spetsialnoi psykholohii [Kharkivskoi humanitarno-pedahohichnoi akademii]. URL: <https://sites.google.com/view/kafedrakorekc-hgpa/>

6. Kafedra korektsiinoi pedahohiky ta inkliuzyvnoi osvity [Kamianets-Podilskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Ohienka]. URL: <http://kaf-korped.kpnu.edu.ua>

7. Kafedra lohopedii ta spetsialnykh metodyk [Kamianets-Podilskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Ohienka]. URL: <http://logo.kpnu.edu.ua/sklad-kafedry/istoriia-kafedry/>

8. Kafedra pedahohiky i psykholohii (doshkilnoi ta korektsiinoi) imeni prof. Ponimanskoi T. I. [Rivnenskoho derzhavnoho humanitarnoho universytetu]. URL: <https://doshkilnardgu.webnode.com.ua>

9. Kafedra pedahohiky ta spetsialnoi osvity [Dniprovskoho natsionalnoho universytetu imeni Olesia Honchara] http://www.dnu.dp.ua/view/kafedra_pedagogiky_ta_korekcijnoi_osvity

10. Kafedra prykladnoi psykholohii ta lohopedii [Berdianskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu]. URL: <http://bdpu.org/faculties/fdsso/structure-fdsso/kaf-psychology/>

11. Kafedra psykholohii, spetsialnoi osvity ta zdorovia liudyny [Mykolajivskoho mizhrehionalnoho instytutu rozvytku liudyny]. URL: <http://www.mmirl.edu.ua/template-features/menu-krl/menu-krl-2#psycho>

12. Kafedra spetsialnoi osvity [Mykolaivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. O. Sukhomlynskoho]. URL: http://psp.mdu.edu.ua/?page_id=201

13. Kafedra spetsialnoi osvity [Natsionalnoho universytetu «Zaporizka politehnika»]. URL: <https://zp.edu.ua/kafedra-specialnoyi-osvity-0>

14. Kafedra spetsialnoi osvity [Umanskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Pavla Tychyny]. URL: <https://fdo.udpu.edu.ua/kafedra-spetsialnoyi-osvity>

15. Kafedra spetsialnoi osvity i sotsialnoi roboty [Lvivskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Franka]. URL: <https://pedagogy.lnu.edu.ua/department/kafedra-korektsijnoji-pedahohiky-ta-inklyuziji>

16. Kafedra spetsialnoi osvity i sotsialnoi roboty [Poltavskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu im. V. H. Korolenka]. URL: <http://ped.pnpu.edu.ua/index.php/specialnoi-i-socialnoi-roboty/>

17. Kafedra spetsialnoi osvity ta zdorovia liudyny [Tsentralnoukrainskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Vynnychenka]. URL: <https://www.cuspu.edu.ua/ua/kafedra-korektsiinoi-osvity-ta-zdorov-ia-liudyny/istoriia-kafedry>

18. Kafedra spetsialnoi pedahohiky ta spetsialnoi psykholohii [Khortytskoi natsionalnoi navchalno-reabilitatsiinoi akademii]. URL: <https://khnnra.edu.ua/kaf-specosv/>

19. Kafedra spetsialnoi ta inkliuzyvnoi osvity [Kyivskoho universytetu imeni Borysa Hrinchenka]. URL: <http://il.kubg.edu.ua/struktura/kafedry-institutu/kafedra-spetsialnoi-psykholohii-korektsiinoi-ta-inkliuzyvnoi-osvity/kspkio-pro-kafedru.html>

20. Kafedra fizychnoi rehabilitatsii [Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu]. URL: <https://www.uzhnu.edu.ua/uk/cat/health-rehabilitation>

21. Navchalno-naukovyi instytut pedahohiky i psykholohii [Sumskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni A. S. Makarenka]. URL: https://ipp.sspu.sumy.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=282&Itemid=101

22. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 12 lypnia 2017 r. za №545 «Pro zaprovadzhennia Polozhennia shchodo inkliuzyvno-resursnykh tsentriv». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/545-2017-p>

23. Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 9 serpnia 2017 r. za №526-r «Pro Natsionalnu stratehiiu reformuvannia systemy instytutsiinoho dohliadu ta vykhovannia ditei na 2017-2026 roky ta plan zakhodiv z realizatsii yii I etapu». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/526-2017-r>

24. Fakultet spetsialnoi osvity [Donbaskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu]. URL: <http://www.slavdpu.dn.ua/index.php/2013-04-20-18-20-43/defak>

25. Fakultet spetsialnoi ta inkliuzyvnoi osvity [Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova]. URL: <https://fkpp.npu.edu.ua/istoriia-fakultetu>

Стаття надійшла до редакції 14.04.2020 р.

УДК 371.7

Олег Никодимович КОРКУШКО
кандидат економічних наук, доцент
викладач кафедри обліку і оподаткування,
Подільський спеціальний навчально-реабілітаційний
соціально-економічний коледж
e-mail: oleg-ua82@ukr.net

Тамара Іванівна ГЕРАСИМОВА
викладач кафедри обліку і оподаткування,
Подільський спеціальний навчально-реабілітаційний
соціально-економічний коледж
E-mail: tamarakp59@ukr.net

НЕОБХІДНІСТЬ ЗАСТОСУВАННЯ НОВІТНІХ ТЕХНОЛОГІЙ ЗБЕРЕЖЕННЯ ЗДОРОВ'Я У ПІДГОТОВЦІ СТУДЕНТІВ

Коркушко О.Н., Герасимова Т.І. Необхідність застосування новітніх технологій збереження здоров'я у підготовці студентів // *Вектор Поділля* : наук. журн. / [Подільський спеціальний навчально-реабілітаційний соціально-економічний коледж; редкол.: М.М. Тріпак (гол.ред.), О.М. Бачинська (заст. гол. ред.), А. Zielińska та ін.]. Кам'янецьПодільський : Видавничо-поліграфічний центр Західноукраїнського національного університету «Економічна думка», 2020. Вип. 3. С. 157-165. – ISSN 2617-1112

Анотація

Вступ. Сьогодні достатньо гострою проблемою нашої держави є проблеми здоров'я підростаючого покоління та виховання у них потреби в здоровому способі життя, в здоровому дозвіллі. Проблема збереження здоров'я молоді є однією із найактуальніших проблем нашої країни, яка дбає про майбутнє держави і подальше існування здорової нації. Ці

проблеми постійно перебувають у центрі уваги громадськості, фахівців різних сфер діяльності, засобів масової інформації.

Сучасні підтверджуючі факти зростання захворюваності серед населення, в тому числі серед молодого покоління, говорять про необхідність активізувати увагу до здорового способу життя студентів, які випускаються вищою школою. Адже, в подальшому ріст захворюваності призведе до зниження працездатності населення.

Пріоритети у вирішенні проблематики збереження здоров'я молоді, повинні бути за здоров'язберігаючими технологіями, так як це один з важливих аспектів управлінської діяльності керівника кожного навчального закладу. І тому завдання, вирішення яких пов'язані з збереженням здоров'я молодого покоління у навчальних закладах, є актуальними. Серед завдань кожного працівника освітнього простору, має надаватись пріоритет питанню визначення основних підходів до розуміння оздоровчих технологій та використання їх у навчальному процесі.

Мета. Метою статті є обґрунтування необхідності впровадження здоров'язберігаючих технологій у навчальному процесі підготовки майбутніх фахівців в умовах оновлення суспільно-економічного життя, що сприяють збереженню й зміцненню здоров'я учасників освітнього процесу, їх продуктивної, навчально-пізнавальної діяльності.

Результати. У статті розглянуто особливості здоров'язберігаючих технологій при підготовці студентів закладами вищої освіти, наголошено на врахуванні факторів впливу на здоров'я молодого покоління під час навчальних занять, запропоновано навчально-методичні прийоми задля збереження здоров'я учасників освітнього процесу.

Ключові слова: здоров'язберігаючі технології; освіта; працездатність; навчальне заняття; освітні потреби; молоде покоління; виховання.

Oleh Nykodymovych Korkushko

PhD in Economics associate professor,
Lecturer in the Department of Accounting and Taxation,
Podilsky Special Education and Rehabilitation
Socio-Economic College, Kamianets-Podilsky
E-mail: oleg-ua82@ukr.net

Tamara Ivanivna Herasymova

Lecturer in the Department of Accounting and Taxation,
Podilsky Special Education and Rehabilitation
Socio-Economic College, Kamianets-Podilsky
e-mail: tamarakp59@ukr.net

THE NEED TO APPLY THE LATEST HEALTH TECHNOLOGIES IN STUDENT PREPARATION

Annotation

Introduction. Today, a rather acute problem of our state is the health problems of the younger generation and educating them in the need for a healthy lifestyle, healthy leisure. The problem of preserving the health of young people is one of the most pressing problems of our country, which cares about the future of the state and the continued existence of a healthy nation. These issues are constantly in the spotlight of the public, professionals in various fields, the media.

Current evidence of an increase in morbidity among the population, including the younger generation, suggests the need to increase attention to a healthy lifestyle of students graduating from high school. After all, further increase in morbidity will lead to decrease in working capacity of the population.

Priorities in solving the problem of preserving the health of young people should be based on health-preserving technologies, as this is one of the important aspects of the managerial activity of the head of each educational institution. Therefore, the tasks, the solution of which is related to the preservation of the health of the young generation in educational institutions, are relevant. Among the tasks of each employee of the educational space, priority should be given to determining the basic approaches to understanding health technologies and their use in the educational process.

Aim. The purpose of the article is to substantiate the need for the introduction of health technologies in the educational process of training future professionals in terms of renewal of socio-economic life, helping to preserve and strengthen the health of participants in the educational process, their productive, educational and cognitive activities.

Results. The article considers the peculiarities of health technologies in the preparation of students by higher education institutions, emphasizes the factors influencing the health of the younger generation during classes, offers teaching methods to preserve the health of participants in the educational process.

Keywords: health technologies; education; efficiency; training session; educational needs; young generation; education.

Вступ

Основною ідеєю концепції розвитку вищої освіти є підготовка кваліфікованого спеціаліста відповідного рівня й профілю, який володіє своєю професією та готовий до постійного професійного зростання. Тому, процес освіти має забезпечувати умови, що не зашкодять здоров'ю всіх його учасників і буде спрямований на збереження та формування їх здоров'я. Виконання цих умов вимагає від педагогів застосування і створення в навчально-виховному процесі здоров'язберігаючого середовища.

Законом України про «Про вищу освіту», Національною доктриною розвитку освіти в Україні та іншими нормативними документами передбачено, що потреба у здоров'ї є основоположною в системі життєвих

цінностей кожної людини, без задоволення якої не можлива самоактуалізація особистості [1].

Сутності проблем здоров'я та різних аспектів здорового способу життя присвячені дослідження філософів, медиків, соціологів М. Амосова, Г. Апанасенка, І. Брехмана, Е. Булич, В. Войтенко, С. Громбаха, В. Казначеева, В. Колбанова, Н. Куїнджі, І. Муравова, Ю. Лісіцина, В. Петленка, Г. Сердюковської, С. Страшко Л. Сущенко, А. Щедріної та інших.

В останні роки зростає інтерес до проблеми вивчення та використання здоров'язберігаючих освітніх технологій, у розвиток якої зробили свій внесок М. Безруких, В. Беспалько, Т. Бичкова, Т. Карасьова, М. Коржова, В. Красилов, О. Лукашенко, А. Маджуга, Г. Мещерякова, В. Петров, Н. Рилова, Н. Соловійова, В. Сонькін, Н. Смирнов, Т. Сущенко, А. Халілов, Т. Чурекова, Н. Шевелева та інші дослідники.

У своїх працях, великий педагог, мудрий учитель В.О. Сухомлинський стверджує: «Я не боюся ще і ще раз повторювати: турбота про здоров'я – це найважливіша праця вихователя. Від життєрадісності, бадьорості вихованців залежить їх духовне життя, світогляд, розумовий розвиток, міцність знань, віра в свої сили» [3, с. 158].

Мета та завдання статті

В публікації поставлено завдання на основі аналізу наявних джерел дослідити здоров'язберігаючі технології при підготовці студентів закладами вищої освіти та особливості їх застосування.

Викладення основного матеріалу

Здоров'я нації, здоровий спосіб життя, здорова особистість – слова, що часто звучать сьогодні в нашому суспільстві. За даними Міністерства охорони здоров'я України протягом останніх років, на жаль, зберігається тенденція до зростання захворюваності, відбувається збільшення поширеності хронічної патології, кількість здорового молодого покоління зменшується.

Факторами, які впливають на стан здоров'я молоді є: зростання навчального навантаження; все більше проведення вільного часу за комп'ютерними іграми та переглядом фільмів; стан лікувально-оздоровчої роботи; стан і вплив зовнішнього соціального середовища; стан мікроклімату у навчальному закладі й родині; емоційне навантаження, що призводить до гіподинамії, порушення постави, порушення зору. Здоров'я молоді визначається наступними показниками: інтелектуальна й фізична працездатність, фізичний розвиток і загальна фізична підготовленість, психологічна адекватність і врівноваженість, сукупність соціально-духовних цінностей особистості, що забезпечують культуру поведіння.

Згідно з даними МОН України «сучасна освіта характеризується широким впровадженням технологічного підходу. І це є об'єктивним процесом, новим етапом в еволюції освіти, на якому будуть переглянуті підходи до супроводу і забезпечення процесу природного розвитку дитини» [2, с. 4].

Необхідність дослідження проблем здоров'язбереження студентської молоді, зумовлена реаліями сьогодення щодо стану їх здоров'я, способу їх життя, а також культури здоров'я. В основу навчально-виховного процесу з питань формування позитивного ставлення до здоров'я людини має бути покладено підхід до застосування здоров'язберігаючих технологій. Здоров'язберігаючі технології – це такі технології, що сприяють створенню безпечних умов перебування, навчання молоді у закладах освіти та ті, що вирішують завдання раціональної організації виховного процесу, відповідності навчального та фізичного навантаження можливостям студента.

«Здоров'язберігаючі освітні технології – психолого-педагогічні технології, програми, методи, які спрямовані на виховання культури, здоров'я, особистісних якостей, що сприяють збереженню й зміцненню, формуванню уявлення про здоров'я як цінності, мотивацію на ведення здорового способу життя» [4, с. 234].

Слід зазначити, що «впровадження здоров'язберігаючих освітніх технологій пов'язано з використанням медичних (медико-гігієнічних, фізкультурно-оздоровчих, лікувально-оздоровчих), соціально-адаптованих, екологічних здоров'язберігаючих технологій та технологій забезпечення безпеки життєдіяльності» [5, с. 32].

Всі технології можна розділити на три основні групи:

- забезпечення гігієнічно оптимальних умов освітнього процесу;
- оптимальної організації навчального процесу й фізичної активності;
- психолого-педагогічні технології.

Здоров'язберігаючі технології не є чимось невідомим чи таємним. Вміло і грамотно складений розклад занять, зв'язок навчального матеріалу з життям, використання педагогами прийомів рухової активності на заняттях та на перервах, нейтралізація стресів, організація правильного харчування, озброєння студентів знаннями – це є щоденна діяльність викладацького складу в закладах освіти.

О. Ващенко у своїй праці «Готовність вчителя до використання здоров'язберігаючих технологій у навчально-виховному процесі» зазначила: «Мета усіх здоров'язберігаючих освітніх технологій – сформуванню в учнів необхідні знання, вміння та навички здорового способу життя, навчити їх використовувати отримані знання у повсякденному житті». [6, с. 5].

У своїх дослідженнях О. Пометун та Л. Пироженко зазначали що: «Поняття «технологія» в педагогіку прийшло з виробництва, де визначається як сукупність різних елементів, зокрема прийомів, операцій, дій, процесів та їхню послідовність, тобто це своєрідна майстерність людини. Таким чином «технологія» виступає як алгоритм за допомогою якого отримується запланований результат» [7, с. 31].

За визначенням ЮНЕСКО, «педагогічна технологія – це системний метод створення, застосування і визначення всього процесу викладання і

засвоєння знань з урахуванням технічних і людських ресурсів і їх взаємодії, що своїм завданням вважає оптимізацію форм освіти» [8, с. 29].

Життєва практика показує, що ефективність позитивного впливу на молодь різних оздоровчих заходів визначається не хаотичністю методів, а систематичною роботою педагогічного колективу за всіма напрямками діяльності. Діяльність педагогічних працівників має бути орієнтована на формування в молоді стійкої позиції, що передбачає визначення цінності здоров'я, почуття відповідальності за збереження й зміцнення власного здоров'я, поглиблення знань, умінь та навичок, пов'язаних з усіма складовими здоров'я (фізична, соціальна, психічна, духовна), формування у них відповідального ставлення до власного здоров'я.

Впровадження в навчальному процесі здоров'язберігаючих технологій має налаштовувати кожного викладача не допускати перевантаження здобувачів освіти, враховувати інтелектуальні та фізіологічні особливості молодих людей, індивідуальні мовні особливості кожного. Особливо це актуально при роботі з студентами з фізичними обмеженими можливостями. Планування навчального процесу має включати такі види роботи, які сприяють зниженню втоми студентів. Слід пам'ятати, що психологічний стан і психологічне здоров'я студентів впливає і на фізичне здоров'я, а тому, з перших хвилин заняття викладачі мають створювати середовище доброзичливості, позитивного емоційного налаштування, щоб розвивати інтуїтивну здатність чути емоційний стан викладача.

Здоров'язберігаючі технології передбачають: зміну видів діяльності, групової й парної форм роботи, які сприяють підвищенню рухової активності; правилам спілкування; вчать вмінню висловлювати власні думки та поважати думки інших; проведення ігор та ігрових ситуацій, нестандартних та інтегрованих занять. Для попередження втоми студентів, велике значення має чітка організація навчальної праці. І якщо на заняттях більша частина навчальної діяльності пов'язана з використанням аудиторної дошки, то до початку заняття, викладачу бажано робити всі необхідні записи на дошці, а саме: завдання для усного опитування; висвітлювати план роботи на занятті; наводити приклади ситуаційних завдань та інші. Знаючи весь план заняття, які знання, вміння і навички необхідно набути, який обсяг роботи виконати, розуміючи ступень складності завдання – студент має можливість обрати завдання і на свій погляд, в залежності від ступеня складності раціонально розподілити свою роботу. А це формує студента, як суб'єкта навчальної діяльності.

Пріоритет вивчення нового матеріалу на занятті, шляхом записів на дошці, або на плакаті в тому, що при підведенні підсумків заняття у студента є можливість охопити ще раз поглядом виведені формули, співвідношення, графіки тощо. Досить позитивним, антистресовим моментом, особливо при виконання практичних завдань, є стимулювання студентів до застосування різноманітних способів розв'язання цих завдань, не боячись помилитися, отримати неправильну відповідь. Ніколи не буде успіхів в навчанні та не буде користі, якщо особистість здобувача освіти

буде формуватись на відчутті страху перед дорослими, принижені його гідності.

В той час, коли для нашої держави головною проблемою, яка пов'язана з майбутнім, є збереження і зміцнення здоров'я учнівської та студентської молоді, велике занепокоєння викликає різке погіршення стану фізичного та розумового розвитку підростаючого покоління, зниження рівня народжуваності й тривалості життя, зростання смертності, особливо дитячої.

А тому, для зміцнення здоров'я молодого покоління, має постійно вестись пропаганда здорового способу життя через валеологічне та екологічне виховання шляхом застосування на заняттях різних засобів, які є складовою у розв'язанні проблеми здоров'язбереження.

Крім того, досить позитивно на здоров'я молоді впливають:

- рухова активність;
- психологічне здоров'я;
- творчий характер процесу навчання;
- використання оздоровчої сили природи.

Відповідно і завдання здоров'язберігаючих освітніх технологій передбачають створення умов для підтримки стану здоров'я, вироблення позитивного ставлення до свого здоров'я і здоров'я оточуючих як пріоритетної цінності, формування мотиваційно-ціннісних установок для повної реалізації свого фізичного, психічного, духовного потенціалу, засвоєння знань про сутність здоров'я і здорового способу життя, розвиток умінь і навичок щодо самостійної оцінки свого здоров'я, виховання відповідальності за вибраний стиль поведінки щодо власного здоров'я [9, с. 56].

Застосування здоров'язберігаючих освітніх технологій має базуватись на вихованні у студентів культури здоров'я та здорового способу життя, тобто прищеплення морально-етичних і естетичних навичок доброго, бережливого ставлення до свого здоров'я і здоров'я оточуючих, а також у вихованні у студентів внутрішньої потреби у виборі самозберігаючої поведінки, в безпечних способах взаємодії з соціумом. Формування відносин між викладачем і студентами має будуватись на принципах співпраці і свободи вибору. Пріоритетом навчально-виховного процесу стає розвиток особистості студентів та їх індивідуальності, що створює умови для самореалізації, самоствердження, а також відповідальності за власне здоров'я. Будь-яка педагогічна технологія має бути здоров'язберігаючою.

Сьогодні використання здоров'язберігаючих технологій у навчальних закладах можуть здійснюватись шляхом застосування наступних навчально-методичних прийомів:

- формування у студентів життєвої мотивації на здоров'я та ведення здорового способу життя;
- зв'язок теми, мети, змісту заняття з життям і здоров'ям людини;

- спрямування заняття на розвиток життєвих навичок, компетентностей, цінностей;
- наявність можливості вільного вибору студентами: виду навчальної діяльності, способу діяльності, рівня складності завдань, способу взаємодії, доведення особистісної думки, самооцінки і взаємної оцінки результатів діяльності, самопізнання;
- наявність і застосування завдань різної складності з урахуванням особистісних можливостей тих хто навчається;
- гармонійне поєднання навчання, виховання;
- домашнє завдання з можливістю вибору різних рівнів його складності, коментування правильності його виконання.

Знання, володіння і застосування здоров'язберігаючих технологій є важливою складовою професійної компетентності не тільки сучасного педагога, а й керівника навчального закладу. Керівники навчальних закладів у тісному взаємозв'язку з учнями, викладачами, батьками, медичними працівниками, практичними психологами, соціальними педагогами та соціальними працівниками, усіма тими, хто зацікавлений у збереженні і зміцненні здоров'я людей, «спроможні створити здоров'язберігаюче освітнє середовище, центром якого буде – школа сприяння здоров'ю» [7, с. 99].

Керівництво закладом освіти, на засадах здоров'язберігаючих освітніх технологій, сприяє його конкурентоспроможності та зростанню іміджу і від цього залежить ефективність формування здорового способу життя тих, хто навчається.

Стан здоров'я здобувачів освіти та моніторинг за ним – невід'ємна частина навчально-виховного процесу, спрямована на розвиток здорової людини – майбутнього спеціаліста.

Висновки і пропозиції

Отже, сучасне заняття у закладі освіти має бути здоров'язберігаючим, здоров'яформуючим, здоров'язміцнюючим, спрямованим на формування позитивної мотивації на здоровий спосіб життя, учити культури здоров'я на засадах розвитку життєвих навичок.

Такий підхід до сучасного уроку зобов'язує педагогічного працівника бути взірцем здорової людини. Тільки в тісному взаємозв'язку із здобувачами освіти, батьками, медичними працівниками, практичними психологами, соціальними педагогами, усіма тими, хто зацікавлений у збереженні і зміцненні здоров'я дітей і молоді, педагоги спроможні створити здоров'язберігаюче освітнє середовище.

Сьогодні, освітній системі відводиться особливе місце у формуванні здорового способу життя і освіта має всі можливості, щоб зробити освітній процес здоров'язбер не наносячи шкоди здоров'ю молодому поколінню.

Список літератури

1. Закон України "Про вищу освіту" від 01.07.2014 р. № 1556-VII.
2. Бойченко Т. Валеологія – мистецтво бути здоровим. *Здоров'я та фізична культура*. 2005. № 2. С. 1-4.
3. Сухомлинський В. О. Сто порад учителям. Київ : Рад. Школа, 1988. 259 с.
4. Дичківська І.М. Інноваційні педагогічні технології. Київ : Академвидав, 2004 р. 352 с.
5. Селевко Г.К. Современные образовательные технологии : учебное пособие. Москва : Народное образование, 1998.
6. Ващенко О. Готовність вчителя до використання здоров'язберігаючих технологій у навчально-виховному процесі. *Здоров'я та фізична культура*. 2006. № 8. С. 1- 6.
7. Інтерактивні технології навчання: теорія, практика, досвід: [методичний посібник / авт.-укл.: Пометун О., Пироженко Л.]. Київ : А.П.Н., 2002. 136 с.
8. Освітні технології : навчально-методичний посібник / за заг. ред. Пехоти О. М. Київ : А.С.К., 2001. 256 с.
9. Смирнов Н.К. Здоровьесберегающие образовательные технологии в современной школе: методическое пособие. Москва : АПК и ПРО, 2002. 121 с.

References

1. Zakon Ukrainy "Pro vyshchu osvitu" vid 01.07.2014 r. № 1556-VII.
2. Boichenko T. (2005) Valeolohiia – mystetstvo buty zdorovym. *Zdorovia ta fizychna kultura*. № 2.
3. Sukhomlynskyi V. O. (1988) Sto porad uchytelvi. Kyiv: Rad. Shkola.
4. Dychkivska I. M. (2004) Innovatsiini pedahohichni tekhnolohii. Kyiv : Akademvydav.
5. Selevko G. K. (1998) Sovremennyye obrazovatelnyie tehnologi: uchebnoe posobie. Moskva : Narodnoe obrazovanie.
6. Vashchenko O. (2006) Hotovnist vchytelia do vykorystannia zdoroviazberihaiuchykh tekhnolohii u navchalno-vykhovnomu protsesi. *Zdorovia ta fizychna kultura*. № 8.
7. Interaktyvni tekhnolohii navchannia: teoriia, praktyka, dosvid: (2002) [metodychnyi posibnyk / avt.-ukl.: Pometun O., Pyrozhenko L.]. Kyiv : A.P.N.
8. Osvitni tekhnolohii: navchalno-metodychnyi posibnyk (2001) / za zah. red. Piekhoty O. M. Kyiv : A.S.K.
9. Smirnov N. K. (2002) Zdrovesberegayuschie obrazovatelnyie tehnologii v sovremennoy shkole: metodicheskoe posobie. Moskva : APK i PRO.

Максим Павлович КИСЕЛЮК

кандидат технічних наук,
викладач кафедри інформаційної діяльності,
документознавства і фундаментальних дисциплін
Подільського спеціального навчально-реабілітаційного
соціально-економічного коледжу
e-mail: maximusmk@ukr.net

Таїса Василівна БОРОВИСЮК

викладач кафедри інформаційної діяльності,
документознавства і фундаментальних дисциплін
Подільського спеціального навчально-реабілітаційного
соціально-економічного коледжу
e-mail: tajabor@ukr.net

**ДИСТАНЦІЙНА ТА МЕРЕЖЕВА ОСВІТА ДЛЯ ОСІБ З
ІНВАЛІДНІСТЮ: ПЕРЕВАГИ, ШЛЯХИ ВПРОВАДЖЕННЯ**

Киселюк М.П., Боровисюк Т.В. Дистанційна та мережева освіта для осіб з інвалідністю: переваги, шляхи впровадження. *Вектор Поділля* : наук. журн. / Подільський спеціальний навчально-реабілітаційний соціально-економічний коледж; редкол.: М.М. Тріпак (гол. ред.), О.М. Бачинська (заст. гол. ред.), А. Zielińska та ін. Кам'янецьПодільський: Видавничо-поліграфічний центр Західноукраїнського національного університету «Економічна думка», 2020. Вип. 3. С. 166-174. – ISSN 2617-1112

Анотація

Вступ

Розвиток дистанційної форми освіти необхідний для гарантування доступності освіти. Основними є економічні причини – жодна країна світу не може дозволити собі дати освіту належного рівня необхідній частині населення. Особливо актуальним є такий спосіб навчання для осіб з обмеженими можливостями, що дозволяє незалежно від стану здоров'я, фізичного чи інтелектуального порушення отримати освіту такої ж якості, що і особи без порушень. Іншою причиною є заходи Всесвітньої організації охорони здоров'я, які були впроваджені в зв'язку з надзвичайною ситуацією, спровокованою пандемією 2020-го року.

Мета

Понад 70% контингенту нашого закладу освіти є студенти з

інвалідністю. Саме цей факт вимагає активно розвивати дистанційну та мережеву форми навчання. З огляду на склад здобувачів освіти коледж надає реабілітаційні послуги: фізична та фізкультурно-спортивна, медична, трудова, професійна, соціально-побутова та психолого-педагогічна реабілітація.

Розв'язати питання поєднання віддаленого навчання та можливості реабілітації дозволяє мережева форма здобуття освіти. Для забезпечення якості реабілітаційних послуг студентам з інвалідністю доцільно забезпечити співпрацю з вітчизняними та закордонними реабілітаційними центрами, центрами сім'ї, дітей та молоді та іншими закладами які мають ліцензію на освітню діяльність.

Результати

Для навчальних закладів, які впроваджують інклюзивну освіту, є важливим інтегрувати освітній та реабілітаційний процес. Співпраця з закладами, які надають реабілітаційні послуги та мають ліцензію на освітню діяльність, сприятиме удосконаленню мережевої форми здобуття освіти та покращить якість надання реабілітаційних послуг студентам з інвалідністю. Для формування професійних якостей безпосередньо під час навчання, набуття навиків прямого спілкування, практики роботи в групі, можливості оцінювання індивідуальних досягнень учня виходячи з його попередніх здобутків обумовлених фізіологічними чи розумовими обмеженнями, необхідне поєднання дистанційної форми навчання з очною та заочною формами.

Ключові слова: педагогіка і методика середньої освіти; реабілітація; інклюзивна освіта; віртуальне навчальне середовище; інтерактивні засоби навчання; інформаційно-комунікаційні технології; мережева освіта.

Maxim Pavlovich KYSSSELYUK

PhD, Lecturer of the Department Information,
Documentation and Fundamental Disciplines
Podilsky Special Education and Rehabilitation
Socio-Economic College, Kamianets-Podilsky

Taisia Vasylivna BOROVISYUK

Lecturer of the Department Information,
Documentation and Fundamental Disciplines
Podilsky Special Education and Rehabilitation
Socio-Economic College, Kamianets-Podilsky

Annotation

Introduction

The development of distance learning is necessary to ensure the availability of education. The main economic reason: no country in the world can afford to use the data needed for the necessary use. Such training is especially relevant for people with disabilities who, regardless of their state of

health, actually trust a physical or intellectual person because they are a person who is a person without a message. Another reason is that everything related to health should be monitored in order to monitor the normal situation, provoking a pandemic in 2020.

Purpose

More than 70% of the contingent of our educational institution are students with disabilities, which requires the active development of distance and network forms of education. Given the composition of students, the college provides rehabilitation services: physical and physical culture, medical, labor, professional, social and psychological and pedagogical rehabilitation.

The online form of education allows you to solve the problem of combining distance learning and rehabilitation opportunities. To ensure the quality of rehabilitation services for students with disabilities, it is advisable to ensure cooperation with domestic and foreign rehabilitation centers, family centers, children and youth and other institutions that have a license for educational activities.

Results

It is important for educational institutions that implement inclusive education to integrate the educational and rehabilitation process. Cooperation with institutions that provide rehabilitation services and have a license for educational activities will help improve the online form of education and improve the quality of rehabilitation services for students with disabilities. For the formation of professional qualities directly during training, acquisition of direct communication skills, group work practice, the ability to assess individual student achievements based on his previous achievements due to physiological or mental limitations, a combination of distance learning with full-time and part-time forms.

Key words: *pedagogy and methods of secondary education; rehabilitation; inclusive education; virtual learning environment; interactive learning tools; information and communication technologies; intergenerational education.*

Вступ

Концепція дистанційного навчання передбачає індивідуальне опанування сертифікованих освітніх програм як закладів загальної середньої, так і фахової передвищої й вищої освіти віддалено за допомогою сучасних психолого-педагогічних та інформаційно-комунікаційних технологій, тобто здобувач освіти може і не відвідувати заклад освіти. Розвиток подібних форм навчання обумовлений, в першу чергу, причинами як економічними, так і соціальними: забезпечується можливість навчатися тим, хто працює, тимчасово проживає за кордоном, або перебуває у місцях позбавлення волі, зменшуються держані видатки на навчання осіб, які навчаються на місцях за державним замовленням, ефективніше та раціональніше використовуються навчальні приміщення тощо. Однак, така форма навчання найоптимальніша, найзручніша для здобувачів освіти, які з об'єктивних причин не можуть відвідувати

навчальні заняття, які проводяться в межах навчальної аудиторії. Тут, в першу чергу, мова йде про здобувачів освіти з особливими освітніми потребами. Незважаючи на інклюзивні процеси в галузі освіти, вимогу Ліцензійних умов провадження освітньої діяльності, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 30 грудня 2015 р. № 1187 (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 10 травня 2018 р. № 347) щодо забезпечення доступності навчальних приміщень для осіб з інвалідністю та інших маломобільних груп населення, заклади освіти не готові гарантувати безперешкодний доступ цієї категорії здобувачів освіти до будівель, навчальних аудиторій та іншої інфраструктури відповідно до будівельних норм та стандартів.

Дистанційне навчання є одним із способів реалізації взятих зобов'язань 166-ти держав Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права [1]. Тому розвиток дистанційної форми освіти необхідний для гарантування доступності освіти.

Значний поштовх для вдосконалення та пошуку нових методів та способів навчання, в тому числі для удосконалення дистанційної форми здобуття освіти, внесли заходи Всесвітньої організації охорони здоров'я в зв'язку з надзвичайною ситуацією, спровокованою пандемією 2020-го року. Постанова Кабінету Міністрів України «Про запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2» від 11 березня 2020 року № 211 (зі змінами затвердженими Постановою Кабінету Міністрів України від 16 березня 2020 року № 215) заборонила відвідування закладів освіти її здобувачами, а відповідні розпорядження Міністерство освіти і науки України зобов'язали організувати освітній процес шляхом використання технологій дистанційного навчання.

Положення про інституційну форму здобуття загальної середньої освіти, затверджене наказом МОН України від 23 квітня 2019 року № 536, створює та регулює порядок отримання повної загальної середньої освіти за допомогою дистанційної форми навчання [3]. Ефективними для набуття здобувачами освіти компетентностей, визначених Новою українською школою, Типовою освітньою програмою профільної середньої освіти закладів освіти, що здійснюють підготовку молодших спеціалістів на базі базової загальної середньої освіти, затвердженої наказом МОН України від 01.06.2018 року № 570, за умови дистанційної форми навчання є вже готові модульні об'єктно-орієнтовані динамічні навчальні середовища (наприклад - Module), які викладачу необхідно лише наповнити відповідним навчальним матеріалом та завданнями різного типу для оцінювання навчальних досягнень здобувачів освіти. Доповнити більш вдалими рішеннями для створення інтерактивних вправ дозволяють онлайн сервіси (LearningApps), які містять як вже готові вправи та завдання, так і дають можливість створюють нові, власні.

Виклад основного матеріалу дослідження

Закон України «Про освіту» від 5 вересня 2017 року № 2145-VIII встановлює інституційну форму здобуття освіти як повної середньої освіти, так фахової передвищої й вищої. Вона включає: очну (денну та вечірню форми), заочну, дистанційну та мережеву.

Дистанційна форма навчання – це технологія, що базується на принципах безконтактного навчання, широко використовує навчальні платформи, комп'ютерні освітні і програми різного призначення та створює за допомогою сучасних телекомунікацій інформаційне освітнє середовище, що наповнюється навчальними матеріалами (текстовими документами, відеоматеріалами тощо) та забезпечує віртуальне спілкування викладача і студента.

Мережева ж форма навчання запроваджується за відсутності необхідної матеріально-технічної бази, дає можливість залучення інших суб'єктів освітньої і господарської діяльності, що діють на підставі відповідних ліцензій та статутів. Це заклади культури, фізичної культури, юридичні особи, залучені до діяльності освітнього округу, міжшкільні ресурсні центри, наукові установи тощо. Запропонувати впровадити мережеву форму в закладі освіти можуть здобувачі освіти, батьки, викладачі та зацікавлені в такій співпраці заклади.

З огляду на контингент здобувачів освіти (понад 70% контингенту - студенти з інвалідністю) коледж активно розвиває та вдосконалює дистанційну та мережеву форми навчання.

Оптимальним для організації дистанційної форми навчання є модульні об'єктно-орієнтовані динамічні навчальних середовищ, або ж іншими словами, віртуальні навчальні середовища. Це оболонка, що містить необхідні елементи для створення курсу з відповідного предмету або галузі знань. Її слід наповнити базою знань, навчальним матеріалом, засвоєння якого необхідне для формування загальних та фахових компетентностей відповідно до стандартів освіти (повної загальної середньої, фахової передвищої, вищої). Віртуальні навчальні середовища слід забезпечити засобами для автоматичного оцінювання навчальних досягнень, встановлення, корегування, визначення індивідуальної навчальної траєкторії та прогресу в засвоєнні необхідних знань, умінь та навичок. Віртуальні навчальні середовища включають засоби комунікації та взаємодії між науково-педагогічним працівником та здобувачем освіти, в тому числі перевірки та повернення творчих робіт або завдань високого рівня складності, оцінювання та обміну інформацією між колегами.

Найефективнішими для створення навчального середовища є технології: БЛОГ, ВІКІ та RSS.

Технологія ВІКІ містить простий та зручний текстовий редактор, використовує спрощену систему розмітки тексту, передбачає перспективу багаторазового редагування та доповнення матеріалу, що надзвичайно зручно для викладача. Внесенні зміни відображаються одразу та вносяться в журнал історії редагувань, що дозволяє узгоджено працювати кільком

колегам (в цьому випадку реалізуються міжпредметні зав'язки). Навігація по опублікованому матеріалу здійснюється за допомогою гіперпосилань, що дозволяє повторити, вивчити пропущений матеріал або заповнити прогалини в знаннях. Спрощена навігація в потоці інформації надзвичайно зручна для здобувачів освіти з особливими освітніми потребами: не потрібно щоразу набирати текст для пошуку, потрібно лише навести вказівник на певний термін, щоб побачити актуальну інформацію чи його означення, або ж натиснути на нього, щоб перейти за посиланням для перегляду повної інформації.

Технологія БЛОГ дозволяє публікувати короткочасно актуальну інформацію, наприклад, повідомлення або нагадування, скажімо, про астрономічне явище, чи наукове відкриття, чи просто цікаву мультимедійну новину. Окрім того, ця технологія дозволяє користувачу опрацювати навчальний матеріал в інший спосіб. Ця функція є важливою для навчання осіб з особливими освітніми потребами. Приміром, дати посилання на навчальне відео з сурдоперекладом чи субтитрами, вибрати завдання, для виконання якого не потрібен маніпулятор «мишка». В основному ця технологія використовується для встановлення термінів опрацювання певної частини навчального матеріалу, здачі контрольних чи творчих робіт. Окрім того, технологія БЛОГ ефективна для залучення студентів з особливими освітніми потребами в соціально-культурне життя закладу освіти.

RSS об'єднує переваги ВІКІ та БЛОГУ. Найбільш доцільно її використовувати для організації узгодженої роботи академічної групи, класу, гуртка тощо. Відрізняється від інших технологій тим, що містить короткий опис матеріалу та посилання на повний текст чи медіа контент. RSS не займає значний простір веб-сторінки, що дозволяє швидше орієнтуватись в поставлених задачах та подіях. Найбільш доцільне її застосування для відображення реального стану справ в процесі навчання та створення посилань на зовнішні ресурси.

Впровадження дистанційної форми навчання, зокрема, із застосуванням технологій БЛОГ, ВІКІ та RSS, дозволить забезпечити такі оцінки освітнього процесу:

- гнучкість: здобувачі освіти в основному не відвідують навчальних занять згідно розкладу; навчаються у зручний для себе час та у зручному місці;

- модульність: в основу програми дистанційної освіти покладається модульний принцип; кожний окремий курс створює цілісну картину про окрему предметну область;

- паралельність: навчання не змушує тимчасово припиняти службову зайнятість;

- масштабність: забезпечується робота з великою кількістю здобувачів освіти та достатньою кількістю джерел навчальної інформації;

- економічність: дистанційне навчання повинно призвести до зниження витрат на навчання;
- технологічність: широке використання в освітньому процесі сучасних досягнень інформаційних технологій;
- соціальне рівноправ'я: рівні можливості одержання освіти незалежно від стану здоров'я і соціального статусу, місця проживання;
- інтернаціональність: можливість здобути освіту у закладах освіти іноземних держав, не виїжджаючи за межі своєї країни;
- нова модель викладача: дистанційна освіта розширює і оновлює роль викладача, перетворює його на консультанта, який координує освітній процес, постійно удосконалювати навчальні курси на освітніх платформах, підвищувати творчу активність і кваліфікацію відповідно до інновацій;
- стимулюючий вплив на здобувача освіти: здобувач освіти, що навчається дистанційно, більше самоорганізований, використовує сучасні інформаційні та телекомунікаційні технології, вміє самостійно приймати відповідальні рішення;
- якість: якість дистанційної освіти не поступається якості очної форми навчання, оскільки для підготовки дидактичних засобів залучається високопрофесійний науково-викладацький склад і навчально-методичні матеріали постійно оновлюються; передбачається введення комп'ютеризованого контролю якості дистанційної освіти на відповідність її освітнім стандартам.

Всі вищезазначені ознаки освітнього процесу, що реалізуються в контексті дистанційного навчання, є надважливими для провадження освітньої діяльності здобувачам освіти з інвалідністю.

Мережева система організації навчання – це взаємодія між суб'єктами освітньої діяльності. Дозволено залучення та використання додаткових ресурсів (кадрових, матеріально-технічних, навчально-методичних, інформаційних та інших), необхідних для забезпечення якості освіти.

Пріоритетне завдання Подільського коледжу (з огляду на контингент студентів) – забезпечення здобувачам освіти системи професійної підготовки, яка відповідає стандартам освіти, гнучко реагує на кон'юнктуру ринку праці і направлена на соціальний захист та конкурентоспроможність випускника та інтегрується одночасно із завданнями реабілітації.

Коледж надає такі реабілітаційні послуги: фізична та фізкультурно-спортивна реабілітація, медична реабілітація, трудова реабілітація, професійна реабілітація, соціальна (соціально-побутова) реабілітація, побутова реабілітація, психолого-педагогічна реабілітація.

З огляду на вищезазначене, для забезпечення якості реабілітаційних послуг студентам з інвалідністю коледжу доцільно укласти договори та забезпечити співпрацю з вітчизняними та закордонними реабілітаційними центрами, центрами сім'ї, дітей та молоді, центрами творчості тощо. Співпраця з цими закладами сприятиме удосконаленню мережевої форми

здобуття освіти студентами спеціальності «Соціальна робота» та покращить якість надання реабілітаційних послуг студентам з інвалідністю.

Висновки і пропозиції

Причиною розвитку дистанційної та мережевої форм навчання є об'єктивні чинники: економічні, соціальні, а також бар'єри пов'язані зі станом здоров'я.

Значний поштовх для активізації дистанційної форми навчання дав суб'єктивний чинник, пандемія COVID-19.

Переваги дистанційної форми навчання – персональний підхід та можливість реалізація індивідуальної навчальної траєкторії, що забезпечує її перспективність, популярність.

Основою дистанційного навчання є модульні об'єктно-орієнтовані динамічні навчальні середовища. Для їх наповнення оптимальним є традиційні форми подачі навчального матеріалу: лекція, підручник, глосарій, енциклопедія, графічні, аудіо та відео файли. Сучасні технології ВІКІ, БЛОГ та RSS корисні для відображення інформації, яка швидко втрачає свою актуальність: новини науки та техніки, новини про явища природи та події, соціально-культурне життя закладу, посилання на зовнішні ресурси. Обов'язковою в контексті дистанційного навчання є система контролю та автоматичного оцінювання якості знань, умінь та навичок здобувачів освіти.

Однак, дистанційне навчання має ряд недоліків, зокрема, не забезпечує пряме постійне спілкування викладача і студента, брак можливості формування професійних якостей безпосередньо під час навчання.

Для закладів освіти, які провадять освітні послуги для осіб з інвалідністю, є важливим інтегрувати освітній процес із реабілітаційним. Співпраця з закладами, які надають реабілітаційні послуги, сприятиме удосконаленню мережевої форми здобуття освіти студентами спеціальності «Соціальна робота» та покращить якість надання реабілітаційних послуг студентам з інвалідністю.

Список літератури

1. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права. Від 16 грудня 1966 року, остання редакція 19.10.1973. URL: https://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_042.

2. Постанова від 11 березня 2020 р. № 211. Про запобігання поширенню на території України коронавірусу COVID-19. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zapobigannya-poshim110320rennyu-na-teritoriyi-ukrayini-koronavirusu-covid-19>.

3. Про затвердження Положення про інституційну форму здобуття загальної середньої освіти : наказ МОН від 23 квітня 2019 року № 536. Дата оновлення.: 01.07.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0547-19> (дата звернення: 06.05.2020).

References

1. International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights. From December 16, 1966, last edition 19.10.1973. URL: https://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_042.
2. Resolution of March 11, 2020 № 211. On prevention of the spread of the coronavirus COVID-19 on the territory of Ukraine. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zapobigannya-poshiml10320rennyu-na-teritoriyi-ukrayini-koronavirusu-covid-19>.
3. On approval of the Regulations on the institutional form of general secondary education: order of the Ministry of Education and Science of April 23, 2019 № 536. Date of update.: 07/01/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0547-19> (дата звернення: 06.05.2020).

УДК 37.018.43

Людмила Анатоліївна КУШНІР

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри обліку і оподаткування
Подільського спеціального навчально-реабілітаційного
соціально-економічного коледжу
e-mail: ljudaljudmila01@gmail.com

Володимир Олександрович КУШНІР

кандидат економічних наук, бухгалтер аутсорсингової
компанії «ТОП КЛАС», м. Київ

Тетяна Михайлівна КУШНІР

студентка ОС Бакалавр, спеціальність 053 Психологія,
Подільського спеціального навчально-реабілітаційного
соціально-економічного коледжу

ОРГАНІЗАЦІЯ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ В ІНКЛЮЗИВНИХ ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ НА ПЕРІОД КАРАНТИНУ

Кушнір Л.А., Кушнір В.О., Кушнір Т.М. Організація дистанційного навчання в інклюзивних закладах освіти на період карантину // *Вектор Поділля* : наук. журн. / [Подільський спеціальний навчально-

реабілітаційний соціально-економічний коледж; редкол.: М. М. Тріпак (гол.ред.), (заст. гол. ред.), А. Zielińska та ін.]. Кам'янець-Подільський : Видавничо-поліграфічний центр Західноукраїнського національного університету «Економічна думка», 2020. Вип. 3. С. 174-185. – ISSN 2617-1112

Анотація

Вступ. У статті розглянуті особливості організації дистанційної форми навчального процесу в інклюзивних закладах освіти і висвітлені деякі навчальні стратегії, які доцільно використовувати у роботі зі студентами з особливими освітніми потребами в умовах карантину (тобто відсутності студента в навчальній аудиторії) з метою забезпечення максимального соціального, когнітивного, мовного та емоційного розвитку особистості. Дистанційна освіта базується на сучасних інформаційних технологіях. Як і будь-яка інша система освіти, вона має мету, зміст згідно з навчальними програмами, специфічні методи, організаційні форми, засоби навчання. Вибір форм і методів навчання в умовах дистанційної освіти зумовлений певними технологічними особливостями навчального процесу, що пов'язано з використанням комп'ютерних мереж в онлайн-режимі. Тому дистанційне навчання має бути цілісним, синтетичним, інтегрованим, із широким застосуванням новітніх інформаційних технологій, що використовуються у трьох основних напрямках: для надання навчальної інформації, організації продуктивної самостійної навчально-пізнавальної діяльності, контролю навчальних досягнень студентів.

Мета. Метою даної статті є обґрунтування механізмів організації в інклюзивних закладах освіти дистанційного навчання на період карантину й аналіз переваг новітніх інформаційно-комунікаційних технологій при підготовці студентів з особливими освітніми потребами.

Результати. Організація дистанційного навчання на період карантину, з використанням при цьому мережових та інформаційних ресурсів у закладах інклюзивної освіти є основою для втілення в навчальний процес сучасних технологій, активних методів навчання, що надають можливість індивідуалізації навчання, підвищення ефективної ролі самостійної роботи студентів з особливими освітніми потребами, якості професійної підготовки конкурентоздатного фахівця у певній галузі діяльності. Особи з особливими освітніми потребами, використовуючи сучасні інформаційно-комунікаційні та Інтернет-технології можуть дистанційно навчатись, отримати професійну освіту з метою самореалізації та інтеграції у суспільство. Проте наповнення системи дистанційної освіти спеціальним психолого-педагогічним змістом відповідно до специфічних потреб студентів, адаптування програмно-методичного комплексу дистанційного навчання до осіб з інвалідністю є нагальною проблемою, яку ми маємо вирішити на шляху до реальної дистанційної освіти таких студентів.

Ключові слова: дистанційна система навчання, інклюзивна освіта, інформаційно-комунікаційні технології, освітні Інтернет-платформи.

Ljudmyla Anatoliivna KUSHNIR

PhD, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of accounting and taxation,
Podilsky Special Education and Rehabilitation
Socio-Economic College, Kamianets-Podilsky
e-mail: Ljudaljudmila@gmail.com

Volodymyr Aleksandrovich KUSHNIR

PhD in Economics,
accountant of an outsourcing company «TOP KLAS», Kyiv

Tetiana Michailivna KUSHNIR

Student of specialty 053 Psychology of Podilsky Special Education and
Rehabilitation Socio-Economic College, Kamianets-Podilsky

ORGANIZATION OF DISTANCE LEARNING IN INCLUSIVE EDUCATIONAL INSTITUTIONS FOR THE QUARANTINE PERIOD

Annotation

Introduction. The article considers the peculiarities of the organization distance form of the educational process in inclusive educational institutions and highlights some educational strategies, which it is expedient to use in work with students with special educational needs in the conditions of quarantine (that is, the absence of a student in the classroom) for the purpose of ensure maximum social, cognitive, language and emotional development of the individual.

The distance education is based on modern information technologies. Like any other education system, it has a purpose, content in accordance with the curriculum, specific methods, organizational forms, teaching aids. The choice of forms and methods of learning in distance education is due to certain technological features of the educational process, which is associated with the use of computer networks online. Therefore, distance learning should be holistic, synthetic, integrated, with widespread use of the latest information technologies used in three main areas: to provide educational information, organization of productive independent educational and cognitive activities, control of students' academic achievements.

Purpose. The purpose of this article is to substantiate the mechanisms of organization in inclusive distance learning institutions for the period of quarantine and analysis of the benefits of the latest information and communication technologies in the preparation of students with special educational needs.

Results. *The organization of distance learning for the period of quarantine, with the use of network and information resources in inclusive education institutions is the basis for the implementation of modern technologies in the educational process, active teaching methods that provide the opportunity to individualize learning, increase the effective role of independent work of students with special educational needs, the quality of professional training of a competitive specialist in a particular field of activity. People with special educational needs, using modern information and communication and Internet technologies, can study remotely, receive professional education for the purpose of self-realization and integration into society. However, filling the system of distance education with special psychological and pedagogical content in accordance with the specific needs of students, adapting the program and methodological complex of distance learning to people with disabilities is an urgent problem that we must solve on the way to real distance education of such students.*

Keywords: *distance learning system, inclusive education, information and communication technologies, educational Internet platforms.*

Вступ. Сучасна епідеміологічна ситуація змусила всіх без винятку підлаштовуватися до реалій та почати опановувати особливий режим освітнього процесу – дистанційний. Якщо для багатьох країн світу дистанційне навчання вже давно займає окремих щабель та має неабияку популярність, то більшість українських ЗВО не мають такого досвіду. Тому для українських освітян та студентів – це складний період адаптації.

Дистанційна освіта базується на сучасних інформаційних технологіях. Як і будь-яка інша система освіти, вона має мету, зміст згідно з навчальними програмами, специфічні методи, організаційні форми, засоби навчання. Вибір форм і методів навчання в умовах дистанційної освіти зумовлений певними технологічними особливостями навчального процесу, що пов'язано з використанням комп'ютерних мереж в онлайн-режимі. Тому дистанційне навчання має бути цілісним, синтетичним, інтегрованим, із широким застосуванням новітніх інформаційних технологій, що використовуються у трьох основних напрямках: для надання навчальної інформації, організації продуктивної самостійної навчально-пізнавальної діяльності, контролю навчальних досягнень студентів.

Питання розвитку дистанційної освіти як новітньої форми навчання, привертає до себе увагу багатьох вчених теоретиків. Наприклад, вітчизняні вчені Биков В. Ю. [1], Олійник В. В. [5], Десятов Т. М. [2] та російські теоретики Полат Е. С., Бухаркіна М. Ю., Моїсеєва М. В., вказують на те, що дистанційна освіта – перспективний шлях до розвитку професійної освіти та досліджують її розвиток в вищих закладах освіти за кордоном. Але роботи цих вчених присвячені більше розгляду того як здійснюється навчання на відстані для «звичайних» студентів, а не для людей з інвалідністю. Натомість Мостіпан О., Шуневич Б.І. в своїх роботах

розповідають не лише про дистанційну освіту, але й акцентують увагу на тому, як використовувати сучасні новітні технології для навчання сліпих, глухих, хворих на ДЦП, – тобто людей, які мають особливі освітні потреби.

Мета та завдання статті. Метою даної статті є обґрунтування механізмів організації в інклюзивних закладах освіти дистанційного навчання на період карантину й аналіз переваг новітніх інформаційно-комунікаційних технологій при підготовці студентів з особливими освітніми потребами.

Виклад основного матеріалу дослідження. Система дистанційного навчання має ряд переваг, особливо у процесі побудови спеціального багаторівневого інклюзивного простору навколо осіб з інвалідністю. Адже дистанційна форма навчання відповідає таким принципам сучасної освіти як «освіта для кожного», «будь-яке сприяння особливим освітнім потребам людини», «освіта через все життя».

Як свідчать проведені дослідження та спостереження, спектр можливостей дистанційної Інтернет-освіти доволі широкий:

- більш доступні гнучкі підходи в отриманні освіти людьми, які через географічну віддаленість від ЗВО або індивідуальних особливостей і потреб не можуть особисто відвідувати заняття (можна оволодівати курсом навчання, знаходячись вдома, що, в сучасних умовах, допомагає запобігти інфікуванню COVID-19);

- самостійно опрацьовувати електронні матеріали (на відміну від реальної аудиторної роботи дистанційне навчання дозволяє опрацьовувати матеріали курсів у зручному для слухача темпі, відтворити текст повторно, акцентувати увагу на важливі фрагменти. Це є важливим аспектом для навчання людей з порушеннями слуху, зору, опорно-рухового апарату, оскільки вони мають можливість опрацьовувати навчальний матеріал в такому режимі й обсязі, який підходить безпосередньо їм. Застосування технічних засобів освіти може покращити сприйняття матеріалу);

- отримувати консультації спеціалістів (навчання дистанційно передбачає активне спілкування між викладачем і студентом за допомогою сучасних Інтернет-технологій та мультимедіа. Самодисципліна, регулярні заняття, послідовне виконання контрольних завдань, а також підтримка у всіх питаннях з боку викладача-координатора забезпечує планомірне засвоєння знань).

Цілком справедливо було би підтримати думку деяких авторів, про те що дистанційне навчання виконує й виховну функцію – сприяє формуванню провідних якостей особистості: активність, самостійність, самовдосконалення, тобто підвищує творчий та інтелектуальний потенціал здобувачів [3, с. 6].

Проте, практика свідчить, що система дистанційного навчання має і недоліки:

- для успішної корекції навчання та адекватного оцінювання важливо мати безпосередній контакт зі студентом. Крім того, неможливо точно

перевірити, чи саме та людина працює, виконує завдання чи це робить хтось інший. Тому остаточний контроль якості знань все ж таки необхідно проводити з використанням відеозв'язку;

- не у всіх населених пунктах є можливість доступу до мережі Інтернет. І найголовніше, при дистанційному навчанні втрачається безпосередній контакт між викладачем та студентом;

- при тривалому дистанційному навчанні здобувач ізольований від основного колективу академічної групи, мало спілкується, в результаті чого перестає правильно формулювати свої думки, висловлюватись та вступати в дискусійні обговорення. Разом з тим, така форма навчання потребує свідомого і мотивованого підходу до отримання освіти в реаліях пандемії;

- можливість навчатися у зручний час може перетворитися не на систематичне навчання, а на постійну прокрастинацію цього виду діяльності. Саме тому дистанційна форма потребує особливої самоорганізованості та вміння розрахувати свій час [5, с. 34].

Тому, в сучасних умовах, при організації дистанційного навчання в інклюзивних закладах освіти необхідно мінімізувати недоліки, які можуть виникнути, з метою оптимізації налагодження навчального процесу. Крім того, обов'язковим є врахування наступного: включення дистанційної технології навчання у корекційно-реабілітаційну роботу доцільно здійснювати відповідно до рівнів навчально-реабілітаційного простору диференційовано до нозологічних потреб та особливостей дітей з інвалідністю. Ця робота, зокрема, містить такі складові, як створення дистанційних курсів для вивчення комп'ютерної грамотності здобувачів з особливостями психофізичного розвитку, розробка спеціальної методики навчання роботі у всесвітній мережі Інтернет, розроблення дистанційних курсів освоєння дисциплін в закладі освіти.

До дистанційного навчання висувають ряд вимог. МОН розробило інструктивно-методичні рекомендації щодо організації навчання осіб з особливими освітніми потребами на 2020/2021 навчальний рік, де зазначається: «Освітній процес у 2020/2021 навчальному році має бути організований з урахуванням епідемічної ситуації в регіоні або окремих адміністративно-територіальних одиницях, актів Кабінету Міністрів України про встановлення карантину та запровадження посиленіх протиепідемічних заходів на території із значним поширенням гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2, постанови Головного державного санітарного лікаря від 22.08.2020 № 50» [8].

Згідно із законом України «Про затвердження Положення про дистанційне навчання» від 25.04.2013 науково методичне забезпечення повинно включати:

- методичні рекомендації щодо розроблення та використання педагогічно-психологічних та інформаційно-комунікаційних технологій дистанційного навчання;

- критерії, засоби і системи контролю якості дистанційного навчання;
- змістовне, дидактичне та методичне наповнення дистанційних курсів навчального плану/навчальної програми підготовки. В основу програм дистанційного навчання закладається модульний принцип. Кожний окремий курс за змістом складається з декількох незалежних навчальних модулів (тем). Навчально-тематичний план кожного курсу складається з таких частин: змістовна (комп'ютерні лекції); закріплююча (практичні заняття); контролююча (тести і завдання) [6].

Саме тому на шляху масового впровадження дистанційної форми навчання в умовах інклюзії обов'язковим є розв'язання таких педагогічних, технічних та організаційних завдань на рівні навчального закладу:

1) інформаційна підготовка навчального процесу: створення інформаційного банку, забезпечення дистанційного навчання спеціальними програмами, навчальними засобами;

2) методична підготовка навчального процесу: створення спеціальних дидактичних та психолого-методичних вказівок, зокрема корекційно-компенсаторного змісту, для вивчення конкретних предметів самостійно і за допомогою консультацій з викладачем;

3) організаційна підготовка навчального процесу, починаючи з реєстрації учнів, проведення дистанційного або очного психолого-педагогічного діагностування, розроблення індивідуальної навчальної програми з корекційним компонентом, і закінчуючи проведенням проміжних контрольних та випускних тестів;

4) технічна підготовка навчального процесу: підготовка всіх навчально-методичних матеріалів, забезпечення учнів з інвалідністю навчально-методичними засобами, забезпечення їх комп'ютерною технікою та організація підключення до комп'ютерної мережі, організація оперативного зв'язку для консультацій, написання спеціальних програмного забезпечення тощо;

5) кадрове забезпечення навчального процесу: підготовка викладачів дистанційного навчання, які матимуть спеціальні компетенції у сфері навчання осіб з особливими освітніми потребами [1, с. 2].

Під час вивчення вищезазначених проблем, нами було виділено такі інформаційно-комунікаційні технології та сучасні освітні Інтернет-платформи, які виявились найефективнішими у використанні для проведення навчального процесу та організації дистанційного навчання.

Зокрема, платформа Moodle (<https://moodle.org/>) – безкоштовна відкрита система управління дистанційним навчанням. Дозволяє використовувати широкий набір інструментів для освітньої взаємодії викладача, студентів та адміністрації закладу освіти. Зокрема, надає можливість подавати навчальний матеріал у різних форматах (текст, презентація, відеоматеріал, веб-сторінка; заняття як сукупність веб-сторінок з можливим проміжним виконанням тестових завдань); здійснювати тестування та опитування з використанням питань закритого

(множинний вибір правильної відповіді та зіставлення) і відкритого типів; студенти можуть виконувати завдання з можливістю пересилати відповідні файли. Крім того, система має широкий спектр інструментів моніторингу навчальної діяльності студентів, наприклад: щодо загального часу роботи студента/студентки з конкретним навчальним предметом, відповідними темами або складниками навчального матеріалу, загальної успішності студента/студентки або групи загалом в процесі виконання тестових завдань тощо [4, с. 10].

Moodle має у своєму інструментарії: форми здавання завдань, дискусійні форуми, завантаження файлів, журнал оцінювання, обмін повідомленнями, календар подій, новини та анонси, онлайн-тестування, Вікі-ресурси.

Zoom (zoom.us/download) – сервіс для проведення відеоконференцій та онлайн-зустрічей. Для цього потрібно створити обліковий запис. Безкоштовна версія програми дозволяє проводити відеоконференцію тривалістю 40 хвилин, однак на період пандемії сервіс зняв це обмеження. Zoom підходить для індивідуальних та групових занять [4, с. 15]. Користувачі можуть використовувати додаток як на комп'ютері, так і на планшеті чи смартфоні. До відеоконференції може підключитися будь-який(а) користувач/ка за посиланням або ідентифікатором конференції. Заняття можна запланувати заздалегідь, а також зробити посилання для постійних зустрічей у певний час. У платформу вбудована інтерактивна дошка, яку можна демонструвати учням. Крім того, є можливість легко й швидко перемикатися з демонстрації екрана на інтерактивну дошку. Завантажити програму можна на офіційному сайті Zoom. Платформа доступна для операційних систем Windows, MacOS, Android та iOS і має плагін, який дозволяє використовувати Zoom прямо в браузерях Google Chrome та Mozilla Firefox.

Під час карантину на сервіс Zoom були нарікання через низький рівень безпеки й захищеності, випадки підключення до конференцій сторонніх осіб. Для уникнення цього рекомендуємо дозволяти приєднання лише зареєстрованим користувачам, користуватися налаштуванням «кімната очікування» (тоді організатор конференції підтверджує кожного учасника для приєднання), не розміщувати посилання на zoom-конференції на загальнодоступних ресурсах.

Відеоконференції можна проводити також за допомогою Microsoft Teams, Google Meet, Skype тощо.

В інтернеті доступні досить багато відеороликів, які можна використати під час вивчення нової теми. Проте іноді викладачу потрібно подати певний матеріал авторським способом, дати докладніші пояснення чи підкреслити важливі аналогії, актуальні для конкретної групи студентів. У таких випадках варто записати власний відеоролик і надати до нього доступ через мережу YouTube, Vimeo чи аналогічні.

Досить поширеним варіантом навчального відео є скрінкаст, тобто зйомка екрана комп'ютера, на якому відбувається демонстрація

презентації з голосовим супроводом та коментарями викладача. Зазвичай за рахунок відсутності зворотного зв'язку та необхідності вирішувати організаційні моменти скрінкаст теоретичної частини заняття триває не більш ніж 15 хвилин. Для студентів відеозаняття є дуже зручним ресурсом, який може компенсувати (принаймні частково) відсутність під час онлайн-заняття. Є можливість повернутись до незрозумілих моментів та переглянути пояснення кілька разів, повільніше, з паузами, відповідно до власного стилю навчання, що актуально в інклюзивному закладі освіти. Можна використати ці ролики на етапі підготовки до тестування чи навіть після завершення курсу для актуалізації матеріалу згодом.

Проте просто наявність відеоролика, і завдання його переглянути не більш інформативні, ніж наявність підручника і вказівка «прочитати параграф». Важливо сформулювати чітке завдання: що саме має зробити студент/студентка під час та після перегляду відео. Цифровими інструментами роботи з відео є, наприклад, сервіс <https://screencast-o-matic.com/> для запису скрінкастів, <https://edpuzzle.com/> для створення інтерактивних відео з запитаннями, вбудованими в хід ролика, <https://www.youtube.com/> для розміщення власних роликів та надання до них доступу через інтернет.

Тести з автоматичною перевіркою дозволяють організувати швидке оцінювання рівня опанування навчального матеріалу студентами. Зазвичай тестові системи надають можливість створювати запитання різних типів (множинний вибір, текстова або числова відповідь, упорядкування, встановлення відповідності тощо). Часто є доступними бібліотеки готових запитань, які можна додати до власних сесій тестування, змінюючи їх у разі потреби. Більшість сервісів передбачають можливість формування запитань, іноді з варіантами відповідей, з використанням зображень, аудіо- та відеофрагментів. Таким чином можна формувати цілу траєкторію опанування певної теми. Серед типових налаштувань онлайн-тестів варто відзначити можливість перемішувати запитання та варіанти відповідей у них, встановлювати часові обмеження (час на спробу, час відкриття тесту для виконання), обмежувати кількість спроб, а також спосіб або час повідомлення результатів тестування. Якщо тестування застосовується з навчальною метою, то можна послабити строгість цих параметрів. Якщо ж тестування є контрольним, то має сенс застосувати жорсткіші обмеження і нагадати учням про важливість дотримання норм академічної доброчесності. Слід урахувати, що автоматизована перевірка, хоч і значно спрощує рутинну роботу вчителя, часом є недостатньою для достовірної діагностики успішності опанування теми. Тому доцільно доповнювати тестові завдання практичними роботами. Викладач може надавати зворотний зв'язок за результатами тестування індивідуально або враховувати динаміку відповідей студентів у плануванні подальших занять.

Проведення онлайн-заняття не повинне обмежуватись лекційним викладом матеріалу. Під час звичайних занять педагоги застосовують різні

методи інтерактивної роботи, зокрема такі, що передбачають висловлення студентами власної позиції, роботу в малих групах тощо. За допомогою цифрових інструментів можна організувати швидкі опитування, причому як задля з'ясування рівня оволодіння певною темою, так і для «заміру» ставлення студентів до певних актуальних питань [5, с. 27]. Популярними сервісами миттєвих опитувань є [https:// kahoot.com/](https://kahoot.com/), <https://www.mentimeter.com/>, <https://www.poll Everywhere.com/> .

Існує цілий спектр цифрових інструментів, які дозволяють створювати інформаційні продукти для підтримки навчального процесу. Вони ж можуть бути використані студентами для того, щоб продемонструвати опанування певної теми з навчального матеріалу. Зокрема, практично будь-який мобільний телефон надає можливість записувати відео, яке в деяких випадках може замінити письмове завдання і не гірше продемонструвати набуття певних компетентностей. Окрім відеороликів, об'єктами цифрової творчості студентів можуть бути: карти понять (<https://www.mindmeister.com/>); блоги (<https://www.blogger.com/>); інфографіка (<https://www.canva.com/>) тощо.

Соціальні мережі, служби обміну миттєвими повідомленнями та мобільні застосунки на кшталт Viber дозволяють створювати закриті групи, спільноти, чати, вести обговорення тем, завдань, проблем, інформації.

Однак, в організації дистанційного навчання, звичайно, виникають моменти, коли використання цифрових та онлайн-технологій неможливе. В такому випадку, якщо здобувач через певні обставини не може користуватися комп'ютером і не має доступу до мережі Інтернет, слід використовувати завдання з підручників і робочих зошитів. Але в такому випадку викладачам варто давати студентам більше творчих завдань.

Висновки і пропозиції. Отже, організація дистанційного навчання на період карантину, з використанням при цьому мережевих та інформаційних ресурсів у закладах інклюзивної освіти є основою для втілення в навчальний процес сучасних технологій, активних методів навчання, що надають можливість індивідуалізації навчання, підвищення ефективної ролі самостійної роботи студентів з інвалідністю, якості професійної підготовки конкурентоздатного фахівця у певній галузі діяльності. Здобувачі з особливими освітніми потребами, використовуючи сучасні інформаційно-комунікаційні та Інтернет-технології можуть дистанційно навчатись, отримати професійну освіту з метою самореалізації та інтеграції у суспільство. Проте наповнення системи дистанційної освіти спеціальним психолого-педагогічним змістом відповідно до специфічних потреб студентів, адаптування програмно-методичного комплексу дистанційного навчання до осіб з інвалідністю є нагальною проблемою, яку ми маємо вирішити на шляху до реальної дистанційної освіти таких студентів.

Список літератури

1. Биков В.Ю. Дистанційна освіта – перспективний шлях до розвитку професійної освіти. *Педагогічна газета*. 2001. №1. С. 2-4.
2. Десятов Т.М. Тенденції розвитку неперервної освіти в країнах Східної Європи (друга половина ХХ століття) : монографія. Київ : Видавництво «АртЕк», 2005. 472 с.
3. Дітковська Л.А. Значення інформаційних технологій у соціальній реабілітації інвалідів. *Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України*, 2008. №1. С. 5-10.
4. Методичні рекомендації для викладачів з розробки електронного навчального курсу / Уклад. О.В. Майборода. Київ : Вид-во Університету «Україна», 2011. 19 с.
5. Олійник В.В. Дистанційна освіта за кордоном та в Україні : Стислий аналітичний огляд. Київ: ЦППО, 2001. 48 с.
6. Про затвердження Положення про дистанційне навчання: Наказ Міністерства освіти і науки України від 25.04.2013 р. № 660 (Редакція від 17.07.2015). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0703-13#Text> (дата звернення 29.09.20).
7. Шевцов А.Г. Сучасні проблеми освіти і професійної реабілітації людей з вадами здоров'я : монографія. Київ : Соцінформ, 2004. 200 с.
8. Щодо організації навчання осіб з особливими освітніми потребами у закладах загальної середньої освіти у 2020-2021 навчальному році: Лист Міністерства освіти і науки України від 31.08.2020 р. № 1/9-495. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/shodo-organizaciyi-navchannya-osib-z-osoblivimi-osvitnimi-potrebami-u-zakladah-zagalnoyi-serednoyi-osviti-u-20202021-navchalnomu-roci> (дата звернення 02.10.20).

References

1. Bykov V.Yu. (2001), Dystantsiina osvita – perspektyvnyi shliakh do rozvytku profesiinoi osvity [Distance education is a promising way to the development of vocational education]. *Pedagogical newspaper*. Vol. №1. p. 2-4.
2. Desyatov T.M. (2005), Tendentsii rozvytku neperervnoi osvity v krainakh Skhidnoi Yevropy (druha polovyna XX stolittia) [Trends in the development of continuing education in Eastern Europe (second half of the XX century)], monograph, Vydavnytstvo «ArtEk», Kyiv, 472 p.
3. Ditkovskaya L.A. (2008), Znachennia informatsiinykh tekhnolohii u sotsialnii rehabilitatsii invalidiv [The importance of information technology in the social rehabilitation of the disabled]. *Visnyk Akademii pratsi i sotsialnykh vidnosyn Federatsii profspilok Ukrainy*. Vol. №1. p. 5-10.
4. Mayboroda O.V. (2011), Metodychni rekomendatsii dlia vykladachiv z rozrobky elektronnoho navchalnoho kursu [Methodical recommendations for teachers on the development of e-learning course], Vyd-vo Universytet «Ukraina», Kyiv, 19 p.

5. Oliynyk V.V. (2001), Dystantsiina osvita za kordonom ta v Ukraini: Styslyi analitychnyi ohliad [Distance education abroad and in Ukraine: A brief analytical review], TSIPPO, Kyiv, 48 p.

6. The decree for the Ministry of Education and Science of Ukraine no. 660 dated April 25, 2013, On approval of the Regulations on distance learning [Pro zatverdzhennia Polozhennia pro dystantsiine navchannia], available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0703-13#Text>

7. Shevtsov A.G. (2004), Suchasni problemy osvity i profesiinoi reabilitatsii liudei z vadamy zdorovia [Modern problems of education and vocational rehabilitation of people with disabilities], monograph, Sotsinform, Kyiv, 200 p.

8. The letter for the Ministry of Education and Science of Ukraine no. 1/9-495 dated August 31, 2020, Shchodo orhanizatsii navchannia osib z osoblyvymy osvitnimy potrebamy u zakladakh zahalnoi serednoi osvity u 2020-2021 navchalnomu rotsi [Regarding the organization of training of persons with special educational needs in general secondary education institutions in the 2020-2021 academic year], available at: <https://mon.gov.ua/ua/npa/shodo-organizaciyi-navchannya-osib-z-osoblivimi-osvitnimi-potrebami-u-zakladah-zagalnoyi-serednoyi-osviti-u-20202021-navchalnomu-roci>

УДК 376+37.011.33] – 056.264

Тетяна Андріївна МАРЧАК
кандидат філологічних наук, викладач кафедри
соціальної роботи та психології,
Подільський спеціальний навчально-реабілітаційний
соціально-економічний коледж
E-mail: marchak.tet@gmail.com

Валентина Леонідівна ЗАГАЛЕВИЧ
викладач суспільних дисциплін кафедри
інформаційної діяльності, документознавства і
фундаментальних дисциплін,
Подільський спеціальний навчально-реабілітаційний
соціально-економічний коледж
E-mail: zagalevich.valya@i.ua

ІНКЛЮЗИВНА ФОРМА НАВЧАННЯ ДІТЕЙ З РОЗЛАДАМИ СПЕКТРУ АУТИЗМУ – ІННОВАЦІЙНА СКЛАДОВА СИСТЕМИ СПЕЦІАЛЬНОЇ ОСВІТИ

Марчак Т.А., Загалеви́ч В.Л. Інклюзивна форма навчання дітей з розладами спектру аутизму – інноваційна складова система спеціальної освіти. *Вектор Поділля* : наук. журн. / [Подільський спеціальний навчально-реабілітаційний соціально-економічний коледж; редкол.: М. М. Тріпак (гол.ред.), О.М. Бачинська (заст. гол. ред.), А. Zielińska та ін.]. Кам'янець-Подільський : Видавничо-поліграфічний центр Західноукраїнського національного університету «Економічна думка», 2020. Вип. 3. С. 185-195. – ISSN 2617-1112

Анотація

Вступ. У статті розглянуті особливості інклюзивної форми навчання дітей з розладами спектру аутизму, як інноваційної складової системи спеціальної освіти та програми держави на виконання реалізації прав осіб з особливими освітніми потребами – отримання доступної і якісної освіти, що дозволяє здійснювати процес навчання і виховання на всіх рівнях розвитку і позитивно впливає на процес гуманізації, соціалізації, а також сприяє психологічному та емоційному розвитку дітей з проявами аутизму.

Також у статті охарактеризовано поняття «аутизм» у дефініціях різних авторів, визначено ознаки аутизму, висвітлено особливості навчальної діяльності дітей з розладами спектру аутизму, проаналізовано заходи, щодо створення сприятливого простору для дитини з РАС, її соціалізації в ракурсі інклюзивної освіти.

Метою даної статті є висвітлення історичних та сучасних поглядів учених на проблему розвитку ранніх розладів спектру дитячого аутизму та визначення психолого-педагогічних особливостей включення дітей з розладами спектру аутизму та їх порушень.

Результати. Проаналізувавши стан інклюзивної освіти, що стосується навчання дітей з розладами спектру аутизму, можемо зазначити, що: інноваційний процес розвитку і навчання дитини з розладами спектру аутизму, для реалізації її особистісного потенціалу надзвичайним засобом корекції певних порушень спектру аутизму, винятковою можливістю для соціальної інтеграції є освіта. Досліджуваний напрямок демонструє потужний вплив і на розвиток самого освітнього процесу, змінюючи відносини між його учасниками. Розробляються стратегії психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами та технології супроводу які дозволяють вибудовувати відносини всіх учасників освітнього процесу на основі поваги їх прав і особливостей, забезпечує подальшу гуманізацію освіти, формування професійної педагогічної спільноти нового типу. Адже індивідуальне домашнє навчання – не є кращим

виходом, насамперед тому, що не сприяє соціальному розвитку таких учнів, бо дітям з аутизмом важливо не стільки накопичення знань і освоєння навичок, скільки придбання можливості взаємодіяти з іншими людьми, здатність використовувати свої знання й уміння в реальному житті.

***Ключові слова:** розлади спектру аутизму, інклюзивне навчання, спеціальний заклад освіти, індивідуальний розвиток, особистість, корекційно-розвивальна робота.*

Tetiana Andriivna MARCHAK

Ph.D. of Philological Sciences, Lecturer,
Department of Social Work and Psychology,
Podilsky Special Education and Rehabilitation
Socio-Economic College, Kamianets-Podilsky
e-mail: marchak.tet@gmail.com

Valentyna Leonidivna ZAGALEVYCH

Lecturer, Department of Information Activity,
Documentation and Fundamental Disciplines,
Podilsky Special Education and Rehabilitation
Socio-Economic College, Kamianets-Podilsky
e-mail: zagalevich.valya@i.ua

**THE INCLUSIVE FORM OF TEACHING CHILDREN WITH AUTISM
SPECTRUM DISORDERS - INNOVATIVE COMPONENT OF THE SPECIAL
EDUCATION SYSTEM**

Abstract

Introduction.

The article deals with the features of inclusive education of children with autism spectrum disorders, as an innovative component of the special education system and the state program to implement the rights of people with special educational needs – obtaining affordable and quality education that allows learning and education at all levels of development and has a positive effect on the process of humanization, socialization, and also promotes the psychological and emotional development of children with autism.

The article also describes the concept of «autism» in the definitions of various authors, identifies signs of autism, highlights the features of educational activities of children with autism spectrum disorders, analyzes measures to create a favorable space for children with autism spectrum disorders, its socialization in the perspective of inclusive education.

Purpose. *The purpose of this article is to highlight the historical and modern views of scientists on the development of early disorders of the autism spectrum and to determine the psychological and pedagogical*

features of the inclusion of children with autism spectrum disorders and their disorders.

Results. *Analyzing the state of inclusive education related to the education of children with autism spectrum disorders, we can say that: an innovative process of development and education of a child with autism spectrum disorders, to realize his personal potential an extraordinary means of correcting certain autism spectrum disorders, education is an exceptional opportunity for social integration. The researched direction demonstrates a strong influence on the development of the educational process itself, changing the relations between its participants. Strategies of psychological and pedagogical support of children with special educational needs and support technologies are developed which allow to build relations of all participants of educational process on the basis of respect of their rights and features, provides further humanization of education, formation of professional pedagogical community of new type. After all, individual home schooling is not the best solution, primarily because it does not contribute to the social development of such students, because children with autism are important not so much the accumulation of knowledge and skills, as the ability to interact with other people, the ability to use their knowledge and skills life.*

Keywords: *autism spectrum disorders, inclusive education, special educational institution, individual development, personality, correctional and developmental work.*

Вступ. В наш час, коли людина опиняється перед необхідністю жити в складному, багатовимірному соціумі, брати участь у функціонуванні різних соціальних спільнот та долучатись водночас до різних видів діяльності, в Україні зростає кількість сімей, які виховують дітей з особливими потребами. Серед них значну частину складають діти з розладами спектру аутизму. Тривалий час ці діти вважались «яких неможливо навчати». Але зараз, як записано в Конституції України та декларації прав людини, кожна людина має право на освіту, і основним завданням держави постає забезпечення отримання освіти кожною особою в доступній для неї формі та об'ємі. Доступність та якість освіти передбачає можливість навчання в будь-якому закладі освіти, можливість вибору форми навчання, інформації, яка надається під час навчання, технологій та моделей, які застосовується для стимулювання індивідуального розвитку кожної дитини, процедури направлення дитини на навчання, наближення навчальних закладів до місця проживання дитини з особливими освітніми потребами.

Питання навчання дітей з розладами спектру аутизму в освітньому просторі перебуває на особливому контролі. Ми можемо спостерігати безліч складнощів з приводу впровадження освіти для таких дітей, а саме: відсутність системи ранньої допомоги як першої ланки освітнього процесу, відсутність традицій і культури здійснення корекційно-розвивальної

роботи з дітьми з розладами спектру аутизму та їх родинами, нестача фахівців психолого-педагогічного супроводу, відсутність наступності навчального процесу для дітей з розладами спектру аутизму.

Метою даної статті є висвітлення історичних та сучасних поглядів учених на проблему розвитку ранніх розладів спектру дитячого аутизму та визначення психолого-педагогічних особливостей включення дітей з розладами спектру аутизму та їх порушень.

Виклад основного матеріалу дослідження. Експериментальними дослідженнями сучасних науковців доведено, що за умови раннього включення в процес систематичної корекційно-виховної роботи дітей з розладами спектру аутизму (РСА) можуть досягти відповідного для них рівня розвитку; підтверджена необхідність включення цих дітей в процес навчання.

Корекційні заняття з дітьми з особливими потребами мають починатися як можна раніше, а це пов'язано з ранньою діагностикою як медичною, так і психолого-педагогічною. Системна рання допомога має надаватись у відповідності міжнародних стандартних вимог до діяльності служб раннього втручання.

Аутизм є спектральним порушенням і наявність симптомів захворювання, рівень здібностей дітей, а також інші характеристики при цьому захворюванні трапляються у найрізноманітніших комбінаціях, а хвороба може мати різні ступені тяжкості.

Виникнення і походження поняття «аутизм» пов'язані зі становленням системи знань з проблеми діагностики та подальшої терапевтичної роботи з дітьми, які потребують спеціальних підходів до навчання та виховання. Набутий чималий досвід вирішення цієї проблеми, представлений в теоретико-практичних працях вчених країн Європи, Азії, США.

Термін «аутизм» належить Ейгену Блейлеру (1911) [1], який першим застосував його для визначення категорії егоцентричного мислення при шизофренії. У 1943 р. Лео Каннер описав «аутистичні порушення емоційного контакту маленьких дітей» та визначив термін *«ранній дитячий аутизм»*.

Проблему розладів спектру аутизму досліджував німецький лікар Ван Кревелін, який визначав дитячий аутизм подібним до затриманого психічного розвитку, за якого страждають як емоції, так і інтелект хворого. Варто відзначити, що у працях радянських вчених 60-х років дана нозологія розглядається як «спадкові психічні розлади», або «психози у сполученні з олігофренією».

Розкриваючи поняття «аутизму» як своєрідного психічного недорозвитку, на передній план якого виступають «афективно-вольові порушення», «шизоморфний порядок поведінки», учені підкреслюють якісно інакшу структуру інтелектуального дефекту при аутизмі на відміну від «істинно олігофренії та грубих порушень особистості та поведінки». Інтелектуальний дефект характеризується конкретним «реєструючим» мисленням, довготривалою нездатністю оволодіти навичками читання,

письма, часовими та просторовими уявленнями, операціями послідовності, дезорієнтацією у власному тілі тощо. Учені-дефектологи вводять для визначення певних станів такі поняття: *патологічно замкнені психопати* (Гиляровський Г.О., Гуревич М.О.), *аутичні особистості* (Сухарева Г.Ю.), *аутистичний синдром при олігофренії*, *аутистичні психопатії*, *органічні аутистичні психопатії*, *аутизм дітей з епілептичними нападами*, *аутистичні реакції та патологічний розвиток особистості за аутистичним типом* (Ісаєв Д.М., В.Є. Каган), *аутизація сліпих, слабозорих* тощо.

Розвиток поняття «аутизму» перебуває на етапі розуміння його як «первазивного порушення психічного розвитку, що охоплює всю структуру психіки: сенсомоторну, перцептивну, мовленнєву, інтелектуальну, емоційну сфери» (Нікольська О.С.)

Дискусію відносно змісту поняття «аутизм» ще не завершено. Генезис поняттєво-категоріального аспекту аутизму вивчено недостатньо. Актуальність і значущість розроблення цього питання перебуває у форматі клініко-психолого-педагогічної методології дослідження процесу становлення відмежування аутизму від розумової відсталості, тяжких розладів мовлення, девіантної поведінки та специфічних труднощів у навчанні [8].

Видатний психолог Лебединський В.В., що багато років досліджував психопатологію, визначив *дитячий аутизм* (від лат. autos – сам) як *одним з клінічних варіантів такого типу дизонтогенезу, як спотворений розвиток*. При даному типі психічного дизонтогенезу спостерігаються складні поєднання загального психічного недорозвинення дитини, а саме: затриманий, ушкоджений або прискорений розвиток її окремих психічних функцій.

Особливий асинхронний тип затримки розвитку визнається найважливішою особливістю дитячого аутизму (зокрема РДА Каннера). Це проявляється, по-перше, в тому, що одночасно мають місце ознаки і ретардації, і акселерації в обмежених галузях (музиці, математиці тощо). По-друге, спостерігається порушення ієрархії психічного, мовленнєвого та емоційного дозрівання дитини з аутизмом. Встановлена варіантність аутистичних синдромів (від легких до важких) при різних типах походження.

Лебединська К.С. [9] називає кілька видів аутизму. А саме: органічний, психогенний, аутизм шизофренічної етіології, аутизм, що виникає при захворюванні обміну речовин, а також аутизм при хромосомній патології [9].

На превеликий жаль, цей синдром характеризується складністю і дисгармонійністю, особливо у психологічній структурі порушень.

За якими ознаками ми можемо детермінувати аутизм? Психологи визначають багато ознак. Ми спробуємо з'ясувати основні, а саме: дитина відчуває абсолютну відсутність потреби у спілкуванні з оточуючим, прагне ізоляції, дитина ніби створює бар'єр між собою та навколишнім світом,

спостерігається байдужість та емоційна слабкість реакції на близьких людей, неспроможність чітко розділяти живі та неживі об'єкти. Аутизм характеризується боязню до новизни, комунікативними порушеннями, розумовими порушеннями, стереотипною поведінкою.

Вихідна енергетична недостатність дітей (швидка виснаженість, швидке перенасичення будь-якою діяльністю, низькі сенсорні пороги з вираженим негативним фоном тощо) підвищує їхню готовність до формування реакції страху, що створює хронічну ситуацію дискомфорту. Тому, як вважають дослідники, аутизм для таких дітей є своєрідною компенсаторною реакцією, спрямованою на захист від травм із зовнішнього середовища.

На сучасному етапі розвитку дефектології великої значимості набуває пошук шляхів подолання аутичного спектру порушень у дітей. Досвід фахівців різних країн, набутий у повсякденній роботі з дітьми з розладами спектру аутизму показує, що позитивну динаміку для їхнього розвитку дає своєчасно розпочата системна корекційна робота. Але цей етап характеризується також відсутністю в Україні спеціальних закладів освіти для цієї нозологічної категорії.

Значна частина дітей з певними розладами спектру аутизму знаходиться в дошкільних та шкільних закладах, напрямок роботи яких передбачений для інших категорій. За даними досліджень Шульженко Д.І. [11] серед дошкільників заклади для дітей з інтелектуальними порушеннями відвідують 35% дітей з розладами спектру аутизму, із затримкою психічного розвитку – 12%, з порушеннями мовного розвитку – 15%, з типовим розвитком – 5%. На шкільному етапі життя діти з розладами спектру аутизму в залежності від рівня складності проявів захворювання (Нікольська О.С.) відвідують навчальні заклади для дітей з порушеннями інтелекту – I-II група, для дітей з тяжкими вадами мовлення – II-IV група, загальноосвітню школу – III-IV група. Відповідно складності порушень до I групи належать діти, які характеризуються відчуженням від навколишнього середовища, II – відторгненням оточуючої реальності, III – заміщенням афективної поведінки, IV – підвищеною вразливістю.

За даними медико-психолого-педагогічних консультацій України, дітей із РСА направляють до того типу шкіл, програмні вимоги яких відповідають їх інтелектуальним можливостям. Вибір відповідного навчального середовища певною мірою буде залежати, як від тих можливостей, які створені в суспільстві, так і від індивідуальних особливостей дитини, рівня її інтелектуального розвитку, важкості вираження симптомів аутизму.

Так, для дітей з розладами спектру аутизму із супутніми порушеннями інтелектуального розвитку оптимальною буде спеціальна школа для дітей з особливими потребами, а для дітей з РСА з нормальним інтелектом – загальноосвітня школа. Для дитини з проявами розладів спектру аутизму у звичайній школі можуть бути запропоновані різні форми навчання – від повної інклюзії у звичайний клас до часткового перебування в класі з

іншими дітьми на деяких уроках чи винятково на перерві й аж до навчання в окремому класі для дітей з особливими потребами. Так, для дітей з високофункціональним аутизмом, тому їм можуть рекомендувати перебування на загальних заняттях. Для дітей, які мають супутню розумову відсталість, обмежені комунікативні можливості, потрібна більш індивідуальна програма навчання, яку можна реалізувати або з учителем – спеціальним педагогом в окремому класі, або ж у загальному класі з асистентом – спеціальним педагогом, який знаходиться поруч з дитиною під час інклюзивного навчання.

Для дітей з розладами спектру аутизму, які особливо яскраво проявляється в таких сферах як: мова й комунікація; соціальна взаємодія; уява, емоційна сфера, існують значні труднощі адаптації до шкільного життя. У порівнянні з іншими такі учні представляють особливу проблему для вчителя тим, що погано пристосовуються до розкладу занять, вимагають індивідуального підходу, постійного спонукання й підтримки; тим, що не вміють спілкуватися з іншими дітьми під час перерви, та інше. Неможливістю самостійно адаптуватися до несподіваних змін у режимі шкільного життя дитина з розладами спектру аутизму потрапляє під загрозу емоційного зриву.

Висновки і пропозиції. Останнім часом спостерігається позитивна тенденція розвитку інклюзивної освіти за кордоном з розладами спектру аутизму, тому ми можемо залучити до своєї практики їх напрацювання та досвід роботи з даної проблеми. Освіта педагогів для роботи з дітьми з особливими потребами повинна перебувати на високому рівні:

- Вчителі повинні мати навички розуміння особливостей дітей з РСА, зобов'язані володіти сучасними методиками навчання, проходити курси підвищення кваліфікації та різні тренінги і т.д.). Увесь персонал освітнього закладу повинен сприяти соціальній інтеграції дитини, залученню дітей дружби та взаєморозуміння, моделювання ситуацій позитивної соціальної взаємодії (здорові діти можуть частково виконувати роль асистента дитини з РСА, допомагаючи їй в навчанні, та у соціальних стосунках).

- Наявність додаткового персоналу з супроводу для роботи з дітьми з особливими освітніми потребами (наприклад, дитина може мати додаткового асистента чи ходити на додаткові/паралельні уроки до *іншого вчителя, який працює* з дитиною наодинці чи з невеликою кількістю дітей).

- Створення умов для застосування сучасних інноваційних методик навчання (наочність, роздачкові матеріали, відповідна організація приміщення).

- Наявність команди фахівців, додаткових фахівців-консультантів, які можуть забезпечити необхідні додаткові втручання (наприклад, психолога для проведення поведінкової терапії у разі специфічних проблем поведінки у школі).

- Робота із середовищем здорових дітей (та їхніх батьків) – підготовка їх до належного сприйняття дитини з особливими освітніми потребами,

сприяння позитивного ставлення, попередження можливих негативних реакцій. Сьогодні, постає досить актуальна проблема щодо створення спеціальних умов для навчання дитини з РСА. Доцільно провести роботу з батьками та дітьми з питання позитивного, доброзичливого та толерантного сприйняття дитини з аутизмом.

- Забезпечення взаємної співпраці між батьками та учителями. Навчальний процес не може бути ефективним без відповідної співпраці та взаєморозуміння між батьками та фахівцями. Батьки повинні повідомити вчителя про діагноз дитини (приховування цього лише спричинятиме з часом більше проблем), прислухатися до порад вчителя, виконувати його рекомендації. Дитина з аутизмом при вчасно розпочатій роботі та дотриманні відповідних умов навчання може вчитися поряд зі здоровими однолітками, здобувати професію.

- Розвиток різних варіантів інклюзії залежно від потреб чи особливостей дитини. Дуже важливо, щоб у відповідності до рівня розвитку дитини, їй можливостей була б індивідуально підібрана навчальна програма, застосовано сучасні інтерактивні технології та методики викладання, створено структуроване та передбачуване навчальне середовище.

- Дитина з аутизмом потребує більше індивідуальної допомоги – відповідно, щоб реалізувати це, на вчителя має припадати менша кількість дітей, ніж у звичайному класі, або ж має бути більша кількість педагогів, додатковий асистент для дитини і т.д.

- Створення позитивної комунікації вчителя і дитини. Вчителю рекомендовано говорити чіткіше і повільніше, а також давати дитині більше часу на відповідь.

- Застосування в школі принципів поведінкової терапії щодо корекції поведінкових проблем. Для цього у ролі консультанта додатково повинен бути залучений психолог. Якщо дитина отримала стрес, їй потрібно запропонувати побути якийсь час у спокійному середовищі – у спеціальній кімнаті з учителем- асистентом, а також дозволити певний час мати індивідуальні уроки.

Для розвитку і навчання дитини з розладами спектру аутизму, для реалізації її особистісного потенціалу надзвичайним засобом корекції певних порушень спектру аутизму, винятковою можливістю для соціальної інтеграції є освіта. При цьому, індивідуальне домашнє навчання – не є кращим виходом, насамперед тому, що не сприяє соціальному розвитку такого учня. Для дитини з аутизмом важливо не стільки накопичення знань і освоєння навичок, скільки придбання можливості взаємодіяти з іншими людьми, здатність використовувати свої знання й уміння в реальному житті. Навчання ж у домашніх умовах може і погіршувати ситуацію.

Для дитини з РСА велику цінність має інклюзивна форма освіти – вона допомагає їй інтегруватися у звичайне соціальне середовище, сприяє виробленню належних соціальних навичок. Також, вона робить дитяче середовище чутливим до «особливого» однокласника, змалку вчить

толерантності, взаємодопомозі. Важливу роль при цьому відіграє позитивне сприйняття такого учня з боку вчителя, увага до всіх аспектів його розвитку – зокрема усвідомлення важливості його соціального розвитку.

Список літератури

1. Блейлер Е. Аутистическое мышление : Хрестоматия по общей психологии. Москва: Изд-во МГУ, 1991. С.112-125.
2. Вебер Д., Ремшмидт Х. Аутизм. *Психотерапия детей и подростков*. Москва, 2000. 656 с.
3. Вимоги до програмно-цільового обслуговування дітей з розладами зі спектра аутизму (методичні рекомендації). Установа-розробник: НДІ соціальної і судової психіатрії та наркології МОЗ України / [укл.: І.А.Марценковський, Я.Б.Бікшаєва, О.В.Ткачова]. Київ, 2009. 31с.
4. Исаев Д.Н., Каган В.Е. Психогигиена пола у детей (руководство для врачей). Ленинград : Медицина, 1996. 336с.
5. Исаев Д.Н., Каган В.Е. Диагностика и лечение аутизма у детей. Ленинград : Ленингр. педиатрический мед. ин-т, 1996. 233с.
6. Исаев Д.Н., Каган В.Е. Аутистические синдромы у детей и подростков: механизмы расстройств поведения. *Патологические нарушения поведения у подростков*. Ленинград : Ленингр. педиатрический мед. ин-т, 1973.
7. Каган В.Е. Аутизм у детей. Ленинград : Медицина, 1991.190 с.
8. Шульженко Д.І. Основи психологічної корекції аутистичних порушень у дітей : монографія. Київ, 2009. 385с.
9. Лебединская К.С., Никольская О.С. Диагностика раннего детского аутизма. Москва : Просвещение, 1991. 217с.
10. Мнухин С.С., Зеленецкая А.Е., Исаев Д.Н. О синдроме «раннего детского аутизма», или синдроме Каннера у детей. *Журнал невропатологии и психиатрии им. С.С.Корсакова*. 1993. №10.
11. Шульженко Д.І. Формування готовності дітей з аутистичним спектром порушень до навчання в школі. *Корекційна педагогіка*. Вісник української асоціації корекційних педагогів. 2008. №1. С. 9-15

References

1. Bleyler E. Autystycheskoe myshlenye : Khrestomatyya po obshchey psykholohyy. Moskva: Yzd-vo MHU, 1991. S.112-125.
2. Veber D., Remshmydt Kh. Autyzm. Psykhoterapyya detey y podrostkov. Moskva, 2000. 656 s.
3. Vymohy do prohramno-tsilovoho obsluhovuvannya ditey z rozladamy zi spektra autyzmu (metodychni rekomendatsyyi). Ustanova -rozrobnyk: NDI sotsialnoyi i sudovoyi psykhiatriyi ta narkolohiyi MOZ Ukrayiny / [ukl.: I.A.Martsenkovskyy, YA.B.Bikshayeva, O.V.Tkachova]. Kyuyiv, 2009. 31s.
4. Ysaev D.N., Kahan V.E. Psykhohyhyena pola u detey (rukovodstvo dlya vrachey). Lenynhrad: Medytsyna, 1996. 336s.

5. Ysaev D.N., Kahan V.E. Dyahnostyka y lechenye autyzma u detey. Lenynhrad: Lenynhr. pedyatrychesky med. yn-t, 1976. 233s.

6. Ysaev D.N., Kahan V.E. Autystycheskye syndromy u detey y podrostkov: mekhanyzmy rasstroystv povedeniya. Patolohycheskye narusheniya povedeniya u podrostkov. Lenynhrad: Lenynhr. pedyatrychesky med. yn-t, 1993.

7. Kahan V.E. Autyzm u detey. Lenynhrad: Medytsyna, 1981.190 s.

9. Shulzhenko D.I. Osnovy psykholohichnoyi korektsiyi autystychnykh porushen u ditey: Monohrafiya. Kyuyiv, 2009. 385 s.

10. Lebedynskaya K.S., Nykolskaya O.S. Dyahnostyka ranneho det'skoho autyzma. Moskva: Prosveshchenye, 1991. 217 s.

11. Mnukhyn S.S., Zelenetskaya A.E., Ysaev D.N. O syndrome «ranneho det'skoho autyzma», yly syndrome Kanneru u detey // Zhurnal nevropatolohy y psykhyatryy ym. S.S.Korsakova. 1993. №10.

12. Shulzhenko D.I Formuvannya hotovnosti ditey z autystychnym spektrom porushen do navchannya v shkoli // Korektsiyna pedahohika. Visnyk ukrayins koyi asotsiatsiyi korektsiynykh pedahohiv. 2008. №1. S. 9-15

УДК 378:376-051(043.3)

Володимир Васильович ПРИСАКАР

кандидат педагогічних наук, доцент,
викладач кафедри соціальної роботи та психології
Подільського спеціального навчально-
реабілітаційного соціально-економічного коледжу
E-mail: presakarvv@ukr.net

Наталія Сергіївна БОРШУЛЯК

викладач кафедри соціальної роботи та психології
Подільського спеціального навчально-
реабілітаційного соціально-економічного коледжу
E-mail: natalibo2907@icloud.com

ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

Присакар В.В., Боршуляк Н.С. Особливості підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери в умовах інклюзивного освітнього середовища. *Вектор Поділля*: наук. журн. / Подільський спеціальний навчально-реабілітаційний соціально-економічний коледж; редкол.: М.М. Тріпак (гол.ред.), О. М. Бачинська (заст. гол. ред.), А. Zielińska та ін. Кам'янець-Подільський: Видавничо-поліграфічний центр Західноукраїнського національного університету «Економічна думка», 2020. Вип. 3. С. 195-208. – ISSN 2617-1112

Анотація.

Вступ. У статті розкрито особливості професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери до роботи в умовах інклюзивного освітнього середовища. На основі вивчення нормативно-правових документів та Концепції Нової української школи обґрунтовано актуальність проблеми удосконалення підготовки соціально-педагогічних працівників для забезпечення ефективного функціонування закладів інклюзивної освіти. Основою опису у статті стало розуміння того, що розбудова інклюзивного освітнього середовища вимагає якісного оновлення підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери, покликаних забезпечувати успішну інтеграцію й адаптацію дітей та молоді з особливими освітніми потребами до соціуму.

Опираючись на аналіз досліджень і публікацій вітчизняної та зарубіжної соціально-педагогічної науки, наукові дослідження з питань підготовки майбутніх соціальних педагогів і соціальних працівників визначена **мета** статті, яка полягає у науково-педагогічному обґрунтуванні та визначенні за результатами проведених досліджень шляхів удосконалення підготовки фахівців соціальної сфери до роботи в умовах інклюзивного освітнього середовища.

Результати. Враховуючи погляди та здобутки науковців щодо дослідження освітнього середовища з позиції інклюзії, як форми сумісного буття звичайних осіб й осіб з особливими потребами, розкрито сутність понять «інклюзивна освіта», «інклюзивне освітнє середовище».

Важливе місце у статті займає дослідження стану готовності студентів освітнього рівня «бакалавр», які навчаються за спеціальностями «Соціальна педагогіка», «Соціальна робота» у Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка та Подільському спеціальному навчально-реабілітаційному соціально-економічному коледжі, до роботи в умовах інклюзивного освітнього середовища за напрямками: обізнаність студентів із галуззю інклюзивної освіти; орієнтація на роботу в умовах інклюзії; співпраця психолого-педагогічних працівників в умовах інклюзії.

Результати дослідження показали належний рівень обізнаності студентів в галузі інклюзивної освіти: переважна більшість висловлює свою готовність до роботи з дітьми у таких закладах. Неготовність до такого виду роботи мотивують відсутністю належної методичної підготовки та низьким рівнем знань й умінь для роботи в умовах інклюзії.

У статті чітко окреслено шляхи удосконалення змісту підготовки фахівців соціальної сфери для роботи в умовах інклюзивного освітнього середовища, цілком об'єктивно зазначено, що інклюзивно орієнтований зміст фахової підготовки може інтегруватися до традиційної системи підготовки окремими модулями або через упровадження окремих дисциплін до навчальних планів, спрямованих на вивчення певних особливостей інклюзивної освіти та формування відповідних компетенцій щодо роботи з дітьми з особливими освітніми потребами в умовах загальноосвітнього навчального закладу.

***Ключові слова:** інклюзія, інклюзивна освіта, інклюзивне освітнє середовище, соціальна освіта, соціальна робота, соціальна педагогіка, соціальна сфера, особливі освітні потреби.*

Volodymyr Vasyliovych PRISAKAR

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Podilsky Special Education and Rehabilitation
Socio-Economic College, Kamianets-Podilsky
Email: presakarvv@ukr.net

Nataliia Serhiivna Borshuliak

Lecturer at the Department of Social Work and Psychology
Email: natalibo2907@icloud.com
Podilsky Special Education and Rehabilitation
Socio-Economic College, Kamianets-Podilsky

**SPECIFIC FEATURES OF FUTURE SPECIALISTS' TRAINING
IN THE CONDITIONS OF INCLUSIVE EDUCATIONAL
ENVIRONMENT**

Abstract.

Introduction. *The article reveals the features of professional training of future social professionals who are planning to work in an inclusive educational environment. Based on the study of legal documents and the Concept of the New Ukrainian School, the urgency of the problem of improving the training of social and pedagogical workers seeking to ensure the effective functioning of inclusive education institutions is substantiated. The article is based on the understanding that the development of an inclusive educational environment requires a qualitative update of the training of future social professionals, designed to ensure the successful integration and adaptation of children and youth with special educational needs to society.*

Based on the analysis of research and publications of national and foreign socio-pedagogical science, research on the training of future social educators and social workers, the purpose of the article is determined, namely, it consists in scientific and pedagogical substantiation and determination of ways to improve training of social workers in an inclusive educational environment.

Results. *Taking into account the views and achievements of researchers in the field of educational environment from the standpoint of inclusion as a form of coexistence of ordinary people and those with special needs, the essence of the concepts "inclusive education", "inclusive educational environment" is brought to the fore.*

An important place in the article is occupied by the study of the state of students' readiness at the "bachelor" educational level; these are involved in "Social Pedagogy" and "Social Work" at Ivan Ogienko National University in Kamianets-Podilskyi and Podilskyi Special Educational and Rehabilitation Socio-Economic College and are expected to work in the conditions of inclusive educational environment in the following directions: students' awareness of the field of inclusive education; work orientation in the conditions of inclusion; and cooperation of psychological and pedagogical workers in the conditions of inclusion.

The results of the study have shown the appropriate level of awareness of students in the field of inclusive education: the vast majority express their willingness to work with children in such facilities. Unwillingness to participate in this type of work is caused by the lack of proper methodological training and low level of knowledge and skills to work in an inclusive environment.

The article clearly outlines ways to improve the content of social professional training designed for work in an inclusive educational environment, it is objectively noted that inclusive-oriented content of professional training can be integrated into the traditional training system using separate modules or through the introduction of certain features of inclusive education into the curriculum and the formation of appropriate competencies for working with children with special educational needs in a general educational institution.

Keywords: *inclusion, inclusive education, inclusive educational environment, social education, social work, social pedagogy, social sphere, special educational needs.*

Вступ

У сучасних умовах реформування системи освіти в Україні, окреслених Концепцією Нової української школи (НУШ), зазначено, що «у Новій школі буде заохочуватися інклюзивна освіта», для учнів з ООП «будуть створені умови для навчання спільно з однолітками» та «запропоновано індивідуальні програми розвитку, зокрема корекційно-реабілітаційні заходи, психолого-педагогічний супровід і необхідні засоби навчання» [4, с.29]. У свою чергу, «Держава створює умови для забезпечення прав і можливостей осіб з особливими освітніми потребами

для здобуття ними освіти на усіх її рівнях з урахуванням їхніх індивідуальних потреб і можливостей, здібностей та інтересів» [13].

Розбудова інклюзивного освітнього середовища вимагає якісного оновлення підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери як одного із важливих суб'єктів багатосторонньої діяльності, покликаних забезпечувати успішну інтеграцію й адаптацію дітей та молоді з особливими освітніми потребами (ООП) до соціуму. Впровадження у сучасну освітню практику інклюзії визначило низку проблем, які набули особливої актуальності і потребують вирішення у площині соціально-педагогічної науки, де одним із головних завдань є підготовка компетентного фахівця соціальної сфери з метою забезпечення ефективного функціонування інклюзивного освітнього середовища.

Водночас готовність майбутніх фахівців соціальної сфери до роботи в інклюзивному освітньому середовищі (ІОС) є поки що недостатньою, що зумовлено прискореним упровадженням інклюзивної освіти упродовж останніх років та низьким рівнем обізнаності суспільства із сучасними технологіями їх упровадження. Крім цього, однією із причин є також відсутність системної підготовки у закладах вищої освіти соціальних педагогів і соціальних працівників до роботи в умовах ІОС.

Необхідність удосконалення підготовки фахівців соціальної сфери до роботи в умовах ІОС актуалізують нормативно-правові документи (наказ Міністерства освіти і науки України «Про затвердження плану дій щодо запровадження інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах на 2009-2012 роки» від 11.09.2009 року [10], Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах» від 15.08.2011 року № 872 [11], Концепція розвитку інклюзивної освіти від 01.10.2010 року [2], інструктивно-методичний лист Міністерства освіти і науки України від 18.05. 2012 року «Організація інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах» [5], «Положення про інклюзивно-ресурсний центр», прийняте Кабінетом Міністрів України 12.07 2017 року [7], Закон України від 05.06.2014 № 1324-VII «Про внесення змін до деяких законів України про освіту щодо організації інклюзивного навчання» [8], Закон України від 23.05.2017 № 2053-VIII «Про внесення змін до Закону України «Про освіту» щодо особливостей доступу осіб з особливими освітніми потребами до освітніх послуг» [9], Указ Президента України «Про заходи, спрямовані на забезпечення додержання прав осіб з інвалідністю» від 13.12.2016 [12] та ін.), які спрямовані на реалізацію державної політики щодо ставлення до дітей з ООП, забезпечення їхніх конституційних і державних гарантій на здобуття якісної освіти відповідно до їхніх здібностей, індивідуальних та фізичних особливостей, культурних потреб, вдосконалення системи соціальної реабілітації тощо.

Мета та завдання статті

Теоретичні і практичні аспекти підготовки педагогічних працівників до роботи у закладах інклюзивної освіти та виховання дітей з ООП

висвітлено у працях вітчизняних і зарубіжних науковців, як-от: В. Бондаря, В. Гладуш, Т. Дегтяренко, Л. Дробот, Дж. Демпелера, Р. Джорджа, В. Засенко, Т. Ілляшенко, А. Колупаєвої, І. Малишевської, О. Мартинчук, Н. Мірошниченко, Т. Сак, В. Синьова, О. Таранченко, Д. Харві, Д. Чемберса та ін. Питання організації та впливу інклюзивного освітнього середовища на процес навчання дітей з ООП досліджували С. Дерябо, С. Клімов, В. Лебедєв, В. Орлов, Г. Нікуліна, Л. Сердюк, Н. Селіванова, С. Тарасов тощо. Проблеми взаємодії фахівців психолого-педагогічного профілю у межах інклюзивного освітнього середовища вивчали Н. Борисова, Е. Данілавічюте, Н. Компанець, С. Литовченко, М. Малофєєв, Л. Шипіцина та ін.

Оглядовий аналіз основних досліджень і публікацій та ознайомлення з досвідом упровадження інклюзивної моделі освіти в педагогічну практику закладів загальної середньої освіти свідчить, що, незважаючи на різноаспектне дослідження зазначеної проблеми, підготовка фахівців соціальної сфери до роботи в умовах інклюзивного освітнього середовища потребує подальшого науково-педагогічного обґрунтування та удосконалення програмно-методичного забезпечення, спрямованого на підвищення професійної компетентності відповідних фахівців.

Метою статті є науково-педагогічне обґрунтування та визначення шляхів удосконалення підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери до роботи в умовах інклюзивного освітнього середовища.

Виклад основного матеріалу дослідження

На нашу думку, для розуміння процесу підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери до роботи в умовах інклюзивного освітнього середовища необхідно, насамперед, з'ясувати сутність понять «інклюзія», «інклюзивна освіта», «інклюзивне освітнє середовище».

У соціально-філософському розумінні *інклюзія* – це форма сумісного буття звичайних осіб й осіб з особливими потребами. Існують різні підходи до визначення поняття «інклюзія», зокрема, суспільна ідеологія, державна політика, реальні процеси, які в сукупності створюють у суспільстві для усіх його членів можливість брати участь у будь-яких соціальних програмах, діях, ініціативах. Науковці визначають *інклюзію* з різних поглядів, однак кожне із тлумачень безпосередньо чи опосередковано дотикається до проблеми організації інклюзивної освіти. Так, у своїх дослідженнях О. Рассказова розглядає *інклюзію* як систему освітніх послуг, що ґрунтуються на принципі забезпечення права дітей на освіту та права навчатися за місцем проживання, що передбачає навчання дитини з ООП в умовах загальноосвітнього навчального закладу. Одним із головних завдань *інклюзії* є відгук на широкий спектр освітніх потреб дітей у шкільному середовищі та поза його межами [14, с.53].

Одним із ключових феноменів освітнього процесу є створення освітнього середовища. У педагогіці під терміном «*освітнє середовище*» (ОС) розуміють сукупність умов, що впливають на формування й

функціонування особистості в суспільстві, на її предметно-просторове оточення, здібності, потреби, інтереси і свідомість [15, с. 47-48].

Категорію «*освітнє середовище*» В. Панов визначає як систему та місії освітніх умов, необхідних для практичної реалізації певної освітньої технології та місії певного освітнього закладу, включаючи просторово-предметні умови, систему міжособистісних стосунків (соціально-психологічних), взаємовідносин суб'єктів освітнього процесу та простір розмаїтих видів діяльності, необхідних для соціалізації суб'єкта навчання відповідно до вікових особливостей розвитку та індивідуальних інтересів [6, с. 97].

Дослідження освітнього середовища з позиції інклюзії дозволяє розглядати його як певну технологію навчання, яка спрямована на досягнення кінцевого результату, тобто, процесу успішної соціалізації дітей з ООП.

В ході аналізу психологічної і педагогічної літератури, враховуючи погляди дослідників, можемо стверджувати, що інклюзивним є кероване інклюзивними принципами ОС, здатне самовдосконалюватися й забезпечувати якісну психолого-педагогічну підтримку і задоволення індивідуальних освітніх потреб кожної дитини з ООП на засадах компетентності і співпраці. ІОС забезпечує усім суб'єктам освітнього процесу можливість для ефективного саморозвитку, вирішення проблеми освіти дітей з ООП за рахунок адаптації освітнього простору до потреб кожної дитини, включаючи трансформаційні технології навчання, методичну гнучкість і варіативність, сприятливий психологічний клімат, перепланування навчальних приміщень так, щоб вони відповідали потребам усіх без винятку дітей і забезпечували повну участь їх в освітньому процесі [3, с. 10].

Розвиток і впровадження інклюзивної освіти вимагає оновлення у підготовці фахівців соціальної сфери в закладах вищої освіти. Формування високого рівня професіоналізму таких працівників продиктоване сучасним суспільством і вимагає поглиблення наявних й отримання нових знань, освоєння нових професійних навичок, зміни установок щодо дітей з ООП, орієнтації кожного фахівця на особистісне зростання і професійну майстерність.

Інклюзивне освітнє середовище формується корпоративно. Соціально-педагогічна робота при цьому виступає як посередницька діяльність між учнем з ООП і різноманітними структурами та установами, вчителями і вихователями, батьками та іншими спеціалістами, які залучаються до вирішення навчально-виховних завдань та розвитку учнів. У розбудові такого середовища лідерські позиції повинні займати фахівці соціальної сфери, оскільки у своїй професійній діяльності вони мають використовувати не лише свій особистий потенціал, але й можливості інших фахівців, різних соціальних інституцій з метою створення сприятливого психологічного клімату у здійсненні моральної підтримки і корекції дітей з ООП.

Діяльність соціального педагога у закладі з інклюзивним навчанням сьогодні набуває особливого значення, оскільки йому доводиться розв'язувати завдання дещо відмінні від тих, що стоять перед його колегами у звичайному освітньому закладі. У центрі уваги соціального педагога постійно має перебувати соціалізація дітей з особливими освітніми потребами, інтеграція їх у суспільство як альтернатива відособлення, випадання із унормованих соціальних стосунків. Наслідком такого впливу повинна стати упевненість дитини у майбутньому, здатність її виявляти повагу та довіру не лише до самого себе, але й до усього світу [1, с. 29].

Однією із передумов розбудови інклюзивного освітнього середовища є уведення до масових освітніх закладів з інклюзивним навчанням посади асистента вчителя, тобто фахівця, допомога якого є вкрай необхідною в організації освітнього процесу дітей з ООП. Посада асистента вчителя у класі з інклюзивним навчанням визначена «Порядком організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах», затвердженим Кабінетом Міністрів України від 15.08.2011 року № 872 (281), де зазначено, що особистісно орієнтоване спрямування освітнього процесу в інклюзивному середовищі забезпечує асистент учителя [11].

За нормативно-правовими актами посаду асистента вчителя може обіймати особа, яка має педагогічну освіту та пройшла курсову перепідготовку за тематикою роботи в умовах інклюзії. Основними завданнями асистента учителя є:

- адаптація змісту та методів навчання до можливостей і потреб дитини з ООП;
- здійснення у складі групи фахівців організаційної, навчально-розвивальної, діагностичної, прогностичної, консультативної функції соціально-педагогічного супроводу;
- підвищення професійного рівня, педагогічної майстерності, етики та загальної культури [7].

Результати проведеного дослідження

Для вивчення стану готовності студентів до роботи в умовах ІОС (освітній рівень «бакалавр») було здійснено опитування студентів, які навчаються за спеціальностями «Соціальна педагогіка», «Соціальна робота» Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (4-й курс) та Подільського спеціального навчально-реабілітаційного соціально-економічного коледжу (3-й курс). Питання анкети включало напрямки: 1) обізнаність в галузі ІО; 2) орієнтація на роботу в умовах інклюзії; 3) співпраця психолого-педагогічних працівників.

Аналіз результатів дослідження дає підстави стверджувати, що переважна більшість респондентів (76 %) визнають факт щорічного збільшення кількості дітей з ООП; 59 % відзначають користь ІО для таких дітей, їхнього навчання у ЗСО для повноцінного розвитку у них комунікативних умінь і загальної комунікації; 64 % опитуваних упевнені,

що діти з ООП зможуть розкрити свій інтелектуальний потенціал і досягти кращих результатів, якщо будуть навчатися разом зі здоровими дітьми. Крім цього, більшість респондентів засвідчили належний рівень теоретичних знань, зуміли аргументовано розкрити сутність понять «ІО», «діти з ООП», «ІОС» (68 %).

Щодо вибору респондентами освітнього закладу для дітей з ОПП, то 63 % студентів університету віддають перевагу спеціальним класам у закладах середньої освіти (ЗСО), 23 % – спеціальним загальноосвітнім навчальним закладам (ЗНЗ), а 14 % – віддали перевагу навчанню разом зі здоровими дітьми.

Серед студентів коледжу такі показники склали відповідно 31 %, 27 % і 42 %. Причину того, що більшість респондентів коледжу віддали перевагу навчанню дітей з ООП разом зі здоровими дітьми слід вбачати у тому, що навчальний процес цих майбутніх соціальних працівників здійснюється в реальних умовах ІОС. Студенти з ООП у процесі спілкування мають можливості налагоджувати дружні стосунки зі здоровими студентами, оволодівати вміннями і навичками в процесі навчально-пізнавальної діяльності з орієнтацією на сильні риси, здібності кращих студентів. У свою чергу, здорові студенти допомагають тим, хто має ООП, проходити успішну соціальну адаптацію, набувати необхідних умінь і навичок спілкування в ІС ще у процесі отримання фахової підготовки. Водночас, більшість студентів (58 %) єдині у своєму переконанні щодо того, що навчання дітей з ООП в інклюзивних класах ускладнює навчальний процес інших дітей.

Досліджуючи орієнтацію майбутніх соціальних педагогів і соціальних працівників на роботу в умовах ІОС, слід відзначити, що 58 % студентів університету (спеціальність «Соціальна педагогіка» і «Соціальна робота») та 59 % студентів коледжу (спеціальність «Соціальна робота») висловили готовність до роботи з дітьми у закладах інклюзивної освіти (ЗІО). Своєю готовністю вони мотивували насамперед бажанням підготувати дітей з ООП до життя в умовах сучасного суспільства та набути досвіду роботи з цією категорією дітей. При цьому успіх у роботі вони вбачають в ефективній співпраці із психологом, медичним працівником, дефектологом, учителем початкових класів, класним керівником, учителями-предметниками.

Решта студентів висловили неготовність до роботи в умовах ІОС. Серед основних причин, зазначених ними, – відсутність належної методичної підготовки та низький рівень необхідних знань й умінь для роботи в умовах інклюзії. Крім цього, у них домінує думка, що такі діти мають навчатися у спеціальних загальноосвітніх навчальних закладах або у спеціальних класах у закладах середньої освіти, оскільки вони вважають, що перебування дітей з ООП у звичайних класах ускладнює процес навчання інших дітей і створює додаткові труднощі для учителів.

Щодо співпраці різнопрофільних психолого-педагогічних фахівців, то переважна більшість студентів 4-го курсу (спеціальність «Соціальна

педагогіка» і «Соціальна робота») в основному позитивно поставилися до вибору фахівців для супроводу дітей з ООП. Провідне місце у цій співпраці студенти віддають учителям, які працюють в інклюзивних класах (54 %), психологам (32 %), медичним працівникам (29 %), спеціальним педагогам (27 %). Проте ніхто із респондентів не увів до переліку різнопрофільних фахівців асистента учителя чи вихователя. Вважаємо, що причиною такого ставлення є та, що система підготовки асистента учителя в закладі вищої освіти (ЗВО) здійснюється на низькому рівні або й зовсім відсутня. Всупереч тому, що нормативно-правовими актами окреслені основні завдання і функціональні обов'язки асистента вчителя, на практиці його діяльність залишається дещо не визначеною, що дає можливість керівникам освітніх закладів і вчителям підходити до своєї праці суб'єктивно і спрямовувати діяльність на виконання невластивих для них функцій. Тому підготовка асистента учителя для інклюзивного класу у ЗВО є проблемою сьогодення, оскільки не в усіх ЗВО здійснюють таку підготовку в межах педагогічних спеціальностей за рахунок спеціалізацій за вибором. Враховуючи таку ситуацію, ми провели опитування студентів освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр» спеціальностей «Соціальна педагогіка» і «Соціальна робота» університету та «Соціальна робота» коледжу. На запитання «Чи хотіли б Ви працювати асистентом учителя?» свою готовність до такої роботи висловили 23% студентів спеціальності «Соціальна педагогіка» і «Соціальна робота» університету і 43 % студентів спеціальності «Соціальна робота» коледжу.

За результати опитування, студенти Подільського спеціального навчально-реабілітаційного соціально-економічного коледжу виявили вищий рівень готовності щодо виконання обов'язків асистента учителя інклюзивного класу чи учителя з інклюзивного навчання, ніж студенти університету (за співвідношенням до загальної кількості опитаних). Такі результати ми пояснюємо тим, що у студентів коледжу вищий рівень мотивації та бажання працювати в умовах інклюзивного освітнього середовища, оскільки вони у процесі навчання набувають практичного досвіду спілкування та надання допомоги в успішній адаптації до умов життя своїм ровесникам з ООП. При цьому варто також підкреслити, що визначальним та пріоритетним принципом у системі навчально-виховної роботи коледжу є виховання у здорових студентів почуттів толерантності та гуманності до осіб з обмеженими функціональними можливостями, а у студентів з ООП – на віру і переконання у своїх силах, прояв соціальної активності тощо.

Висновки і пропозиції

Результати проведеного дослідження окреслюють шляхи удосконалення змісту підготовки фахівців соціальної сфери до роботи в умовах ІОС. Інклюзивно зорієнтований зміст фахової підготовки може інтегруватися до традиційної системи підготовки окремими модулями або через упровадження окремих дисциплін до навчальних планів,

зорієнтованих на вивчення певних напрямів ІО та формування відповідних компетенцій щодо роботи з дітьми з ООП в умовах ЗНЗ.

Значну увагу необхідно приділяти формуванню у студентів усвідомленого розуміння та знань основних положень і нормативно-правових засад ІО, внутрішньої готовності до позитивного сприйняття дітей з ООП, визнання цінності особистості дитини незалежно від її порушень та спільного навчання і виховання різноманітного дитячого колективу в умовах масових освітніх закладів, набуття професійних умінь співпраці різнопрофільних фахівців в умовах ІОС, що уможливить майбутнім фахівцям добирати ефективні методи психолого-педагогічної корекції і шляхи успішної соціалізації дітей з ООП.

В ході аналізу змісту фахової підготовки за спеціальностями «Соціальна педагогіка» і «Соціальна робота» та освітньо-кваліфікаційних характеристик зазначених спеціальностей, вважаємо за необхідне введення до навчальних планів нових дисциплін, як-от: «Основи інклюзивної освіти», «Професійне співробітництво в інклюзивному освітньому закладі», «Лідерство та інклюзивна освіта» та ін., які покликані забезпечити майбутнім спеціалістам універсальні знання та уміння їх реалізувати з урахуванням інклюзивних тенденцій в освіті.

З метою більш широкої кваліфікованої підготовки студентів за спеціальностями «Соціальна педагогіка», «Соціальна робота» доцільно розпочати роботу з профільної організації, спрямованої на здобуття студентами додаткової спеціальності – «асистент вчителя класу з інклюзивним навчанням» та включення до навчальних планів цих спеціальностей дисципліни «Асистент в інклюзивному середовищі», що передбачає ознайомлення студентів із нормативно-правовими актами щодо регламентації роботи та обов'язками асистента вчителя, кваліфікаційними вимогами та особливостями організації корекційно-розвивальної роботи в процесі виконання обов'язків асистента.

У контексті вивчення зазначеної проблеми, на нашу думку, подальшого дослідження потребують аспекти: вивчення зарубіжного досвіду підготовки фахівців соціальної сфери до роботи в умовах ІОС, особистісно зорієнтована професійна підготовка різнопрофільних фахівців до роботи у закладах середньої, професійної та вищої освіти з інклюзивним навчанням.

Список літератури

1. Артющкіна Л.М. Соціальний педагог школи: теорія і практика. Суми: Сум. ДПУ ім. А.С.Макаренка, 2004. 123 с.
2. Концепція розвитку інклюзивної освіти. Закон МОН України від 01.10.2010. URL: [рокуhttp://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MUS13929.html](http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MUS13929.html) (дата звернення: 15.05. 2020).
3. Малишевська І.А. Теоретико-методичні основи підготовки фахівців психолого-педагогічного профілю до роботи в умовах

інклюзивного освітнього середовища: автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.03. Київ, 2018. 33 с.

4. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої освіти. Від 14.12.2016 року. № 988. URL: <https://osvita.ua/school/reform/54276/> (дата звернення: 16.05. 2020).

5. Організація інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах. Інструктивно-методичний лист Міністерства освіти і науки України від 18.05. 2012 року. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MUS18333.html (дата звернення: 25.05. 2020).

6. Панов В.И. Психодидактика образовательных систем: теория и практика. Санкт Петербург: Питер, 2007.

7. Положення про інклюзивно-ресурсний центр. Прийняте Кабінетом Міністрів України 12.07 2017 року. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/545-2017-%D0%BF> (дата звернення: 10.06. 2020).

8. Про внесення змін до деяких законів України про освіту щодо організації інклюзивного навчання. Закон України від 05.06.2014 № 1324-VII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1324-18> (дата звернення: 15.06. 2020).

9. Про внесення змін до Закону України «Про освіту» щодо особливостей доступу осіб з особливими освітніми потребами до освітніх послуг. Закон України від 23.05.2017 № 2053-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2053-19> (дата звернення: 25.06. 2020).

10. Про затвердження плану дій щодо запровадження інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах на 2009-2012 роки. Наказ Міністерства освіти і науки України від 11.09.2009 року. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1308-10> (дата звернення: 15.05. 2020).

11. Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах. Постанова Кабінету Міністрів України від 15.08.2011 № 872. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/872-2011-%D0%BF> (дата звернення: 13.06. 2020).

12. Про заходи, спрямовані на забезпечення додержання прав осіб з інвалідністю. Указ Президента України від 13.12.2016 року. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/info/U553_16.html (дата звернення: 14.06. 2020).

13. Про освіту. Закон України від 05.09.2017 року. Ст. 20. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 10.05. 2020)

14. Рассказова О.И. Развитие социальности учнів в умовах інклюзивної освіти: теорія та технологія. Монографія. Харків: ФОП Шейніна, 2012. 468 с.

15. Слостенин В.А., Исаев И.Ф., Шиянов Е.Н. Педагогика. Москва: Издательский центр «Академия», 2002. 576 с.

References

1. Artiushkina L.M. (2004). *Sotsialnyi pedagog shkoly: teoria i praktika*. Sumy: Sym. DPY im. A.S. Makarenka.
2. Kontseptsiia rozvytku inklusivnoi osvity. Zakon MON Ukrainy vid 01.10.2010. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MUS13929.html (data zvernennia: 15.05. 2020).
3. Malyshevska I.A. (2018) *Teoretyko-metodychni osnovy pidhotovky fakhivtsiv psycholoho-pedahohichnoho profile do roboty v umovach inkluzyvnoho osvitnoho seredovyshcha: avtoref. dys. ... d-ra ped. nauk : 13.00.03*. Kyiv.
4. Nova ukrainska chkola. Kontseptualni zasady reformuvannia serednoi osvity. Vid 14.12.2016 roku. № 988. URL: <https://osvita.ua/school/reform/54276/> (data zvernennia: 16.05. 2020).
5. Organizatsiia inkluzyvnoho navchannia u zahalnoosvitnich navchalnykh zakladakh. Instruktyvno-metodychnyi lyst MONU vid 18.05. 2012 roku. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MUS18333.html (data zvernennia: 25.05. 2020).
6. Panov V.I. (2007). *Psikhodyaktyka obrazovatelnykh system: teoria i praktika*. Sankt-Peterburg: Piter.
7. Polozhennia pro inkluzyvno-resursnyi tsentr. Pryinate Kabinetom Ministriv Ukrainy 12.07 2017 roku. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/545-2017-%D0%BF> (data zvernennia: 10.06. 2020).
8. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakoniv Ukrainy pro osvitu shchodo organizatsii inkluzyvnoho navchannia. Zakon Ukrainy vid 05.06.2014 № 1324-VII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1324-18> (data zvernennia: 15.06. 2020).
9. Pro vnesennia zmin do Zakonu Ukrainy «Pro osvitu» shchodo osoblyvosti dostupy osib z osoblyvymy osvitnimy potrebamy do osvitnikh posluh. Zakon Ukrainy vid 23.05.2017 № 2053-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2053-19> (data zvernennia: 25.06. 2020).
10. Pro zatverdzhennia planu dii shchodo zaprovadzhennia inkluzyvnoho navchannia u zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladakh na 2009-2012 roky. Nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy vid 11.09.2009 roku. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1308-10> (data zvernennia: 15.05. 2020).
11. Pro zatverdzhennia poradku orhanizatsii inkluzyvnoho navchannia u zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladakh. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 15.08.2011 № 872. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/872-2011-%D0%BF> (data zvernennia: 13.06. 2020).
12. Pro zakhody, spramovani na zabespechennia doderzhannia prav osib z invalidnistiu. Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 13.12.2016 roku. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/info/U553_16.html (data zvernennia: 14.06. 2020).
13. Pro osvitu. Zakon Ukrainy vid 05.09.2017 roku. St. 20. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (data zvernennia: 10.05. 2020).

14. Rasskazova O.I. (2012). Rozvytok so sialnosti uchniv v umovakh inkluzyvnoi osvity: teoria ta tekhnologiiia. Monografiia. Kharkiv: FOP Sheinina.

15. Slastenin V.A., Isaev I.F., Shyianov E. N. (2002). Pedagogika. Moskva: Izdatelskii tsentr «Akademyia».

Стаття надійшла до редакції 10.09.2020 р.

Ярослав Анатолійович СУШАРНИК

кандидат економічних наук,
викладач кафедри фінансів, економіки та економічної
кібернетики
Подільський спеціальний навчально-реабілітаційний
соціально-економічний коледж
e-mail: kirily@i.ua

Алла Михайлівна МІСЬКО

викладач кафедри інформаційної діяльності,
документознавства і фундаментальних дисциплін
Подільський спеціальний навчально-реабілітаційний
соціально-економічний коледж
E-mail: miskoalla88@gmail.com

**ПРАКТИЧНЕ НАВЧАННЯ, ЯК ОСНОВА ПРОЦЕСУ
ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ МАЙБУТНІХ
ОБЛІКОВЦІВ В ІНКЛЮЗИВНИХ ГРУПАХ**

Місько А.М., Сушарник Я.А. Практичне навчання, як основа процесу формування професійної компетенції майбутніх обліковців в інклюзивних групах. *Вектор Поділля* : наук. журн. / Подільський спеціальний навчально-реабілітаційний соціально-економічний коледж; редкол.: М.М. Тріпак (гол.ред.), О.М. Бачинська (заст. гол. ред.), А. Zielińska та ін. Кам'янець-Подільський: Видавничо-поліграфічний центр Західноукраїнського національного університету «Економічна думка», 2020. Вип. 3. С. 208-215. – ISSN 2617-1112

Анотація

Вступ Реформування та модернізація системи освіти в Україні, демократичні перетворення, процеси гуманізації, інтеграції, входження у європейську спільноту зумовили зміну ставлення суспільства до проблем навчання осіб з особливими освітніми потребами, привели до усвідомлення необхідності їх більш широкої інтеграції в соціум.

Зазначені зміни, в свою чергу, характеризується інноваційним пошуком найвагоміших важелів впливу на покращення якості фахової підготовки майбутніх фахівців до роботи.

На сучасному етапі розвитку системи освіти на зміну спеціалізованому навчанню приходять нові форми отримання освіти – інтеграція та інклюзія, завдяки яким кожна дитина з особливими освітніми проблемами, незалежно від стану здоров'я, наявності фізичного чи інтелектуального порушення, має право на одержання освіти, якість якої не різниться від освіти здорових дітей.

Мета. У статті висвітлено вагомість проходження виробничої навчальної практики особами з особливими освітніми потребами та проблеми з якими вони зустрічаються під час практики.

Результати. Увіраження практичного аспекту виробничої навчальної практики для осіб з особливими освітніми потребами уможливають адаптування системи методів до потреб сучасного студента в умовах інклюзії.

Ключові слова: практична спрямованість; практика; інклюзивна освіта; професійна компетентність.

Yaroslav Anatoliyovych SUSHARNYK

PhD in Economics,

Lecturer at the Department of Finance, Economics and Economic Cybernetics

Podilsky Special Education and Rehabilitation

Socio-Economic College, Kamianets-Podilsky

E-mail: kirily@i.ua

Alla Mykhaylivna MISKO

Lecturer at the Department of Information, Documentary and Fundamental

Disciplines

Podilsky Special Education and Rehabilitation

Socio-Economic College, Kamianets-Podilsky

E-mail: miskoalla88@gmail.com

PRACTICAL TRAINING AS THE BASIS OF THE PROCESS OF FORMATION OF PROFESSIONAL COMPETENCE OF FUTURE ACCOUNTANTS IN INCLUSIVE GROUPS

Abstract

Introduction Reforming and modernizing the education system in Ukraine, democratic transformations, processes of humanization, integration, joining the European community have led to a change in society's attitude to the problems of education of people with special educational needs, led to awareness of their need for greater integration into society.

These changes, in turn, are characterized by an innovative search for the most important levers of influence on improving the quality of professional training of future professionals.

At the current stage of development of the education system, specialized education is being replaced by new forms of education - integration and inclusion, thanks to which every child with special educational problems, regardless of health, physical or intellectual disability, has the right to education. does not differ from the education of healthy children.

Purpose The article highlights the importance of internships for people with special educational needs and the problems they encounter during practice.

Results. The expression of the practical aspect of industrial training practice for people with special educational needs makes it possible to adapt the system of methods to the needs of the modern student in the conditions of inclusion.

Keywords: practical orientation; practice; inclusive education; professional competence.

Розмови про інклюзивну освіту поступово переходять від виправдання причин того, чому слід прийняти на озброєння саме цей підхід, до визначення того, як його можна успішно втілити в життя. Переваги інклюзивного підходу до навчання всіх учнів добре висвітлені в результатах науково-дослідницької роботи і в літературі . Стає все більш очевидним, особливо в останні 10 років, що цей підхід є корисним з соціальної, академічної і навіть фінансової точки зору, як для шкільних систем, так і для всіх, хто приймає участь в інклюзивній освіті [6].

В Україні питанням інклюзивного навчання присвячені наукові праці П. Таланчука, К. Кольченко, Г. Нікулиної, Ю. Богинської та інших.

Ряд українських учених здійснили різнобічний аналіз вивчення проблеми інклюзивної освіти за рубежом і порівняли його зі станом впровадження інклюзивної освіти в Україні та країнах СНД. Результати цих досліджень відображено у роботах А. Колупаєвої (автора першого в нашій державі монографічного дослідження з інклюзивної освіти), В. Бондаря, А. Заплатинської, М. Кавуна, Ю. Найди, Т. Сака, М. Сварника, В. Тищенко та інших.

Однією із форм навчання дітей з особливими освітніми потребами є нова, але визнана у багатьох країнах світу інклюзивна форма освіти, яка забезпечує безумовне право кожної дитини навчатися у загальноосвітньому закладі за місцем проживання із забезпеченням усіх необхідних для цього умов. В Україні модель інклюзивної освіти на

початку ХХІ ст. почала набувати значення переважно за ініціативи громадських організацій, а через два десятиліття можна сказати, що вона змогла «прижитися» у кожному навчальному закладі країни. Проте навчальних закладів, а саме закладів вищої освіти в Україні досить мало в яких більшість академічних груп були б пристосовані до навчання дітей з особливими освітніми потребами.

Інклюзивне навчання - це система освітніх послуг, що базується на принципі забезпечення основного права дітей на освіту та права навчатися за місцем проживання, яка передбачає навчання в умовах загальноосвітнього закладу. З метою забезпечення рівного доступу до якісної освіти інклюзивні освітні заклади повинні адаптувати навчальні програми та плани, методи та форми навчання, використання існуючих ресурсів, партнерство з громадою до індивідуальних потреб дітей з особливими освітніми потребами. Інклюзивна освіта – це процес, у якому школа намагається відповідати на потреби усіх учнів, вносячи необхідні зміни до навчальної програми та ресурсів, щоб забезпечити рівність можливостей.

Поняття компетенції та професійної компетентності неоднозначно трактується різними вченими у різний час.

За великим тлумачним словником сучасної української мови: компетенція – гарна обізнаність із чим-небудь; коло повноважень певної організації або особи. Компетентний – який має достатній рівень знань в якій-небудь галузі; кваліфікований, ґрунтується на знанні, з чим-небудь гарно обізнаний, тямущий [2, с. 445]. Проте, їх об'єднує одна теорія, яка твердить, що професійна компетентність – це досконале володіння індивідом різними компетенціями, якими він оволодів у процесі навчання або професійна компетентність – це наявність професійно-ділових, інтелектуальних, особистісних, емоційно-вольових, психофізіологічних, соціальних особливостей (компетенцій) індивідуума, успішне поєднання яких забезпечує високу результативність та ефективність їхньої діяльності в умовах конкуренції на ринку праці.

Посилення практичної спрямованості навчання студентів являється важливим аспектом оптимізації підготовки студентів у вищих навчальних закладах на сучасному етапі. Основне завдання закладу вищої освіти – це формування у випускника здатності перетворювати фундаментальні та прикладні знання на професійні функції. Таким чином, практичне (операційне) навчання займає провідну роль у процесі формування професійної компетентності майбутніх фахівців-обліковців.

Однак, не дивлячись на це, практичне навчання в навчальних закладах не завжди здійснюється ефективно. Якісному здійсненню операційного навчання перешкоджають ряд перешкод різного характеру. Такими перешкодами є, в першу чергу, недосконалі нормативно-правові акти в галузі освіти, якими являються державні стандарти вищої освіти. Оскільки дані стандарти передбачають організацію навчального процесу за Болонською моделлю, то кількість аудиторних занять студентів різко

зменшується, і, як правило, за рахунок зменшення кількості практичних занять та практик. Також якісне проведення практичного навчання передбачає наявність відповідного інвентарю та обладнання, достатньої кількості баз проходження студентами практики, стажування педагогічних працівників, тощо. А це все вимагає додаткових фінансових витрат, на які навчальні заклади, в силу об'єктивних обставин, піти просто не можуть.

Формуванню професійної компетентності майбутніх кваліфікованих робітників приділяється певна увага як у педагогічній теорії, так і в практиці, зокрема у наукових доробках А. Ашерова, І. Ісаєва, О. Огарьова, В. Сластеніна, В. Ягупова та ін. Науковцями стверджено, що саме професійна компетентність обумовлює практичну спрямованість професійної підготовки робітників, впливає на профадаптацію, професіоналізм фахівця за умови самонавчання та самовиховання. В «Енциклопедії освіти» доктор педагогічних наук, професор В. Лозовецька дає визначення професійної компетентності як інтегрованої характеристики ділових і особистісних якостей фахівця» [4, с. 722].

Безумовно, особливості формування професійної компетентності майбутніх обліковців з реєстрації бухгалтерських даних полягають в обґрунтуванні та перевірці ідеї можливості організації їх професійної підготовки на основі компетентісного підходу, а саме: модернізації системи цінностей; встановленні кореляції між розвитком рис професійної самостійності і формуванням професійної компетентності; оптимізації застосування сучасних продуктивних педагогічних технологій; виявленні і поясненні закономірностей зв'язків, що впливають на результат формування професійної компетентності; визначенні прямої залежності між високим рівнем суб'єкт суб'єктних відносин учнів в навчально-виробничому процесі ЗВО і ефективністю формування їх професійної компетентності; забезпеченні умов розвитку інформаційно-технологічної культури як основи професійної етики майбутнього фахівця бухгалтерського діловиробництва; розробленні моделі педагогічних умов формування професійної компетентності майбутніх обліковців з реєстрації бухгалтерських даних в процесі набуття кваліфікації.

Поняття «професійна компетентність» є складним та означає володіння професійною діяльністю на достатньо високому рівні, здатність проектувати свій подальший професійний шлях; користування прийомами професійного спілкування та усвідомлення соціальної відповідальності за результати своєї роботи; володіння прийомами особистісного самовираження та саморозвитку в рамках професії, готовність до професійного зростання, позитивне ставлення до майбутньої професійної діяльності [3]. Протягом навчання компетентність студентів вищих навчальних закладів зростає через засвоєння теоретичних знань, оволодіння різними практичними методами роботи, прояву професійної критичності мислення.

У 2018-2019 н. р. було проведено анкетування студентів-практикантів Подільського спеціального навчально-реабілітаційного соціально-

економічного коледжу. На запитання «Що ускладнює проходження практики на підприємстві?» отримали такі результати: недостатнє матеріально-технічне оснащення бази практики; недостатня консультативна допомога з боку спеціалістів від виробництва та незацікавленість керівників практики від підприємства у роботі студентів.

Після проходження практики та контактів з працюючими спеціалістами у студентів змінюється оцінка своїх професійних якостей таким чином: посилюється критичне ставлення до своїх знань, умінь і навичок, професійної майстерності; підвищується вимогливість до особистісної компоненти; знижується уявлення про себе як підготовленого спеціаліста; певним чином змінюється відношення до обраної професії. В результаті, 74% студентів вважають рівень своєї практичної підготовки достатнім, а незадоволені ним, відповідно 26%.

Координатором з проходження практики Подільського коледжу було проведено опитування серед керівників підприємств, що є базами практик студентів. Більшість роботодавців вважають, що студенти-практиканти в навчальному закладі отримали достатню загальну практичну та теоретичну підготовку, але потрібно підсилити вузько профільну економічну та комп'ютерну підготовку.

Випускники Подільського спеціального навчально-реабілітаційного соціально-економічного коледжу забезпечуються робочими місцями за погодженням з обласними центрами зайнятості.

Наприклад: з Хмельницьким обласним центром зайнятості погоджено проектні показники обсягу прийому за державним замовленням у 2020 році, виконавцем якого є Подільський спеціальний навчально-реабілітаційний соціально-економічний коледж.

Обласний центр зайнятості, зазначає, що адміністративні дані державної служби зайнятості лише частково відображають ситуацію на ринку праці, тому що відповідно до законодавства у сфері зайнятості, інформацію про попит на робочу силу (вакансії) роботодавці подають центрам зайнятості за наявності потреби.

У 2019 році в базі даних обласної служби зайнятості наявними були 662 вакансії для «фахівців у сфері бухгалтерського обліку та оподаткування», 751 вакансія для «фахівців в галузі економіки та підприємницької діяльності», 100 вакансій для «фахівців в галузі фінансів та банківської справи», 50 вакансій для «психологів» та 47 вакансій для «фахівців з соціальної роботи». На обліку перебувало 855 безробітних «фахівців у сфері бухгалтерського обліку та оподаткування», 1074 – «фахівців в галузі економіки та підприємницької діяльності», 178 – «фахівців в галузі фінансів та банківської справи», 98 – «психологів» та 95 безробітних «фахівців з соціальної роботи».

За допомогою у працевлаштуванні до служби зайнятості звернулися випускники з освітньо-кваліфікаційним рівнем «молодший спеціаліст»:

- за спеціальністю «Економіка підприємства» 2 особи;
- за спеціальністю «Бухгалтерський облік» - 5 осіб;

- за спеціальністю «Соціальна робота» - 2 особи.

Державною службою зайнятості розробляється прогноз щодо попиту та пропозиції на зареєстрованому ринку праці України на 2020 рік. За результатами здійсненого прогнозу, передбачається, що кількість вакансій, зареєстрованих у державній службі зайнятості, становитиме 1 246 тис., з яких лише 10% складатиме попит на фахівців (бухгалтерів, сестер медичних, вихователів, фармацевтів, експедиторів, механіків); 8% становитиме попит на професіоналів (вчителів, економістів, інженерів, викладачів, провізорів); 6% становитиме потреба у керівниках та менеджерах (менеджерах, головних бухгалтерях, майстрах, начальниках відділу); 4% становитиме потреба у технічних службовцях (касирах, адміністраторах, листоношах (поштарях), секретарях) [7].

Тому, з метою покращення умов проведення практики та поліпшення підготовки студентів закладів вищої освіти до майбутньої професійної діяльності необхідно: проводити комплекс робіт з вивчення потреби та вимог до фахівців тієї чи іншої спеціальності з боку роботодавців; укладати середньострокові (до трьох років) та довгострокові (до п'яти років) договори про забезпечення студентів закладів вищої освіти базами практики та першим місцем працевлаштування; ширше залучати практичних працівників до організації навчального процесу у ЗВО; максимально наблизити навчальні плани та робочі навчальні програми вищих навчальних закладів до вимог майбутнього місця роботи; розробити та запровадити систему ранньої адаптації випускників на первинних посадах; забезпечити проведення практики у модернізованих підприємствах, де є сучасна техніка, обладнання, устаткування, застосовуються сучасні технології в виробництві; сприяти співпраці між викладачами-керівниками практики від кафедри та керівниками практики від виробництва щодо підготовки посібників, методичних рекомендацій, проводити науково-дослідну роботу та впроваджувати новітні технології в рамках курсового та дипломного проектування; залучати провідних фахівців-практиків, керівників різних рівнів до викладання окремих дисциплін, спецкурсів, участі у фахових конференціях, круглих столах, впроваджувати дуальну форму навчання тощо.

Висновок. Отже, через професійно орієнтоване навчання студентів (із залученням їх до практичної діяльності та науково-дослідної роботи) і формування професійних компетенцій та ціннісних орієнтирів можливе забезпечення в подальшому розвитку та вдосконалення професійних умінь, культури та компетентності в цілому. Наявність ряду невирішених проблем та перешкод у даному питанні обумовлюють актуальність та перспективність їх подальших досліджень.

Використана література

1. Бібік Н. М., Ващенко Л.С., Локшина О.І. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи (Бібліотека з

освітньої політики) : монографія / за заг. ред. О.В.Овчарук. Київ : «К.І.С.», 2004. 112с.

2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. Київ: Ірпін: ВТФ «Перун», 2002. 1440 с.

3. Головань М.С. Компетенція і компетентність: досвід теорії, теорія досвіду. *Вища освіта України*. 2008. № 3. С. 23-30.

4. Головань М.С. Система компетенцій випускника вищого навчального закладу напряму підготовки «фінанси і кредит». *Вища школа*. № 9. С. 27-38.

5. Лозовецька В. Т. Енциклопедія освіти: акад .пед. наук України. / за гол. ред. В. Г. Кременя. *Професійна компетентність*. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.

6. Тім Лорман. Сім стовпів підтримки інклюзивної освіти. *Дефектологія. Особлива дитина: навчання та виховання*. 2010 р. № 3. С.3-11.

7. Хмельницький обласний центр зайнятості. Лист щодо вакантних місць з працевлаштування студентів. 02.03.2020. № 22-06/599

References

1. Bibik, N. M., Vashchenko, L.S., and Lokshyna, O.I. Kompetentnisnyy pidkhid u suchasniy osviti: svitovyy dosvid ta ukrayinski perspektyvy (Biblioteka z osvithoyi polityky): monohrafiya / za zah. red. O.V.Ovcharuk. «K.I.S.», Kyiv, Ukraine 2004. 112s.

2. Velykyy tлумachnyy slovnyk suchasnoyi ukrayinskoyi movy / uklad. i holov. red. V.T. Busel. Kyiv: Irpin: VTF «Perun», 2002. 1440 s.

3. Holovan M.S. Kompetentsiya i kompetentnist: dosvid teoriyi, teoriya dosvidu. *Vyshcha osvita Ukrayiny*. 2008. № 3. S. 23-30.

4. Holovan M.S. Systema kompetentsiy vypusknika vyshchoho navchalnoho zakladu napryamu pidhotovky «finansy i kredyt». *Vyshcha shkola*. № 9. S. 27-38.

5. Lozovetska V. T. Entsyklopediya osvity: akad .ped. nauk Ukrayiny. / za hol. red. V. H. Kremenya. *Profesiyna kompetentnist*. Kyiv: Yurinkom Inter, 2008. 1040 s.

6. Tim Lorman. Sim stovpiv pidtrymky inklyuzyvnoyi osvity. *Defektolohiya. Osoblyva dytyna: navchannya ta vykhovannya*. 2010 r. № 3. S.3-11.

7. Khmelnytskyy oblasnyy tsentr zaynyatosti. Lyst shchodo vakantnykh mist z pratsevlashtuvannya studentiv. 02.03.2020. № 22-06/599

Олег Леонідович СКЛАДАНІВСЬКИЙ
викладач кафедри інформаційної діяльності,
документознавства і фундаментальних дисциплін
Подільський спеціальний навчально-реабілітаційний
соціально-економічний коледж
e-mail: oleg_skladanowski@ukr.net

ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗМІСТУ ТА МАТЕРІАЛЬНО-ТЕХНІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОНОВЛЕНОГО ПРЕДМЕТА «ЗАХИСТ УКРАЇНИ»

Складанівський О.Л. Вдосконалення змісту та матеріально-технічного забезпечення оновленого предмета «Захист України». *Вектор Поділля* : наук. журн. / Подільський спеціальний навчально-реабілітаційний соціально-економічний коледж; редкол.: М. М. Тріпак (гол. ред.), О. М. Бачинська (заст. гол. ред.), А. Zielińska та ін. Кам'янець-Подільський: Видавничо-поліграфічний центр Західноукраїнського національного університету «Економічна думка», 2020. Вип. 3. С. 216-224. – ISSN 2617-1112

Анотація

У статті розглянуто процес реформування системи освіти, який зумовлений розпочатою в 2014 році децентралізацією. Це передбачає трансформацію, декомунізацію та демократизацію системи освіти. В рамках процесу декомунізації в закладах освіти передбачено з 01.09.2020 року зміну назви шкільного предмета «Захист Вітчизни» на «Захист України», що передбачає оновлення змісту та матеріально-технічного забезпечення. А також розглянуто зміст предмета «Захист України» під час опанування якого, допризовна молодь отримує початкову військову підготовку, формує почуття патріотичної свідомості та національної гідності. Визначено особливості вивчення предмета «Захист України» юнаками та дівчатами.

У статті охарактеризовані об'єкти матеріально-технічного забезпечення оновленого предмета «Захист України» Подільського спеціального навчально-реабілітаційного соціально-економічного коледжу для молоді з особливими потребами. Зокрема, кабінет предмета, кімната для зберігання зброї, стройовий майданчик, стройова площадка, навчальне місце для занять з вогневої підготовки, місце для метання ручних гранат, виносне навчальне обладнання. Крім цього обґрунтована необхідність оновлення змісту та вдосконалення матеріально-технічного забезпечення предмета «Захист України». А саме, розміщення на території закладу освіти для молоді з особливими потребами єдиної смуги перешкод, стрілецького тиру, навчально-тренувального комплексу.

Ключові слова: децентралізація; трансформація системи освіти; декомунізація в освіті; демократизація освітньої галузі; зміст навчального предмета; матеріально-технічне забезпечення; об'єкти матеріально-технічного забезпечення; стройова площадка; єдина смуга перешкод, виносне навчальне обладнання; навчально-тренувальний комплекс; студенти з інвалідністю.

Oleg Leonidovich SKLADANOVSKY

Lecturer of the Department of Information Activity, of documentary and
fundamental disciplines

Podilsky Special Education and Rehabilitation

Socio-Economic College, Kamianets-Podilsky

Email: oleg_skladanowski@ukr.net

IMPROVEMENT OF THE CONTENT AND MATERIAL AND TECHNICAL SUPPORT OF THE UPDATED PROTECTION OF UKRAINE

Annotation

The article considers the process of reforming the education system, which is due to the decentralization started in 2014. This involves the transformation, decommunization and democratization of the education system. As part of the process of decommunization in educational institutions, from September 1, 2020, the name of the school subject "Defense of the Fatherland" will be changed to "Defense of Ukraine", which provides for updating the content and logistics.

The content of the subject "Defense of Ukraine" is also considered. Peculiarities of studying the subject "Defense of Ukraine" by boys and girls are determined.

The article describes the objects of material and technical support of the updated subject "Defense of Ukraine" of Podolsk special educational and rehabilitation socio-economic college for young people with special needs.

In particular, the office of the subject, a room for storing weapons, a battlefield, a training place for fire training, a place for throwing hand grenades, portable training equipment. In addition, the need to update the content and improve the logistics of the subject "Defense of Ukraine" is justified. Namely, placement on the territory of an educational institution for young people with special needs of a single obstacle course, shooting range, educational and training complex.

Key words: *decentralization; transformation of the education system; decommunization in education; democratization of the education sector; the content of the subject; logistical support; logistics facilities; battlefield; single obstacle course, remote training equipment; educational and training complex; students with disabilities.*

Вступ

Процес децентралізації в Україні розпочато в 2014 році з прийняттям Концепції реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади, Законів «Про співробітництво територіальних громад» [4], «Про добровільне об'єднання територіальних громад» [5] та змін до Бюджетного і Податкового кодексів щодо фінансової децентралізації.

Децентралізацію називають реформою, що починає змінювати світогляд людей, своєрідною «декомунізацією мислення». Реформа самоврядування повинна спонукати людей до ухвалення самостійних, відповідальних рішень на противагу міфу про «державу, яка зобов'язана давати гроші».

Реформування освіти зумовлене процесом децентралізації в Україні, передбачає трансформацію, декомунізацію та демократизацію системи освіти. У відповідності до Постанови Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України» від 26.02.2020 р. № 143 (набрання чинності відбудеться 01.09.2020 р.) [6] в рамках процесу декомунізації в закладах освіти змінено назву шкільного предмета «Захист Вітчизни» на «Захист України», що передбачає оновлення змісту та матеріально-технічного забезпечення.

Мета та завдання статті

Основною метою проведеного дослідження є обґрунтування основних напрямків вдосконалення матеріально-технічного забезпечення та оновлення змісту предмета «Захист України» в умовах трансформації системи освіти, процесів декомунізації та демократизації. Для досягнення поставленої мети було визначено основні завдання:

розкрити підстави нагального оновлення змісту предмета «Захист України» під час опанування якого, допризовна молодь отримує початкову військову підготовку, формує почуття патріотичної свідомості та національної гідності;

визначити роль навчально-матеріального забезпечення щодо отримання належних навичок і знань з оновленого предмета «Захист України»;

охарактеризувати об'єкти матеріально-технічного забезпечення оновленого предмета «Захист України»;

обґрунтувати основні напрями вдосконалення матеріально-технічного забезпечення оновленого змісту предмета «Захист України».

Виклад основного матеріалу дослідження

Предмет «Захист України» є обов'язковим навчальним предметом, який вивчається в навчальних закладах системи загальної середньої освіти упродовж 10 і 11 класів та під час навчально-польових занять (зборів) і навчально-тренувальних занять (дівчата) [3, 7].

Вивчення предмета «Захист України» юнаками та дівчатами проводиться окремо (відповідно до листа-роз'яснення Міністерства освіти і науки України «Щодо здійснення окремого вивчення допризовної та медично-санітарної підготовки юнаками і дівчатами» від 09.10.2002 р. № 1/9-444) [9].

Навчальний предмет при цьому в обох випадках називається «Захист України» з уточненням («Основи медичних знань» для дівчат). Разом з тим, дівчата, за їх власним бажанням (у разі згоди батьків, опікунів або піклувальників) та відповідно до рішення педагогічної ради закладу освіти, можуть навчатися за програмою для юнаків. Юнаки, які за станом здоров'я або релігійними поглядами звільнені від засвоєння основ військової справи, вивчають предмет за програмою для дівчат «Основи медичних знань».

Юнаки вивчають такі розділи: Збройні сили України на захисті Вітчизни; міжнародне гуманітарне право; тактична підготовка; вогнева підготовка; статuti Збройних Сил України; стройова підготовка; військова топографія; прикладна фізична підготовка; військово-медична підготовка; основи цивільного захисту.

Дівчата – основи цивільного захисту; міжнародне гуманітарне право про захист цивільного населення; основи медичних знань і допомоги; надання першої медичної допомоги в надзвичайних ситуаціях, хворим та догляд за ними. Розділ предмета «Основи цивільного захисту» для групи юнаків і для групи дівчат є спільним.

Навчальна програма з предмета «Захист України» в Подільському спеціальному навчально-реабілітаційному соціально-економічному коледжі для молоді з особливими потребами передбачає практичну спрямованість, реалізація якої забезпечується відповідною матеріально-технічною базою [11]:

кабінетом предмета «Захист України», який призначений для проведення занять для молоді, в тому числі для юнаків та дівчат з особливими потребами, за програмою предмета і укомплектований пакетом плакатів («Державна і військова символіка», «Основи військового законодавства України», «Складові сектору безпеки (загальна структура ЗС України та інших військових формувань)», «Військові звання й знаки розрізнення», «Зразки військової форми одягу», «Стройові прийоми і рух без зброї. Строї відділення», «Виконання вправ зі стрілецької зброї та заходи безпеки», «Автоматична зброя», «Ручні осколкові гранати», «Протитанкові і протипіхотні міни», «Склад відділення та його озброєння», «Основні зразки озброєння та військової техніки ЗС України», «Військова топографія. Місцевість та її значення у бою. Орієнтування на

місцевості», «Вогнева позиція (обладнання та маскування)», «Цивільний захист», «Основи медичних знань і допомоги»);

стройовим майданчиком для проведення занять для молоді, в тому числі для юнаків і дівчат з особливими потребами, зі стройової підготовки та заходів з військово-патріотичного виховання, урочистих заходів;

стройової площадки розміром 8 x 16 м яка призначена для відпрацювання стройових прийомів молоддю, в тому числі для юнаків і дівчат з особливими потребами. Лінії, нанесені по периметру площадки з інтервалом 800 мм, призначено для відпрацювання руху стройовим кроком. Кола, нанесені по периметру площадки, - для відпрацювання стройового положення та поворотів на місці. Великі квадрати - для відпрацювання поворотів під час руху. Для закладів освіти кількість великих квадратів у довжину площадки може бути зменшена до трьох. Усі лінії на плацу наносяться білою фарбою. Крім стройової площадки, на майданчику виділяється смуга для проходження навчальних підрозділів урочистим маршем;

навчальних місця для занять з вогневої підготовки молоді, в тому числі для юнаків і дівчат з особливими потребами, які складаються з місць для вогневих тренувань зі стрілецької зброї і мішенного поля. Місця тренувань вибираються і розгортаються на обмеженій ділянці місцевості, розгортаються у стрілецькому тирі або кабінеті предмета. На вказаних місцях виконуються розроблені учителями (викладачами) підготовчі вправи, інші вогневі завдання, тому насиченість місць навчально-тренувальними засобами залежить від їх творчих здібностей;

місць для метання ручних гранат - для відпрацювання першої та другої навчальних вправ з метання ручних гранат;

виносного навчального обладнання, тобто навчальних стрілецьких приладів, що дозволяють учителю (викладачеві) навчати стрільбі та виявляти помилки, що допускаються молоддю, в тому числі для юнаків і дівчат з особливими потребами. Вони звичайно включаються в комплект командирських ящиків (КЯ-56, КЯ-58, КЯ-73, КЯ-83). Окрім цих комплектів та іншого навчального обладнання, що поставляється, потребують виготовлення комплектів мішеней для підготовчих вправ стрільб та комплектів мішеней, тактичних знаків і позначок для тактико-стройових, тактичних занять і військової тактичної гри.

Матеріально-технічне забезпечення предмета «Захист України» також передбачає:

кімнату для зберігання зброї, яка обладнується для зберігання навчальної зброї, пневматичних, малокаліберних гвинтівок і боєприпасів до них, навчальної техніки і військово-технічного майна;

єдину смугу перешкод, яка призначена для подолання горизонтальних і вертикальних перешкод індивідуально і в складі підрозділу, метання гранат на влучність. При відсутності смуги у закладі освіти допускається проведення занять на місцевості, дообладнаній перешкодами і мішенями. Така місцевість повинна забезпечити подолання окремих природних, штучних перешкод (елементів смуги) висотою до 2 м різними способами (стрибки, перелітання), рух по вузькій опорі на незначній висоті (до 1 м), вистрибування із заглиблень, інші прийоми і дії [10].

стрілецький тир, тобто спеціально обладнаного приміщення для стрільби з пневматичної і малокаліберної гвинтівки. У загальноосвітньому закладі освіти під стрілецький тир обладнується будь-яке закрите приміщення, що відповідає вимогам безпеки, має спеціальне обладнання і за розмірами дозволяє виконувати вправи початкових і навчальних стрільб. Якщо такого приміщення немає, то виготовляється переносний кулеуловлювач, який дозволяє проводити вправи стрільб з пневматичної гвинтівки в кабінеті предмета, іншому місці, за умови неухильного дотримання правил проведення стрільб та вимог безпеки. Ділянка стрільб тиру включає (як і на військовому стрільбищі) вихідний рубіж, рубіж відкриття вогню та напрямок стрільб довжиною до 25-30 м.;

навчально-тренувальний комплекс, тобто обмеженою ділянкою місцевості з розгорнутими навчальними місцями для практичних занять і тренувань з основ військової справи. Ділянка вибирається біля закладу освіти, її розміри визначаються шляхом моделювання. Наприклад, для занять з тактичної підготовки ділянка поділяється на смуги, в межах яких доведеться діяти навчальному підрозділу за навчальним завданням.

Вищезазначені об'єкти матеріально-технічного забезпечення предмета «Захист України» на даний час відсутні на території Подільського спеціального навчально-реабілітаційного спеціально-економічного коледжу, але для отримання практичних навичок молоддю, в тому числі юнаками і дівчатами з особливими потребами, використовуються єдина смуга перешкод, стрілецький тир, навчально-тренувальний комплекс військової частини А2641 (143-й центр розмінування Головного управління оперативного забезпечення Збройних Сил України) в межах двосторонньої угоди. Така плідна співпраця забезпечує успішне опанування навчальної програми предмета «Захист України» молоддю, в тому числі юнаками і дівчатами з особливими потребами.

Тому, вирішальну роль щодо отримання належних навичок і знань з предмета «Захист України» відіграє навчально-матеріальна база.

Доречно зауважити, що одним із обов'язкових елементів державності України, атрибутом її самостійності, суверенітету є Збройні Сили. Вони виконують одну з найголовніших функцій держави – захисну. Готовність

Збройних Сил України до виконання своїх функцій значною мірою залежить від їх особового складу, зокрема підготовленості молоді до проходження строкової військової служби. Як зазначається в Конституції ст. 65 [1] та Законі України «Про загальний військовий обов'язок і військову службу» [2] – захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, шанування її державних символів є обов'язком громадян України. Ефективне та якісне виконання молоддю цього громадського обов'язку можливе лише за наявності в неї початкових знань, умінь та навичок із загальновійськових дисциплін.

Тому особливо актуальною сьогодні є підготовка молоді до захисту життя та здоров'я, забезпечення власної безпеки і безпеки інших людей у надзвичайних ситуаціях у мирний і воєнний час, до служби в Збройних Силах України, інших військових формуваннях, виконання військового обов'язку в запасі. А також армія потребує підготовленого резерву, і саме сучасні заклади освіти в змозі забезпечити виконання цього завдання на навчальних заняттях з предмета «Захист України». Саме тут переважна більшість допризовної молоді отримує початкову військову підготовку, формує почуття патріотичної свідомості та національної гідності [8].

Висновки і пропозиції

Беручи до уваги вказане вище, великої уваги потребує нагальне оновлення змісту предмета «Захист України» під час опанування якого, допризовна молодь отримує початкову військову підготовку, формує почуття патріотичної свідомості та національної гідності. Успішному отриманню теоретичних знань та практичних навичок з предмета «Захист України» сприяють в повному складі об'єкти матеріально-технічного забезпечення.

Список літератури

1. Конституція України : офіц. текст. Київ : КМ, 1996. 96 с. Дата оновлення: 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%> (дата звернення: 28.04.2020).
2. Про загальний військовий обов'язок і військову службу : Закон України від 25.03.1992 р. № 2232-XII. Дата оновлення: 20.03.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12> (дата звернення: 28.04.2020).
3. Про фахову перевищу освіту : Закон України від 06.06.2019 р. № 2745-VIII. Дата оновлення: 03.04.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2745-19> (дата звернення: 28.04.2020).
4. Про співробітництво територіальних громад : Закон України від 17.06.2014р. №1508-VII. Дата оновлення: 24.07.2014. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1508-18> (дата звернення: 28.04.2020).

5. Про добровільне об'єднання територіальних громад : Закон України від 05.02.2015 № 157-VIII. Дата оновлення: 20.12.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19> (дата звернення: 28.04.2020).

6. Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України : Постанова Кабінету Міністрів України від 26.02.2020 р. № 143. Дата набрання чинності відбудеться: 01.09.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/143-2020-%D0%BF> (дата звернення: 28.04.2020).

7. Про затвердження Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти : Постанова Кабінету Міністрів України від 23.11.2011 р. №1392. Дата оновлення: 21.08.2013. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-%D0%BF/stru> (дата звернення: 28.04.2020).

8. Про затвердження положень про допризовну підготовку і про підготовку призовників з військово-технічних спеціальностей : Постанова Кабінету Міністрів України від 30.11.2000 р. № 1770. Дата оновлення: 26.07.2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1770-2000-%D0%BF/stru> (дата звернення: 28.04.2020).

9. Щодо здійснення окремого вивчення допризовної та медично-санітарної підготовки юнаками і дівчатами : лист-роз'яснення Міністерства освіти і науки України від 09.10.2002 р. № 1/9-444. URL: <https://dostup.pravda.com.ua/request/29066/response/56752/attach/3/attachment.pdf> (дата звернення: 28.04.2020).

10. Методичні рекомендації щодо викладання предмета «Захист Вітчизни» у 2019/2020 навчальному році : додаток до листа Міністерства освіти і науки України від 01.07.2019 р. № 1/11-5966. URL: https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/65024/ (дата звернення: 28.04.2020).

11. Навчальна програма «Захист Вітчизни» для навчальних закладів системи загальної середньої освіти (рівень стандарту) : наказ Міністерства освіти і науки України від 23.10.2017 № 1407. URL: <https://www.google.com/search?q> (дата звернення: 28.04.2020).

References

1. Constitution of Ukraine: Off. text. Kyiv: KM, 1996. 96 p. Updated: 01/01/2020 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (accessed: 04/28/2020).

2. On general military service and military service: Law of Ukraine of March 25, 1992 No. 2232-XII. Updated: 03/20/2020 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12> (accessed: 04/28/2020).

3. On Professional Higher Education: Law of Ukraine dated 06.06.2019 № 2745-VIII. Updated: 03/04/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2745-19> (accessed: 04/28/2020).

4. On Cooperation of Territorial Communities: Law of Ukraine of June 17, 2014 No. 1508-VII. Updated: 24/07/2014 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1508-18> (accessed: 04/28/2020).

5. On voluntary association of territorial communities: Law of Ukraine of 05.02.2015 № 157-VIII. Updated: 20/12/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19> (accessed: 04/28/2020).

6. On Amendments to Some Resolutions of the Cabinet of Ministers of Ukraine: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 26.02.2020 No. 143. The effective date will be: 01.09.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/143-2020-%D0%BF> (accessed: 04/28/2020).

7. On approval of the State standard of basic and complete general secondary education: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 23.11.2011 №1392. Updated: 21/08/2013 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-%D0%BF/stru> (accessed 28/04/2020).

8. On approval of the provisions on pre-draft training and on the training of recruits in military and technical specialties: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated November 30, 2000 No. 1770. Date of update: 26.07.2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1770-2000-%D0%BF/stru> (accessed: 04/28/2020).

9. Concerning the separate study of pre-conscription and health-care training for boys and girls: letter-explanation of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated 09.10.2002 № 1 / 9-444. URL: <https://accessibility.com.ua/request/29066/response/56752/attach/3/attachment.pdf> (accessed 28/04/2020).

10. Guidelines for teaching the subject "Protection of the Fatherland" in the 2019/2020 academic year: supplement to the letter of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated 01.07.2019 № 1 / 11-5966. URL: https://dawn.ua/legislation/Ser_osv/65024 (accessed 28/04/2020).

11. Homeland Security Training Program for General Secondary Education Institutions (Standard Level): Ministry of Education and Science of Ukraine Order No. 1407. dated October 23, 2017 URL: <https://www.google.com/search?q> (Date accessed: 04/28/2020).

ПСИХОЛОГІЯ ТА СОЦІАЛЬНА РЕАБІЛІТАЦІЯ В УМОВАХ ІНКЛЮЗІЇ

УДК 811.111'42'276.3

Alla Anatoliivna Marchyshyna,
Doctor of Philology, Associate Professor, Department of the
English Language, Kamianets-Podilsky National Ivan Ohienko
University

Anatolii Yurojovych Skrypnyk,
Doctor of History of Ukraine, Associate Professor, Department of
Information Practice, Documentary Science and Fundamental
Disciplines, Podilsky Special Education and Rehabilitation Socio-
Economic College
skranat@i.ua

FEMININE PROBLEM VS FEMININE CHALLENGE: FEMININE PSYCHOLOGY IN ANN OAKLEY'S NOVELS

Marchyshyna A.A. Skrypnyk A.Y. Feminine problem vs feminine challenge: feminine psychology in Ann Oakley's novels. *Вектор Поділля : наук. журн.* / Подільський спеціальний навчально-реабілітаційний соціально-економічний коледж; редкол.: М.М. Тріпак (гол. ред.), О.М. Бачинська (заст. гол. ред.), А. Zielinska та ін. Кам'янець-Подільський: Видавничо-поліграфічний центр Західноукраїнського національного університету «Економічна думка», 2020. Вип. 3. С. 225-233. ISSN 2617-1112

Abstract. *The study makes an attempt to specify social and cultural background of female psychology transformation as traced in the novels by a contemporary British writer Ann Oakley. The feminine personages demonstrate evolution of their influence on the plot events. In the analysed novels, both the narrative revolves round the events where women are active and influential and the narration is stylistically marked by the obvious female gender colouring. The research of the extended lingual units – fiction texts – proves the assumption that any verbal construct bears signals of gender identification. A literary text reflects the present-day social norms and cultural views of the nation and the country the writer lives in. Thus, the existence of the depicted diversity of female*

characters is hardly a fictional technique but a reality insight implemented into a narrative form by a skillful artistic talent. The paper concerns the significance of female psychology representation and female identity explication in a plot development. Verbal means of feminine identity representation are considered to be text constructs determining the contents and succession of plot events. Here belong female traits of character, women's personal traits as professionals, family members, community delegates and their activity as narrative triggers. The concepts of stereotyped traits and those considered to be the result of feminist ideas and consciousness transformation serve the matrix within which feminine characters are treated. The study of Ann Oakley's novels «Matilda's Mistake», «The Men's Room», and «A Proper Holiday» affirms that the scope of events and the way of their narration are derived from the socially and culturally approved system of values, beliefs, morals etc. usually attributed to women. The impact of postmodern philosophy upon the analysed texts is traced in the transformations of female characters where the elements of novelty and tradition are often interchanged and intertwined.

Key words: *character, female, feminine, identity, psychology, stereotype, text, woman.*

Алла Анатоліївна МАРЧИШИНА,

доктор філологічних наук, доцент, доцент кафедри англійської мови
Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

Анатолій Юрійович СКРИПНИК,

доктор історичних наук, доцент, викладач кафедри інформаційних
технологій, документознавства і фундаментальних дисциплін

ЖІНОЧА ПРОБЛЕМА VS ЖІНОЧИЙ ВИКЛИК: ПСИХОЛОГІЯ ЖІНКИ В РОМАНАХ ЕНН ОУКЛІ

Анотація. У дослідженні зроблена спроба окреслити соціальне та культурне тло, що послугувало трансформаціям психології жінки у романах сучасної британської письменниці Енн Оуклі. Жінки-персонажі демонструють еволюцію свого впливу на сюжет. В аналізованих творах оповідь розгортається навколо подій, спричинених впливовими та активними жінками, а також оповідна манера є стилістично маркованою відчутним фемінним гендерним забарвленням. Розгляд поширених мовних одиниць – художніх текстів – підтверджує припущення про те, що будь-який вербальний конструкт слугує виразником гендерної ідентифікації. Літературний текст відображає сьгоднішні соціальні норми та культурні вподобання тієї нації й країни, в якій живе письменник. Тому наявність відтвореного розмаїття фемінних дійових осіб важко назвати виключно літературним прийомом, це швидше заглиблення у реальність, вплетене в оповідну форму талановитою майстерністю митця. У статті наголошується значущість

зосередженості на психологічних особливостях жінки-персонажа та експлікації фемінної ідентичності для розвитку сюжету. Вербальні одиниці позначення жіночості вважаються текстовими конструктами, що визначають зміст і послідовність подій у сюжеті. Сюди належать особистісні психологічні фемінні особливості, риси, жінки як фахівця, члена сім'ї, представника спільноти та їхнє функціонування у якості подієвого тригера. Поняття про риси стереотипні та такі, що набуті під впливом феміністських ідей і трансформацій свідомості виступають матрицею, в межах якої розглядаються героїні. Дослідження романів Енн Оуклі «*Matilda's Mistake*», «*The Men's Room*» і «*A Proper Holiday*» підтверджує той факт, що перелік подій та спосіб оповіді про них є наслідком соціально й культурно схваленої системи цінностей, переконань, моральних принципів, зазвичай приписуваних жінкам. Відбиток постмодерністської філософії на аналізовані тексти можна прослідкувати у видозмінах фемінних персонажів, де елементи новизни й традиції часто переплетені й взаємозалежні.

Ключові слова: персонаж, психологія, жіночий, фемінний, ідентичність, стереотип, текст, жінка.

Introduction. A literary text is always subjective. It mirrors the author's implied suggestions and assumptions this way reflecting his/her worldview at a definite period of the world's history. The burning issues of the synchronic social life cannot pass unnoticed past the sharp writer's vision. Among these, a position of the so-called «feminine problem» as well as feminist ideas in the vast scope of widely discussed issues is not of the least significance. One of the grounds where the problems of women's life in contemporary society is displayed is literature. On the pages of fiction texts, it is possible both to come across a definite question and to find the answer. The texts of Ann Oakley's novels meet the demands of feminine oriented plots and resolutions.

The **objectives** of this paper are as follows: to trace the influence of female protagonists on the plot development and composition structure of the texts in question; to decipher the feminist philosophy among the plot events and characters; to discover social reasons of the problems raised in the novels.

Any aspect of feminine lifestyle discussed in public assumes relation to gender theory. Gender-related events assessment commonly originates from a bipolar spectrum of problematic loadings on the factors both triggering and resulting from the events in question. This way the dimensions of literary texts are specified which are termed *gender-role preferences* [17]. They are implicit in gender-related social norms and the gender-related characteristics which acquire verbal forms in a fiction text. Hence, non-relative, absolute statements are hard to maintain in a belles-lettres style which is qualified as highly subjective and biased (see, for example, M. Longo [7, p. 111] who considers a literary text to be a result of a subjective process) whereas only «science has been traditionally seen as the major, if not the only, domain where objectivity lives» [7, p. 170]. Scholars may even go too far and doubt what fragment of

reality is the text focused on and to what extent it relates to reality. Take, for instance, H. M. Davidson's interpretation of M. Proust's theory of text where the similar idea is emphasized («Proust is here sharing a common understanding of literature, namely the feeling that it contains some form of truth about reality; but it is not clear, what kind of truth this is!» [3, p. 115]).

Likewise, it is caused by the long-rooted stereotypes. As N. Ellemers states, «gender stereotypes affect the way people attend to, interpret, and remember information about themselves and others» [4, p. 275]. The same suggestion was proved by the empirical research [6] which concluded that narratives depend on gender bias both in the way of factual elaboration and interpretative elaboration.

Like all the other components of a fiction text, a gender bias affects both its construction and perception. The selection and arrangements of text events reflect the author's hierarchy of values. The very choice of the events the author endows with importance and functioning in a literary plot determines its gender colouring and identification signals. The distinctive gender traces are characteristic of Ann Oakley's novels which serve the **material** of the present study.

Results and discussion. Feminine and masculine signals are implemented into the piece of writing having the form of verbal units and other structural components. Though some researches claim that «gender differences emerge more commonly in spoken than in typed narratives» [6, p. 856], similarly, there exists psychological assumption that importance of events (What has happened? Has anything happened?) is ranked differently by men and women: «men and women are two distinct groups of people who think, communicate, influence, and lead in different ways» [11, p. 13]. Thus, the sequence of events making up a text narrative is gender dependent alongside with the semantics of its verbal units. In this respect, R. Franzosi's observation proves successful stating that «narrators and narratees constrain *how* events are narrated. The focus on *how* involves a focus on plot (rather than story), on rhetorical efficacy, on the strategic mix of pure narrative, description, and evaluation, and on the effective use of language» [5, p. 46]. So, the research seeks to demonstrate how gender related and gender valued events and their interpretation construct the plot of Ann Oakley's novels «The Men's Room», «Matilda's Mistake», and «A Proper Holiday».

Let's start with the novel «The Men's Room» (1988), the first in the chronological aspect and prior to the other fictionalized gender marked Ann Oakley's books.

The story focuses on adultery, a love affair between the protagonists, a man and a woman, two middle-aged university professors who abandon their spouses in search of new passion. Deep in the family and household chores, they are thirsty for adventure and risk, open to changes and challenges. It produces a chain reaction: their refusal to stay in the marriage results in their spouses' desire to take revenge for breaking the wedding vows. Everybody gets rid of family obligations, and the problem is not resolved but deepened.

Charity, the female protagonist, claims herself guilty for her son's disease complications caused by the nervous breakdown after the parents' divorce. This signals Charity's stereotyped apprehension of a wife's and mother's role in the family: «a wife's adultery was historically seen as proof of parental unfitness in child custody proceedings» [12, p. 433].

Having committed adultery which she longed so much for, Charity does not enjoy satisfaction but undergoes a serious trial, thus verifying the long-rooted stereotype that «wives and mistresses are often cited as suffering social disadvantages that outweigh those of their male counterparts» [12, p. 445]. She understands that everything should be paid for, nothing is going to be obtained for free. The protagonist revolts and tries to cope with her passion. Charity's protest against the love affair looks exactly feminine-like:

'I can't possibly be in love with you; you're my boss, it wouldn't be right' [16, p. 26].

Charity tries to change her life but she does it in a totally feminine way: «Men and women differ psychologically in the way they act, from the style in which they communicate to the way in which they attempt to influence others» [11, p. 16]. She is so tightly bound to her connections that new relations turn out to be more painful than rewarding.

Proclaiming herself «an independent» woman, a professional who earns her living and provides for her four children, Charity finds it hard to overcome social stereotypes. She is opposed in her feminist ideas. Her primary counterpart is her lover, Mark Carleton. She perceives him as a stereotype male when he initiates their love affair. She considers him bold and decisive. Her assuredness disappears when the passion slows down and Mark seeks the other romantic adventure. In her eyes, it is weak and unmanly. She is not alone in her suggestions: men are stereotypically blamed and reproached if they violate prescriptive stereotypes by lacking agency and showing weakness [13]. Uncertainty, indecision, embarrassment govern the male rudeness contaminating their once rational abstract mind.

The second novel, «Matilda's Mistake», was published two years later (1990). It is a rare case in literature when one of the plotlines depicts friendship between women. In «Matilda's Mistake», it is friendship between Willow Cornford, an American married to an Englishman, and Matilda Cressey, a British journalist (*Willow and Matilda met when Matilda did an MA in journalism in Minnesota in 1976* [15]). This fact was neither «astatic auxiliary» to the central plot development nor a «symptomatic exclusion from it» but rather a «transmission mechanism» [9, p. 3] that facilitated the key conflict to originate and give reason to some events. Taking into account the stereotyped American attitude towards everything as compared to the European rendered by Willow, and Matilda's energetic disposition (*Matilda is good at making lists, it's one of the skills that got her this job in the first place* [15, p. 12]) and high job position (she is President of the Council for Consumer Affairs), the friendship between the two ladies seems more like business relations. Their meetings are always caused by some pragmatic reason. For example, Willow knew both of Matilda's

previous professional experience and her new long-awaited appointment (*She is pleased to be here, as after fifteen years in journalism it dawned on her that she was unlikely to get a major editorial job* [15, p. 12]) and decided to ask her friend for a favour requiring her professional skills and present job. She would like Matilda to undertake some investigation of an Alternative Birth Centre – a private clinic offering services of «natural childbirth». The friends made an agreement and the rising action begins.

Desire for love, affection often become motivational themes for «ego development», «psychological well-being», and «personal growth» [10, p. 1376] of a female character that triggers plot events succession. In a plot, the concentration of female values and needs falls on a climax which reveals all the secrets or missing points in the story. As far as a stereotyped woman is assumed to aspire for mutual love resulting in a marriage, A. Oakley introduces this traditional episode into the novel:

«So, what's the discussion you want us to have, Matilda?»

«I want to know what we're doing here together, Steven.»

«I would have thought it was obvious,» he says.

«I don't want to have just another relationship.»

<...>

*«You want me to stop the world and get off. **You want to marry me.**»*

«Yes.» It takes courage for her to say this little word, and then to look at him in the smoky atmosphere and await his response [15, p. 107].

The female protagonist initiates unraveling of relations with her lover. She would like the situation to be clear, their statuses to be distinct and herself to be sure in her future. She starts a conversation, sets a problem and wants the problem to be solved. In her favour, of course. She succeeds:

*Steven takes Matilda to Lindroos on Aleksanterinkatu and buys her a silver Lapponia **ring**. The design is pleasingly angular, like abAlvar Aalto library. Matilda enjoys twisting it round on her finger* [15, p. 107].

The verbal marker of Matilda's «achievement» is a *ring*, a symbol of the engaged status. The further succession of events demonstrates Matilda has reached her final goal: she married Steven and got another symbol confirming this status: a ring:

*Matilda, in ice-blue silk, slips her Lapponia ring on the same finger as her wedding ring after the ceremony and feels **properly married**: two **rings** on the same finger, that's the true sign* [15, p. 163].

The two rings stand for a marital status and signal such protagonist's traits of character as determination and resoluteness. She is satisfied with the result what is signified by a word *properly*. Its dictionary definition («in a manner that is suitable for the purpose or situation; in a way that is considered right or correct; really, or completely« [8]) correlates with tradition and stereotype. So, the evident conclusion consists in the fact that no matter what progressive and feminist outlook the protagonist demonstrates, she sticks to the patriarchal tradition of official marriage with all its attributes.

The novel «A Proper Holiday» (1996) is a picture of English families having their vacation in Turkey. The feminine bias of the text is noticeable from its very beginning: one of the protagonists, Crispin Delancey, having just arrived at the Turkish hotel for a package holiday, observes a woman swimming in the pool and involuntarily compares her with his wife. His represented inner speech expresses his attitude towards them both. The verbal means serve the character descriptions:

*She was **thirty-ish**, he supposed. Her **compact body** wore a **yellow bikini like a second skin**. She had **light**, crinkly hair which **sparkled** in the sharp **mid-morning sunlight**, creating altogether the appearance of a **svelte, illuminated lemon** [14, p. 1].*

Here, the new acquaintance is depicted by verbal units with positive meaning, for example, *compact body, like a second skin, svelte* which sound like compliments to a good-looking person. There are several words united by «light» semantics; the word *light* in hair description; the lexeme *sunlight* symbolizes the sun – a source of light, energy, life and growth; *sparkle* and *illuminate* stand for light and brightness, too; *morning* stands for sunrise, a new day, new expectations.

On the contrary, Crispin views his wife in a different way:

*«You'll burn if you don't do something about it!» A large tapestry bag arrived by Crispin's right ear accompanied by his **fun-loving, fattish, forty-something wife**, Dodo [14, p. 1].*

In contrast to the previous verbal portrait, the suffix *-ish* is attributed to the general description of Dodo's appearance (*fattish*). It is not in the wife's favour compared to the previous woman's portrayal but with different verbalization (*svelte, compact body*). The wife's age is *forty-something* which is at least ten years more than *thirty-ish*. What's more, it indicates the husband's ignorance of his wife's exact age. Judging from the events sequence, the first thing Crispin noticed was a bag (*large tapestry bag*), his wife was just its accompaniment. The only positive semantics arises from the attribute *fun-loving* but it is too weak to combat the pretty stranger.

So, the love triangle is drawn on the first page. It layers the plot making the narrative development easy to predict. Ann Oakley tries to play with the conventions of this tool in her own way making all the three participants of this geometry figure enjoy the vacation differently. She signals to the reader that none of the three is going to suffer having come to such a faraway country to have «*a real holiday – one without obligations, without routines, in which one was absolutely free to – well, have a holiday*» [14, p. 2].

Taking into account that «narrating is an activity for creating identity as well as for sharing experience» [2, p. 15], the author forms different identities, both as literary heroes and social constructs (sharing her personal experience of a sociologist and feminist). Ann Oakley portrays the Europeans (the British in particular) who let themselves relax too much violating social norms and human morals. It results in their children's escape, the rampageous fact that even mass

media write about. It is a feminine voice, that of a Turkish woman Bilge, that calls on to them with accusations and supplication to come to their senses:

«You're sick and stupid and selfish. You don't deserve your children, no wonder they've run away from you! You're none of you fit to be parents! You should be ashamed of yourselves.» There were tears in her eyes, and the red of her hotel uniform ran with sweat. She fell full of heat and feeling and tiredness, and she wanted to go on shouting at them and hurting them until they all came to their senses and understood what she was trying to tell them [14, p. 198].

This desperate shout is supported by another woman – an elderly lady, a former intelligence officer Wilma Blake:

«Mind you,» said Wilma, gripping her handbag, «I've got some sympathy with Bilge's point of view.»

<...>

«Well, look at you all. You're a dissolute lot, aren't you! No wonder your youngsters ran away from you!» [14, p. 201].

These two female characters (Bilge and Wilma) are custodians for traditional morals neglected by the contemporary European societies. They imply the stereotypical feminine function of caretaking and family guarding. Ann Oakley introduces a character of Wilma Blake, a keeper of stereotype norms but not devoid of analytical consideration, and communicates the long-lived values which have survived even under feminist influence and explicate «social harms that befall women over men in adulterous situations» [12, p. 447].

The narrative of the novel serves a fragment of the contemporary British reality where representatives of different social strata explicate the way of their functioning in community. The moral norms regulating interactions within the depicted community are grounded on socio-economic dimensions and the conception of morality as the whole nation's guidepost. It proves the suggestion that «socio-economic conditions may affect the function, and perhaps the development, of at least some of the brain areas and structures associated with emotion and cognition» [1, p. 3]. In the novels, these conditions trigger the scope of connections binding the heroes into a system of characters. In contrast to seemingly diverse sets of traits the depicted characters possessed, there are some unifying aspects.

Conclusion. Ann Oakley constructs culturally relevant identities. A diverse range of female characters accumulates the postmodern worldview. On the one hand, these are individuals with distinctive traits and established values; on the other –they exemplify lack of autonomy, consumption dependence and reference to the synchronic paradigm in its broad sense.

The «feminine» features of the analysed novels are identified in triggering the plot events which arise from the female character's connectedness (family, job, romance) and are specified by a traditionally accepted feminine approach towards their qualification and evaluation; as far as the three novels bear the signals of postmodern philosophy there are obvious transformations noticeable in female characters representation, in particular, their acquiring agency features translated through the female activity, resoluteness, determinism implemented in

both the narrative flow and lingual units. Ann Oakley's female characters try to solve the so-called «women's problem» and, by doing this, challenge the social morals and check whether they are ready to accept this solution.

References

1. Caravita S. et al. Socio-Economic Factors Related to Moral Reasoning in Childhood and Adolescence: the Missing Link Between Brain and Behaviour. *Frontiers in Human Neuroscience*. 2012. Vol. 6. P. 1–14.
2. Daiute C. Narrative Inquiry: A Dynamic Approach. New York: SAGE Publications Inc., 2014. 320 p.
3. Davidson H. M. The literary representation of reality. *Res Cogitans*. 2018. Vol. 13 (1). P. 111–134.
4. Ellemers N. Gender Stereotypes. *Annual Review of Psychology*. 2018. Vol. 69. P. 275–298.
5. Franzosi R. Quantitative Narrative Analysis. Thousand Oaks: SAGE Publications, Inc., 2010. 200 p.
6. Grysman A. et al. The influence of gender and gender typicality on autobiographical memory across event types and age groups. *Memory&Cognition*. 2016. Vol. 44. P. 856–868.
7. Longo M. Fiction and Social Reality. Literature and Narrative as Sociological Resources. London and New York: Routledge, 2016. 176 p.
8. Macmillan Dictionary. URL: <https://www.macmillandictionary.com>.
9. Marcus Sh. Between Women : Friendship, Desire, and Marriage in Victorian England. Princeton: Princeton University Press, 2007. 368 p.
10. McAdams D. P. et al. Continuity and change in the lifestory: A longitudinal study of autobiographical memories in emerging adulthood. *Journal of Personality*. 2006. Vol. 74. P. 1371–1400.
11. Merchant K. How Men and Women Differ: Gender Differences in Communication Styles, Influence Tactics, and Leadership Styles. Senior Thesis. Claremont McKenna College. CMC SeniorTheses. 2012. Paper 513. URL: http://scholarship.claremont.edu/cmc_theses/513.
12. Miller A. Punishing Passion: A Comparative Analysis of Adultery Laws in the United States of America and Taiwan and their Effects on Women. *Fordham International Law Journal*. Vol. 41. Issue 2. P. 425-471.
13. Moss-Racusin C. A. et al. When men break the gender rules: status incongruity and backlash toward modest men. *Psychology of Men and Masculinity*. 2010. Vol. 11. P. 140–151.
14. Oakley A. A Proper Holiday. Flamingo, London, 1996. 216 p.
15. Oakley A. Matilda's Mistake. Flamingo, London, 1991. 167 p.
16. Oakley A. The Men's Room. London: Flamingo, 1991. 312 p.
17. Shapin S. The Science of Subjectivity. *Social Studies of Science*. 2011. Vol. 42 (2). P. 170–184.

Юліана Костянтинівна ВЛАСЕНКО
кандидат політичних наук,
викладач кафедри соціальної роботи та психології
Подільського спеціального навчально-
реабілітаційного соціально-економічного коледжу
e-mail: ulianna1501@gmail.com

ФОРМУВАННЯ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ МЕТОДАМИ АРТ-ТЕРАПІЇ

Власенко Ю.К. Формування емоційного інтелекту у дітей молодшого шкільного віку методами арт-терапії. *Вектор Поділля* : наук. журн. / Подільський спеціальний навчально-реабілітаційний соціально-економічний коледж; редкол.: М.М. Тріпак (гол.ред.), О.М. Бачинська (заст. гол. ред.), А. Zielińska та ін. Кам'янецьПодільський: Видавничо-поліграфічний центр Західноукраїнського національного університету «Економічна думка», 2020. Вип. 3. С. 234-243. – ISSN 2617-1112

Анотація

Вступ. Статтю присвячено аналізу використання арт-терапевтичних методів в процесі формування емоційного інтелекту дітей молодшого шкільного віку. В ній розглядається специфіка молодшого шкільного віку, що впливає на фізичний та психічний стан здоров'я дитини, аналізується поняття емоційного інтелекту та його складових, обґрунтовується ефективність арт-терапії у роботі з психоемоційною сферою дитини, пропонується алгоритм побудови арт-терапевтичної програми роботи з дітьми вказаного віку.

Мета. Метою статті є обґрунтування доцільності використання арт-терапевтичних методів у процесі формування емоційного інтелекту у дітей молодшого шкільного віку. Завданням виступає визначення актуальності роботи щодо формування емоційного інтелекту у дітей даної вікової категорії та розробка алгоритму побудови програми роботи з дітьми молодшого шкільного віку методами арт-терапії.

Результати. Обґрунтовано актуальність та значущість емоційного розвитку дітей молодшого шкільного віку. Вивчені основні чинники соціалізації молодшого школяра, які впливають на процес становлення їх особистості. Досліджена ефективність творчої діяльності в якості навчального та терапевтичного процесу психоемоційної регуляції дітей. Подана загальна модель емоційного інтелекту та деталізована у вигляді алгоритму побудови арт-терапевтичного заняття для можливості її використання у діяльності практичного психолога в процесі формування

емоційного інтелекту дітей віку 7-11 років під час навчально-виховного процесу або поза ним.

Ключові слова: арт-терапія, емоційний інтелект, діти молодшого шкільного віку, творчість.

Yuliana Kostyantynivna VLASENKO

PhD in Political Sciences,

Lecturer in the Department of Social Work and Psychology,
Podilsky Special Education and Rehabilitation Socio-Economic College,

Kamianets-Podilsky

e-mail: ulianna1501@gmail.com

FORMATION OF EMOTIONAL INTELLIGENCE IN CHILDREN OF PRIMARY SCHOOL AGE BY METHODS OF ART THERAPY

Abstract.

Introduction. *The article is devoted to the analysis of the use of art-therapeutic methods in the process of formation of emotional intelligence of children of primary school age. It examines the specifics of primary school age, which affects the physical and mental health of the child, analyzes the concept of emotional intelligence and its components, substantiates the effectiveness of art therapy in working with the psycho-emotional sphere of the child, offers an algorithm for building art therapy program for children of the specified age.*

Purpose. *The purpose of the article is to substantiate the feasibility of using art-therapeutic methods in the process of forming emotional intelligence in children of primary school age. The task is to determine the relevance of work on the formation of emotional intelligence in children of this age category and the development of an algorithm for building a program of work with children of primary school age by methods of art therapy.*

Results. *The relevance and significance of emotional development of primary school children are substantiated. The main factors of socialization of junior schoolchildren that influence the process of formation of their personality are studied. The efficiency of creative activity as an educational and therapeutic process of psych-emotional regulation of children is investigated. The general model of emotional intelligence is presented and detailed in the form of an algorithm for constructing an art-therapeutic lesson for the possibility of its use in the activities of a practical psychologist in the process of forming emotional intelligence of children aged 7-11 during or outside the educational process.*

Keywords: *art therapy, emotional intelligence, children of primary school age, creativity.*

Вступ. Поняття «емоційного інтелекту» останнім часом стало дуже актуальним у сучасній психологічній науці і практиці, а особливо в роботі з дітьми, оскільки окрім зростання інформаційно-технічних можливостей для виховання та розвитку дитини, все більше актуалізуються складні

ситуації в системах взаємовідносин «дитина-батьки», «дитина-дитина», «дитина-учитель». Тому актуальним постає питання поглибленого наукового вивчення та обґрунтування процесу формування емоційного інтелекту з метою ефективного застосування у навчально-виховному процесі в загальноосвітніх школах, особливо у початкових класах. Адже зміна суспільного становища для дитини, набуття нового соціального статусу, виступає серйозним випробуванням для її психічних та фізичних можливостей. А цілеспрямований процес формування емоційного інтелекту передбачає розширення понятійно-категоріального апарату дитини стосовно емоцій, почуттів, настрою та научіння її ефективним механізмам проживання важких почуттів. Процес «научіння» можна побудувати у рамках арт-терапії, оскільки творча діяльність у безпечному просторі, наповненому радістю спільної діяльності, дозволяє познайомити дітей з темою, що вивчається, і дозволяє закріпитися в якості позитивного досвіду.

У такий спосіб, арт-терапевтичний простір та оволодіння молодшим школярами певним рівнем емоційної освіченості дозволяє їм впевненіше діяти у проблемних ситуаціях, самостійно вирішувати поставлені завдання, бути гнучкими та вміло пристосовуватись до швидкозмінних ситуацій у суспільстві та світі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття «емоційного інтелекту» (EI) в науковому просторі з'явилося відносно недавно. І відразу ж зайняло гідне місце в ніші тем про лідерство, управління, бізнесу й успіху в сучасному світі. Психолог Деніел Гоулман увів в ужиток і обґрунтував поняття «емоційний інтелект». У своїй однойменній книзі автор дає практичне керівництво, як розвинути EI і доводить, що вміння справлятися з емоційними станами – передумова щасливого і успішного життя [4].

Професор психології університету Бостона Ліза Фельдман Баретт в своїй книзі «Як народжуються емоції» пояснила, що таке емоції, механізм їх походження, для чого вони потрібні і як ними управляти. Співзасновники консалтингового центру Talentsmart, до числа клієнтів якого входять три чверті компаній із списку Fortune 500, Тревіс Бредберрі і Джин Грівз в книзі «Емоційний інтелект 2.0» [2] показали, що інтелект, кмітливість і професійні навички не є на сьогоднішній день основними чинниками успіху. Їх відповідь – управління емоціями і практичні рекомендації на кожен день.

Розвивають цю тему у своїх роботах і консультант по темі EI Адель Лінн «Сила емоційного інтелекту. Як його розвинути для роботи і життя», і сертифікований фахівець в управлінні проектами Ентоні Мерсино «Емоційний інтелект для менеджерів проектів. Практичне керівництво». Тему емоційної гнучкості, як антипода «фіксації на думках і відчуттях», піднімає в своїй роботі психолог Гарвардської медичної школи Сьюзен Девід («Емоційна гнучкість. Як навчитися радіти змінам і отримувати задоволення від роботи і в житті»). Метафору «ліфт настрою» в контексті

теми ЕІ ввів доктор філософії і «батько корпоративної культури» на діловому світі Скрині Сенн («Ліфт настрою. Навчіться управляти своїми емоціями і відчуттями»). Тему ЕІ у дітей в науково-популярному просторі розглядають в своїх роботах: Марія Бауліна «200 веселих ігор і завдань для розвитку емоційного інтелекту на кожен день», представлена у вигляді зошита-тренажера, за допомогою якого дитина навчається розрізняти базові емоції, засвоює завдяки цьому навички спілкування і вміння вирішувати проблемні ситуації. Лебедева М. в книзі «Радію, злюся, боюся. Азбука розвитку емоцій» пропонує набір розвиваючих ігор і завдань, вирішуючи які, дитя осмислює і опрацьовує, як емоції розвиваються, виражаються на обличчі і тілом, відбиваються на тих, що оточують. Джон Готтман, Джоан Деклер «Емоційний інтелект дитяти. Практичне керівництво для батьків», Маршалл Розенберг «Мова життя. Ненасильницьке спілкування», Мартін Селігман «Дитя оптиміст», Марті Лейні «Моє дитя інтроверт», Елен Ейрон «Високочутливе дитя», Томас Армстронг «Ти можеш більше, ніж ти думаєш», Ембер і Енді Анковські «Що у нього в голові?», роботи В.О. Кареліной, В.М. Мінаєвой і ще безліч ілюстрованих книг для дітей з іграми, ситуаціями і смисловими завданнями, розбираючи які дитя усвідомлює, які емоції бувають, як вони виявляються.

У вітчизняному науковому просторі дослідниця Бовть О.Б. відмічає зростання показників відхилення в емоційному здоров'ї школярів [1]. Питаннями арт-терапії у вітчизняному науковому просторі піднімають такі дослідники, як А. Бреусенко-Кузнецов, О. Вознесенська, Н. Заболотна, О. Плетка, В.Савінов, О. Скар, В. Стадник, Т. Яценко, Л. Фірсова.

Актуальність цієї теми полягає в тому, що у сучасному світі кожній людині необхідно розуміти себе – для гармонії свого внутрішнього світу і для успішної реалізації себе в соціумі. Для батьків ця тема важлива тим, що вивчаючи тему емоцій для більш ефективної комунікації зі своєю дитиною, дорослий часто сам отримує нові знання, що приводить до корекції його погляду на життя/себе/дитину/процес виховання. Для дітей тема емоційної освіченості, за нашим переконанням, є обов'язковою в процесі їх соціалізації, оскільки формує здатність чути себе, співпереживати іншим, управляти своїми емоціями і «перемагати» те, що заважає в житті, емоційно взаємодіяти з тими, хто їх оточує. Для педагогів ця тема важлива для вивчення, оскільки знання про емоційний світ (дорослого/дитини) допомагають більш грамотно вибудовувати процес навчання, підносити інформацію, задіявши емоції, що призводить до більш високих результатів у роботі. Для психологів ця тема актуальна, оскільки допомагає розширити свої знання про внутрішній світ людини, знайти той напрям, через який можна ефективніше вирішити проблемний аспект життя клієнта.

Мета та завдання статті. Метою статті є обґрунтування доцільності використання арт-терапевтичних методів у процесі формування емоційного інтелекту у дітей молодшого шкільного віку. Завданням

виступає визначення актуальності роботи щодо формування емоційного інтелекту у дітей даної вікової категорії та розробка алгоритму побудови програми роботи з дітьми молодшого шкільного віку методами арт-терапії.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Молодший шкільний вік є одним з найбільш важливих етапів цілеспрямованого формування особистості та особливо в процесі навчання. Вступ до школи виступає кризовим періодом в онтогенезі дитини, оскільки докорінно змінюється її соціальна роль у суспільстві. В їх житті з'являється нова за суспільним змістом та своїми функціями провідна для цього віку – навчальна діяльність. Психологи цей етап пов'язують з потребою пошуку найбільш доцільних та дієвих шляхів, які забезпечують процес успішного становлення особистості молодшого школяра. Впливовими чинниками процесу гармонійного розвитку дитини виступають такі процеси, як адаптація та функціональне перетворення потенціалів дитини у процесі соціальної взаємодії з оточенням (дорослими та однолітками). Творчий потенціал молодших школярів дозволяє їм швидко виконувати шкільні завдання та ефективно оволодівати навичками здобуття та застосування механізмів творчої діяльності. Такий творчий потенціал ефективно впливає на розвиток інтелектуальних здібностей, процесів мислення та уяви.

Етап навчання у початковій школі відіграє важливу роль у підготовці дитини до продуктивної праці. Саме молодший вік виступає психологічною основою для формування такої діяльності. Цей вік виступає сенситивним періодом для розвитку творчого мислення, уяви та фантазії, формування навичок спостереження та аналізу явищ, вміння порівнювати, робити узагальнення, висновки, оцінювати результати та значення діяльності, бути активним та проявляти ініціативність, що актуалізує природну допитливість цього віку.

Найбільш ефективним видом діяльності, який пробуджує творчий потенціал дитини, виступає арт-терапія, що її пояснюють як лікування мистецтвом. Образотворча діяльність, як відомо, сприяє розвитку дитини, зв'язує між собою такі функції, як зір, рухову координацію, мову, мислення, та визначає духовне і психологічний становлення та розвиток дитини. Видів арт-терапії існує чимало, серед яких для програми розвитку емоційного інтелекту ми обрали ізотерапію, музичну, глиняну та бібліотерапію. Можливість переживати емоції, настрої та емоційні стани опосередковано, через художній образ виступає однією з найважливіших переваг арт-терапевтичного методу у роботі з дітьми, оскільки дозволяє ефективно діагностувати наявний стан психоемоційної сфери дитини та екологічно коригувати його, переводячи у ресурсний стан. Цю особливість підкреслює О. Вознесенська [3], говорячи, що для ментальності слов'ян більш характерне емоційно-образне переживання, аніж раціональне вирішення психоемоційних конфліктів.

Вітчизняні дослідники Силко Р.М. та Грушко А.П. відзначають, що до позитивних можливостей застосування арт-терапевтичних методів

відносяться: створення позитивного емоційного настрою, поява можливості для дитини виражати власні почуття та емоції у соціально прийнятній формі, що розвиває відчуття внутрішнього контролю, знижує негативні емоційні стани та розвиває комунікативні навички [8]. Інтегруючим елементом на заняттях з арт-терапії є творчість, що розкриває творчий потенціал особистості та позитивно впливає на стан фізичного та психоемоційного здоров'я. Рівень останнього знаходиться у прямій залежності від суми навичок і здібностей людини розпізнавати емоції, розуміти наміри, мотивацію і бажання інших людей і свої власні, а також здатність управляти своїми емоціями і емоціями інших людей в цілях вирішення практичних завдань (що і постає емоційним інтелектом).

Основною, на даний момент в психології, є модель емоційного інтелекту Майєр-Саловей-Карузо [7]. Автори виділяють всього чотири складові емоційного інтелекту:

1. Сприйняття емоцій – здатність розпізнавати емоції (по міміці, жестах, зовнішньому вигляду, ході, поведінці, голосу) інших людей, а також ідентифікувати свої власні емоції.
2. Використання емоцій для стимуляції мислення – здатність людини (головним чином неусвідомлено) активувати свій розумовий процес, пробуджувати в собі креативність, використовуючи емоції як чинник мотивації.
3. Розуміння емоцій – здатність визначати причину появи емоції, розпізнавати зв'язок між думками і емоціями, визначати перехід від однієї емоції до іншої, передбачати розвиток емоції з часом, а також здатність інтерпретувати емоції у взаєминах, розуміти складні (амбівалентні, неоднозначні) відчуття.
4. Управління емоціями – здатність приборкувати, пробуджувати і направляти свої емоції та емоції інших людей для досягнення поставлених цілей. Сюди також відноситься здатність приймати емоції до уваги при побудові логічних ланцюжків, вирішенні різних завдань, ухваленні рішень і виборі своєї поведінки.

У контексті цієї моделі ми зупинимося на наступних напрямках для розвитку емоційного інтелекту: 1) Усвідомлення власних емоцій і станів; 2) Управління власними емоціями і станами; 3) Соціальна сприйнятливість: усвідомлення емоцій співбесідників; 4) Управління емоціями співбесідників.

Для проходження кожного з етапів ми пропонуємо мінімум по три заняття. Головним завданням в управлінні власними емоціями є розширення зв'язків між відділом мозку, що відповідає за емоції і рефлексорні, блискавичні реакції і раціональним відділом, що відповідає за логіку, аналіз і планування. За Стівеном Кові, це називається проактивною поведінкою, коли між стимулом та реакцією з'являється наш усвідомлений вибір, як реагувати. Для цього нам необхідно дитину навчити: 1) що існує така проблема: певні емоції створюють для нас непотрібні наслідки в нашому житті і житті тих, хто нас оточує (якщо для дитини такої проблеми

не існувало, то необхідно допомогти їй її актуалізувати); 2) навчити усвідомлювати моменти прояву цих емоцій і спостереження за ними; 3) показати, що негативні емоції – це часто звичні форми реакції на негативну для нас ситуацію. Агресія, гнів, образа, незадоволеність, роздратування – це звичка, яка може бути змінена. 4) навчити користуватися інструментами для управління емоціями (зупиняти, екологічно виражати, направляти їх енергію у практичну дію). В цілому, розвиток такої навички, як усвідомлення, перед реакцією робить мозок пластичним, і як результат творчим, креативним.

Таким чином, на першому етапі ми розвиватимемо самопізнання для того, щоб дитина точно могла розпізнати власні емоції, усвідомлювати, з якими причинами пов'язане їх виникнення. Другий етап – це навчання механізмам управління собою, переведення звичних реакцій реагування на більш екологічні для нас нові звички сприйняття ситуацій.

На третьому етапі ми відпрацьовуватимемо соціальну сприйнятливості через здатність ідентифікувати емоції людей і розуміти, що насправді відбувається з людиною, яка переживає сплеск певної емоції. Четвертий етап передбачає роботу у напрямі вибудовування стосунків у колективі дітей, що прирівнюється до мікросоціуму та дозволяє перенести набуті навички ефективної взаємодії на рівень макросоціуму, тобто дати дітям інструменти перебування в різних емоційних ситуаціях.

Для цілеспрямованої та ефективної роботи з дітьми виникає потреба визначення низки емоцій, на яку доцільно спиратися під час розробки програми. Серед наявних теорій емоцій базовою постає класифікація К. Ізарда, яка заснована на фундаментальних емоціях: інтерес, радість, здивування, гнів, страх, горе, відраза, презирство, сором, провина. Останні емоції, згідно з цією теорією, є похідними [6]. Особливості зовнішнього прояву емоційних станів визначаються по міміці (виразним рухам м'язів особи), пантоміміці (виразним рухам всього тіла), «вокальній міміці» (вираженню емоцій в інтонації, тембрі, ритмі, вібрато голосу).

Початок роботи з дітьми передбачає діагностику емоційної сфери дитини, яка направлена на виділення наступних параметрів, розроблених Л.П.Стрелковою [9]:

- адекватна реакція на різні явища навколишній дійсності;
- диференціація і адекватна інтерпретація емоційних станів інших людей;
- широта діапазону емоцій, що розуміються і переживаються, інтенсивність і глибина переживання, рівень передачі емоційного стану у мовному контексті, термінологічна оснащеність мови;
- адекватний прояв емоційного стану в комунікативній сфері.

При нагоді психолога/педагога/арт-терапевта, до початку проведення циклу занять, можна провести індивідуальну діагностику емоційної сфери дитини. Для цього ми пропонуємо експериментальну методику «Емоційна ідентифікація» Е.І. Ізотової поза заняттями, або звернутися до повного опису методологічного інструментарію діагностики рівня розвитку

емоційного інтелекту, представленого у науковому дослідженні С. Дерев'янка [5].

Алгоритм побудови арт-терапевтичного заняття передбачає проходження таких етапів (основа за М. Кисельовою [8], модифікація авторська): 1) вільна активність перед власне творчим процесом (тут пропонуються вправи на привітання, які знімають емоційну напругу та налаштовують учасників на групову творчу роботу); 2) створення інформаційно-змістового наповнення заняття (наприклад, знайомство з емоціями, формами їх вираження, причинами виникнення тієї чи іншої емоції, тощо); 3) процес творчої роботи – створення феномену, візуальна подача (сюди можна віднести створення малюнку на задану тему, використання казки в якості терапевтичного елемента пропрацювання теми, робота з асоціативними метафоричними картами, тілесні практики, завдання яких – зняття напруги та соціально прийнятне вивільнення емоційного стану); 4) процес роздивляння продукту творчості, вербалізація думок, які виникли в процесі роботи та після закінчення (тут обговорюється, що вдалось, які нюанси супроводжували процес творення); 5) ритуал завершення заняття (тут можливе використання таких вправ та ігор, як «Тепло рук і сердець», «Зустрінемося знову», «Компліменти» тощо). Застосування такої програми дає змогу у безпечному, доброзичливому середовищі підготувати дітей до засвоєння нових знань та механізмів їх застосування, навчити контролю власних емоцій та соціально прийнятному виявленню негативних або важких почуттів, розвинути емпатію кожної дитини за рахунок розуміння сутності емоцій та формування навичок їх «зчитування» по іншим людям.

Висновки дослідження та перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Отже, підсумовуючи, варто зазначити, що арт-терапевтичні методи, через свою специфіку використання художнього образу, гри та різноманітної творчої діяльності для «проживання» психоемоційного стану, постає синтетичним засобом формування, розвитку та корекції емоційного інтелекту молодших школярів. Використання елементів арт-терапії дозволяє пом'якшити новий етап процесу соціалізації молодших школярів та створити умови для більш легкої адаптації у новій соціальній ролі дітей, сприяти виробленню ефективних навичок міжособистісного спілкування, що також сприятиме укріпленню позитивної самооцінки та впевненості у собі. Цілеспрямоване навчання дітей емоційної освіченості також покликано полегшити процес соціалізації дітей вказаного вікового періоду, розширити їх знання про себе та оточуючих, та стати ефективним інструментом виховання на етапі їх становлення як особистості. Подальших досліджень, на нашу думку, потребує процес запровадження програми розвитку емоційного інтелекту у навчально-виховних закладах у роботі з дітьми різної вікової категорії.

Список літератури:

1. Бовть О. Агресивні реакції та шляхи їх корекції в молодших школярів. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеню кандидата психологічних наук. Київ, 2001.
2. Бредбери Т., Гривз Дж. Эмоциональный интеллект 2.0 / пер. П.В. Миронов. М.: Манн, Иванов и Фербер, 2017. 208 с.
3. Вознесенська О. Використання арт-технологій в сімейній психотерапії. *Простір арт-терапії* : Зб. на-ук. ст. / ЦППО АПН України, ГО «Арт-терапевтична асоціація»; Редкол.: Семиченко В. А., Чуприков А. П. та ін. К.: Міленіум, 2007. Вип. 1. С. 5-19.
4. Гоулман Д. Эмоциональный интеллект. Почему он может значить больше, чем.; пер. с англ. А. П. Исаевой. 6-е изд. М.: Манн, Иванов и Фербер, 2016. 544 с.
5. Дерев'янюк С. Феноменологія емоційного інтелекту : навчально-методичний посібник. Чернігів : видавець «Лозовий В.М.», 2016. 312 с.
6. Изард К. Психология эмоций / Пер. з англ. СПб.: Издательство «Питер», 2000. 464 с.
7. Сергиенко Е., Ветрова И. Эмоциональный интеллект: русскоязычная адаптация теста Мэйера–Сэловея–Карузо (MSCEIT V2.0). Психологические исследования: электрон. науч. журн. 2009. N 6(8). URL: <http://psystudy.ru> (дата обращения: 19.01.2020 гг.).
8. Силко Р.М., Грушко А.П. Використання елементів арт-терапії у зображувальній діяльності дошкільників. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія : Педагогічні науки*. 2017. Вип. 142. С. 167-170. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VchdpuP_2017_142_39
9. Стрелкова Л. Теоретико-методический подход к проблеме эмоционально эмпатической регуляции поведения до школьников. Эмоциональная регуляция учебной и трудовой деятельности. М., 1986.

References:

1. Bovt O. Ahresyvni peaktsii ta shliakhy yikh korektsii v molodshykh shkoliariv. Avtoreferat dysertatsii na zdobuttia naukovooho stupeniu kandydata psykholohichnykh nauk. Kyiv, 2001.
2. Bredberi T., Grivz Dzh. Emotsionalnyy intellekt 2.0 / per. P.V. Mironov. M.: Mann. Ivanov i Ferber. 2017. 208 s.
3. Voznesenska O. Vykorystannia art-tekhnologii v simeinii psykhoterapii. Prostir art-terapii: Zb. na-uk. st. / TsIPPO APN Ukrainy, HO «Art-terapevtychna asotsiatsiia»; Redkol.: Semychenko V. A., Chuprykov A. P. ta in. K.: Milenium, 2007. Vyp. 1. S. 5-19.
4. Goulman D. Emotsionalnyy intellekt. Pochemu on mozhet znachit bolshe. chem; per. s angl. A. P. Isayevoy. 6-e izd. M.: Mann. Ivanov i Ferber. 2016. 544 s.
5. Derevianko S. Fenomenolohiia emotsiinoho intelektu: navchalno-metodychnyi posibnyk. Chernihiv: vydavets «Lozovyi V.M.», 2016. 312 s.

6. Izard K. Psykholohiia emotsii / Per. z anhl. – SPb.: Vydavnytstvo «Piter», 2000. 464 s.

7. Sergiyenko E., Vetrova I. Emotsionalnyy intellekt: russkoyazychnaya adaptatsiya testa Meyera–Seloveya–Karuzo (MSCEIT V2.0). Psikhologicheskiye issledovaniya: elektron. nauch. zhurn. 2009. N 6(8). URL: <http://psystudy.ru> (data obrashcheniya: 19.01.2020gg.).

8. Sylko R.M., Hrushko A.P. Vykorystannia elementiv art-terapii u zobrazhuvalnii diialnosti doshkilnykiv. Visnyk Chernihivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu. Seriiia : Pedahohichni nauky. 2017. Vyp. 142. S. 167-170. Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VchdpuP_2017_142_39

9. Strelkova L. Teoretiko-metodicheskiy podkhod k probleme emotsionalno empaticheskoy regulyatsii povedeniya do shkolnikov. Emotsionalnaya regulyatsiya uchebnoy i trudovoy deyatelnosti. M., 1986.

УДК 159. 923

Наталія Вікторівна ЖИЛЯК

кандидат психологічних наук,
викладач кафедри соціальної роботи та психології,
Подільський спеціальний навчально-реабілітаційний
соціально-економічний коледж
e-mail: NatalieZhyljak@ukr.net

ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ ІДЕЙ РЕФЛЕКТОРНОГО КІЛЬЦЯ В ІСТОРІЇ ПСИХОЛОГІЇ

Жиляк Н.В. Особливості становлення ідей рефлекторного кільця в історії психології. *Вектор Поділля* : наук. журн. / Подільський спеціальний навчально-реабілітаційний соціально-економічний коледж; редкол.: М.М. Тріпак (гол.ред.), О.М. Бачинська (заст. гол. ред.), А. Zielińska та ін. Кам'янецьПодільський: Видавничо-поліграфічний центр Західноукраїнського національного університету «Економічна думка», 2020. Вип. 3. С. 243-253. – ISSN 2617-1112

Анотація.

У статті розглядається історія становлення ідей рефлекторного кільця щодо пояснення поведінки людини. Описані найбільш важливі кроки збагачення наукових уявлень в історії психологічної науки: від

рефлекторної дуги до рефлекторного кільця. Розкриті особливості запровадження принципу зворотного зв'язку у керуванні рухами за схемою кільця, що пояснило адекватне визначення стимулу і логічно та природно завершено відповідь. Проаналізовано, як саме схема кільцевої реакції пояснює асимілююче відчуття та інтегруючу функцію образів. Метою дослідження є з'ясування сутності розвитку ідей рефлекторного кільця як схеми взаємозв'язку моторики і психіки.

З'ясовано, що у становленні ідей рефлекторного кільця значна роль належить Р.Декарту, який своїми працями створив потужний стимул для переходу психологічного знання з суто філософських на емпіричні засади, Т.Гоббсу, який створив систему психології, що містить основи для розвитку матеріалістичної детерміністської схеми керування поведінкою (асоціації); Г.Лейбніцу, який констатував, що сприймання залежить від досвіду суб'єкта (аперцепція) і означив певну циклічну схему функціонування цього процесу; Д.Берклі, який застосовував схему рефлекторного кільця у своїй теорії, що пояснювала функціонування зору.

Однак, ідея рефлекторного кільця щодо пояснення поведінки суб'єкта остаточно сформована у працях Дж. Дьюї., а М.М. Ланге в своїй теорії активного цілепідпорядкованого сприймання (теорії вольової уваги) виходив з рефлекторного характеру функціональних мозкових одиниць і описував їх за принципом кільцевої реакції, що пояснило асимілююче відчуття та інтегруючу функцію образів. М.О. Бернштейн вперше експериментально довів ідею функціонування схеми рефлекторного кільця щодо керування діями. П.К. Анохін відводить циклічності керування рефлексами провідну роль і обґрунтовує необхідність існування «акцептора дії» – апарату призначеного для сприймання передбачуваних результатів дії.

Л.В. Чхайдзе розділив рефлекторне кільце на внутрішнє і зовнішнє, оскільки вони відіграють різну роль в керуванні психомоторними актами людини. О.Р.Малхазов принципово ускладнив двокільцеву схему і детально розкрив у ній взаємозв'язок психологічних і фізіологічних механізмів керування рухами.

Ключові слова: психомоторика, історія психології, рефлекторне кільце, принцип зворотного зв'язку, внутрішнє і зовнішнє кільце, функції образів.

Nataliya ZHYLYAK

Candidate of Psychological Sciences,
Lecturer in the Department of Social Work and Psychology,
Podilsky Special Education and Rehabilitation
Socio-Economic College, Kamianets-Podilsky

**PECULIARITIES OF THE IDEA OF THE REFLECTION RING IDEA
IN THE HISTORY OF PSYCHOLOGY**

Abstract.

The article deals with the history of the formation of the ideas of the reflex ring to explain human behavior. The most important steps of enriching scientific ideas in the history of psychological science are described: from the reflex arc to the reflex ring. The peculiarities of the introduction of the feedback principle in the motion control of the ring scheme were explained, which explained the adequate determination of the stimulus and the logically and naturally completed response. It is analyzed how the ring reaction scheme explains the assimilating feeling and the integrating function of the images. The purpose of the study is to find out the essence of the development of the ideas of the reflex ring as a scheme of interrelation of motility and psyche.

It was found that R. Descartes, who by his works created a powerful impetus for the transition of psychological knowledge from purely philosophical to empirical foundations, played a significant role in the formation of the ideas of the reflex ring, T. Hobbes, who created a system of psychology containing the foundations for the development of materialistic deterministic determinism. behavior (associations); G. Leibniz, who stated that perception depends on the experience of the subject (apperception) and outlined a certain cyclical pattern of functioning of this process; D. Berkeley, who applied the reflex ring scheme in his theory, which explained the functioning of vision.

However, the idea of the reflexive ring to explain the behavior of the subject is finally formed in the writings of J. Dewey. Lange in his theory of active goal-subordinated perception (theory of volitional attention) proceeded from the reflex character of functional brain units and described them on the principle of circular reaction, which explained the assimilating feeling and integrating function of the images. M.O. Bernstein for the first time experimentally proved the idea of the operation of the reflex ring scheme for control of actions. Pk Anochin eliminates the cyclicity of reflex control leading role and substantiates the need for the existence of an "action acceptor" - an apparatus designed to perceive the intended results of the action.

L.V. Chkhaidze divided the reflex ring into internal and external as they play different roles in the management of human psychomotor acts. OR Malchazov fundamentally complicated the two-ring scheme and revealed in detail in it the relationship of psychological and physiological mechanisms of motion control.

Keywords: *psychomotor, psychology history, reflex ring, feedback principle, inner and outer ring, image functions.*

Вступ. 3-поміж різноманітних схем пояснення керування поведінкою людини чільне місце в історії психології належить ідеї кільця. Ймовірно, ідея циклічності в поясненні механізмів керування різними процесами належить до так званих «вічних» ідей, яка у своїх загальних ознаках згадується ще у староіндійському епосі «Махабхарата» [1]. Залишається ця тема актуальною і для сучасних вчених [6]. Дослідження особливостей становлення ідей рефлексорного кільця є важливим науковим завданням

історії психології, розв'язання якого започатковане у працях В.А. Роменця [10; 11], М.Г.Ярошевського [6], А.М. Ждан [5] та інших.

Мета дослідження – з'ясувати сутність розвитку ідей рефлекторного кільця як схеми взаємозв'язку моторики і психіки.

Завдання:

- 1) розглянути історію становлення ідей рефлекторного кільця щодо пояснення поведінки людини;
- 2) описати важливі кроки збагачення наукових уявлень в історії психологічної науки: від рефлекторної дуги до рефлекторного кільця;
- 3) розкрити особливості запровадження принципу зворотного зв'язку у керуванні рухами за схемою кільця;
- 4) Проаналізувати, як саме схема кільцевої реакції пояснює асимілююче відчуття та інтегруючу функцію образів.

Виклад основного матеріалу. Значні кроки на шляху розробки цієї проблеми зробив французький філософ і природодослідник Рене Декарт (1596-1650) в першій половині XVII століття [6]. Запропонована ним схема відповідей організму на дію факторів зовнішнього і внутрішнього середовища була унікальним поясненням причинно-наслідкових особливостей керування поведінкою, механізмів її детермінації, психологічне значення яких отримало потужний стимул для переходу з суто філософських на емпіричні засади.

Водночас англійський філософ-матеріаліст Томас Гоббс (1588-1679) створив систему психології, в якій відчуття і уявлення (сліди відчуттів) як елементи свідомості взаємодіють на основі суміжності в просторі та часі [4]. Такі механістичні зв'язки отримують у майбутньому назву «асоціації» і послугують виникненню асоціативного напрямку в психології. Попри те, що психічні процеси автор вважав тільки феноменальним відображенням мозкових процесів, теоретично доводячи їх механістичні обмеження, все ж можна стверджувати, що запропоновані ним механізми функціонування психіки є основою для розвитку матеріалістичної детерміністської схеми керування поведінкою.

Видатний німецький вчений (філософ, мовознавець, історик математик) Готфрід Вільгельм Лейбніц (1646-1716), розмірковуючи над засадами психічного відображення, прийшов до визнання активності душі навіть у відчуттях[8]. Він ввів до наукового обігу поняття «аперцепція». Виділення перцепції та аперцепції, або примітивної презентації певного змісту і чіткого усвідомленого сприймання, не тільки констатувало залежність сприймання від сукупності чинників, зумовлених досвідом суб'єкта, а й означувало певну циклічну схему функціонування цих процесів.

Щодо проблеми рефлекторного кільця зазначимо, що підходи до його розуміння у психофізіологічному плані окреслені у теорії функціонування зору, розробленій Джорджем Берклі (1685-1753). Цей англійський філософ пояснював зорове сприймання простору з позиції принципу асоціації на

ґрунті суб'єктивного ідеалізму, чим сприяв становленню асоціативної психології [1].

Циклічні механізми керування поведінкою цілісно проглядаються в ідеях рефлекторного кільця, сформульованих Дж. Дьюї (1859-1952). Психолог і філософ Мічиганського, Чиказького та Колумбійського університетів був переконаний, що всі психічні здатності є інструментами для розв'язання життєвих проблем [1]. Власне інструменталізм Дж. Дьюї вилився в функціоналізм, його можна вважати засновником функціональної психології як самостійного напрямку.

Дьюї та його послідовники вважали організм цілісною системою і критикували структуралізм Вільгельма Вундта (1832-1920) та Едварда Тітченера (1867-1927), які прагнули виділити «сенсорну мозаїку» свідомості. Представники функціональної психології були переконані, що всі психічні процеси та властивості спрямовані на зв'язок організму з середовищем, а структурна психологія - це своєрідна концентрована суть інтроспективного тлумачення психіки, вивчення психіки як замкненої в самій собі свідомості.

Функціональна психологія, спираючись на теорію еволюції Чарлза Роберта Дарвіна (1809-1882), позитивістську психологію Герберта Спенсера (1820-1903), прагматичну психологію Уільяма Джемса (1842-1910), немов би завершує значний за обсягом і змістом період становлення природничо-наукової психології, а концепція рефлекторного кільця розроблена Дж. Дьюї, репрезентує ідею циклічності на новому, значно вищому рівні. Володимир Андрійович Роменець зазначає: «Ідея кільця, за Дьюї, набуває значного життєвого сенсу саме тому, що кільце є координацією членів, які вступають між собою у конфліктні відношення. Цей конфлікт виражається у тимчасовій дезінтеграції пристосувального акту і потребі відтворення цілісності у взаємодії сенсорних стимулів і моторних відповідей» [11, с. 256]. Дещо далі вчений наголошує, що за концепцією Дьюї «стимул» і «відповідь» розрізняються як функціональні фази цілісного взаємного опосередкування або доповнення. «Ідея кільця дає можливість зрозуміти, яким чином стимул адекватно визначається, а відповідь може стати логічно і природно завершеною. Будь-яке поведінкове досягнення означає, що рухова відповідь допомагає у відкритті, винайденні і конституюванні стимулу. Так виникає доцільний рух певного рівня, в результаті чого комплекс відчуттів стає виразнішим і дедалі більш предметним» [10, с. 256].

Це перший в історії науки опис принципу зворотного зв'язку в керуванні поведінкою людини. Навіть більше, Дьюї застосовує ідею рефлекторного кільця для пояснення природи психічної еволюції, аналізу мислительної активності, дослідження рухових установок, обґрунтування своєрідності свідомості.

Засновник першої на теренах України лабораторії експериментального дослідження психіки Микола Миколайович Ланге (1858-1921), автор теорії вольової уваги (моторної теорії активного

цілєпідпорядкованого сприймання), пояснював процеси уваги і сприймання, виходячи з рефлекторного характеру функціональних мозкових одиниць, і описував їх за принципом «кільцевої реакції» [7]. Це суттєво збагатило парадигму рефлекторного кільця в психології. Зокрема, саме такий підхід дозволив пояснити асимілююче відчуття та інтегруючу функцію образів.

А.М. Ждан зазначає, що праці Івана Петровича Павлова (1849-1936) значно вплинули на розвиток психології, зокрема в Росії його вчення про умовні рефлекси було основним і визначальним фактором для розвитку природничо-наукової психології. «Проте в умовах ідеологічного тиску, який відчувала наука в радянський період, відбулися абсолютизація і догматизація павлівського вчення, перетворившись на насильницьке нав'язування його в психології та в інших сферах дослідження (медицині, педагогіці, мовознавстві та ін.). Розвиток рефлекторної теорії І.П. Павлова гальмувався»[5, с. 248-249].

Спроби М.О. Бернштейна, П.К. Анохіна та інших вчених розвивати вчення про рефлекси адміністративно заборонялись методами. Зокрема, заборонялася розробка схем керування діями за принципом рефлекторного кільця [3].

Першим ідею функціонування схеми рефлекторного кільця експериментально довів видатний російський фізіолог, біомеханік Микола Миколайович Бернштейн (1896-1966). Біомеханічно досліджуючи структуру управління психомоторними діями, автор прийшов до висновку, що залежність між ефекторними командами і реальними результатами рухів неоднозначна [3]. Експерименти засвідчили, що на результат рухів, окрім ефекторних наказів, впливають безпосередньо непідвладні людині гравітаційні, інерційні та реактивні сили. І це за надзвичайної складності будови самого опорно-рухового апарату (більш ніж 200 кісток і більш ніж 600 м'язів, понад 100 ступенів свободи рухів у суглобах), що збиває реалізацію рухової функції людиною визначених траєкторій і перешкоджає досягненню мети. Відтак повторення навіть простих дій не є їх точним копіюванням. Це повторення без повторення. Отже, за таких умов один раз надіслані до м'язів ефекторні накази не можуть повністю визначати кінематичні та динамічні характеристики дії. Необхідна корекція рухів на основі виявлення розходжень між образом-метою дії та її реальними параметрами.

Біомеханічні вимірювання експериментально підтвердили ідею «регулювання рухів відчуттям» за допомогою зворотного зв'язку за схемою кільця. Це один з найважливіших принципів всіх видів керування. Правильне взаємовідношення, зокрема м'язового напруження і результативних рухів, потребує безперервного внесення коректувальних сигналів у роботу м'язових синергій. Самі ж коректувальні сигнали формуються, як вже зазначалось, на основі зіставлення запланованого та фактичного здійснюваного руху [6].

Досліджуючи нейрофізіологічні механізми вищої нервової діяльності, автор теорій функціональних систем і один із засновників нейрокібернетики Петро Кузьмич Анохін (1898-1974) відводить циклічності керування рефlekсами провідну роль [2]. На думку вченого, без циклічності немислиме ніяке керування. Анохін підкреслював, що всі функціональні системи, механічні чи живі, спрямовані на отримання корисного ефекту, а відтак вони обов'язково мають мати циклічний характер. Іншими словами, функціональні системи не можуть існувати, якщо не отримують зворотної сигналізації про рівень корисності ефекту.

П.К.Анохін обґрунтував необхідність існування «акцептора дії» – апарату, призначеного для сприймання передбачуваних результатів дії. Важливо, що акцептор дії формується раніше, ніж сам умовний рефлекс. Основне його призначення приймати на себе у формі зворотної аферентації всі подразники, які виникають за час виконання дії і в її результаті, та проводить зіставлення цього синтезу з передбачуваними результатами дії. За умов збігу запланованих і реальних рухів завершується весь циклічний процес, натомість їх «розбіжність» викликає низку нових еферентивних корегувань, спрямованих на досягнення рефлексорної відповіді, адекватної характеру акцептора дії.

У складній системі аферентації автор виділяв в основному три її види: а) пускову аферентацію, представлену дією умовного подразника; б) ситуативну аферентацію, представлену сукупністю подразників, які створюють певний домінуючий стан живого організму; в) зворотну аферентацію, пов'язану зі всім комплексом пропріорецептивних відчуттів, необхідних для контролю за діяльністю м'язової периферії. Анохін особливого значення надавав синтезу всіх аферентних сигналів, зовнішніх та внутрішніх відчуттів. На думку автора, жодна рефлексорна дія не може бути сформована в ефекторних апаратах доти, поки не завершиться синтез всієї аферентної інформації, що представляє організм в певний момент. Навіть більше, виключення хоча б однієї з аферентних систем відразу ж руйнує рефлекс.

Досліджуючи особливості керування довільними діями за схемою кільця (мозок – центробіжні нерви – м'язи – пропріорецептори – нерви), спрямованими до центру – мозку, де ділянкою прямого зв'язку є шлях мозок-м'язи, а зворотного зв'язку – м'язи-мозок, учень М.О. Бернштейна Леван Володимирович Чхаїдзе запропонував розділити це кільце на зовнішнє та внутрішнє [6]. Зовнішнє кільце, на думку автора, включає прямий зв'язок (мозок – м'язи) і зовнішню дугу зворотного зв'язку (зоровий, слуховий, нюховий, дотиковий та інші рецептори, що мають смислову аферентацію, - мозок). Внутрішнє кільце включає прямий зв'язок (мозок – м'язи) і внутрішню дугу зворотного зв'язку (пропріорецептори, що безпосередньо не пов'язані з свідомістю людини, – мозок). Отже, у двокільцевій схемі, запропонованій Чхаїдзе, ділянка прямого зв'язку спільна для внутрішнього та зовнішнього кільця.

Л.В. Чхаїдзе запропонував таку схему керування довільними моторними діями людини тому, що внутрішнє і зовнішнє кільце відіграють різну роль у керуванні психомоторною активністю суб'єкта. Зовнішнє кільце контролює смислову сторону моторного акту, а внутрішнє – роботу м'язових синергій. Такий функціональний розподіл доводять клінічні дослідження. За переродження шляхів спинного мозку втрачається координація рухів (смысл дії зберігається), а за ушкодження відносно найвищих відділів мозку спостерігаються порушення смислової частини дії(координація рухів зберігається). Наприклад, тварини з видаленими найвищими відділами мозку ходять досить вправно, проте не помічають їжі. Можна констатувати, що функцією внутрішнього кільця є забезпечення біомеханічно доцільних рухів шляхом тривалого тренування, а функцією зовнішнього – виконання смислового завдання дії шляхом пізнання найтонших деталей смислової структури дії.

Водночас Чхаїдзе зазначає, що такий розподіл функцій не абсолютний і не однаковий у всіх випадках. Зокрема, виконуючи незнайомі дії, людина у нижніх відділах центральної нервової системи ще не має відповідної програми роботи м'язових синергій і вищі відділи вимушені контролювати і смислову структуру, і руховий склад. Зрозуміло, що вищі відділи не пристосовані керувати конкретними синергетичними деталями і дії виконуються біомеханічно нераціонально (через зовнішній зворотний зв'язок). Автор підкреслює, що якщо одне з кілець керування дією не повністю справляється зі своїми обов'язками, то друге (часткове) бере на себе його функції, однак з моторного акту, за таких умов, завжди випадають ті чи ті його складові. Ці факти підтверджені в дослідженнях А.І.Шинкарюка [12].

Двокільцеву схему керування рухами, розроблену Л.В. Чхаїдзе, удосконалив О.Р. Малхазав[9], запропонувавши власне дві схеми: схему формування психічного образу виконання руху (дії, діяльності) і схему психофізіологічних механізмів, що забезпечують побудову, організацію та управління руховою діяльністю. В цих схемах автор детально розкрив взаємозв'язок психологічних і фізіологічних механізмів керування психомоторними діями.

Аналізуючи циклічність управління поведінкою, В.А. Роменець пише: «Щоправда, ідея кільця має бути завершеною. Тоді «кільце» стає «спіраллю», адже зворотний зв'язок є не повторенням змісту, а набуттям нового» [10, с. 257]. Погодимось з цим і застосуємо для підтвердження щодо керування психомоторними діями: «Відомо, що моторно-чуттєвий образ дії та предметно-інтелектуальне його осмислення, тобто та сама психічна модель дії, яка регулює і контролює її виконання, неминуче передбачає наявність пошукових спроб та відбору в процесі багаторазового повторення дії. Успішні рухи, орієнтири, які себе виправдали, способи регуляції та способи об'єднання рухів в цілісну дію відбираються та закріплюються»[11, с. 21].

Отже, зворотний зв'язок слугує не повторенню змісту, а набуттю нових прийомів виконання рухів, зміни прийомів сенсорного контролю, зміни прийомів центрального регулювання.

Висновки:

1. У становленні ідей рефлекторного кільця значна роль належить Р.Декарту, який своїми працями створив потужний стимул для переходу психологічного знання з суто філософських на емпіричні засади, Т.Гоббсу, який створив систему психології, що містить основи для розвитку матеріалістичної детерміністської схеми керування поведінкою (асоціації); Г.Лейбніцу, який констатував, що сприймання залежить від досвіду суб'єкта (аперцепція) і означив певну циклічну схему функціонування цього процесу; Д.Берклі, який застосовував схему рефлекторного кільця у своїй теорії, що пояснювала функціонування зору.

2. Ідея рефлекторного кільця щодо пояснення поведінки суб'єкта остаточно сформована у працях Дж. Дьюї. Він відмовився від вивчення психіки як замкненої в самій собі свідомості та довів, що рефлекторне кільце є координацією членів які вступають між собою у конфліктні відношення. Це пояснило адекватне визначення стимулу та логічно і природно завершено (принцип зворотного зв'язку).

3. М.М. Ланге в своїй теорії активного цілепідпорядкованого сприймання (теорії вольової уваги) виходив з рефлекторного характеру функціональних мозкових одиниць і описував їх за принципом кільцевої реакції, що пояснило асимілююче відчуття та інтегруючу функцію образів. М.О. Бернштейн вперше експериментально довів ідею функціонування схеми рефлекторного кільця щодо керування діями. П.К. Анохін відводить циклічності керування рефлексми провідну роль і обґрунтовує необхідність існування «акцептора дії» – апарату призначеного для сприймання передбачуваних результатів дії.

4. Л.В. Чхайдзе розділив рефлекторне кільце на внутрішнє і зовнішнє, оскільки вони відіграють різну роль в керуванні психомоторними актами людини. О.Р. Малхазов принципово ускладнив двокільцеву схему і детально розкрив у ній взаємозв'язок психологічних і фізіологічних механізмів керування рухами.

Список літератури:

1. Английские материалисты XVIII века: в 3т. / под ред. Б.В.Мееровского. Москва. 1968. Т.3. 628с.

2. Анохин П.К. Философские аспекты теории функциональной системы: избр. тр. Москва : Наука, 1978. 400с.

3. Бернштейн Н.А. Физиология движений и активности / под ред. О.Г. Газенко; изд. подгот. И.М. Фейгенберг. Москва : Наука, 1990. 495 с.

4. Гоббс Т. Сочинения. В 2 т. Москва, 1991. Т2. 586с.

5. Ждан А.Н. История психологи: от античности к современности: учебник для студентов психологических факультетов университетов; [изд. третье, исправленное] Москва : Педагогическое общество России, 2002. 512с.

6. Жилияк Н.В. Психологічні особливості регуляції моторних дій за допомогою смислових завдань : монографія. Кам'янець-Подільський : Медобори-2006, 2015. 150 с.
7. Ланге Н.Н. Теория волевого внимания. Хрестоматия по вниманию / под ред. А.Н. Леонтьева, А.А. Пузыря, В.Я. Романова. Москва : Изд-во Моск. ун-та, 1976. С. 107-143.
8. Лейбниц Г. Сочинения в 3т. / Г. Лейбниц. М., 1983. Т.2. 645 с.
9. Малхазов О.Р. Психологія та психофізіологія управління руховою діяльністю: монографія. К. : Євролінія, 2002. 320с.
10. Роменець В.А. Історія психології XVIIIст. Київ : Вища школа, 1990. 365 с.
11. Роменець В.А. Історія психології XIX початку XX століття. Київ : Вища школа, 1995. 614 с.
12. Шинкарюк А.І. Психомоторно-рівнева структура активності та свободи суб'єкта. Кам'янець-Подільський : Оіум, 2005. 448 с.
13. Ярошевський М.Г. История психологи. 3-е изд., дораб. Москва : Мысль, 1985. 575с.

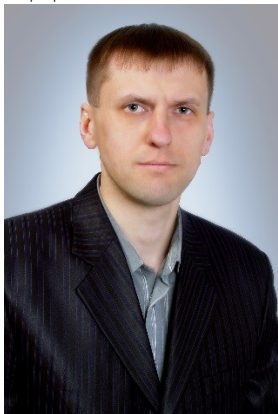
References:

1. Anhlyiskye materyalysty KhVIII veka: v 3t. / pod red. V.V.Meerovskoho(1968)
2. Anokhyn P.K.(1978) Fylosofskye aspekty teoryy funktsyonalnoi systemy: yzbr. tr. Moskva : Nauka.
3. Bernshtein N.A.(1990) Fyzyolohyia dvyzhenyi y aktyvnosti. Moskva : Nauka.
4. Hobbs T.(1991) Sochyneniya v 2t. Moskva.
5. Zhdan A.N. (2002)Ystoryia psykholohy: ot antychnosti k sovremennosti: uchebnyk dlia studentov psykholohycheskykh fakultetov unyversytetov; [yzd. trete, yspravlenoe] Moskva : Pedahohycheskoe obshchestvo Rossyy.
6. Zhyliak N.V. (2015) Psykholohichni osoblyvosti rehuliatsii motornykh dii za dopomohoiu smyslovykh zavdan: monohrafiia. Kamianets-Podilskyi : Medobory-2006.
7. Lanhe N.N. (1976) Teoryia volevoho vnymanyia. Moskva. : Yzd-vo Mosk. un-ta.
8. Leibnyts H. (1983) Sochyneniya v 3t. Moskva.
9. Malkhazov O.R. (2002) Psykholohiia ta psykhofiziolohiia upravlinnia rukhovoii diialnistiu: monohrafiia. Kyiv : Yevroliiniia.
10. Romenets V.A. (1990) Istoriia psykholohii KhVIIIst. Kyiv : Vyshcha shkola.
11. Romenets V.A. (1995) Istoriia psykholohii KhIKh pochatku KhKh stolittia. Kyiv : Vyshcha shkola.
12. Shynkariuk A.I. (2005) Psykhomotorno-rivneva struktura aktyvnosti ta svobody subiekta. Kamianets-Podilskyi : Oiium.

13. Yaroshevskiy M.H. (1985) Ystoryia psykholohy. 3-e yzd., dorab. Moskva.. : Misl.

УДК 338.48

Геннадій Геннадійович КУЧЕРОВ

кандидат історичних наук, доцент, викладач кафедри
соціальної роботи та психології
Подільський спеціальний навчально-реабілітаційний
соціально-економічний коледж
e-mail: kucherovgennadij@gmail.com

**ВПЛИВ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ІНКЛЮЗИВНОГО ТУРИЗМУ НА ОСІБ
З ІНВАЛІДНІСТЮ З УКРАЇНИ**

Кучеров Г.Г. Вплив інклюзивного туризму на осіб з інвалідністю з України. *Вектор Поділля* : наук. журн. / Подільський спеціальний навчально-реабілітаційний соціально-економічний коледж; редкол.: М.М. Тріпак (гол.ред.), О.М. Бачинська (заст. гол. ред.), А. Zielinska та ін. Кам'янець-Подільський : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету «Економічна думка», 2020. Вип. 3. С. 253-265. – ISSN 2617-1112

Анотація.

Вступ. Туризм стає все більш вагомим чинником розвитку світового співтовариства. Кількість туристичних турів постійно збільшується. Цьому сприяє відкриття кордонів, поліпшення сервісу, врахування вимог потенційних клієнтів.

Особливо це актуально для осіб із обмеженими можливостями, які також хочуть відпочити, оздоровитися, отримати позитивні емоції тощо. Саме для цієї категорії громадян в державах Європи створено і пропонується спеціальне туристичне обслуговування, яке включає в себе послуги туроператора з організації виїзного та в'їзного туризму, екскурсійні програми, безпеку життя і здоров'я громадянина, збереження його майна тощо. Весь цей комплекс називається інклюзивним туризмом. Одним із його різновидів є культурно-пізнавальний. Надалі ми будемо використовувати цю дефініцію.

Актуальність публікації полягає у тому, що європейський культурно-пізнавальний інклюзивний туризм, його розвиток може стати

продуктивним інструментом і засобом інтеграції осіб із обмеженими можливостями з України в сучасне суспільство. Більше того, цей вид туризму сприяє повноцінному спілкуванню, зменшує почуття неповноцінності, що у свою чергу створює основу для мобілізації психічних ресурсів і відновлення психоемоційного настрою людини. Відтак підвищується рівень самооцінки зазначених осіб.

Мета. У статті розглянуто і проаналізовано особливості впливу європейського культурно-пізнавального туризму на українців із обмеженими можливостями.

Результати. Особи з обмеженими можливостями мають невід’ємне право на здійснення туристичних подорожей. Особливе значення для їхньої адаптації, інтеграції, соціалізації має культурно-пізнавальний туризм. У сучасних умовах він стає все більш доступним. В європейських державах створено порівняно доступне середовище для осіб із обмеженими можливостями.

З’ясовано, що ресурси культурно-пізнавального туризму сприяють всебічному розвитку людини, задоволенню її світоглядних установок.

Ключові слова: туризм, інклюзивний туризм, культурно-пізнавальний туризм, доступність туризму, історико-культурні об’єкти, особи з обмеженими можливостями, інфраструктура.

Gennady Gennadiyovych Kucherov

PhD in History Sciences, Associate Professor,
Lecturer in the Department of Social Work and Psychology
Podilsky Special Education and Rehabilitation
Socio-Economic College, Kamianets-Podilsky

IMPACT OF EUROPEAN INCLUSIVE TOURISM ON PEOPLE WITH DISABILITIES FROM UKRAINE

Abstract

Introduction. Tourism is becoming an increasingly important factor in the development of the world community. The number of tourist tours is constantly increasing. This is facilitated by the opening of borders, improving service, taking into account the requirements of potential customers.

This is especially true for people with disabilities who also want to relax, recuperate, get positive emotions and more. It is for this category of citizens in Europe that a special tourist service has been created and offered, which includes the services of a tour operator for the organization of outbound and inbound tourism, excursion programs, safety of life and health of citizens, preservation of their property and more. This whole complex is called inclusive tourism. One of its varieties is cultural and cognitive. In what follows, we will use this definition.

The relevance of the publication is that European cultural and cognitive inclusive tourism, its development can become a productive tool and a means of

integrating people with disabilities from Ukraine into modern society. Moreover, this type of tourism promotes full communication, reduces feelings of inferiority, which in turn creates a basis for the mobilization of mental resources and the restoration of psycho-emotional mood. As a result, the level of self-esteem of these individuals increases.

Purpose. *The article considers and analyzes the features of the impact of European cultural and cognitive tourism on Ukrainians with disabilities.*

Results. *People with disabilities have an inalienable right to travel. Cultural and cognitive tourism is of special importance for their adaptation, integration and socialization. In modern conditions, it is becoming more accessible. In European countries, a relatively accessible environment for people with disabilities has been created.*

It was found that the resources of cultural and cognitive tourism contribute to the comprehensive development of man, the satisfaction of his worldview.

Keywords: *tourism, inclusive tourism, cultural and cognitive tourism, accessibility of tourism, historical and cultural sites, people with disabilities, infrastructure.*

Вступ. Сучасна туристична індустрія є однією з найбільш прибуткових і найбільш розвинутих галузей світового господарства. Про це свідчать дані Всесвітньої туристичної організації ООН (UNWTO): у 2019 р. зростання міжнародних прибуттів спостерігалось у всіх регіонах світу. Проте вихід Великої Британії з ЄС, банкрутство британської туристичної компанії Thomas Cook Group, геополітична і соціальна напруженість і уповільнення світової економіки все ж сповільнили зростання туризму в 2019 р. порівняно з винятковими темпами 2017 р. (+7%) і 2018 років (+6%) [1]. У 2020 р. до цих негараздів світового туризму додалися жахливі наслідки для світової економіки поширення вірусної інфекції COVID-19, яка спричинила різке падіння туристичних поїздок. Масштаби цього тимчасового явища ще слід досліджувати.

Тим не менше, розвивати туристичну галузь вкрай важливо. Україна, займаючи 68 місце у світовому рейтингу держав, здатна покращити його саме завдяки туризму. У структурі останнього певне місце посів інклюзивний туризм. За даними ВООЗ понад 1 млрд. осіб мають ту чи іншу форму обмежених можливостей здоров'я [2]. І цей показник зростає через загальне старіння населення та збільшення людей із хронічними захворюваннями. Тому інклюзивний туризм – один із напрямків розвитку сучасної туристичної галузі, в рамках якого усі охочі можуть користуватися туристичними послугами.

Для багатьох сучасників подорожі – невіддільна складова їхнього життя. Якою б мотивацією не керувалася особа, вирушаючи у подорож, вона завжди буде зустрічати щось нове і несподіване для себе. Це насамперед стосується осіб із обмеженими можливостями, які постійно перебувають або на лікуванні, або на реабілітації. Таким людям вкрай необхідною є зміна обстановки, зміна психічного настрою, емоційного

стану. Тому відпочинок, поєднаний з туризмом, є найкращим засобом для цього.

Мета та завдання статті. *Метою* статті є з'ясування ролі, впливу і можливостей міжнародного культурно-пізнавального туризму для забезпечення прав та всебічного розвитку громадян України з обмеженими можливостями.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми розвитку туризму для людей із обмеженими можливостями досліджено в розвідках українських та зарубіжних учених. Зокрема, питання створення загальнодоступного середовища для інклюзивних туристів в Україні досліджували Н.В.Белоусова [3], Г.С.Лихоносова, Ю.І.Леснікова [4] тощо. Становлення і розвиток інклюзивного туризму як складової соціальної реабілітації з'ясували вчені Н.В.Белоусова [5], В.В.Лепський, Л.Ю.Науменко, І.С.Борисова, В.М.Березовський, С.В.Макаренко[6] та ін.

Різні аспекти відпочинку осіб із обмеженими можливостями у сільській місцевості охарактеризували О.Волошинський, І.Каспрук, Л.Малинович, М.Сварник. При підготовці праці був проаналізований 15-річний досвід напрацювань українських фахівців у сфері інклюзивного туризму [7]. Дослідники М.Сварник, Я.Грибальський, О.Волошинський, І.Горбацьо, А.Мацелюх розробили теоретичні та практичні рекомендації з організації активного відпочинку та туризму для осіб із обмеженими можливостями [8]. І.Арсененко з О.Топаловою узагальнили існуючі точки зору щодо поняття та класифікації інклюзивного туризму [9].

Досвід міжнародного інклюзивного туризму описали І.М.Труніна з Ю.Р.Сосновською [10], І.В.Власенко [11] та ін. Про вплив культурно-пізнавального туризму на розвиток регіонів написала М.І.Дрогомирецька [12], О.А.Малоголовка [13], В.Монастирський [14] та ін.

Незважаючи на достатню кількість наукових робіт з інклюзивного туризму, в цілому питання впливу європейського культурно-пізнавального інклюзивного туризму на українців із обмеженими можливостями залишається практично не дослідженим та потребує подальшого вивчення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сьогодні ми спостерігаємо розширення міждержавних, міжнародних контактів в економічній, політичній, культурно-освітній та інших сферах. Глобальна взаємозалежність людей – головне явище нашого часу. За таких умов населення планети має керуватися ідеєю про те, що доречно сприяти більш широкому взаємному розумінню світу. Полікультурне сприйняття, яке забезпечує доступ до знань для всіх громадян, покликане розв'язати наступне завдання: допомогти зрозуміти світ, інших людей для того, щоб краще зрозуміти самого себе. Значною мірою це стосується сфери міжкультурних зв'язків, через які можна досягти толерантного ставлення один до одного. Туризм, у тому числі й інклюзивний, здатний сприяти міжкультурному обміну.

Відповідно до офіційних даних Державної служби статистики України, станом на 1 січня 2019 р. кількість осіб з інвалідністю становила

2659,7 тис. або 6,3 % від загальної кількості населення країни [15]. Порівнюючи ці дані з попередніми роками, можна констатувати, що спостерігається тенденція до збільшення кількості осіб з інвалідністю. Для них інклюзивний туризм може стати одним із видів адаптації, соціалізації, реабілітації, оскільки сприятиме покращенню фізичного та психологічного стану, комунікативних зв'язків, руйнуванню наявних психологічних бар'єрів, отриманню психологічної насолоди.

Одним із головних міжнародних документів, який регламентує права осіб із обмеженими можливостями є Конвенція ООН про права інвалідів, яка набрала чинності для України у 2010 р. У статті 30 «Участь у культурному житті, проведенні дозвілля й відпочинку та заняттях спортом» йдеться про те, що:

1. «Держави-учасниці визнають право осіб з інвалідністю брати участь нарівні з іншими в культурному житті й вживають усіх належних заходів для забезпечення того, щоб особи з інвалідністю:

а) мали доступ до творів культури в доступних форматах;

б) мали доступ до телевізійних програм, фільмів, театру та інших культурних заходів у доступних форматах;

в) мали доступ до таких місць культурних заходів чи послуг, як театри, музеї, кінотеатри, бібліотеки й туристичні послуги, а також мали найможливішою мірою доступ до пам'яток і об'єктів, що мають національну культурну значущість» [16].

У листопаді 1976 р. в Брюсселі була прийнята «Хартія культурного туризму» [17]. Документ підписали 18 організацій, які входили в систему ЮНЕСКО. З цього часу існує офіційно визнаний культурний туризм.

Під культурно-пізнавальним туризмом варто розуміти насамперед туристичні поїздки, мандрівки, подорожі з метою відвідування цікавих із пізнавальної точки зору центрів туризму, регіонів, місцевостей, і т. д., для ознайомлення з пам'ятками історії та культури, природи, традиціями, звичаями і побутом місцевого населення, народними промислами і ремеслами тощо. Реалізуючи це, людина з обмеженими можливостями виконує основне завдання культурно-пізнавального туризму – підвищує свій культурний рівень, задовольняє потребу у відкритті нового, дізнається про культурно-історичні цінності інших народів. При цьому елементи зазначеного туризму можна спостерігати практично в усіх інших видах туризму.

Головною особливістю культурно-пізнавального туризму є можливість скласти таку програму екскурсії, яка відповідатиме особистим культурним запитам туриста. Тому під культурно-пізнавальним туризмом часто розуміють екскурсійний туризм.

Споживачами послуг інклюзивного культурно-пізнавального туризму є особи з обмеженими можливостями, які мають бажання замовити чи придбати туристичні послуги і за станом здоров'я можуть споживати їх. Споживачами інклюзивних туристичних послуг можуть бути, крім осіб із обмеженими можливостями, члени їх родин, опікуни,

супроводжуючі. Слід розуміти, що, на жаль, не кожна така особа може стати туристом. Є громадяни з нестійкою психікою, постійним перебуванням на стаціонарному лікуванні, протипоказаннями до поїздок тощо. Вони не можуть бути туристами через об'єктивні причини.

Культурно-пізнавальний туризм, має високий соціалізуючий, адаптаційний, інтегруючий потенціал для осіб із обмеженими можливостями. Його реалізація можлива за таких умов: по-перше, активізації життєвої позиції зазначених осіб у культурній соціалізації; по-друге, створення умов для формування доступного для них соціокультурного середовища; по-третє, формування ідеології соціальної відповідальності влади, бізнесу та суспільства у питанні інтеграції осіб із обмеженими можливостями у соціум. Лише виконавши усі ці умови, ми зможемо створити інклюзивне суспільство.

Відвідування туристами з особливими потребами туристичних об'єктів в Україні пов'язане зі значними труднощами. Перше, що впадає в око, це непристосованість зазначених об'єктів до потреб такої категорії туристів. Відтак частина туристів віддає перевагу закордонним турам. Відверто кажучи, таких осіб – небагато. Український інклюзивний виїзний туризм лише робить перші кроки. Для порівняння, в Європі біля 70% людей із обмеженими можливостями подорожують [18].

Європа багата на історичні, архітектурні та культурні об'єкти будь-яких епох. Тут можна відвідати найрізноманітніші пам'ятки, що визначає широку популярність екскурсійних турів до європейських держав.

Плануючи культурно-пізнавальний тур, турист постає перед вибором: обрати стаціонарний чи маршрутний тури. Перший пов'язаний із перебуванням в одному місті, туристичному осередку, інший – із відвідуванням кількох міст і центрів історично-культурних пам'яток, побудований у вигляді спланованого маршруту.

Особливостями стаціонарного туру є перебування туристів в одному місті, туристичному центрі. Тут організована більш широка програма проведення дозвілля, яка може включати національні свята, відвідування ресторанів із різноманітною кухнею, виставкових залів, дегустаційних центрів, творчі зустрічі, прогулянки тощо. Туристи мають більше вільного часу.

При організації маршрутних турів розробляється спеціальний графік відвідування запланованих пунктів. На місто чи туристичний центр виділяється одна-дві доби в залежності від величини туристського центру та кількості пам'яток. Найбільше уваги припадає на туристичні центри світового значення (Лондон, Рим, Париж, Мадрид, Барселона тощо). Програма туру будується в залежності від його тематики. Особливістю маршрутних турів для осіб із обмеженими можливостями є те, що міста, які планується відвідати мають бути недалеко один від одного, переїзди – найменш обтяжливими, не тривалими.

Серед різновидів культурно-пізнавального туризму найбільш цікавими є: культурно-історичний (інтерес до історії держави, відвідування історичних пам'яток і пам'ятних місць, лекцій на історичну тематику та ін.), культурно-археологічний (інтерес до археології держави, відвідування пам'яток давнини, місць, пов'язаних із археологією та археологічними розкопками тощо) та культурно-релігійний (інтерес до релігії чи релігій держави, відвідування культових споруд, місць паломництва, тематичних лекцій із релігії, знайомство з релігійними традиціями, звичаями, ритуалами й обрядами). В окремих випадках людина може поєднувати кілька різновидів культурно-пізнавального туризму.

Культурно-пізнавальний туризм насамперед зумовлений яскраво вираженим інтересом туристів до історичного минулого. Це пов'язано з освітнім рівнем та культурними запитами туриста. Разом із тим, в основі зазначених різновидів лежить потреба особи в пізнанні культури. Внаслідок цього формується всебічно розвинута особистість, що дозволяє активно пізнавати та виховувати певні почуття: смак, відповідальність, патріотизм, повагу до людської гідності та індивідуальності, визнання самотності культур та моральних цінностей народів. Можна констатувати, що культурно-пізнавальний туризм впливає не лише на світогляд громадянина, але й на все його подальше життя.

Найбільше цікавлять туристів загальновідомі пам'ятки. Зокрема, в Італії (35 об'єктів ЮНЕСКО) це: церква Санта Марія дель Граціє з фресками Леонардо да Вінчі «Тайна вечеря» в Мілані, історичний центр Риму з Ватиканом, місто Венеція, історичний центр Неаполя, археологічні зони біля Везувію (Помпеї). В Іспанії (34 об'єктів ЮНЕСКО): палац Альгамбра та інші пам'ятки Гранади, собор Алькасар у місті Севілья, стара частина міста Саламанка. У Німеччині (30 об'єктів ЮНЕСКО): ганзейське місто Любек, Кельнський собор, палаци й парки Берліну і Потсдаму. У Франції (29 об'єктів ЮНЕСКО) виділяються: затока та острів із замком Мон-Сен-Мішель, палацо-парковий комплекс у Версалі, долина річки Лари з замками. У Великій Британії (27 об'єктів ЮНЕСКО): зміцнені рубежі Римської імперії (Адріанів вал), мегалітичний пам'ятник Стоунхендж, Лондонський Тауер тощо [19]. При огляді багатьох туристичних пам'яток особи з обмеженими можливостями мають право на знижки, а окремі місця вони можуть відвідати безкоштовно.

Плануючи відвідування цих та інших пам'яток історії та культури, особам із обмеженими можливостями необхідно враховувати їхню доступність. Як, зазначається у дослідженнях Межової Л.А., Летіна А.Л., Луговської Л.А., в Іспанії для інклюзивних туристів адаптовані 90% елементів туристичної інфраструктури; у Фінляндії – 70% (сафарі на собаках, конях, чотириколісних мотоциклах, снігоходах, а також рибна ловля, веслування, плавання на плотках і лижі, гольф, керлінг); в Ізраїлі –

майже 85% елементів туристичної інфраструктури (спеціалізація – інклюзивний культурно-пізнавальний туризм); у Греції – 65%, зокрема найбільш розвиненим є культурно-пізнавальний туризм для незрячих; в Угорщині – 65% з перевагою культурно-пізнавального туризму; в Чехії – майже 95% (спеціалізація – інклюзивний культурно-пізнавальний туризм поєднаний з івент-турами (організація міжнародних фестивалів для людей із обмеженими можливостями); у Німеччині місця дозвілля оснащені з урахуванням потреб маломобільних громадян. У музеях і театрах цієї держави, як правило, пропонуються крісла-коляски, якими можуть скористатися люди з інвалідністю, а місця дозвілля оснащені з урахуванням потреб маломобільних громадян, елементи туристичної інфраструктури адаптовані майже на 95%. У Франції рівень пристосування елементів туристичної інфраструктури складає майже 85% (спеціалізація – культурно-пізнавальний, а також лікувально-оздоровчий та гірськолижний туризму для осіб з обмеженнями [20]. Враховуючи вимоги Конвенції про права інвалідів, доступне середовище може визначатися як фізичне оточення, об'єкти транспорту, інформації та зв'язку, дообладнані з метою усунення перешкод та бар'єрів, що виникають в осіб із обмеженими можливостями. Доступність середовища визначається рівнем його можливого використання відповідною групою громадян.

Відносно зручний і дешевий спосіб відвідати відразу кілька європейських держав – автобусний туризм. Безвізовий режим сприяє цьому. У кожній державі є багато спеціалізованих туроператорів. Туристу з обмеженими можливостями в європейських державах легше оцінити складність маршрутів, насиченість і тривалість мандрівки, тому що в мережі «Інтернет» є достатньо інформації про доступність міст, історико-культурних пам'яток, транспортну інфраструктуру, розташування готелів тощо.

Чим приваблює автобусний тур осіб із обмеженими можливостями? Насамперед він заощаджує час і є відносно дешевим, що дозволяє за одну поїздку відвідати кілька держав. В автобусний тур відправляються особи, які люблять екскурсійний туризм, спілкуватися з новими знайомими, з якими можна поділитися своїми переживаннями, відчуттями, очікуваннями, враженнями від побаченого. Мандрівки автобусом дозволяють побачити набагато більше, ніж перельоти чи поїздки потягом. До того ж під час автобусних турів робляться зупинки у найбільш цікавих місцях, що також сприяє пізнавальним запитам туристів.

У багатьох європейських державах можна знайти місця паломництва віруючих до священних місць. Серед них виокремлюється французьке місто Лурд. У лютому 1858 р. Пресвята Діва Марія предстала перед дівчиною Бернадетті Субіру в гроті Масабьель. Після ретельної перевірки католицькою церквою фактів, пов'язаних із цим випадком, у 1933 р. дівчина була канонізована під ім'ям святої Бернадетти, а саме місто Лурд перетворилося на одне з найвідоміших

туристичних центрів Європи. Воду з джерела печери туристи вважають цілющою. На сьогодні було зафіксовано понад 7 тис. зцілень, з яких лише 69 визнані католицькою церквою чудовими зціленнями [21]. Для осіб із обмеженими можливостями у місті створені всі умови.

Варто пам'ятати, що основою культурно-пізнавального туризму є потреба в духовному, інтелектуальному, комунікативному розвитку. Зважаючи на це, в Європі з'являється велика кількість нових туристичних напрямків: ігровий, фестивальний, гастрономічний, духовний, подієвий, кінотуризм, парапланінг, любительське полювання, фототури, винні тури, весільні тури тощо. Вони впливають, у першу чергу, на емоційну сферу особи і завдяки їм можна вивчити і зрозуміти спосіб життя, традиції, звичаї інших народів. Такі туристичні напрямки дозволяють акумулювати безцінний досвід знайомства з різними культурами та виробити власну систему цінностей і пріоритетів. Особа з обмеженими можливостями, згадуючи про такі цікаві мандрівки, зробить для себе висновки, які у подальшому вплинуть на її життя, поведінку, дії.

Загалом туристична програма не повинна бути надто насиченою і має включати елементи активного відпочинку. Необхідно віддавати перевагу більш здоровим (наскільки дозволяє фізичний стан туриста) заходам: вечорам танців, конкурсам, вікторинам тощо, а також заняттям за улюбленими інтересами, які урізноманітнюють відпочинок. Доцільно після екскурсії влаштувати спортивні програми у вигляді необтяжливих прогулянок-походів у парковій зоні, біля річок, ставків, нескладних спортивних змагань, занять з аеробіки, плавання тощо. У зв'язку з цим фахівці відзначають необхідність розвитку психологічного туризму.

Психологічний туризм – це абсолютно нове явище і напрям туризму, який вже став популярним. Його поява зумовлена тим, що громадяни систематично перебувають у стресовому стані. Суєта, шум, відсутність можливостей для відпочинку, постійний поспіх, характерні для міст, зацікленість на своїх хворобах, мають негативний вплив на фізичне та емоційне здоров'я, особливо це стосується осіб із обмеженими можливостями. Від негативних емоцій страждає нервова система людини. Відтак, психологічні тури, маючи культурно-пізнавальну складову, поєднують комфортний відпочинок, пізнавальний туризм і найрізноманітніші методи психотерапії. Така система дає чудові результати: людина відпочиває і відновлює своє здоров'я, отримує можливість навчання для особистого росту і розвитку, психологічне розвантаження у супроводі професіоналів. Це сприяє появі нових ефективних стратегій поведінки та діяльності на зміну старим і недієвим [22].

Культурно-пізнавальний туризм попри свою популярність має певні труднощі в розвитку. Засвоєння культурних цінностей об'єктів туризму відбувається відносно швидко на відміну від, наприклад, курортно-оздоровчих ресурсів. Так, перебування у містах, багатих на

історико-археологічні пам'ятки, складає 1-2 доби, а в багатьох невеликих центрах – кілька годин, у той же час середня тривалість перебування особи з обмеженими можливостями на оздоровчому курорті становить біля 10 днів. Крім того, специфіка пізнання культурної спадщини туриста полягає у тому, що побачивши один раз пам'ятку, отримавши від цього певні інформацію та емоції, він задовольнив свою потребу в «колекціонуванні» відвіданих місць. А із врахуванням природної цікавості до всього нового, можна з впевненістю сказати, що людина при майбутньому плануванні туристичної поїздки, буде орієнтуватися на об'єкти, які ще не відвідувала. Значною мірою це стосується дітей, школярів, студентів, особливістю яких є стійкий інтерес до засвоєння різноманітних форм культурної спадщини.

Висновки і пропозиції. Європейський інклюзивний культурно-пізнавальний туризм є засобом доступу до культурної спадщини, духовному оздоровленню та людським цінностям. Його потенціал – величезний. Головним фактором, який визначає туристичний тур є доступність середовища. Ресурси культурно-пізнавального туризму дають можливість особам з обмеженими можливостями не лише оздоровитися, отримати позитивні емоції, покращити свій психологічний стан, але й стати серйозним впливовим чинником зміни світогляду, способу життя.

Перспективним напрямом майбутнього дослідження може стати вивчення психологічних особливостей осіб із обмеженими можливостями під час туристичних подорожей. Бо лише зрозумівши їхні відчуття і бажання, можна краще підійти до розв'язання проблем розбудови інклюзивного туризму в Україні.

Список літератури

1. Кількість міжнародних туристичних поїздок досягла 1,5 мільярда. URL: <https://www.unian.ua/tourism/news/10839209-kilkist-mizhnarodnih-turistichnih-pojizdok-dosyagla-1-5-milyarda.html> (дата звернення: 18.05.2020).
2. Инвалидность и здоровье. URL: <https://www.who.int/ru/news-room/fact-sheets/detail/disability-and-health> (дата звернення 14.05.2020).
3. Белоусова Н.В. Проблеми створення «доступного середовища» для інклюзивних туристів в Україні. *Тенденції розвитку туристичної індустрії в умовах глобалізації* : Мат-ли I Міжнар. наук.-практ. конф., м.Ужгород, 27-28 квітня 2017 р. Ужгород, 2017. С.7-10.
4. Лихоносова Г. С., Леснікова Ю.І. Безбар'єрний туризм як забезпечення потреб соціально відторгнутих людей. *Бізнес-навігатор*. Херсон, 2018. Вип. 2-2 (45). С. 76-79.
5. Белоусова Н.В. Впровадження інклюзивного туризму в соціально-реабілітаційну систему України. *Науковий журнал «Молодий вчений»*. Херсон, 2017. №2(42) лютий. С. 14-17.

6. Реабілітація людей з інвалідністю: наукове обґрунтування нових підходів / В.В. Лепський та ін. *Актуальні проблеми сучасної медицини*. Полтава, 2017. Т.17. Вип.1. С. 134-138.

7. Волошинський О., Каспрук І., Малинович Л., Сварник М. Сільський відпочинок для неповносправних : посібник для власників агроосель та людей з інвалідністю, котрі бажають розпочати власну справу. Львів : Ліга-Прес, 2011. 232 с.

8. Сварник М., Грибальський Я. Посібник з активного відпочинку та туризму для неповносправних. Львів : Товариство «Зелений хрест». URL: http://www.gcs.org.ua/publish/avt_ukr.pdf. (дата звернення 11.05.2020); Теорія і практика організації активного відпочинку та туризму для неповносправних осіб / Волошинський О., Горбацьо І., Мацелюх А., Сварник М. Львів : ТОВ «Простір М», 2009. 128 с.

9. Арсененко І., Топалова О. Інвалідний туризм: поняття, класифікація. *Проблеми та перспективи розвитку науки на початку третього тисячоліття у країнах Європи та Азії* : матеріали IV Міжнар. науково-практ. інтернет-конфер., Переяслав-Хмельницький, 30-31 липня 2014 р. Переяслав-Хмельницький. 2014. С. 9-11.

10. Труніна І. М., Сосновська Ю.Р. Стан міжнародного туризму для осіб з інвалідністю в Україні. *Modern Economics*. Миколаїв, 2019. № 15. С. 191-195.

11. Власенко І. В. Інклюзивний туризм: досвід Європи, проблеми та перспективи України. *Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг*. Харків, 2018. Вип. 2. С. 220-230.

12. Дрогомирецька М. І. Культурно-пізнавальний туризм і його роль у стійкому розвитку регіонів. *Туризм: реалії та перспективи сталого розвитку : [електронне видання]* : матеріали доп. Міжнар. наук.- практ. конф., Київ, 23-24 жовт. 2014 р. Київ, 2014. С. 63-65.

13. Малоголовка О. А. Дослідження можливостей інклюзивного туризму на Поділлі : *Зб. наук. пр. Хмел. ін-ту соц. технологій Ун-ту "Україна"*. Хмельницький, 2017. № 13. С. 45-47.

14. Монастирський В. Організація туризму для осіб з обмеженими можливостями у Львівській області. *Вісник Львівського університету. Серія : Міжнародні відносини*. Львів, 2012. Вип. 29(2). С. 164-170.

15. Актуальні проблеми соціального захисту людей з інвалідністю. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2019-12/analit-yakushenko-social-policy-9-2019.pdf> (дата звернення 19.05.2020).

16. Конвенція про права осіб з інвалідністю. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71 (дата звернення 8.05.2020).

17. Хартия по культурному туризму. URL: <http://docs.cntd.ru/document/901756983> (дата звернення 12.05.2020).

18. Масляк П.О., Гринюк О.Ю., Казанцева К.А. Загальні засади доступного туризму. «Young Scientist». № 2 (42). February. 2017. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2017/2/7.pdf> (дата звернення 14.05.2020).

19. Особенности культурно-познавательного туризма. URL: <http://vozlelesa.ru/osobennosti-kulturno-poznavatel'nogo-turizma.html> (дата звернення 12.05.2020).

20. Межова Л.А., Летин А.Л., Луговская Л.А. Теория и практика организации инклюзивного туризма в России и за рубежом. URL: <https://www.science-education.ru/ru/article/view?id=17354> (дата звернення 19.05.2020).

21. Бернадетт де Лурд. URL: <http://www.lourdes-infotourisme.com> (дата звернення 13.05.2020).

22. Цікавий відпочинок: психологічний туризм. URL: <https://psyhosoma.com/uk/cikavij-vidpochinok-psichologichnij-turizm/> (дата звернення 15.05.2020).

References

1. Kilkist mizhnarodnykh turystychnykh poizdok dosiahla 1,5 miliarda. URL: <https://www.unian.ua/tourism/news/10839209-kilkist-mizhnarodnih-turistichnih-pojizdok-dosyagla-1-5-milyarda.html> (data zvernennia: 18.05.2020).

2. Ynvalydnost y zdorove. URL: <https://www.who.int/ru/news-room/fact-sheets/detail/disability-and-health> (data zvernennia 14.05.2020).

3. Bielousova N.V. Problemy stvorennia «dostupnogo seredovyscha» dlia inkluzyvnykh turystiv v Ukraini. Tendentsii rozvytku turystychnoi industrii v umovakh hlobalizatsii : Mat-ly I Mizhnar. nauk.-prakt. konf., m.Uzhhorod, 27-28 kvitnia 2017 r. Uzhhorod, 2017. S.7-10.

4. Lykhonosova H. S., Lesnikova Yu.I. Bezbar'iernyi turyzm yak zabezpechennia potreb sotsialno vidtorhnutykh liudei. Biznes-navihator. Kherson, 2018. Vyp. 2-2 (45). S. 76-79.

5. Bielousova N.V. Vprovadzhennia inkluzyvnoho turyzmu v sotsialno-reabilitatsiinu systemu Ukraïny. Naukovyi zhurnal «Molodyi vchenyi». Kherson, 2017. №2(42) liutyi. S. 14-17.

6. Reabilitatsiia liudei z invalidnistiu: naukovе obgruntuvannia novykh pidkhodiv / V.V. Lepskiy ta in. Aktualni problemy suchasnoi medytsyny. Poltava, 2017. T.17. Vyp.1. S. 134-138.

7. Voloshynskiy O., Kaspruk I., Malynovych L., Svarnyk M. Silskiy vidpochynok dlia nepovnospravnykh : posibnyk dlia vlasnykiv ahroosel ta liudei z invalidnistiu, kotri bazhaiut rozpochaty vlasnu spravu. Lviv : Liha-Pres, 2011. 232 s.

8. Svarnyk M., Hrybalskiy Ya. Posibnyk z aktyvnoho vidpochynku ta turyzmu dlia nepovnospravnykh. Lviv : Tovarystvo «Zelenyi khrest». URL: http://www.gcs.org.ua/publish/avt_ukr.pdf. (data zvernennia 11.05.2020); Teoriia i praktyka orhanizatsii aktyvnoho vidpochynku ta turyzmu dlia nepovnospravnykh osib / Voloshynskiy O., Horbatso I., Matseliukh A., Svarnyk M. Lviv : TOV «Prostir M», 2009. 128 s.

9. Arsenenko I., Topalova O. Invalidnyi turyzm: poniattia, klasyfikatsiia. Problemy ta perspektyvy rozvytku nauky na pochatku tretoho tysiacholittia u krainakh Yevropy ta Azii : materialy IV Mizhnar. naukovо-prakt. internet-

konfer., Pereiaslav-Khmelnitskyi, 30-31 lipnia 2014 r. Pereiaslav-Khmelnitskyi. 2014. S. 9-11.

10. Trunina I. M., Sosnovska Yu.R. Stan mizhnarodnoho turyzmu dlia osib z invalidnistiu v Ukraini. Modern Economics. Mykolaiv, 2019. № 15. S. 191-195.

11. Vlasenko I. V. Inkliuzyvnyi turyzm: dosvid Yevropy, problemy ta perspektyvy Ukrainy. Ekonomichna stratehiia i perspektyvy rozvytku sfery torhivli ta posluh. Kharkiv, 2018. Vyp. 2. S. 220-230.

12. Drohomiretska M. I. Kulturno-piznavalnyi turyzm i yoho rol u stiikomu rozvytku rehioniv. Turyzm: realii ta perspektyvy staloho rozvytku : [elektronne vydannia] : materialy dop. Mizhnar. nauk.- prakt. konf., Kyiv, 23-24 zhovt. 2014 r. Kyiv, 2014. S. 63-65.

13. Maloholovka O. A. Doslidzhennia mozhlyvostei inkliuzyvnoho turyzmu na Podilli : Zb. nauk. pr. Khmel. in-tu sots. tekhnolohii Un-tu "Ukraina". Khmelnytskyi, 2017. № 13. S. 45-47.

14. Monastyrskyi V. Orhanizatsiia turyzmu dlia osib z obmezhenymy mozhlyvostiamy u Lvivskii oblasti. Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriia : Mizhnarodni vidnosyny. Lviv, 2012. Vyp. 29(2). S. 164-170.

15. Aktualni problemy sotsialnoho zakhystu liudei z invalidnistiu. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2019-12/analit-yakushenko-social-policy-9-2019.pdf> (data zvernennia 19.05.2020).

16. Konventsiiia pro prava osib z invalidnistiu. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71 (data zvernennia 8.05.2020).

17. Khartyia po kulturnomu turyzmu. URL: <http://docs.cntd.ru/document/901756983> (data zvernennia 12.05.2020).

18. Masliak P.O., Hryniuk O.Yu., Kazantseva K.A. Zahalni zasady dostupnoho turyzmu. «Young Scientist». № 2 (42). February. 2017. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2017/2/7.pdf> (data zvernennia 14.05.2020).

19. Osobennosty kulturno-poznavatelnoho turyzma. URL: <http://vozlelesa.ru/osobennosti-kulturno-poznavatel'nogo-turizma.html> (data zvernennia 12.05.2020).

20. Mezheva L.A., Letyn A.L., Luhovskaia L.A. Teoriia y praktyka orhanyzatsyy ynkluzyvnoho turyzma v Rossyy y za rubezhom. URL: <https://www.science-education.ru/ru/article/view?id=17354> (data zvernennia 19.05.2020).

21. Bernadett de Lurd. URL: <http://www.lourdes-infotourisme.com> (data zvernennia 13.05.2020).

22. Tsikavyi vidpochynok: psykholohichni turyzm. URL: <https://psyhosoma.com/uk/cikavij-vidpochinok-psixologichnij-turizm/> (data zvernennia 15.05.2020).

Надія Олексіївна ПЕЩАНЮК
викладач кафедри інформаційної діяльності,
документознавства і фундаментальних дисциплін
Подільського спеціального навчально-реабілітаційного
соціально-економічного коледжу
e-mail: peshchaniukn.o@ukr.net

Олена Григорівна ДУЖЕВА
викладач кафедри соціальної роботи та психології
Подільського спеціального навчально-реабілітаційного
соціально-економічного коледжу
e-mail: duzhevaolena@gmail.com

Ангелія Олександрівна ВОЛЬСЬКА
кандидат економічних наук,
викладач кафедри фінансів, економіки і економічної
кібернетики Подільського спеціального навчально-
реабілітаційного соціально-економічного коледжу
e-mail: a0973151630@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ СТУДЕНТІВ З ІНВАЛІДНІСТЮ

Пещанюк Н.О., Дужева О.Г., Вольська А.О. Особливості емоційного інтелекту студентів з інвалідністю. *Вектор Поділля* : наук. журн. / Подільський спеціальний навчально-реабілітаційний соціально-економічний коледж; редкол.: М.М. Тріпак (гол.ред.), О.М. Бачинська (заст. гол. ред.), А. Zielińska та ін. Кам'янець-Подільський: Видавничо-поліграфічний центр Західноукраїнського національного університету «Економічна думка», 2020. Вип. 3. С. 266-273. – ISSN 2617-1112

Анотація

Вступ. Статтю присвячено дослідженню особливостей емоційного інтелекту студентів з інвалідністю, здійснено теоретичне обґрунтування та визначено психологічні особливості поняття емоційного інтелекту студентів з інвалідністю, відображено погляди провідних у цій сфері

вчених на сутність явища емоційного інтелекту, запропоновано рекомендації щодо його розвитку з урахуванням виявлених особливостей; досліджено чи емоційний інтелект може допомогти адаптуватись до нових умов навчання, подолати життєві труднощі, вирішити конфліктні ситуації, спрямувати свої емоції не на шкоду, а на допомогу собі. Проаналізовано еволюцію концепту емоційного інтелекту, досліджено залежність емоційного інтелекту від стану здоров'я.

Мета полягає у необхідності вивчення структури емоційного інтелекту в студентів з інвалідністю та визначення його ролі.

В основу дослідження покладено припущення про те, що емоційний інтелект студентів з інвалідністю характеризується рядом психологічних особливостей, які зумовлюють труднощі у переживанні власних емоцій, розумінні як власних почуттів і станів, так і почуттів інших людей; а його розвиток у спеціально організованому психологічному навчанні з урахуванням виявлених особливостей.

Результати. У статті проаналізовано, що рівень емоційного інтелекту обумовлює статусне положення в групі – студенти з високим рівнем здатності до розуміння та управління емоціями займають більш стабільні статусні позиції та характеризуються більш сталою системою внутрішньогрупових взаємних виборів.

Встановлено також, що на етапі первинної соціально-психологічної адаптації рівень емоційного інтелекту обумовлює характеристики включеності в інтеграційні процеси студентської групи та стосунків з оточенням – ступінь задоволеності внутрішньогруповими стосунками, сталість системи взаємовиборів у студентів з інвалідністю.

Ключові слова: емоційний інтелект, емоції, модель емоційного інтелекту, віктимна поведінка, діти з інвалідністю, особи з інвалідністю, адаптація, соціалізація.

Nadiia Oleksiivna PESHCHANIUK

Lecturer at the Department of Information, Documentary and Fundamental
Disciplines, Podilsky Special Education and Rehabilitation
Socio-Economic College, Kamianets-Podilsky
e-mail:peshchaniukn.o@ukr.net

Olena Hryhorivna DUZHEVA

Lecturer of the Department of Social Work and Psychology, Podilsky Special
Education and Rehabilitation
Socio-Economic College, Kamianets-Podilsky
e-mail:duzhevaolena@gmail.com

Angeliia Oleksandrivna VOLSKA

PhD in Economics, associate professor, lecturer of Podilsky Special Education
and Rehabilitation Socio-Economic College, Kamianets-Podilsky
e-mail: a0973151630@gmail.com

THE FEATURES OF THE EMOTIONAL INTELLIGENCE OF STUDENTS WITH SPECIAL NEEDS

Annotation

Introduction. This article is dedicated to the research of emotional intelligence features of students with special needs. There was made a theoretical foundation, were defined psychological features of the concept of emotional intelligence of students with special needs. Also, were shown the views of leading in this branch scholars regarding the nature of emotional intelligence and therefore were made the recommendations for developing it, taking into account the identified features. Have been researched if emotional intelligence can be helpful for adapting to new studying conditions, overcoming life difficulties, resolve conflict situations, direct their emotions not to the detriment, but to help themselves. The evolution of the concept of emotional intelligence is analyzed, the dependence of emotional intelligence on the state of health is investigated.

Purpose. The goal is to show the necessity of studying the structure of the emotional intelligence of students with special needs and defining its role. The foundation of this research is the assumption that the emotional intelligence of students with special needs is characterized by a number of features which cause difficulties in experiencing and understanding their own emotions and feelings, and those of others. Also, there is a fundamental belief that a student's emotional intelligence can develop through specialized learning, taking into account the identified features.

Results. This article analyses how an emotional intelligence development level determines the student's position within the group. The students with a better-developed ability to understand and manage their own emotions take more permanent status positions and are characterized by a more permanent system of mutual elections within the group.

It's also been established that at the stage of initial socio-psychological adaptation the level of emotional intelligence determines characteristics of inclusion in integration processes of the student group and relationship with the environment – degree of satisfaction from relationships within the group, permanence of system of mutual elections between students with special needs.

Keywords: emotional intelligence, emotions, a model of emotional intelligence, victim behavior, children with special needs, individuals with special needs, adaptation, socialization.

Вступ

Останнім часом у сучасному суспільстві спостерігається культ раціонального ставлення до життя, нехтування його емоційною стороною. Проте відомо, що, супроводжуючи майже будь-які прояви життєвої активності людини, емоції слугують одним із головних механізмів внутрішньої регуляції психічної діяльності та поведінки, спрямованих на задоволення потреб. Брак емоційної компетентності позначається на якості

життя особистості. Так, дослідники відзначають високий рівень роздратування, тривоги, імпульсивності, агресивності, пригніченості та самотності сучасних людей, особливо дітей та молоді. Є підстави вважати, що молодь стає все більш схильною до депресії. Наслідком такої кризи переживань, кроком до її подолання стала поява теорій емоційного інтелекту, які стрімко розвиваються та поповнюються новими відкриттями [1].

Вивчення та глибоке розуміння емоційного інтелекту розширює свої межі: до нього долучаються програми формування характеру, профілактики насильства та цькування. Науково доведено, допомагаючи дітям підняти рівень їхньої самосвідомості, підкріплюючи їхню впевненість у собі, навчаючи їх керувати своїми емоціями й імпульсивними діями, навчаючи їх емпатії, отримуємо не тільки поліпшення поведінки, але й рівня навчальної успішності.

Об'єкт дослідження: емоційний інтелект дітей та осіб з інвалідністю.

Предмет дослідження: психологічні особливості емоційного інтелекту дітей та осіб з інвалідністю.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати й експериментально дослідити психологічні особливості емоційного інтелекту дітей та осіб з інвалідністю, які є студентами закладів вищої освіти.

Аналіз останніх досліджень. Визначень емоційного інтелекту та концепцій бачення на сьогодні досить багато. Проблема емоційного інтелекту досліджувалася українськими (С. Дерев'янка, Н. Коврига, О. Санникова та ін.), російськими (Г. Гарскова, І. Єгоров, Д. Люсін, М. Манойлова, А. Петровская та ін.), зарубіжними (Д. Гоулман, Д. Карузо, Дж. Майєр, Р. Бар-Он, П. Саловей, Г. Гарднер, Р. Бар-Он, С. Хейн, Р. Купер, А. Саваф, Х. Вайсбах, У. Дакс, К. Кеннон, Дж. Готтманта ін.) науковцями в контексті сприйняття та розуміння емоцій, управління ними, емпатії, самоконтролю, розвитку здатності справлятися та протистояти тиску навколишнього середовища тощо. Серед публікацій зарубіжних педагогів-класиків, що досліджували емоційну складову особистості є праці: І. Гербарта, Я. Коменського, Дж. Локка, І. Песталоцці, Ж. Руссо та вітчизняних педагогів: І. Беха, Г. Ващенко, С. Русової, А. Макаренка, В. Сухомлинського, К. Ушинського. Теоретико-методологічні підходи до проблеми співвідношення інтелектуального й емоційного розглядали у своїх роботах Б.Г. Ананьєв, Л.С. Виготський, С.Л. Рубінштейн, О.М. Леонтьєв, В.М. Мясищев, О.К. Тихомиров та ін. Зокрема, видатний психолог Л.С. Виготський виділяв серед найважливіших питань психології проблему єдності афекту та інтелекту [2].

Разом з тим, проблема емоційного інтелекту в контексті молоді з інвалідністю, попри всю її актуальність, досі не виступала предметом спеціального дослідження.

У молодому віці особливо вираженими є афіліативні потреби, прагнення до відчуття самоцінності та популярності серед однолітків. Проте, не завжди ці прагнення співпадають з реальними можливостями.

Підвищена емоційна чутливість може як сприяти, так і ускладнювати процеси міжособистісної взаємодії, стимулюючи в останньому випадку виникнення дискомфортичних емоційних станів. Саме здатність молодшої людини до ефективного управління емоційними станами обумовлює позитивний настрій у спілкуванні та уможлиблює вибір атрактивної поведінки щодо оточення. Рефлексія власних емоційних переживань стосовно проблемних або стресових ситуацій внутрішньогрупової взаємодії спонукає до раціонального співвіднесення бажаної комунікативної поведінки та реальних комунікативних можливостей, що також сприяє свідомому вибору статусних позицій у спілкуванні. Емоційний інтелект осіб юнацького віку визначається як особистісне утворення, що забезпечує значне розширення кола чинників, здатних викликати емоційний відгук; емоційну забарвленість особистіснозначущих відносин юнаків і юнок (морально-етичних почуттів, потреби в дружбі й любові), підвищення їх самоконтролю та саморегуляції. Теоретично обґрунтовано, що високий рівень емоційного інтелекту сприяє більш високій адаптивності та ефективності у спілкуванні та діяльності, контролю психічних станів, душевній гармонії, зменшує ризик формування схильності до віктимної поведінки [3].

Науковець А. Репецька зауважує, що соціалізація осіб з інвалідністю ускладнюється через умови їхнього розвитку та життя, потребують спеціального вивчення й специфічних способів соціальної та педагогічної допомоги. Діти з інвалідністю надзвичайно вразливі, а в результаті своєї інвалідності, стресу, затяжних хвороб, більшість з них починає відчувати себе винними у своїй недузї, вважаючи її ознакою якогось морального падіння або духовної неповноцінності. Окрема категорія дітей з інвалідністю, батьки та оточення яких сприймають їхню інвалідність як містичне покарання, примушує вбачати в інвалідності провини, ці діти відмежовують себе від суспільства, перетворюючись на соціальних вигнанців, які занадто гостро реагують на кпини та інші подібні образи, якщо вбачають у них зневагу або несправедливість. Однак усіх цих дітей об'єднує одна загальна особливість сприйняття: здатність бачити неповагу там, де про це навіть не йдеться – вони думають, що однолітки ставляться до них гірше, ніж є насправді. У результаті вони неправильно тлумачать нейтральні дії, трактуючи їх як загрозу, тому нападають у відповідь.

Енциклопедичний словник медичних термінів визначає інвалідність як «постійну або тривалу, повну або часткову втрату працездатності, а особу з інвалідністю – як таку, що назавжди або на тривалий час втратила працездатність (частково або повністю) в результаті хвороби або травми» (цит. за [4]).

У силу своєї фізичної або психічної уразливості людина з інвалідністю вимагає особливого захисту від всякого роду посягань. Таким людям слід докладати особливих зусиль, для соціальної адаптації, демонстрації компетенцій, через труднощі у переживанні власних емоцій, схильність брати на себе відповідальність за почуття та стани іншої

людини, підвищене почуття тривожності, хворобливе ставлення до критики, установка на безпорадність, низьку самооцінку та негативне ставлення до себе, труднощі при подоланні опору оточуючих тощо.

Життя дітей та осіб з інвалідністю передбачає спільне навчання з однолітками, які не мають порушень розвитку, а, отже, від адекватної Я-концепції (якщо це особа з інвалідністю з дитинства), або успішної соціалізації після травми, що спричинила інвалідність, залежатиме місце та взаємини в навколишньому середовищі [5].

Таким чином, йдеться про зумовленість психологічних особливостей емоційного інтелекту осіб юнацького віку з інвалідністю, рядом чинників. Дійсно: високий рівень емоційного інтелекту дає можливість самостійно визначати цілі власної життєдіяльності та активно їх здійснювати, допомагає регулювати свій настрій, у той час як зосередження лише на інвалідності виявляється в установці на власну безпорадність; з'являється підвищене почуття тривожності та хворобливе ставлення до критики; емоційний інтелект – це здатність бачити, розуміти та керувати власними емоціями, емоціями інших людей та навіть цілих груп осіб, віктимна поведінка зумовлює труднощі при подоланні тиску оточуючих, переживанні власних емоцій та має схильність брати на себе відповідальність за почуття та стани іншої людини [6].

Розвитку показників емоційного інтелекту студентів з інвалідністю сприятиме використання активних методів і прийомів групової роботи. Йдеться про активні групові аналітичні вправи, дискусії, рольові ігри, проєктивні техніки, розроблені або модифіковані з урахуванням вікової специфіки.

Необхідно зрозуміти поняття емоційний інтелект і його роль у власній життєдіяльності; виробленні умінь управління власними емоціями; розуміння емоцій інших людей тощо.

Розвиток емоційного інтелекту осіб з інвалідністю може здійснюватися за таких психолого-педагогічних засобів:

а) створення спеціального розвивального середовища через постановку спеціальних завдань у межах спільної діяльності осіб юнацького віку на партнерських засадах;

б) використання інтерактивних форм і методів навчання, що мають різноманітні ресурси сприяння розвитку емоційного інтелекту;

в) поєднання завдань розвитку емоційного інтелекту осіб юнацького віку зі зниженням схильності до правопорушень;

г) забезпечення можливості виміру емоційного інтелекту та інших індивідуально-психологічних характеристик у процесі моніторингу ефективності формувальних впливів;

д) спеціальної підготовки методичних вказівок щодо роботи науково-педагогічних працівників зі студентами щодо сприяння розвитку емоційного інтелекту [6].

Мета викладача закладу освіти не лише формувати фахові та спеціальні компетенції, а також сприяти розвитку емоційного інтелекту в

здобувачів освіти, поглибити їх уявлення про свій внутрішній світ, розвинути вміння й навички емоційної та поведінкової саморегуляції, конструктивного вираження своїх почуттів; здатність ефективно справлятися з вимогами й тиском навколишнього середовища тощо.

В кожному суспільстві є діти та особи з інвалідністю, проте умови їхньої соціалізації, навчання та життя можуть бути різними залежно від рівня економічного розвитку та соціальної політики держави. Інвестиції у сферу соціальної та психологічної реабілітації повинні здійснюватися регулярно, необхідно організувати професійну підготовку (перепідготовку) та працевлаштування, має проводитись ретельна робота в галузі законодавства, для того, щоб воно регулювало права цих категорій громадян та обов'язки стосовно них громадських й державних інститутів [7].

Висновки і пропозиції

Розвиток емоційного інтелекту осіб з інвалідністю, сприятиме їх особистісному зростанню, побудові гармонійних міжособистісних відносин, дозволить знизити тривожність, хворобливе ставлення до критики, труднощі при подоланні тиску оточуючих тощо.

Необхідно продовжити вивчати питання емоційного інтелекту в студентів з інвалідністю, проаналізувати чи впливають нозології захворювання на його розвиток, впроваджувати програми розвитку емоційного інтелекту шляхом застосування спеціальних методик.

Список літератури

1. Дерев'яно С. П. Актуалізація емоційного інтелекту в емоціогенних умовах. Соціальна психологія. 2008. № 1. С. 96–104.
2. Выготский Л.С. Мышление и речь : собр. соч. : в 6 т. Москва : Педагогика, 1982. Т.2. С. 5-361.
3. Бантишева О. О. Методика дослідження психологічних особливостей емоційного інтелекту осіб юнацького віку. Проблеми сучасної психології. 2015. Вип. 28. С. 36-54.
4. Покровский В. И. Энциклопедический словарь медицинских терминов. Москва : Медицина, 2005. 1591 с.
5. Бантишева О. О. Психологічний зміст і чинники схильності осіб юнацького віку до віктимної поведінки. Актуальні проблеми психології: зб. наук. пр. Інституту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. Київ. 2014. Т. 11, Вип. 11. Ч. 1. С. 69–80.
6. Бантишева О. О. Взаємозв'язок емоційного інтелекту зі схильністю осіб юнацького віку до віктимної поведінки. Вісник ЧДПУ ім. Т.Г. Шевченка, 2014. С. 25–30.
7. Дерев'яно С.П. Емоційний інтелект як чинник соціально-психологічної адаптації особистості до студентського середовища: автореф. дис. канд. психолог. наук: спец. 19.00.05 «Соціальна психологія; психологія соціальної роботи» / С.П. Дерев'яно. Київ, 2009. 23 с.

8. Темрук О., Колісник Л. Проблема емоційного інтелекту на сучасному етапі розвитку психологічної думки. Гуманітарний вісник Державного вищого навчального закладу "Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди". Педагогіка. Психологія. Філософія. 2014. Вип. 33. С. 207-223.

References

1. Derev'yanko S. P. Aktualizatsiya emotsiynoho intelektu v emotsiohennykh umovakh. Sotsial'na psykholohiya. 2008. # 1. S. 96–104.
2. Vihotskyu L.S. Mishlenye y rech' : sobr. soch. : v 6 t. / L.S. Vihot-skyu. Moskva : Pedahohyka, 1982. T.2. S.5-361.
3. Bantysheva O. O. Metodyka doslidzhennya psykholohichnykh osoblyvostey emotsiynoho intelektu osib yunats'koho viku. Problemy suchasnoyi psykholohiyi. 2015. Vyp. 28. S. 36-54.
4. Pokrovskyu V. Y. Энциклопедический словарь' медытсынскыkh термынов. Moskva : Medytsyna, 2005. 1591 s.
5. Bantysheva O. O. Psykholohichnyy zmist i chynnyky skhyl'nosti osib yunats'koho viku do viktymnoyi povedinky. Aktual'ni problemy psykholohiyi: zb. nauk. pr. Instytutu psykholohiyi im. H. S. Kostyuka NAPN Ukrayiny. Kyiv. 2014. T. 11, Vyp. 11. Ch. 1. S. 69–80.
6. Bantysheva O. O. Vzayemozv'yazok emotsiynoho intelektu zi skhyl'nisty osib yunats'koho viku do viktymnoyi povedinky. Visnyk ChDPU im. T.H. Shevchenka, 2014. S. 25–30.
7. Derev'yanko S.P. Emotsiynyy intelekt yak chynnyk sotsial'no-psykholohichnoyi adaptatsiyi osobystosti do student-s'koho seredovyshcha: avtoref. dys. kand. psykholoh. nauk: spets. 19.00.05 «Sotsial'na psykholohiya; psykholohiya sotsial'noyi roboty» / S.P. Derev'yanko. Kyiv, 2009. 23 s.
8. Temruk O., Kolisnyk L. Problema emotsiynoho intelektu na suchasnomu etapi rozvytku psykholohichnoyi dumky. Humanitarnyy visnyk Derzhavnoho vyshchoho navchal'noho zakladu "Pereyaslav-Khmel'nyts'ky derzhavnyy pedahohichnyy universytet imeni Hryhoriya Skovorody". Pedahohika. Psykholohiya. Filosofiya. 2014. Vyp. 33. S. 207-223.

Віктор Миколайович ФЕДОРЧУК
кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної роботи та психології,
Подільський спеціальний навчально-реабілітаційний
соціально-економічний коледж
e-mail: vmfedorchuk@ukr.net

Вікторія Вікторівна ФЕДОРЧУК
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки та управління навчальним
закладом, Кам'янець-Подільський національний
університет імені Івана Огієнка
e-mail: vicfed@ukr.net

Наталія Романівна СТОРОЖУК
викладач кафедри соціальної роботи та психології,
Подільський спеціальний навчально-реабілітаційний
соціально-економічний коледж
e-mail: natalilenik82@gmail.com

ЛЮДИНО-ЦЕНТРИСЬКА ТЕХНОЛОГІЯ К. РОДЖЕРСА ЯК ЗАСІБ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ СОЦІОНОМІЧНОГО ПРОФІЛЮ ДО ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ

Федорчук В.М., Федорчук В.В., Сторожук Н.Р. Людино-центриська технологія к. роджерса як засіб підготовки фахівців соціономічного профілю до інклюзивного навчання. *Вектор Поділля* : наук. журн. / Подільський спеціальний навчально-реабілітаційний соціально-економічний коледж; редкол.: М.М. Тріпак (гол. ред.), О.М. Бачинська (заст. гол. ред.), А. Zielinska та ін. Кам'янець-Подільський: Видавничо-поліграфічний центр Західноукраїнського національного університету «Економічна думка», 2020. Вип. 3. С. 274-289. – ISSN 2617-1112

Анотація

Вступ. У дослідженні проаналізовано актуальну наукову проблему, що полягає в науково-теоретичному обґрунтуванні механізму реалізації людино-центриського навчання майбутніх фахівців соціономічного

профілю, та визначено основні напрями оптимізації підготовки педагогів-фасилітаторів до інклюзивного навчання.

Метою дослідження є виявлення та обґрунтування концептуальних гуманістичних засад К. Роджерса, які успішно можна використовувати при інклюзивному навчанні фахівців соціономічного профілю.

Результати. Проаналізовано основні чинники (настанови, людино-центриські підходи і положення, методичні прийоми та ін.) теорії всесвітньо відомого психолога-гуманіста Карла Роджерса, які стосуються людино-центриського підходу до організації навчального процесу.

Висвітлено різні погляди стосовно діяльності педагога-фасилітатора, який повинен не тільки володіти певними уміннями, а й дотримуватися гуманістичних засад в організації навчально-виховного процесу.

Сформульовано поняття «педагогічна фасилітація».

Акцентовано увагу на особистісних якостях педагога-фасилітатора, його ефективності в малій групі, обов'язках, а також на сферах і характеристиках фасилітації та функціях фасилітативності.

Зазначається, що людино-центриське навчання у ЗВО можливе тоді, коли викладач у своїй роботі буде дотримуватися гуманістичних принципів.

Розроблено пропозиції та практичні рекомендації, котрі можуть у подальшому використовуватися в практичній підготовці педагогів-фасилітаторів.

Ключові слова: людино-центриське навчання, фасилітація, педагогічна фасилітація, фасилітативність, інклюзивна освіта, клієнт-центрована (гуманістична) психотерапія, конгруентність, емпатія, основні сфери фасилітативності, функції фасилітативності.

K. ROGERS HUMAN-CENTRIC TECHNOLOGY AS A MEAN OF PREPARATION OF SPECIALISTS OF SOCIONOMIC PROFILE FOR INCLUSIVE EDUCATION

Viktor Mykolaiovych FEDORCHUK

PhD in Psychology, Associate Professor,

Associate Professor of the Department of Social Work and Psychology,

Podilsky Special Education and Rehabilitation

Socio-Economic College, Kamianets-Podilsky

e-mail: vmfedorchuk@ukr.net

Viktoriiia Viktorivna FEDORCHUK
PhD in Pedagogics, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Pedagogics and Managing
of educational institution,
Kamianets-Podilsky Ivan Ohienko national university, Kamianets-Podilsky
e-mail: vicfed@ukr.net

Nataliya Romanivna STOROZHUK
Lecturer of the Department of Social Work and Psychology,
Podilsky Special Education and Rehabilitation
Socio-Economic College, Kamianets-Podilsky
e-mail: natalilenik82@gmail.com

Abstract

Introduction. *The actual scientific problem, which consists in scientific and theoretical substantiation of mechanism of human-centric education implementation of future specialists of socio-economic profile was analyzed in the research, the main directions of optimizing the preparation of teachers-facilitators for inclusive education were defined.*

Purpose of research is identification and substantiation of K. Rogers' conceptual humanistic principles, which successfully can be used for inclusive education of specialists of socio-economic profile.

Results. *Main factors (guidelines, human-centric approaches and provisions, methodic techniques etc.) theories of world-known psychologist-humanist Karl Rogers, pertaining to human-centric approach to organization of educational process, were analyzed.*

Different views on the activity of the teacher-facilitator, who must not only have certain skills, teacher-facilitator has also to adhere humanistic principles in organization of educational process were covered.

The concept of «pedagogical facilitation» is formulated.

The emphasis is placed on the personal qualities of teacher-facilitator, his effectiveness in small group, responsibilities, and also on the areas and characteristics of facilitation and functions of facilitativeness.

It is noticed that human-centric education in IHE (Institutions of higher education) is possible only if the lecturer in his work will adhere of humanistic principles.

Suggestions and practical recommendations, which further can be used in the practical training of teacher-facilitator, were developed.

Keywords: *human-centric education, facilitation, pedagogical facilitation, facilitativeness, inclusive education, client-centered (humanistic) psychotherapy, congruence, empathy, main areas of facilitativeness, functions of facilitativeness.*

Вступ. Перманентні стрімкі зміни, які відбуваються в усіх сферах суспільного життя країни, постійно висувають нові вимоги до підготовки

фахівців соціономічного профілю, здатних не тільки до постійного професійного самовдосконалення, але й до самопізнання, саморозвитку, особистісного зростання. Гармонійне поєднання професійного й особистісного розвитку забезпечує сприятливі психологічні умови для підготовки фахівців соціономічного профілю. Такий підхід позитивно впливає на їхню готовність до розв'язання актуальних проблем кар'єрного й особистісного зростання. Адже представник фахової сфери в системі «людина-людина» повинен мати високий рівень професійної підготовки, яка поєднується з розвитком особистісних якостей, без яких неможливо в повному обсязі успішно надавати допомогу клієнтові.

Сучасні особистісно-орієнтовані концепції освіти приділяють особливу увагу розвитку індивідуальності та креативного мислення молоді, її здатності працювати в групі, до самореалізації, самостійного життєвого вибору і прийняття відповідальних рішень. У цьому контексті особливий інтерес викликають гуманістичні ідеї Карла Роджерса (1902 – 1987) – відомого американського психотерапевта і педагога, фундатора особистісно-центрованої концепції навчання, який у 50-х рр. ХХ ст. створив власну концепцію навчання та виокремив два типи навчання: традиційне й людино-центроване.

Необхідність людино-центриського ставлення до учня (студента у нашому випадку), важливість загальної позитивної настанови вчителя на учня, визнання його безумовної цінності особливо підкреслюється представниками гуманістичної психології (К.Роджерс, В.О.Сухомлинський та ін.).

Усе це зумовило необхідність здійснити ґрунтовний аналіз вчення К.Роджерса стосовно людино-центриської технології навчання студентів закладу вищої освіти.

Мета і завдання статті. Метою дослідження є виявлення та обґрунтування концептуальних гуманістичних засад Карла Роджерса, які успішно можна використовувати при інклюзивному навчанні фахівців соціономічного профілю.

Для досягнення поставленої мети вирішувалися такі завдання:

- окреслено теоретико-методологічні підходи стосовно використання ідей К.Роджерса в психолого-педагогічній практиці;
- здійснено теоретичне обґрунтування дефініції «фасилітація» в закладах освіти;
- запропоновано науково-практичні рекомендації ЗВО стосовно перспектив розвитку людино-центриського підходу в галузі інклюзивної освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Готовність до саморозвитку, самовдосконалення закладена в кожній особистості, але для того, щоб її актуалізувати у молоді, в тому числі з особливостями психофізичного розвитку, необхідно внести серйозні зміни в освітні технології. У зв'язку з цим особливої ваги набуває питання: як готувати

майбутніх фахівців соціономічної сфери – з врахуванням концептуальних змін і тенденцій, що відбуваються зараз і прогнозуються в майбутньому, чи без них. На наш погляд, пріоритетним є сприяння соціальному, емоційному та когнітивному розвитку кожного студента, навіть з обмеженими можливостями здоров'я, з тим, щоб він відчував себе неповторним, повноцінним учасником суспільного життя закладу вищої освіти.

Карл Роджерс – видатний американський психотерапевт-гуманіст, вчення якого є базою освітнього процесу у багатьох закладах освіти. Він вважав, що основа мотивації поведінки людини – це прагнення до актуалізації та реалізації власних здібностей з метою зробити своє життя більш різностороннім і повноцінним.

Ми вважаємо, що людино-центристський підхід може виступати інтегральною значущою властивістю справжнього професіонала, яку можна і необхідно успішно розвивати з метою створення гармонійної Я-концепції фахівця соціономічного профілю. Людино-центристський підхід бере свій початок з витоків гуманістичної психотерапії, яскравим представником якої є А. Маслоу, В. Сатир, К. Роджерс та ін.

Вихід книги К. Роджерса «Взгляд на психотерапию. Становление человека» [9] збагатив своїми ідеями не тільки психологів і психотерапевтів, які працюють в руслі клієнт-центрованої (гуманістичної) психотерапії, але й працівників закладів освіти усіх рівнів. Про це свідчать науково-методичні публікації, у яких висвітлені різні аспекти його ідей (С.В. Березка, О.М. Близнюкова, О.А. Галіцан, Т.В. Гура, Н.П. Волкова, М.Й. Казанжи, О.О. Кондрашихіна, О.О. Левченко, В.В. Лобода, П.В. Лушин, Л. Ю. Москальова, Н.О. Прасол, А.А. Степанова, О.М. Фокша, Д. Майерс, Д. Уейн та ін.).

К.Р. Роджерс [11], відповідаючи на питання, які він поставив би перед собою, якби був учителем, розкриває можливості гуманістичної психології для розвитку дітей (в умовах інклюзивного навчання – додано нами).

«Ось питання, які я поставив би собі, якби взяв на себе відповідальність за дітей, до яких прийшов в клас, щоб допомогти їм вчитися.

1. Чи вмію я входити у внутрішній світ людини, яка вчиться і дорослішає? Чи зміг би я поставитися до цього світу без забобонів, без упереджених оцінок, чи зміг би я особисто емоційно відгукнутися на цей світ?

2. Чи вмію я дозволити самому собі бути особистістю і будувати відкриті, емоційно насичені, не рольові взаємини з моїми учнями, відносини, в яких всі учасники вчать? Чи вистачить у мене мужності розділити зі своїми учнями цю інтенсивність наших взаємин?

3. Чи зумію я виявити інтереси кожного в моєму класі і чи зможу дозволити йому або їй слідувати цим індивідуальним інтересам, куди б вони не вели?

4. Чи зможу допомогти моїм учням зберегти жвавий інтерес, цікавість по відношенню до самих себе, до світу, який їх оточує, зберегти і підтримати найдорожче, чим володіє людина?

5. Чи достатньою мірою я сам творча людина, яка зможе зіштовхнути дітей з людьми і з їх внутрішнім світом, з книгами, всіма видами джерел знань – з тим, що дійсно стимулює допитливість і підтримує інтерес?

6. Чи зміг би я сприймати і підтримувати, коли народжуються недосконалі ідеї та творчі задуми моїх учнів, цих посланників майбутніх творчих форм навчання і активності? Чи зміг би я прийняти тих творчих дітей, які так часто виглядають неспокійними і не відповідають прийнятним стандартам в поведінці?

7. Чи зміг би я допомогти дитині рости цілісною людиною, почуття якої породжують ідеї, а ідеї – почуття?

Якби я міг зробити диво і відповісти «так» на ці питання, тоді б я зважився – стати не тим, хто вчить, а тим, хто сприяє справді засвоєнню нового, допомагає дитині реалізувати потенціал своїх індивідуальних можливостей» [11, с.13].

Головна ідея К.Роджерса зводиться до того, що вчитель повинен не вчити, а створювати умови, які сприяли б його навчанню. На його думку, створити сприятливі умови для навчання дітей – це дати позитивну відповідь на сім поставлених вище запитань.

На нашу думку, поставлені К.Роджерсом запитання не втратили своєї актуальності і в наш час. Більше того, кожен, хто збирається присвятити себе педагогічній роботі, повинен поставити перед собою аналогічні або дещо розширене коло запитань, перед тим як взяти на себе відповідальність за дітей (студентів), які прийшли вчитися.

Людино-центриське навчання у ЗВО можливе тоді, коли викладач у своїй роботі буде дотримуватися гуманістичних принципів.

Самоактуалізація особистості, за К. Роджерсом, хоча і «запрограмована» зсередини, але потребує оптимальних зовнішніх умов.

Саме К. Роджерс увів поняття «клієнт-центрований підхід», який стосувався гуманістичного напрямку психотерапії, де важлива роль відводиться поняттю «фасилітація» (від англ. facilitate – об'легшувати, сприяти, допомагати). Відповідно, викладач-фасилітатор – це людина, яка забезпечує успішну групову комунікацію. Сам термін висунуто К. Р. Роджерсом і визначено як основу в становленні гуманістичної педагогіки [10].

Аналіз психолого-педагогічної літератури стосовно поняття «педагогічна фасилітація» дозволив нам сформулювати його як актуальну базову категорію людино-центриського навчання.

Педагогічну фасилітацію визначаємо як людино-центриський підхід до педагогічної діяльності, метою якого є створення психологічних умов, які би спонукали студентів до самопізнання, саморозвитку, особистісного зростання та професійного самовдосконалення, сприяли розкриттю здібностей, розвитку індивідуальних особливостей педагога та студента,

актуалізували гуманістичні засади навчання і виховання під час педагогічної практики на засадах партнерського спілкування.

На думку К. Роджерса [10], роль педагога має полягати не у трансляції інформації, а у фасилітації процесів усвідомленого учіння й особистісного зростання загалом. Фасилітація вимагає зміщення пріоритету викладача та зміну акценту з викладання на учіння. Для реалізації цього процесу недостатньо лише підібрати методи фасилітації для роботи з групою, бо лише функціональне виконання певних завдань не спонукатиме до свідомого учіння й самостійної діяльності.

Він зазначав [10], що фасилітація – процес обопільний. Люди, які підтримують інших, самі отримують підтримку. Сприяння розвитку іншої людини – фасилітація – спрямована на іншого, але виявляється також і в розвитку самого фасилітатора, тобто спрямована на себе.

Для інклюзивного освітнього процесу ідеї К. Роджерса є надзвичайно актуальними, оскільки він акцентує увагу на тому, що головний висновок для освіти (вчителя) – створити атмосферу в класі, яка допомагає виникненню навчання, значущого для учня. Основу рольової позиції педагога-фасилітатора становить система особистісних настанов, які реалізуються в процесах міжособистісної взаємодії зі студентами. Вагомими є визначені К. Роджерсом [9] особистісні настанови викладача-фасилітатора, які можна розділити на кілька підпунктів.

1.»Конгруентність (справжність, щирість) – якщо вчитель конгруентний, це, ймовірно, сприяє набуттю знань. Конгруентність передбачає, що вчитель повинен бути саме таким, яким він є насправді; до того ж він повинен усвідомлювати своє ставлення до інших людей. Це також означає, що він приймає свої справжні почуття.

2.Інший висновок з психотерапії К.Роджерса корисний для вчителя, полягає в тому, що навчання, значуще для учня, може мати місце в тому випадку, якщо вчитель приймає учня таким, яким він є, і здатний зрозуміти його почуття. Ця установка вчителя-фасилітатора є внутрішньою впевненістю вчителя в можливостях і здібностях кожного учня.

3.Емпатія, емпатичне розуміння, тобто бачення вчителем внутрішнього світу й поведінки кожного учня з його внутрішньої позиції (позиції учня)» [9, с. 347-348].

Дослідниця А.Ф. Сиразеева у вченні К. Роджерса виділяє дев'ять основних положень людино-центриського підходу:

- 1) фасилітатор достатньо поважає себе й учнів, щоб переконатися в тому, що вони, як і він сам, думають про себе і вчать для себе;
- 2) він керується своїм досвідом;
- 3) він розділяє з іншими відповідальність за навчання і виховання;
- 4) він вибудовує і розвиває свою власну програму самостійно або спільно з іншими;
- 5) учень сам оцінює рівень навченості і вихованості;
- 6) він збирає інформацію від інших членів групи і викладача;
- 7) поступово створюється клімат, який полегшує навчання;

8) усе спрямовано на постійне підтримання навчально-виховного процесу;

9) самодисципліна замінює зовнішню дисципліну [13].

У фасилітації навчального процесу ключовими є організація навчального простору, залучення та сприяння розкриттю потенціалу учасників/ць та групи в цілому, а також підтримка учасників/ць у реалізації їхніх навчальних цілей. У 1993 році була заснована Міжнародна асоціація фасилітаторів (International Association of Facilitators). Сьогодні фасилітацію використовують у багатьох сферах (навчання, психології, бізнесі, миротворчості тощо) [1].

Ідеї К.Роджерса можуть реалізовувати викладачі, які володіють відповідними якостями. Так, Березка С.В. [2] виділила список особистісних якостей фасилітатора, які умовно можна поділити на такі:

1. Інтелектуальні характеристики (щоб фасилітувати, викладач має бути обізнаним, швидко реагувати на зміни групової динаміки, змінюючи власні запитання, підбираючи нові методи роботи залежно від новоутвореної ситуації тощо).

2. Емоційні характеристики (емоційна стабільність, стресостійкість, вольові якості, високий рівень емоційного інтелекту – це ті якості, що є необхідними фасилітатору).

3. Мотиваційні характеристики (мотивація викладача є дуже важливою, адже визначає і стиль спілкування, й особливості діяльності педагога).

4. Розуміння себе й оточуючих (здатність до об'єктивності, чутливості, рефлексії та самоспостереження, відкритість для нового досвіду, емпатія тощо).

5. Характеристики спілкування (стиль спілкування, доброзичливість, здатність до співпраці, почуття такту, гнучкість, уміння відчувати і приймати міжособистісну дистанцію – аналіз цих характеристик є дуже важливим, оскільки саме спілкування є однією з ключових основ фасилітації).

6. Ділові характеристики (вміння організовувати, модерувати, керувати, координувати, планувати є необхідними навичками для ведення фасилітації).

На її думку [2], сьогодні існує багато технологій формування особистості фасилітатора. Серед методологічних концепцій, які лежать в основі розроблення психотехнологій розвитку фасилітації педагога, можна виділити такі:

– напрям гуманістичної психології, що дає можливість сприймати особистість студента як унікальну цінність і бачити необмежений потенціал для реалізації кожної особистості;

– теорію соціального наuczіння, яка розглядає важливість застосування стереотипів соціальної поведінки, імітацію та засвоєння нових моделей поведінки в процесі позитивного підкріплення;

– нейролінгвістичне програмування, що збагачує системою технік для ефективної взаємодії у сфері міжособистісного спілкування.

Щоб стати фасилітатором, на думку Т. Манна, необхідно навчитися:

- спрямовувати і структурувати дискусію групи;
- працювати з різними групами;
- орієнтуватися в різних форматах бесід і зустрічей;
- брати на себе ризик виходити самому й виводити учасників із зони комфорту;
- бути стресостійким;
- швидко реагувати на зміну обставин, допомагати учасникам освітнього процесу долати труднощі, що виникають у процесі оволодіння темою;
- бути емпатійним, відкритим до людей, мотивувати їх на особистісні зміни та саморозвиток;
- уміти виділяти вдалі рішення й напрями роботи групи.

Тобто, окрім навичок і спеціальних знань, необхідно володіти певним набором індивідуальних якостей і гнучкістю мислення [Цит. за: 2, с. 7].

Портрет педагога-фасилітатора варто доповнити обов'язками, до яких Н. О. Прасол [8, с. 224] відносить:

- вияв освітніх потреб і запитів студентів;
- індивідуальне консультування студентів із питань навчальної діяльності;
- упровадження технології індивідуалізації у навчальний процес;
- надання допомоги студентам у пошуку та використанні інформаційних ресурсів для вирішення завдань, що виникають в ході навчання;
- навчання студентів складати індивідуальний навчальний план, індивідуальний графік навчання;
- організація розробки індивідуального навчального плану, індивідуального графіка навчання;
- індивідуальне консультування з проблем складання індивідуального навчального плану, індивідуального графіка навчання;
- підтримка навчальної діяльності студентів, аналіз проблем і труднощів;
- індивідуальне консультування з проблем виконання індивідуального навчального плану, індивідуального графіка навчання.

До найбільш значущих характеристик фасилітації в освітньому процесі, на думку М.Й. Казанжи, зараховують [5]:

- співпрацю: взаємодію викладача і студента, що ґрунтується на взаємоповазі, взаємоприйнятті, підтримці й вірі у спроможність студента самотійно та повністю оволодіти матеріалом; педагог-фасилітатор займає позицію «м'якого» втручання, а саме стимулює і спрямовує пізнавальну діяльність студентів на пошук та аналіз інформації щодо певного запитання чи завдання;

– власну позицію: педагог-фасилітатор не нав'язує власну думку, він зацікавлений, щоб у студентів була своя точка зору; важливою є повага до різних позицій і думок і відсутність засудження за відмінні погляди;

– індивідуальність і рівність: кожен студент визнається самобутньою особистістю, педагог-фасилітатор однаково уважно ставиться до всіх студентів;

– саморозкриття: викладач-фасилітатор педагогічно грамотно й відкрито проявляє власні почуття та емоції, тим самим знімаючи психологічні бар'єри між учасниками взаємодії та створюючи умови психологічної безпеки;

– організацію просторового середовища: фасилітаційна організація простору дає можливість налагоджувати зоровий контакт, виконувати спільні дії, обмінюватися вербальними й невербальними засобами комунікації, емоційними станами, забезпечуючи зворотній зв'язок і взаєморозуміння.

М.Й. Казанжи [5] збагатила надбання психологічної науки тим, що посилаючись на К. Роджерса, використовує термін «фасилітативність». Фасилітативність розглядається нею як сукупність емоційних, когнітивних, поведінкових та вольових утворень, що поєднуються в інтегральну властивість, яка виявляється у здатності допомагати іншій людині, сприяючи її розвитку. Ввівши також поняття «сфера фасилітативності», дослідниця виокремилала основні сфери її прояву: 1) навчання та виховання; 2) сімейний побут; 3) дружні відносини; 4) психотерапія і консультування; 5) професійні відносини; 6) загальнолюдські відносини. Позначені сфери фасилітативності виділені досить умовно, оскільки людина може одночасно реалізовувати себе в декількох із них, однак такий поділ є доцільним, тому що кожна являє собою самостійну об'єктивну життєву реальність [6].

Ми вважаємо, що заслуговують на увагу також такі уміння педагога-фасилітатора: «уважно слухати, спостерігати і запам'ятовувати як хід подій, так і стиль поведінки студентів; налагоджувати просту і плідну комунікацію між членами навчальної групи; аналізувати і коригувати дії студентів; діагностувати і заохочувати ефективну (коригувати неефективну) поведінку; сприяти створенню моделі ефективної поведінки; забезпечувати зворотний зв'язок між учасниками навчального процесу, не використовуючи при цьому «наступальних» і «оборонних» форм спілкування; знаходити та активізувати конструктивні моделі поведінки при внутрішньогруповій взаємодії; активізувати подібні моделі у міжгруповій роботі; викликати довіру студентів, бути терплячим; бути справедливим, обирати нейтральну позицію при оцінюванні роботи» [4, с.231].

Ефективний фасилітатор малої групи – це особа, яка:

- допомагає групі поетапно та правильно рухатися до поставленої цілі;
- скеровує, моделює, підбадьорює та підтримує;

- робить навчання предметом спільної відповідальності учасників групи, намагаючись залучити усіх до роботи (фасилітатор повинен слідкувати за мірою своєї участі у роботі);
 - може мовчати без негативних наслідків – учасники групи думають і на це потрібен час;
 - коротко втручається у дискусію для її підтримання і забезпечення її зосередженості на правильному предметі;
 - протистоїть бажанню надати вирішення навчальної проблеми;
 - є чесним та відвертим при висловленні власних поглядів на проблему, таким чином фасилітатор створює середовище, в якому усі учасники дискусії можуть комфортно самовиразитися (не критично, якщо у відповідь на питання фасилітатор скаже, що він чогось не знає);
 - є гнучкою, терплячою, дружньою людиною та має ентузіазм;
 - має здатність до вирішення проблемних ситуацій (ефективні фасилітатори задають обдумані питання та залучають до обговорення усіх учасників малої групи, при цьому не принижуючи та не засуджуючи їх);
 - слідкує за реалізацією та успіхами кожного із членів групи;
 - висловлює та вислуховує думки, розумно заохочує продовження позитивної взаємодії у групі;
 - за необхідності узагальнює хід заняття чи рішення, коли це необхідно (під час чи в кінці роботи);
 - допомагає групі рухатися відповідно до поставленої теми чи завдання;
 - обговорює проблеми, що виникають у групі відкрито, але не перебирає увагу при обговоренні на себе [14, с. 6-7].

Дослідниця О.М. Близнюкова виділила наступні складові процесу фасилітації розвитку особистості:

- когнітивна складова, яка ґрунтується на сформованості інтелектуальних умінь особистості, визначенні цінних і своєчасних рекомендацій щодо вирішення проблемних ситуацій, наданні дієвої допомоги щодо виходу з особистісного конфлікту й навіть криз особистості;
- емоційна складова, котра базується на емоційному інтелекті, емпатії, атракції, товариськості, асертивності й щирості, схильності до емоційного впливу на іншого;
- волюва складова в своїй основі має сформованість довільних механізмів, схильності до самоопанування в екстремальних і стресових ситуаціях, розвиненого соціального інтелекту, терплячості, уміння самоорганізації й спрямованості на результат, успіх;
- потребісно-мотиваційна складова засновується на сформованій альтруїстичній потребі, що має вияв у відповідних мотивах особистості, а саме: допомагати іншим, ціннісному ставленні до інших, світу, у необхідності служіння гуманістичним ідеалам суспільства;
- ціннісно-сміслова складова містить сформовані гуманістичні цінності особистості, ціннісне ставлення до себе й інших, гуманістичну

спрямованість особистості, зацікавленість у власних успіхах та досягненнях, розвиток й самоактуалізація як вагома цінність;

- поведінкова складова ґрунтується на спрямованості потребнісно-мотиваційної сфери особистості на допомогу іншим; має прояв у спільній діяльності, діях й вчинках особистості» [3, с. 41-42].

Внаслідок аналізу літератури М.Й. Казанжи [7] визначила функції фасиліативності, які подамо в скороченому вигляді.

1. *«Комунікативна*, яка виявляється у створенні та (або) підтриманні доброзичливої атмосфери спілкування, ефективної комунікації між людьми, наявності (або розвитку) психологічних умінь сприймання, розуміння іншого, навичок вербального та невербального спілкування.

2. *Ціннісно-смілова* виявляється у трансформації смислової сфери особистості, системи її ціннісних орієнтацій із превалюванням гуманістичних цінностей, поваги до способу буття людини.

3. *Адаптивна* виявляється у соціалізації людини, включенні її в соціальні відносини, пристосуванні до соціальних умов.

4. *Самореалізаційна* виявляється в актуалізації прихованих ресурсів, розкритті можливостей, здатності виявити себе, свої знання, вміння та навички.

5. *Творча* – стимулювання творчих здібностей людини, створення нею нових об'єктів.

6. *Егозахисна* полягає в збереженні внутрішнього світу людини, її ціннісно-смілової сфери та ін.

7. *Проектувальна* виявляється у плануванні людиною нових завдань, постановці віддалених перспектив для реалізації.

8. *Рефлексивна* виявляється в усвідомленні, критичному аналізі, переробці інформації, її адекватній інтерпретації.

9. *Емоційна* виявляється у підтриманні позитивного емоційного налаштування людей.

10. *Регуляційна* виявляється у внесенні коректив у поведінку, стиль життя, плани, дії» [7, с. 24-25].

Зауважимо, що робота педагога-фасилітатора є не простою як через високі професійні вимоги загалом, так і в умовах інклюзії зокрема. Тому такий педагог має бути щирим, емпатійним, толерантним, доброзичливим, відкритим, вміти працювати в команді і з командою, володіти методами комунікативної компетентності та медіації.

Висновки і пропозиції. Отож, все вище сказане дозволило обґрунтувати концептуальні гуманістичні засади К. Роджерса, як такі, що можна успішно використовувати в умовах інклюзивного навчання фахівців соціономічного профілю.

Гуманізація освітнього процесу закладів освіти, впровадження особистісно-орієнтованих технологій навчання актуалізують необхідність цілеспрямованого застосування дидактичних ідей американського психолога-гуманіста Карла Роджерса, який створив оригінальну концепцію особистісно-центрованого навчання.

К. Роджерс своїми ідеями, настановами, положеннями і роздумами збагатив не тільки психологів і психотерапевтів, які працюють в руслі клієнт-центрованої (гуманістичної) психотерапії, але й працівників закладів освіти усіх рівнів. Його людино-центристський підхід знайшов досить широке застосування в теорії і практиці навчання не тільки в США, але й за його межами. Гуманістичні ідеї Роджерса вплинули, з одного боку, на створення нових типів шкіл, зосереджених на особистості учня, з іншого – на суттєву зміну підходів до процесу навчання в школах нового типу та вишах, де важлива роль відводиться поняттю «фасилітація», яке стало актуальним при розробці сучасних технологій навчання у закладах освіти різних типів.

Теоретико-методологічний аналіз людино-центристського підходу до організації інклюзивного навчання показав, що фасилітація є системою способів та прийомів її здійснення. При цьому варто зауважити, що особистість викладача-фасилітатора відіграє головну роль в організації навчально-виховного процесу в різних закладах освіти, які дотримуються людино-центристського підходу.

Крім цього, доцільно запропонувати науково-практичні рекомендації ЗВО стосовно перспектив розвитку людино-центристського підходу в галузі інклюзивної освіти.

Викладач-фасилітатор повинен:

- зосередити головну увагу на своєму особистісному і професійному зростанні, яке є ключовим в людино-центристському навчанні молоді;

- опанувати технологію фасилітації, яка базується на таких методах:

- робота з групою: презентації, мозковий штурм, ділові та рольові ігри, групові дискусії, дослідницький і кейс метод тощо;
- методи і техніки для вирішення певних завдань (збір інформації, аналіз проблем, генерація ідей, вироблення і оцінка варіантів рішення, досягнення консенсусу і прийняття рішень, планування дій);
- методи для роботи з малими групами (від 3-15 чол.) і великими групами (від 15 чол. до 50 і більше);
- методи з чітко структурованим процесом (покроково прописані активності в методі і одержувані результати) або методи з неструктурованим самоорганізаційним процесом (наприклад, Open Space або Динамічна фасилітація);
- методи використання технік і прийомів фасилітації (способи залучення людей до роботи в групі) (Всі; Група; Всі одному; Один Всім).

- постійно удосконалювати комунікативну компетентність: потрібно розвивати автоматизовані навички активного і пасивного слухання, уміння ставити запитання всіх типів та налагоджувати зворотній зв'язок, використовувати нейро-лінгвістичне програмування і транзактний аналіз Е. Берне, інклюзію тощо;

- сприяти створенню позитивного психологічного клімату, формуванню команди завдяки розвитку емоційного інтелекту в учасників освітнього процесу;

- постійно займатися саморозвитком, самовдосконаленням та креативно використовувати педагогічний зарубіжний досвід й адаптувати його до власного досвіду;

- для ефективного розвитку зазначених вище якостей потрібно брати активну участь у майстер-класах, тренінгах з розвитку педагогічної фасилітації.

Для успішної підготовки таких фахівців необхідно, на нашу думку, переглянути програму підготовки студентської молоді і підвищення кваліфікації викладачів закладів вищої освіти. Така програма повинна базуватися на концептуальних засадах людино-центричного підходу Карла Роджерса стосовно підготовки майбутніх фахівців соціономічного профілю до інклюзивного навчання.

Список використаних джерел

1. Абетка фасилітації. URL: <http://insha-osvita.org/wp-content/uploads/2018/07/Abetka-Facilitation-Insha-Osvita.pdf>. (дата звернення 20.03.2020).

2. Березка С.В. Педагогічна фасилітація у ЗВО : теоретичні аспекти підготовки особистості викладача. *Педагогічна та вікова психологія*. 2019. № 4, Т. 2. с.5-9

3. Близнюкова О.М. Соціально-психологічні чинники фасилітації розвитку особистості підліткового віку : дис. на здобут. вчен. ступ. канд.. психол. наук 19.00.05 – соціальна психологія; психологія соціальної роботи. Сєверодонецьк, 2018. 203 с.

4. Волкова Н.П., Степанова А.А. Фасилітатор як важлива рольова позиція сучасного викладача вишу. *Вісник університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія»*. Педагогічні науки. 2018. № 1 (15) С. 228-234

5. Казанжи М.Й. Психологічні особливості фасиліативності як властивості особистості : дис. на здобут. вчен. ступ. канд. психол. наук / 19.00.01 – загальна психологія, історія психології. Одеса, 2006. 252 с.

6. Казанжи М.Й. Основні сфери фасилітації. *Современные направления теоретических и прикладных исследований 2010* : междунар. научно-практическая конференция, Одесса, 15–26 марта 2010 г. Одесса : Черноморье, 2010. Т. 22: Педагогика, психология и социология. С. 66–69.

7. Казанжи М.Й. Поняття фасиліативності, її види та деякі грані прояву основної функції. *Теорія і практика сучасної психології* : зб. наук. пр. / [редкол.: В.Й. Бочелюк (гол. ред.) та ін.]. Запоріжжя, 2012. Вип. 5. 93 с. С. 19-28

8. Прасол Н.О. Педагогічна фасилітація у професійній підготовці майбутніх учителів початкових класів. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmdup_2014_1.47_50 (дата звернення 20.03.2020).

9. Роджерс К.Р. Взгляд на психотерапию. Становление человека : пер. с англ. / Общ. Ред. И предисл. Е.И. Исениной. Москва : Издательская группа «Прогресс», «Универс», 1994. 480 с.
10. Роджерс К. Свобода учиться. Москва : Смысл, 2002. 527 с.
11. Роджерс К. Вопросы, которые я бы себе задал, если бы был учителем. Эксперимент и инновация в школе. *Инновации и эксперимент в образовании*. № 4, 2011. С. 10-13.
12. Роджерс Н. Фасилитация творчества. *Вопросы психологии*. 2007. № 6. С. 64–73.
13. Сиразеева А. Ф. Человекоцентрированная технология обучения Карла Роджерса. *Фундаментальные исследования*. 2007. № 6. С. 54-55
14. Фасилітування роботи у малих групах: практичний посібник для тренерів. Київ, ФОП Демчинський О.В., 2017. 32 с. С. 6-7.

References

1. Abetka fasylytatsii. URL: <http://insha-osvita.org/wp-content/uploads/2018/07/Abetka-Facilitation-Insha-Osvita.pdf>. (data zvernennia 20.03.2020).
2. Berezka S.V. Pedahohichna fasylytatsiia u ZVO : teoretychni aspekty pidhotovky osobystosti vykladacha. *Pedahohichna ta vikova psykholohiia*. 2019. № 4, Т. 2. s.5-9.
3. Blyzniukova O.M. Sotsialno-psykholohichni chynnyky fasylytatsii rozvytku osobystosti pidlitkovoho viku : dys. na zdobut. vchen. stup. kand. psykol. nauk 19.00.05 – sotsialna psykholohiia; psykholohiia sotsialnoi roboty. Sievierodonetsk, 2018. 203 s.
4. Volkova N.P., Stepanova A.A. Fasylytator yak vazhlyva rol'ova pozytsiia suchasnoho vykladacha vyshu. *Visnyk universytetu imeni Alfreda Nobelia. Serii Pedahohika i psykholohiia*. Pedahohichni nauky. 2018. № 1 (15) S. 228-234
5. Kazanzhy M.I. Psykholohichni osoblyvosti fasyliatyvnosti yak vlastyvosti osobystosti : dys. na zdobut. vchen. stup. kand. psykol. nauk / 19.00.01 – zahalna psykholohiia, istoriia psykholohii. Odesa, 2006. 252 s.
6. Kazanzhy M.I. Osnovni sfery fasylytatsii. *Sovremennyye napravleniia teoreticheskikh i prikladnykh issledovaniy 2010 : mezhdunar. nauchno-praktycheskaia konferentsiia*, Odessa, 15–26 marta 2010 h. Odessa : Chernomor'ie, 2010. Т. 22: Pedahohika, psykholohiia i sotsiolohiia. S. 66–69.
7. Kazanzhy M.I. Poniattia fasyliatyvnosti, yii vydy ta deiaki hrani proiavu osnovnoi funktsii. *Teoriia i praktyka suchasnoi psykholohii* : zb. nauk. pr. / [redkol.: V.I. Bocheliuk (hol. red.) ta in.]. Zaporizhzhia, 2012. Vyp. 5. 93 s. S. 19-28
8. Prasol N.O. Pedahohichna fasylytatsiia u profesiinii pidhotovtsi maibutnykh uchyteliv pochatkovykh klasiv. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmdup_2014_1.47_50 (data zvernennia 20.03.2020).

9. Rodzhers K.R. Vzgliad na psykhoterapiiu. Stanovlenie cheloveka : per. s anhl. / Obshch. Red. Y predysl. E.Y. Ysenynoi. Moskva : Izdatelskaia hruppa «Prohres», «Univers», 1994. 480 s.
10. Rodzhers K. Svoboda uchytsia. Moskva : Smysl, 2002. 527 s.
11. Rodzhers K. Voprosy, kotoryie ya bu sebe zadal, esli by byl uchitelem. Eksperiment i innovatsiia v shkole. *Innovatsii i eksperiment v obrazovanii*. № 4, 2011. S. 10-13.
12. Rodzhers N. Fasylytatsiia tvorchestva. *Voprosy psykhologii*. 2007. № 6. S. 64–73.
13. Syrazeeva A. F. Chelovekotsentryrovannaia tekhnolohiia obucheniia Karla Rodzhersa. *Fundamentalnyie issledovaniia*. 2007. № 6. S. 54-55
14. Fasylytuvannia roboty u malykh hrupakh: praktychnyi posibnyk dlia treneriv. Kyiv, FOP Demchynskiy O.V., 2017. 32 s. S. 6-7.

Наукове періодичне видання

ВЕКТОР ПОДІЛЛЯ

Науковий журнал

Випуск 3

*Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців ДК № 3467 від 23.04.2009 р.*

Підписано до друку 27.11.2020 р.
Формат 60x84/16. Гарнітура Times.
Папір офсетний. Друк на дублюкаторі.
Умов. друк. арк. 16,9. Обл.-вид. арк. 23,0.
Тираж 100 прим.